

Pörös Béla:

**Dolgozatok a Baranya megyében tervezett
szociális fejlesztések szakmai
megalapozásához**

Pécs, 2022 szeptember

TARTALOMJEGYZÉK:

1. A Gondoskodó város. Javaslat a szociális szolgáltatások és ellátások biztosításában résztvevő pécsi intézmények, hatóságok, egyházi és civil szervezetek közötti, közös programok, projektek, további fejlesztések megalapozását és megvalósítását célzó együttműködésre
2. Szociális Lakástársaság. A szociális bérlakás állomány bővítésének és működtetésének egy lehetséges modellje Pécs városában. /vázlat/
3. A munkavállalási célú migráció az ezredforduló utáni Baranyából (Előzmények, tendenciák bemutatása és módszertani javaslatok a megyéből elvándorlók számának és összetételének becsléséhez
4. Lehetne itt valamit csinálni, ha nem úgy gondolná a város, hogy ez itt egy gyűjtőtelep”(I.) Lakás- és életkörülmények változásai egy pécsi bányászkolónián, Györgytelepen és környékén a kezdetektől 1945-ig.
5. „FUND” Lakóterületi Népfőiskola. Felnőttképzési és szociálpedagógiai modellprogram kialakítása Pécs szociális problémákkal leginkább terhelt keleti városrészeiben.
6. „ A munka nélkül maradt falu” Vázlat Gilvánfa község társadalmának és gazdaságának történetéhez
7. A térbeli – társadalmi elkülönülés által leginkább veszélyeztetett lakóterületek az Európai Unió régi és új tagállamaiban
8. „TÁMPONTOK” Humán szolgáltatások fejlesztése a sellyei járás 18 településén
9. A mi falunk, a mi ügyünk” A Besence községben megvalósítani javasolt közösségi tervezés stratégiája
10. Csányoszró község története

1. A GONDOSKODÓ VÁROS

Javaslat a szociális szolgáltatások és ellátások biztosításában résztvevő pécsi intézmények, hatóságok, egyházi és civil szervezetek közötti, közös programok, projektek , további fejlesztések megalapozását és megvalósítását célzó együttműködésre.

Tartalomjegyzék

1. Kooperációs stratégiák a városi szociális ellátásban
2. Szempontok a Gondoskodó Város programjának kialakításához:
3. A Gondoskodó Város program keretében megvalósítandó projektek céljai, célcsoportjai
 - 4.1.Célok
 - 4.2.Az együttműködés keretében megvalósítani tervezett programok kiemelt célcsoportjai
- 4.Az együttműködésbe bevonni tervezett partnerek (javasolt alapítók)
5. Az együttműködés keretében megvalósításra javasolt projektötletek
 - 5.1. Senior kortárs telefonszolgálat
 - 5.2. Pályaválasztás, munkahelykeresés mint családi projekt
 - 5.3. Meszesi Lakóterületi Népfőiskola és Kollégium
 - 5.4. Szociális Lakástársaság

1./ Kooperációs stratégiák a városi szociális ellátásban.

A szocializmusban a szűkebben értelmezett szociális ellátórendszer Pécsen a Városi Tanács illetékes osztályait (Egészségügyi és Szociális Osztály, valamint Gyámügyi csoport, de mivel a városi bérlakások szociális alapon kerültek elosztásra, itt érdemes megemlíteni a tanácsi szociális bérlakások ügyeivel foglalkozó Lakás-és Helységgazdálkodási Osztályt is) és az általuk irányított intézményeket (gyermekotthon, szociális otthonok, idősek napközi otthonai) foglalta magában. A rendszer működését kevésbé a segítségre szoruló emberek problémái, szükségletei, elvárásai sokkal inkább a bürokratikus szabályoknak való megfelelés határozta meg. Az ettől való eltérést gyakran szankciókkal sújtották. **Az egyénekre, csoportokra irányuló , tervszerű és szakmailag megalapozott szociális munkáról, a szociális munkásról, mint professzionális segítőről, a segítőmunka hatékonyságának növelését szolgáló intézmények közötti együttműködésekről ebben az időszakban még nem beszélhetünk.**

Az 1980-as évek végén 90-es évek elején már olyan problémák jelentek meg a Pécsen is, amelyek megoldása, kezelése szakemberek beavatkozását, külön programok kidolgozását és megvalósítását igényelte volna, de erre a meglévő szociális ellátórendszer akkor még nem volt felkészülve. (zavarok a *hagyományos családi funkciók* – pl. *gyermeknevelés - ellátásában, gyakori családi konfliktusok, válások számának növekedése, kábítószer használat terjedése a fiatalok körében, tanulási nehézségek, a beilleszkedést nehezítő szubkultúrák megjelenése.* Köszönhetően a társadalmi problémák iránt érzékeny pécsi pedagógusok, orvosok, népművelők, pszichológusok erőfeszítéseinek ezeknek a problémáknak a kezelésére új, a szükségletekhez igazodó, innovatív, országosan is egyedülálló, szakmailag megalapozott programok és szolgáltatások születtek a városban. Ezek egy része átlépve a szociális intézményrendszer hagyományos kereteit, közösségi, vagy kulturális, intézményekben valósultak meg, kapcsolódva a közművelődési intézményhálózat megújítását, valamint a szociális munka és a közművelődési tevékenységek összehangolását célzó reformtörekvésekhez (*közösségi művelődés, problémamegoldó közművelődés*) illetve az európai közösségi munka (community work) és a szociális munka (social work) nyugat-európai gyakorlatából ismert olyan tevékenységek megvalósításához, mint a közösségfejlesztés (*community development*) közösségszervezés (*community organization*) közösségi szociális munka (*community social work*) önszervezés (*self help*)

Erre az időszakra elsősorban az adott probléma megoldásáról, kezeléséről azonos szakmai és módszertani szemlélet alapján hasonlóképpen gondolkodó, nem egy esetben, más-más szakmát képviselő szakemberek együttműködése, közös műhelymunkája volt a jellemző. Az 1980-as évek második felében és az 1990-es évek első felében Pécsen az általuk indított kezdeményezések:

SOS Lelki Telefonos Segélyszolgálat: krízishelyzetben levők részére a telefonon történő ingyenes konzultáció lehetőségének biztosítása,

Ifjúsági telefonszolgálat: A kortárssegítő telefonszolgálatot – a bécsi Kindertelephonhoz hasonlóan (amely az ötletet adta a kezdeményezéshez) fiatalok működtették és délutánonként várták kortársaik hívását. A telefonnál szolgálatot teljesítőket pszichológusok és mentálhigiénés szakemberek készítették fel a hívókkal történő beszélgetésekre. Előfordult, hogy egy idő után a telefonálóból a szolgálat munkatársa lett. A szolgálat munkatársaiból néhány hónap alatt egymást segítő közösség alakult ki (segítők közössége)

Drogközpont létrehozása és működtetése: kábítószerfüggők ambuláns és kórházi kezelése, a függőség kialakulásának megelőzése

Csöves klub: peremre sodródott, a kemény rockzenét kedvelő fiatalok klubszerűen működő közösségének létrehozása a Ságvári Művelődési Házban önismereti tréningekkel, közös kirándulásokkal, zenehallgatással, beszélgetésekkel, előadásokkal koncertlátogatásokkal, játékokkal.

Mentalhigiénés osztály és Közösséglélektani Műhely kialakítása az Apáczai Nevelési Központban: az intézmény iskoláiban folyó pedagógiai munka segítése a mentalhigiénés eszközeivel, supervízió, pszichológiai és nevelési tanácsadás, szervezetfejlesztés a tagintézményekben, családsegítés, tematikus hétvégi szemináriumok, szervezése különböző csoportoknak (szülők, elváltak, alkoholfüggők, stb.), mentalhigiénés konzultációk. A Közösséglélektani Műhely munkatársainak egy része rendszeresen publikált a Dunántúli Napló pszichológiát népszerűsítő Lelki Beszélgetések című rovatában.

Aula mint közösségi tér: az ANK (Apáczai Nevelési Központ) aulája az intézmény környezetében (Lvov-Kertvárosi Lakótelep) élő fiatalok egyik kedvenc találkozási helyévé vált. az ott dolgozó népművelők a fiatalokkal közösen őket érdeklő programokkal töltötték meg a teret: koncertek, színházi előadások, egyéni problémák kezelése, beszélgetések, játékok, kirándulások, kiállítások, közös főzések. Lehetőségük volt arra is, hogy bekapcsolódjanak az ANK Művelődési Házában működő művészeti csoportok, szakkörök, klubok munkájába, vagy az intézmény különböző szolgáltatásait vegyék igénybe.

Ifjúsági pszichológiai tanácsadás az Ifjúsági Házban. Hetenként egy alkalommal várták a tanácsadást, konzultációt végző pszichológusok a problémáikkal őket felkereső fiatalokat. A közművelődési keretek között történő működés miatt lényegesen alacsonyabb volt az „*átlépesi küszöb*” mint a hagyományos pszichológiai szolgáltatásokat nyújtó intézményekben. (pl. egészségügyi intézményekben)

Közösségszervezők képzése. Az első ilyen jellegű 1 hetes képzést az ANK Közösséglélektani Műhelyének munkatársai tartották, izolált környezetben, tábori körülmények között (Újpetre, Ifjúsági tábor) A képzés célja a közösségszervezéshez szükséges képességek fejlesztése, a közösségszervezői identitás erősítése. A résztvevők közül kerültek ki az Ifjúsági Telefonszolgálat munkatársai, és az ANK. Lakótelepi Népfőiskola hallgatóinak egy része, de később többen szerepet vállaltak közösségi, kulturális programok szervezésében, az 1990-es önkormányzati választások helyi előkészítésében.

A rendszerváltást követő időszakban Pécs is gyökeres változáson ment át a szociális ellátórendszer. A városban biztosított szociális szolgáltatásokat és ellátásokat úgy kellett kialakítani, hogy azok alkalmasak legyenek a gazdaság és a társadalom átalakulásával együtt járó olyan problémák kezelésére mint a tömeges és tartós munkanélküliség, lakásínség, családok elszegényedése és a korábbi jóléti ambíciók feladása, a változásokhoz alkalmazkodni képtelenek számának ugrásszerű emelkedése. Első lépésként az önkormányzati szociális igazgatás szervezeti decentralizációja valósult meg. Ennek keretében a hatósági jellegű ügyek (pl. segélykérelmek) intézésére 4 un. *területi szociális központ* létrehozására került sor (Belváros, Uránváros, Kertváros, Keleti városrész) Személyekre, családokra irányuló szociális munkát, közvetlen szociális segítő tevékenységet a különböző városrészekben kialakított ugyancsak 4 *családsegítő központban* (később: családsegítő és gyermekjóléti szolgálat) végeztek.

1990-évektől már egyre több egyházi és civil szervezet vállalt szerepet különböző szociális szolgáltatások biztosításában, arra rászoruló csoportok segítésében. **Egy részük ellátási szerződéssel kötelező önkormányzati feladatot vállalt át.** (Pl: Tamasz Alapítvány, Ifjúságért Egyesület.) A pécsi hajléktalanok gondozását a Tamasz Alapítvány vállalta fel, férfi és női átmeneti szállást alakítottak ki, tevékenységük később munkahelyek létrehozásával (kertészetben történő foglalkoztatás) és az utcai szociális munkával egészült ki. Az 1989-ben alakult Ifjúságért Egyesület a város központjában hozta létre ifjúsági információs és tanácsadó irodáját. Az iroda a fiatalok számára fontos információk közreadásán kívül pszichológiai és életvezetési tanácsadó szolgálatot, valamint a kortárssegítő *ifjúsági telefonszolgálatot* működtette, az általános iskolai teljesítmények

javítását pedig a *klubiskola* megalakításával kívánta segíteni. Az egyesület az állami gondozásban nevelkedett leányanyák és gyermekeik részére hozta létre az *Ifjúsági Lakóközösséget* (1990) amely 6 hónapig, indokolt esetben 1 évig biztosított lakhatási lehetőséget. A Szociális Törvény megjelenése után (1993) itt került kialakításra a Családok Átmeneti Otthona.

Az ezredforduló után több civil szervezet is kezdeményezett részben európai uniós támogatások igénybevételével a helyi önkormányzat és civil szervezetek összefogásával megvalósított programokat. Így pl. az Ifjúságért Egyesület által kezdeményezett *Borbála 1. Program* keretében a város egyik leginkább lepusztult negyedében István – aknán indult el a lakóterület szociális és fizikai megújítását célzó projekt. Lakásokat korszerűsítettek, munkanélkülieket helyeztek állásba, közösségi, kulturális programokat, kirándulásokat szerveztek. Hasonló célok és feladatok fogalmazódtak meg a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által a szegregáció mérséklését, megszüntetését célzó és Györgytelepen a „*Jelenlét*” Program keretében indított teleprehabilitációs projekt („*Benned a létra...*” előkészítése és megvalósítása során is.

A különböző lakossági csoportokat érintő problémák összetettsége is indokolta, hogy a programok tervezésében és megvalósításában szoros együttműködés alakuljon ki az egyes ágazatok között is. Így pl. a 2000-es évektől az Európai Unió minden országában az egyik legsúlyosabb társadalmi problémává a fiatalok munkanélkülisége vált. Hollandiában pl. 2022 szeptemberében 1 millió ember élt a szegénységi küszöb alatt. Ennek okai között nem csak a betölthető munkahelyek számának csökkenése szerepelt, hanem a szakképzetlenség, a korai iskolaelhagyók viszonylag magas aránya is, a probléma kezelése ezért az oktatási és a szociális ágazat, valamint a helyi önkormányzatok és azok hatóságainak, intézményeinek együttes erőfeszítéseit, egységes szakmai és módszertani szemléletet alapján kialakított terveket és a többszereplős projekteket igényelte. Pécsen pl. Nagy Mariann tanárnő vezetésével a Pákolitz utcai általános iskola indította el azt a programot, amely az iskolai oktatásból való végleges kizáródás megakadályozása mellett nagy hangsúlyt helyezett egy-egy szakma megismertetésére, az annak elsajátításához szükséges gyakorlati képességek fejlesztésére („*tanulás a gyakorlati cselekvés által*”), de említhetnénk itt az angolszász gyakorlatból átvett és Pécsen valamint Baranya megye több településén is létrehozott, az iskolai felzárkózást segítő tanodákat is.

Az elmúlt időszakban Pécsen is tapasztalható volt, hogy nem szociális intézmények vállalták fel egy-egy alapvetően szociális probléma kezelését, vagy segítettek abban, hogy önerőből (*önsegítés*), vagy a hasonló helyzetben levő társakkal közösen, egymást segítve (*közösségi szociális munka*) keressék a probléma megoldásának, kezelésének lehetőségeit.

2. Szempontok a Gondoskodó Város programjának kialakításához:

- Az elkövetkezendő időszakban az ukrán-orosz háború hatásaként a világgazdaságban és várhatóan Magyarországon is jelentős, a szociális helyzet alakulását is alapvetően befolyásoló gazdasági változások következnek be. Hazánkban 2022 júniusában még nagyon kedvező, 3,2% volt a munkanélküliségi ráta, (30 év óta a legalacsonyabb), közfoglalkoztatottként 80.000 fő dolgozott. A foglalkoztatás nem csak a közszférában bővült, hanem a versenyszférában is. A Covid járvány alatt viszont csökkent a fiatalok foglalkoztatása legfőképpen azok körében, akik a járvány ideje alatt akartak belépni a munkaerőpiacra. A 20 – 64 évesek foglalkoztatási rátája 80 %-os volt, ugyanakkor ennél a

korcsoportnál magas a szakképzettséggel nem rendelkezők aránya is. 2022 II. negyedévében már érezhető volt háború hatása is. Következésképpen Magyarországon is bekövetkezhet az energia és élelmiszerárak emelkedése valamint a beruházások visszafogása, ez munkahelyek megszűnéséhez, a családok helyzetének romlásához vezethet. A Gondoskodó Város program keretében kialakítandó együttműködés ezeknek a problémáknak a kezelésére vállalkozna.

- A hazai és európai uniós források egyre inkább pályázatok útján, a pályázati projektek minősége alapján kerülnek elosztásra. A Gondoskodó Város program keretében kidolgozandó és benyújtandó pályázati projektekkel kapcsolatos szakmai kritériumok meghatározása:
 - projektalapú szemlélet és megközelítés a projektek szakmai és pénzügyi tervezése során (ötlettől a megvalósításig)
 - a kitűzött célok és a végrehajtandó feladatok valós helyi társadalmi szükségletek alapján (részletes helyzetelemzés) történő meghatározása,
 - kooperáció a tervezésben és a megvalósításban,
 - a projektek megvalósításában résztvevő partnerek szakmai hátterének, korábbi tevékenységének, tapasztalatainak bemutatása,
 - a tervezett projektek illeszkedése a hazai és európai uniós elvárásokhoz (irányelvekhez, programokhoz) Így pl.: Az Ökumenikus Szeretetszolgálat és a MMSZ „Jelenlét” Programja, a „Tanítsunk Magyarországot” Program, stb.
 - a projekttervekben meghatározott és elérni kívánt eredménymutatók (indikátorok) bemutatása

3. A Gondoskodó Város program keretében megvalósítandó együttműködés céljai, célcsoportjai:

3.1. Célok:

Helyi szükségletekre alapozott, a városban és a megyében élők szociális problémáinak a megoldásához, kezeléséhez hozzájáruló, a rendelkezésre álló helyi humán erőforrásokra, szervezeti és intézményi kapacitásokra, szakmai tapasztalatokra épülő együttműködés kialakítása a szociális szolgáltatások, ellátások biztosításában résztvevő pécsi intézmények, egyházi és civil szervezetek, hatóságok között, a már elindult programok hatékonyságának a javítása.

- A lakáskörülmények javítását és a foglalkoztatás bővítését célzó programok közös kialakítása,
- Szakemberek és laikus segítők szakmai ismereteinek bővítése, képzések, továbbképzések szervezése,
- Kapcsolatok kialakítása külföldi szakmai szervezetekkel, programokkal, projektekkel. (pl. Ausztria: Österreichische Komitee für Sozialarbeit-ÖKSA, Németország: Sozialstadt,) a „Jó gyakorlatok” megismerése
- Szakkönyvtár és dokumentumtár létrehozása, hazai és külföldi szakkönyvek és szakmai kiadványok, dokumentumok folyamatos gyűjtése, elérhetőségük biztosítása.

3.2. Az együttműködés keretében megvalósítani tervezett programok kiemelt célcsoportjai

- A munkaerőpiacról kiszorultak
- alacsony iskolai végzettségűek
- szenvedélybetegek
- hajléktalanok,
- eladósodott családok,
- állami gondozásból kikerültek
- az alap-és középfokú oktatásból a végzettség megszerzése előtt lemorzsolódók,
- a szegregáció által leginkább veszélyeztetett városi lakóterületeken élő családok,
- egyedül élő idős emberek
- fogyatékkal élők,
- A lakáspiacon önálló lakás megszerzésére esélytelenek
- a városban élő roma családok

4. Az együttműködésbe bevonni tervezett partnerek (javasolt alapítók)

- SZMCA (Szent Márton Caritas Alapítvány),
- Fii Cui Noj (Tarts Velünk) Egyesület,
- Pécs M .Város Önkormányzata,
- Civil Közösségek Háza,
- Magyar Máltai Szeretetszolgálat,
- Tamasz Alapítvány
- PTE Közösségi Tanulmányok Intézete (Szociálpolitika Tanszék)
- Baranya Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya
- Pernyéz Zsuzsáék szervezete,
- CSZMMB (Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Bázis),
- Khetanipe Egyesület,
- Ifjúságért Egyesület

5. Az együttműködés keretében megvalósítani javasolt projektötletek

5.1.Senior kortárs telefonszolgálat

A korábban Pécssett működött Ifjúsági Telefonszolgálat és Nyugdíjas Telefonszolgálat tapasztalataira építve kerülne kialakításra egy olyan , ingyenesen hívható telefonos szolgáltatás, ahol az időskorúak hívását hasonló korú társaik fogadják, akik válaszolnak kérdéseikre, segítenek egymás megértésében és elfogadásában, problémáik megoldásában, közvetlenebb kapcsolat kialakításában.

5.2. Pályaválasztás, munkahelykeresés, mint családi projekt

A munkanélküli, állást kereső szülők tapasztalatok, információk hiányában kevésbé tudják segíteni gyermekeiket a pályaválasztásban, a munkaerőpiacon történő eligazodásban.

A probléma megoldásához segítséget adhatnak a gyermekek és szüleik részére szervezett olyan közös programok, mint

- munkahelyek, munkáltatók közös felkeresése,
- szakmák, munkalehetőségek megismerése,
- a választott, javasolt foglalkozással, szakmával kapcsolatos perspektívák, munkaerőpiaci kilátások bemutatása
- munkatapasztalatok megszerzése a gyakorlati munka keretében
- szakmai képzést nyújtó oktatási és felnőttképzési intézmények felkeresése, az ott folyó képzések megismerése
- Családi munkaerőpiaci mentorok beállítása akik a pályaválasztáshoz, álláskereséshez nyújtanak segítséget a családok továbbtanulni akaró, munkát kereső tagjainak. A mentorok lehetnének oktatási, felnőttképzési szakemberek, illetve a járási hivatalok foglalkoztatási osztályainak, valamint a munkáltatók gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező munkatársai.

5.3.Meszesi lakóterületi Népfőiskola és Kollégium

A város keleti peremén, a bányaterületek közvetlen közelében, Meszes városrészben a bányavállalatnál munkát vállalók részére került kialakításra Meszes lakótelep. Az 1930-as években földszintes munkáslakások építésével kezdődött meg a terület beépítése, az 1960-as évekre már 3-4 szintes téglalapépületekből álló, szénfűtéses, 1-1,5, 2 szobás lakásokból álló, több mint 20 000 embernek otthont adó lakótelep jött itt létre. Később 10 emeletes panelépületekkel és egy magasabb státuszú családok részére kialakított családi házas övezettel (Pap-kert) bővült a lakóterület., ahol 1 általános iskola, 2 középiskola, óvoda, Művelődési ház, a helyi lakosság részére egészségügyi szolgáltatásokat biztosító rendelőintézet és a bányavállalat központi irodaépülete is helyet kapott.

A lakótelep leértékelődése akkor kezdődött el, amikor a bányavállalat élve a lakások feletti rendelkezés jogával az itt lakók egy részének az akkor épülő Lvov- Kertvárosi lakótelep korszerűbb panellakásaiban biztosított elhelyezést, helyükre a régebbi bányaterületek(pl. Györgytelep, Pécsbányatelep) és a szanálásra ítélt belvárosi lakóterületek (pl. Kossuth Lajos u. vége, Szigeti u., Felsővámház u. és környéke) leromlott állapotú lakásaiból alacsonyabb státuszú családokat költöztettek. Egy idő után a bányavállalat és a Városi Tanács között létrejött megállapodás alapján a bányavállalat által épített lakások bérlőkijelölési joga is a Városi Tanácsot illette, így ezeknek az alacsony komfortfokozatú lakásoknak az elosztása is sok esetben egyes lakossági csoportok térbeli-társadalmi elkülönüléséhez, az alacsony bevételű családok és háztartások egy-egy területen történő koncentrációjához, ezzel a szegregációs folyamatok felgyorsulásához járult hozzá.

Meszes esetében még nem beszélhetünk szegregátumról. A KSH által a legutóbbi népszámlálás adatai alapján közzétett szegregációs mutatók (alacsony iskolai végzettségűek és az álláskeresők lakosságon belüli aránya) valamint a területi szociális központ és a családsegítő és gyermekjóléti

szolgálat, illetve a területen dolgozó és szociális munkát végző civil szervezetek tapasztalatai azt jelzik, hogy a szegregáció által veszélyeztetett lakóterületről van szó.

2019-ben a Meszesen működő Fund Alapfokú Művészeti Iskola kezdeményezte az általa használt önkormányzati ingatlanban (Pákolitz utcai iskola épülete) egy felnőttképzési intézmény, a Lakóterületi Népfőiskola létrehozását. Kidolgozott és a városi önkormányzathoz beadott javaslatuk alapján a Népfőiskola

- különböző felnőttképzési programok (szakmai végzettséget adó tanfolyamok, az egyéni hatékonyságot növelő készség-és képességfejlesztő kurzusok) szervezésével
- ismeretterjesztő előadásokkal .
- Meszes múltjának feltárásával foglalkozó helytörténeti akadémia beindításával,
- szakkörök , művészet csoportok, műhelyek létrehozásával,
- a Meszes helyzetéről, jövőjéről, az ott élők problémáiról, kezdeményezéseiről szóló , a különböző helyi csoportok közötti folyamatos és nyilvános párbeszédre lehetőséget adó rendszeres lakossági fórumok (*Meszesi Diskurzus*) megtartásával,
- Egy 15-20 fő befogadására alkalmas szálláshely (Kollégium)) kialakításával,
- A nagylétszámú, a szocializmusban épült lakótelepek problémáival foglalkozó Nyári Szabadegyetemi kurzusok megszervezésével

fontos szerepet játszhatna a lakótelepen élők felzárkóztatásában, a helyi közösségi kapcsolatok alakításában, a meszesi identitás erősítésében.

5.4.Szociális Lakástársaság

A rendszerváltás körüli időszakban - az állami/önkormányzati bérlakások privatizációjának megkezdésekor - Magyarországon is felmerült a nyugati-európai országokéhoz hasonló, a lakástulajdon pénzügyi terheit elviselni képtelen háztartások számára nagyobb szociális biztonságot és mobilitást nyújtó lakásrendszer kialakítása. Ez jelentette volna többek között a szerényebb piaci értéket képviselő lakások önkormányzati tulajdonban hagyását, kezelésükre non-profit jelleggel működő bérlői szövetkezetek létrehozását, vagy a korábban az ingatlanok kezelését végző tanácsai vállalatok non-profit szervezetekké történő átalakítását, a lakbérek felszabadítását és ezzel párhuzamosan a rászorultak részére lakbértámogatás, lakásfenntartási támogatás bevezetését.

A Szociális Lakástársaság biztosítaná a részére hasznosítás céljából átadott magán-, illetve önkormányzati tulajdonú lakásállomány bérbeadását, közvetítőként működik a tulajdonosok és a bérlők között, ezzel kapcsolatos feladatai:

- bérleti szerződések előkészítése, megkötése,
- bérleti díjak beszedése, kiadások és költségek megosztása,
- kapcsolattartás az önkormányzattal, hatóságokkal a támogatások és a személyekre szóló lakbér-és lakásfenntartási támogatások eseteiben,
- a lakások karbantartása a közfoglalkoztatás biztosította lehetőségek igénybevételével,
- az önkormányzati bérlakások bérlői között a lakáscserék elősegítése

További feladatai:

- kezelje a tulajdonosok és a bérlők kockázatait, aminek következtében a lakásrendszerben kihasználatlan kapacitások társadalmilag fontos szociális és gazdasági célok érdekében kerülnek felhasználásra.
- a korábbi „lakáskisérési” programok tapasztalatainak felhasználásával segítse a bérlők adósságrendezését, adósságkezelését, az adósságok felhalmozódásának elkerülése érdekében – a lakástulajdonos engedélyével – az arra kijelölt lakásokban kártyás mérőórákat szerel fel,
- koordinálja a különböző szervezeteknek és intézményeknek a lakhatási feltételek javításával kapcsolatos programjait,
- A lakhatási feltételek javítására javaslatokat, pályázati programokat dolgoz ki,
- Mivel a lakás fenntartásának megfizethetősége összekapcsolódik a foglalkoztatottsággal, a Szociális Lakástársaságnak nem csak a lakás-, hanem a területi (munkaerőpiac által szabályozott) mobilitást is elő kell segítenie.
- Kezelnie kell a szegregáció problémáját is, vagyis el kell kerülni, hogy a szociális bérlakások egy-egy helyen koncentrálódjanak.
- elő kell segítenie a bérlakás tulajdonosok és a lakásbérlők érdekvédelmét szolgáló egyesületek létrehozását és támogatnia kell működésüket,

A Társaság alapítására és működési formájára vonatkozó javaslatok:

1. Csak önkormányzati alapítású
2. Vegyes: önkormányzat és a lakhatással kapcsolatos problémák kezelésében tapasztalatokkal rendelkező pécsi civil szervezetek (MMSZ, Tamasz Alapítvány, Ifjúságért Egyesület) közösen alapítják,
3. Csak civil szervezet/ek alapítja, alapítják

Társasági forma lehet: szövetkezet, kht, kft, non-profit kft

Pécs, 2022 augusztus

SZOCIÁLIS LAKÁSTÁRSASÁG

A szociális bérlakás állomány bővítésének és működtetésének egy lehetséges modellje Pécs városában

1. Lakáshelyzet Pécsen

Egy 2001-ben Pécsen elvégzett kutatás szerint a megkérdezettek a lakásellátást (a munkahelyteremtés és a közbiztonság javítása mellett) a 3. legfontosabb önkormányzati feladatnak tartották, a város költségvetéséből pedig a munkahelyek teremtése, a közbiztonság növelése és az egészségügyi szolgáltatások színvonalának emelése mellett lakásépítésre, lakásfelújításra fordítanának jelentősebb összeget.¹ **A lakásokkal, lakhatással kapcsolatos problémák kezelését valószínűleg ma is a legfontosabb önkormányzati feladatok közé sorolnák a városban élők.**

Amikor lakáshelyzetről beszélünk, az emberek többsége általában a lakáshiányra gondol. Míg a szocializmus évtizedei alatt valóban az új lakások építése állt az akkori lakáspolitikák középpontjában, az 1990-es évek közepére a mennyiségi lakáshiány megszűnt, a rendszerváltás után a lakásprivatizáció, az elavult lakásállomány korszerűsítésével kapcsolatos kérdések, a lakások fenntartásával járó terhek növekedése, a lakáspiacról kiszorult csoportok lakhatását kereső megoldások és a lakáscélú devizahitelek bedőlésével keletkezett problémák megoldása, kezelése is az állam és a helyi önkormányzatok lakáspolitikájának központi kérdésévé váltak.

A II. világháború befejezést követő négy évtizedet Pécsen is a lakosság számának gyors növekedése (a város lakóinak száma 1949-1980 között 78.000 főről 168.000 főre emelkedett) és a nagyarányú lakásépítés jellemezte. Az 1980-as évek közepétől azonban már a város népességének folyamatos csökkenése és a lakásépítés (elsősorban az állami támogatásokkal megvalósuló lakásépítések) erőteljes visszaszorulása tapasztalható. A rendszerváltás után Pécsen is megkezdődött a tanácsai tulajdonú bérlakások eladása, az ezredfordulóra 4000 alá került az önkormányzat tulajdonában maradt lakások száma. Ezen valamelyest javított a 2001 - 2005 között állami támogatással felépített 430, illetve azt megelőzően a csak önkormányzati forrásból kialakított 30 önkormányzati bérlakás.

Elvileg már az 1960-as évek végétől lehetősége volt a tanácsnak arra Pécsen is, hogy bérlakásokat értékesítsen. A nyolcvanas évek második feléig azonban csak elenyésző számban került tanácsai bérlakás eladásra, ennek oka elsősorban az volt, hogy az értékesítést lehetővé tevő akkori jogszabály sok korlátot szabott. A rendszerváltással felgyorsuló lakásprivatizáció eredményeképpen a valamivel több mint 24 ezer önkormányzati (tanácsai) bérlakásból 20.300 lakás került értékesítésre. Az Önkormányzat tulajdonában 4217 olyan bérlakás maradt, amelyek az értékesítés során nem keltek el, vagy a bérlők szociális helyzetüknél fogva nem vállalkozhattak a lakások megvásárlására. A szociális bérlakások jelentős része a város szociálisan és fizikailag leépülésnek indult területein, illetve a népesebb lakótelepeken található.² (A Budai városrész egyes területei, Pécsbányatelep, István-akna, Meszes, Vasas-bányatelep, Kertváros, stb.) Az ezekben a lakásokban élők többsége alacsony jövedelemmel rendelkezik, munkanélküli, vagy közfoglalkoztatott, nyugdíjból, szociális és egyéb segélyekből, járadékokból él, alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik. Jelentős részük roma származású. Mivel a szociális bérlakásokban élők döntő többsége önerőből, külső segítség nélkül

¹ Politikum Pécsen. PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszéke, Pécs, 2001.

² A jelenlegi pécsi szociális bérlakás állomány egy része az 1970-as években a bányavállalattól került városi kezelésbe, a bérlők kijelölésébe azonban a vállalat az 1980-as évekig beleszólt. Az 1980-as évek közepétől ezekre a bányüzemek közelében kialakított kolóniákon az első világháború előtt épült lakásokra a bányavállalatnak már nem volt szüksége, dolgozóinak korszerűbb lakásokhoz juthattak az akkor épülő lakótelepeken. A bérlőkijelölési joggal rendelkező Városi Tanács többnyire halmozottan hátrányos helyzetű, jelentősebb számban cigány családokat helyezett el ezekben felújítások elmaradása miatt egyre rosszabb műszaki állapotba kerülő lakásokba, felgyorsítva ezzel az érintett lakóterületek leértékelődését, a szegények egy-egy helyre történő koncentrálódását, a szegregáció folyamatát.

nem tud helyzetén változtatni, a lakáspiacra való bejutásra esélytelen, a lakások bérlőinek cserélődésére alig van lehetőség.

A városi lakásállomány számában és a lakáshasználati jogcímeiben bekövetkezett változások 1960 – 2001 között ³

		1960	1970	1980	1990	2001
összes lakás		32541	44608	53894	62613	65507
lakott lakás		32289	43325	52704	60624	60780
lakáshasználati jogcímek	magántulajdon	10493	18968	26303	34628	61277
	főbérlet (tanácsi, önkormányzati bérlakás)	19550	22427	26103	25844	3685
	közös(társ) bérlet	609	194	146	-	-
	szolgálati és egyéb	1637	1716	152	152	600
nem lakott lakás		252	839	1890	1959	4145

2001-ben az egyes lakóövezetekben a nem lakott lakások %-os megoszlása a következő képet mutatta: Belváros: 14,21%, hagyományos beépítésű belső lakóterületek: 8,30%, lakótelepek: 5,31%, kertvárosias lakóövezet lakóterületei: 6,64%, falusias jellegű lakóövezet lakóterületei: 4,25%

A 2011-es népszámlálás időpontjában a 72.077 lakásból álló városi lakásállomány 93,2% (67.181 lakás) volt magántulajdonban és 3921 (5,44%) az önkormányzati tulajdonú lakások száma. A teljes lakásállományból 90%-ot (64.795 lakás) tett ki a lakott és 10%-ot (7242 lakás) a nem lakott lakások aránya. **A nem lakott lakások száma 2001 – 2011 között 3097 lakással nőtt!**

A lakott lakások lakáshasználati jogcímeinek megoszlása a 2011-es népszámlálás időpontjában ⁴:

lakáshasználati jogcím:	magánszemély tulajdona	önkormányzat tulajdona	más intézmény, szervezet tulajdona
tulajdonosi	55138	0	0
bérleti	4623	3537	414

³ Népszámlálások Baranya Megyére vonatkozó adatai alapján összeállította Pörös Béla.

⁴ Forrás: KSH 2011.évi népszámlálás adatai

más egyéb jogcím	888	105	130
Összesen:	60649	3642	544

2016 szeptemberében a 4200 nyilvántartásban szereplő önkormányzati bérlakás 90%-a volt lakott, a fennmaradó 10% nem lakott, illetve bontás előtti, vagy lakhatásra alkalmatlan lakás volt. A lakásállományon belül 80-100 azoknak a lakásoknak a száma, amelyek bérlői kilakoltatási eljárás alatt álltak, illetve a bérlők életvitelszerűen nem tartózkodtak a lakásban. (Pl. külföldön dolgoztak) Az önkormányzati bérlakás állományon belül 1/3 – 1/3 arányban vannak jelen a komfort nélküli, a komfortos és az összkomfortos lakások. Komfortfokozat és lakóövezet szerint került meghatározásra a fizetendő bérleti díj. Így a komfort nélküli lakások esetében 2-5.000 Ft., a komfortos lakások esetében 8-12.000 Ft., az összkomfortos lakások vonatkozásában pedig 12-15.000 Ft. a bérleti díj. A fizetendő díjak a hasonló kategóriájú magántulajdonú lakások átlag bérleti díjainak 10-30 %-át teszik ki. A magasabb minőséget képviselő lakások esetében piaci, vagy ahhoz közeli bérleti díjat is megállapíthat az Önkormányzat. ⁵

A szociális bérlakások fenntartása az önkormányzat feladata, ehhez azonban központi források nem állnak rendelkezésre. Az eredeti szabályozás szerint a lakások értékesítéséből befolyt bevételekből lehetett volna finanszírozni a megmaradt önkormányzati bérlakások felújítását, korszerűsítését. Az ún. Lakásalapba azonban a bevételeknek csak a töredéke került, így Pécsen is az Önkormányzat kötelező feladatainak ellátásához használta fel a lakásprivatizációból befolyt bevételek jelentős részét.

A jelenlegi, jelentős részben rossz minőségű lakásokból álló városi bérlakás állomány önmagában nem képes a szociális lakásigények kielégítésére. 1990 augusztusában még 6822 lakásigénylőt tartott nyilván az akkori Városi Tanács, 1997-ben már csak 2400 igénylőt regisztrált a Városi Önkormányzat. **Az önkormányzati lakásigénylők száma az elmúlt években 2500 fő körül mozgott.** Az igénylők közel 2/3-a már önkormányzati lakásban él, de a vonatkozó szabályok szerint érvényes lakásigénnyel kell rendelkeznie ahhoz, hogy a bérleti szerződését meghosszabbítsák, **így hozzávetőlegesen 1000 - 1200 igénylő jelenti azt a réteget, melynek a lakhatása folyamatosan veszélyeztetett, bizonytalan.** Figyelembe kell azt is venni, hogy bár nehéz körülmények között élnek, sokan be sem adják lakáskérelmüket és számítani lehet arra is, hogy – ha nem is nagy számban - bedőlt lakáshitelesek lakhatási problémáit kell kezelni valamilyen formában Pécsen is. (*A Nemzeti Eszközkezelő Zrt. részére 2012.01.01 – 2014. 12.31 között 24263 lakást ajánlottak fel országosan, Baranya megyéből 1198-at. Ebből 2013 június 30-ig 276 ingatlan felajánlást fogadott el a társaság, ezek fele pécsi lakás volt. Az elfogadott ingatlanok 71%-as lakóbázis, 29%-a társasházi lakás*)

Az elmúlt 25 évben több kezdeményezés is történt a legrosszabb helyzetben levő pécsi lakóterületeken élők helyzetének javítására, a rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági folyamatok negatív következményeként felgyorsuló lakóhelyi szegregáció mérséklésére. Ezek a programok – annak ellenére, hogy egyik fontos célkitűzésük a lakhatási körülmények javítása volt – nem illeszkedtek egy átfogó, a városon belül végbemenő térbeli folyamatok lakáspolitikai eszközökkel történő szabályozását és a lakásmobilitás irányait is befolyásolni képes városi lakáspolitikai stratégiához, az elért eredmények, a megszerzett tapasztalatok eddig nem hasznosulhattak a városi lakásrendszer megújítását célzó erőfeszítésekben. Itt érdemes megjegyezni, hogy az elmúlt 80-90 évben jelentős változások következtek be a város népességszámában, térbeli-társadalmi szerkezetében. Az 1960-as, 70-es évek városfejlesztési,

⁵ Forrás: Pécs MJV. Polgármesteri Hivatal

lakótelep építési programjainak megvalósítása során régi lakóépületek, háztömbök, utcák, cigánytelepek kerültek elbontásra, új városrészek, lakóterületek nőttek ki, a város tradicionális szegényövezetei közül azonban - elsősorban a város keleti peremén - jó néhány megmaradt, sőt újabb szegregált, illetve a szegregáló által veszélyeztetett lakóterületek alakultak ki, részben a korábbi városi lakás-és ingatlanpolitikai intézkedések miatt.⁶

A lakóhelyi szegregáció elsősorban azokban a városrészekben jelentkezett a legerőteljesebben, amelyekben korábban az ipar jelenléte alapvetően meghatározta a településrész szerkezetét, a népesség összetételét és a lakókörnyezet minőségét, (pl. , Pécsbányatelep, Pécsszabolcs, Vasas, Somogy) illetve a belvárosban és a belváros-közelbeni városrészek (Budai és Szigeti külváros) azon lakóterületein, ahol évtizedeken keresztül elmaradt az előregedett lakásállomány és az infrastruktúra felújítása. Már az 1980-as évek elején a társadalmi leépülés jelei mutatkoztak az első pécsi lakótelepen, Meszesen, ahol az onnan jobb minőségű Lvov-Kertvárosi lakótelepi lakásokba kiköltöző bányászok helyére folyamatosan szegényebb, jelentős számban cigány családokat helyeztek el a Városi Tanács Lakásügyi Osztálya, a 80-as évek végétől pedig a különböző problémák (bűnözés, drog, alkoholizmus, fiatalkori devianciák, családok elszegényedése, stb.) halmozódásáról számoltak be a Lvov-Kertvárosi lakótelep egyes körzeteinek esetében a lakótelepen működő Nevelési Központ család gondozói és szociális munkásai. **A lakás-és ingatlanpiaci folyamatok következtében a jobb piaci pozícióba került területek (pl. a Belváros, vagy a Budai városrész egyes területei) korábban értéktelennek tartott lakásaiból megindult a szegényebb családok (többnyire romák) kiköltözése (kiköltöztetése) a város alacsonyabb presztízsű lakóterületeire (kolóniák, Meszes, stb.), fokozva ezzel a város alacsonyabb státusú csoportjainak térbeli koncentrációját.**

A városban dolgozó családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok munkatársai egy, a Dél-Dunántúli régió leszakadó lakóterületeit feltérképező vizsgálat keretében 2006-ban 33 olyan lakóterületet azonosítottak be Pécsen, ahol a kedvezőtlen lakáskörülmények az ott élők magas munkanélküliségével, a szociális szolgáltatásoktól, juttatásoktól való függéssel és gyakran különböző devianciákkal is párosult. Az általuk megjelölt területek: *Előd u., Somogy-Bányatelep, Rücker-akna, Magtár u. 10, Csaba u. 2, István-akna, Györgytelep, Kismélyvölgy-dűlő, Szigeti-tanya, Fűzes-dűlő, Szövetkezet u. (Nagyárpád), Péterpuszta, Kökénypuszta, Pipacs-Gyöngy-Fűzfa utcák által határolt terület, a város belső területein elszórtan található kisebb területek (Balokány, Zsolnay V.u., Alkotmány u., Alsóhavi u., Hungária u., Tettye u., Szabadság u., Somogyi B.u., Könyök u. Felsővámház u., Marx u., Kálvária u., Mohácsi u., Báthory u.) Korvin Ottó u. és Fekete Gyémánt tér környéke (Meszesi lktp), Diana tér környéke (Kertvárosi lakótelep régebbi építésű panelházai), a Kertvárosi lakóteleptől nyugatra elhelyezkedő területen hobbykertekben, elhagyott ipari épületekben kialakított ideiglenes lakóhelyek.* A beazonosított környékek alapján a szociálisan és fizikailag leépült pécsi lakóterületek tipológiája a következők szerint állítható össze:

7

⁶ Példaként említhető, hogy az 1929-es gazdasági válságot követően 1931-1939 között a város hat kerülete közül a IV. kerületbe, a Budai Külváros alsó részébe (Alsó-Balokány u., Csokonai u., Felső Balokány u., Felsővámház u., Zsolnay V. u., Hegyalja u.,) élőknek (bejegyzett foglalkozás szerint túlnyomó többségében bejárónőknek, háztartásbelieknek, napszámosoknak) került kiadásra a legtöbb szegénységi bizonyítvány. Az itteni földszintes lakóépületek udvarra nyíló, kisméretű lakásai az 1950-es évektől kerültek tanácsi kezelésbe, a Balokány, a Zsolnay és Felsővámház utcák környékei jelenleg is a város társadalmi problémákkal leginkább terhelt lakóterületei közé tartoznak.

⁷Pörös Béla: Leszakadó lakóterületek Pécsen és a Dél-Dunántúli Régió városaiban. Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség, Pécs, 2006. Kézirat.

1. A bányáüzemek mellett kialakított munkáskolóniák, telepek. (pl. Pécsbányatelep, Somogy-Bányatelep, Györgytelep, István-akna)
2. A XIX. sz. második felétől a városba letelepedő munkásság részére a városmagtól keleti és nyugati irányban létrehozott lakóövezetekben, illetve ipari területeken létrejött kisebb szociális krízisterületek. (pl. Budai városrész, Gyárváros, Balokány, Szigeti városrész)
3. A történelmi belvárost északról határoló területeken régi, leromlott állapotban levő lakóépületekben elszórtan kialakult „problémás” környékek (pl. Tettye u., Kálvária u., Báthory u.)
4. A külső városi területeken található, korábban gazdasági célokat szolgáló, később lakóházakká átalakított épületekből álló szegregátumok (Előd u., Magtár u., stb.)
5. Felvonulási épületekben kialakított ideiglenes lakások (Edison u., Garay u.)
6. A 60-as években a városba letelepedett romák részére kialakított lakótelep (Pipacs – Gyöngy - Fűzfa utcák által határolt terület)
7. Városszéli tanyák (pl. Szigeti tanya)
8. A városszéli hétvégi telkeken felállított házakban, bódékban kialakított ideiglenes lakások (pl.Fűzes, Szentkút)
9. Régebbi építésű lakótelepek szociális problémákkal leginkább terhelt területei (pl. Meszes)

Ugyanebben az évben a város antiszegregációs tervében (ASZT) a KSH 2001-es népszámlálási adatai alapján 5 szegregátum került beazonosításra ⁸

s.sz.	Szegregátum megnevezése	Terület behatárolása	Állandó lakós	Lakások száma			Alacsony komfort fokozatú lakások aránya (%)
				Önkormányzati tulajdonban	Magán tulajdonban	összesen	
1.	Pécsbányatelepi	Sétatér utca, Pécsbányatelepi út, Károly utca, Kórház utca, Pécsbányatelepi út, Károlyi tér, Kénes út,	251	79	14	93	55%

⁸ Azon területek nyilvánulnak szegregátumnak, ahol a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül eléri, illetve meghaladja az 50%-ot, továbbá a terület népességszáma 50 fő fölötti (a szegregációs mutató a 2001-es népszámlálási adatokból került előállításra).

2.	Szabolcsi	Komlói út északi része, Gorkij, Tűzoltó, Kolónia, Baltika, Török I., Bánya utcák, valamint Györgytelep	694	209	12	221	73%
3.	Vágóhídkörny éki	Nyírfa utca, Légszeszgyár utca, Tüskésréti út, valamint a Sport utca mindkét oldala	172	7	41	48	56%
4.	Gyárvárosi (észak)	Álmos és az Előd utca közötti terület	74	15	13	28	61%
5.	Gyárvárosi (dél)	a Mohácsi út, a vasútvonal, valamint a Csaba utca által határolt terület,	89	20	0	20	65%
Összesen:			1280	330	80	410	

A lakáshelyzet leírásánál fontos szempont a lakáspiacról és az önkormányzati szociális lakásellátásból is kirekesztett, az önálló otthon megteremtésére saját erőből képtelen csoportok helyzetének alakulása.

A pécsi hajléktalanokkal foglalkozó Támasz Alapítvány különböző szolgáltatásait igénybevevő hajléktalanok és a hajléktalanság által leginkább veszélyeztetettek száma 2008 – 2015 között az alábbiak szerint alakult ⁹:

év →	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
fő →	887	1054	1128	1342	1387	1435	1396	1382

Egy 2014 februárjában végzett felmérés szerint a megkérdezett pécsi hajléktalanok közül 264-en laktak szállón és közterületen élt 483 fő. A két évvel később, 2016 februárjában készült felmérés adataiból az derül ki, hogy a megkérdezett pécsi hajléktalanok közül 256 fő lakott valamilyen szállón, a fedél nélkül élők részaránya az összes megkérdezett hajléktalan 66%-a volt ¹⁰

⁹ Forrás: Támasz Alapítvány, Pécs

¹⁰ Forrás: Gyorsjelentés a 2016. évi hajléktalan-adatfelvételtől. Február Harmadika Munkacsoport.

Az otthontalanná vált családok részére különböző szolgáltatásokat nyújtó, korábban az un. *lakáskísérési*¹¹ programot is megvalósító pécsi Ifjúságért Egyesület átmeneti otthonaiban elhelyezett családok száma 2012 – 2015 között a következőképpen alakult¹²:

		2012	2013	2014	2015
elhelyezett	Személyek száma	145	139	134	237
	Családok száma	42	n.a.	48	73

A lakáspiaci kirekesztődés által leginkább veszélyeztetett csoportok „utánpótlását” jelentős részben az állami gondozásból kikerülő fiatalok adják. A Baranya Megyei Gyermekvédelmi Központnál ellátásában levő, (nevelőszülőknél, lakásotthonokban) pécsi illetőségű gyermekek és fiatalok számának alakulása 2008 – 2012.¹³

év	kiskorú	nagykorú	összesen
2008	199	98	297
2009	198	100	298
2010	259	104	363
2011	322	99	421
2012	340	86	426

Összefoglalásként

A lakhatás formái Pécssett							
lakásrendszeren kívüliek				lakásrendszeren belüliek			
utcán élő hajléktalanok	hajléktalan szállón élők	átmeneti otthonokban élők (pl. CSÁO, MMSZ, Támasz	ideiglenes lakóhelyeken (hétvégi házakban, szerszám kamrákban, elhagyott ipari épületekben) élők,	Önkormányzati szociális bérlakásokban élők	Önkormányzati bérlakásokban élők	magántulajdonú lakások bérlői	saját tulajdonú lakásokban élők

Cél: a lakásrendszeren kívül élők számára is megfelelő, a lakásrendszeren belüli otthon biztosítása és a lakásrendszeren belül a mobilitás elősegítése.

Az elmozdulás lehetőségét kínálja, hogy a bérlői réteg nem homogén, hanem eltérő fizetőképességű csoportokat tartalmaz. A lakbérrendszer átalakítása során messzemenően figyelembe kell venni,

¹¹ Az Ifjúságért Egyesület hollandiai tapasztalatok felhasználásával 2005-ben kezdte meg a jelentős lakbér-és közüzemi díjhátralékok felhalmozó családok adósságának csökkentését szolgáló lakáskísérési programját. 2011. december végéig 29 család fejezte be sikeresen a programot.

¹² Forrás: Ifjúságért Egyesület közhasznúsági jelentések

¹³ Forrás: Baranya Megyei Gyermekvédelmi Központ

hogy az érintettek többségének társadalmi státusza, anyagi egzisztenciája rendkívül sérülékeny. A lakbérrendszer átalakítása ennek következtében lényeges egzisztenciaromlást is előidézhet egyes lakók esetében, ugyanakkor mások számára megnyithatja az utat a társadalmi felemelkedés felé.

A lakások összetétele is heterogén, bár az utóbbi évek vételi-eladási akciói eredményeként az átlagos lakásméret csökkent, ami a méret szempontjából kisebb különbségeket takar.

A lakásmobilitás rendkívül alacsony, a bérlők többsége nem gondol a költözés lehetőségére, de a mozdulni kívánók sem rendelkeznek információval más csereigényekről. Szükség van olyan beavatkozásokra és információs felületekre, melyek előidézik a befagyott lakásállomány megmozdulását, elindítják a mobilitást. Ez által a lakáskínálat és -kereslet közeledik egymáshoz, javul a rendszer hatékonysága.

A bérlakás-rendszer átalakítása bonyolult, szerteágazó feladat. A jelenlegi intézményi struktúrában nincs elég információ, a transzparencia még a városvezetés számára sem biztosított a szükséges mértékben, s az ügyintézés, az ügyvitel sem gördülékeny. Elengedhetetlen az adatbázis létrehozása és folyamatos frissítése, on-line informatikai hálózat létrehozása a lakásgazdálkodással és a lakókkal rendszeresen foglalkozó, szolgáltatásokat és adatszolgáltatást végző szervezetek szabályozott részvétele mellett.

A távlatos cél olyan önkormányzati lakáspolitikai megteremtése, mely az önkormányzat lakásállományának minőségi és mennyiségi növelését, hosszú távú fenntarthatóságát biztosítja, a lakás- és lakhatási igényeket differenciáltan kielégíti.

A lakáspolitikai menedzsment a tevékenysége során meg kell, hogy vizsgálja, azt hogy a hosszú távon az intézményi - szervezeti struktúra a hatékonyság érdekében át alakuljon-e, és ha igen milyen formában és mértékben (lakásszövetkezeti forma, szociális szövetkezeti forma, az üzemeltetés és a hatósági tevékenységek szorosabb együttműködése, az üzemeltetés kiszervezése a PHVV-től vagy városfejlesztési társaság kereteibe történő integrálása, lakásügynökség létrehozása stb.).

Ehelyett gazdaságosabb és igazságosabb lenne egy olyan rendszer, amelyben a lakás bérleti díja a piacon szokásos, elérhető árszinten kerülne megállapításra (a jelenlegihez hasonló méret-, kor-, fekvés-, stb. paraméterek szerint), s a bérlők jövedelmi, fizetőképességi helyzetüknek megfelelően szociális juttatásként kapnának adómentes támogatást. Így értékelhetővé válna a lakásvagyon potenciális jövedelem-termelő képessége, amely egyben számítási alapja lehetne a vagyon piaci összértékének is, valamint a bérbeadó és a bérlő tisztában lenne a szolgáltatás piaci értékével.

Több százezerre tehető azoknak a családoknak a száma ma Magyarországon, akik szeretnének változtatni lakáshelyzetükön, de nem tudnak. Közéjük tartoznak a hajléktalanok, a hitel- és rezsihátralékosok, a foglalkoztatási lehetőségektől távol élő családok, a fiatal, szülői támogatást nélkülöző családok, vagy az egyedül élők. Eközben létezik több százezer olyan üresen álló lakás, ami jelentős részben magántulajdonban van. A Habitat for Humanity Magyarország és a Városkutatás Kft. szerint a szociális bérlakásra szoruló csoportok, illetve a lakásukat hasznosítani nem tudó ingatlantulajdonosok igényei a megfelelő jogi, intézményi és pénzügyi feltételek esetén találkozhatnak. A két szervezet az Open Society Foundations támogatásának segítségével megkezdte a hazai szociális bérlakásrendszer megújítását célzó Szociális Lakásügynökség koncepciójának kidolgozását.

Annak érdekében, hogy a lakástulajdonosok számára elegendő bevételt, a rászorult bérlők számára pedig megfizethető lakhatást jelentsen a rendszer, meg kell teremteni a megfelelő támogatási rendszert.

A támogatási rendszer kialakítása nagyrészt attól függ, hogy az állam, illetve az önkormányzatok milyen forrást tudnak kívánnak a programhoz rendelni. A tulajdonosok támogatása lehet például adóelengedés vagy adókedvezmény, vagy a lakbér nemfizetés kockázatának kezelésére egy garanciaalap felállítása. Cserébe a tulajdonosoknak egy meghatározott időre (pl. minimum 3 év) kell rendelkezésre bocsájtania a lakását, és a külföldi modellek gyakorlatai szerint a piaci árnál alacsonyabb szinten. A hosszabb távra

kiadott lakások esetében a lakásfelújításához is adható támogatás. A szegényebb bérlők számára lakbértámogatást szükséges biztosítani, de akár a bérlők is adókedvezményben részesülhetnek. A bérlők támogatásának mértékétől függ, hogy a program milyen rászorult csoportoknak képes lakhatást biztosítani (például életkezdő fiatalok, családok, hajléktalanságból kivezető utat keresők, alacsony jövedelmű családok, nagycsaládok). Ugyanakkor fontos, hogy szükség esetén a program egyéni szociális munkát is tudjon nyújtani (adósságkezelés, családgondozás) a helyi ellátórendszerrel együttműködésben.

2. A Szociális Lakástársaság létrehozásának célja, tervezett tevékenysége

A rendszerváltás körüli időszakban - az állami/önkormányzati bérlakások privatizációjának megkezdésekor - Magyarországon is felmerült a nyugati-európai országokéhoz hasonló, a lakástulajdon pénzügyi terheit elviselni képtelen háztartások számára nagyobb szociális biztonságot és mobilitást nyújtó lakásrendszer kialakítása.¹⁴ Ez jelentette volna többek között a szerényebb piaci értéket képviselő lakások önkormányzati tulajdonban hagyását, kezelésükre non-profit jelleggel működő bérlői szövetkezetek létrehozását, vagy a korábban az ingatlanok kezelését végző tanácsai vállalatok non-profit szervezetekké történő átalakítását, a lakberek felszabadítását és ezzel párhuzamosan a rászorultak részére lakbértámogatás, lakásfenntartási támogatás bevezetését.

A lakásprivatizáció után kialakult és sok tekintetben a szocializmusból örökölt struktúrákat is magában foglaló rendszer megváltoztatására irányuló kezdeményezések eddig többnyire sikertelenek maradtak. **Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a kevésszámú önkormányzati szociális bérlakás Pécsen sem képes kielégíteni az igényeket, a szükséges felújítások elmaradása miatt a rendelkezésre álló lakások számának csökkenésére is számítani lehet. Nem várható az sem, hogy a privát bérlakás piacról kiszoruló, alacsony jövedelemmel rendelkezők, a magas bérleti díjakat és a felmerülő közüzemi költségeket megfizetni nem tudók számában lényeges változás történne ez elkövetkezendő időszakban.** A különböző európai uniós támogatások felhasználásával eddig megvalósult és a jövőben megvalósuló, a legrosszabb helyzetben levő pécsi lakóterületek társadalmi és fizikai megújítását célzó programok (ld. TÁMOP 5.3.6., DDOP, TIOP, stb.) eredményessége jelentős mértékben attól is függ, hogy az itt élők munkaerő-piaci integrációja mellett hogyan valósul meg (hogyan valósítható meg) lakáspiaci integrációjuk.

A lakásmobilitás Pécsen is rendkívül alacsony, az önkormányzati bérlakásokban élők bérlők többsége nem gondol (helyzeténél fogva nem is gondolhat) a költözés lehetőségére. Szükség lenne olyan beavatkozásokra melyek előidézik a befagyott lakásállomány megmozdulását, elindítják a mobilitást, a kereslet – kínálat egymáshoz való közeledését.¹⁵ **Hosszabb távra tervezett cél lehet Pécsen is egy olyan lakáspolitikai kialakítása, (és az ennek megvalósításához szükséges feltételek megteremtése) amely lehetővé teszi a bérlakás állomány mennyiségének növelését, minőségének javítását, a lakás és lakhatási igények szükségletek alapján differenciált kielégítését.**

¹⁴ Csomós József: Lakáspolitikai, lakásgazdálkodás. Gondolat, Bp.2006.

¹⁵ Pécs Megyei Jogú Város Lakásgazdálkodási Konceptiója. GONDOX Bt., 2015.

Mindezeket figyelembe véve, mint a Pécs Megyei Jogú Város aktualizálandó lakásgazdálkodási koncepciójához kapcsolódó programok megalapozásában, kidolgozásában, előkészítésében és bevezetésében szerepet vállaló egyik szervezet kerülne létrehozásra a Szociális Lakástársaság, amely három alapfeltételnek kell, hogy megfeleljen:

- illeszkednie kell egy hosszú távú országos és városi lakáspolitikai koncepcióhoz,
- igazodnia kell a mai gazdasági/szociális/intézményi feltételekhez,
- tevékenységével a város bérlakás

A Szociális Lakástársaság illeszkedése a városi bérlakás rendszerbe

A létrehozandó Társaság legfontosabb célja, hogy

- megteremtse az „átjárhatóságot” az önkormányzati és a privát lakásszektor között,
- a magántulajdonban levő, üresen álló lakások bevonásával illetve az általa vásárolt, vagy a részére adományként átadott lakásokkal növelje a bérlők számára elérhető és megfizethető pécsi bérlakások számát,
- egyedi programokkal elősegítse a lakáspiacról kiszorult csoportok lakáshoz jutását

A társaság létrehozását indokolná, hogy a magántulajdonban levő üres lakások bevonása a városi lakásellátásba várhatóan kedvezően befolyásolja a lakás mobilitás alakulását és hosszabb távon pozitív változásokat eredményez a városi bérlakás piac valamennyi szegmensében.

A Szociális Lakástársaság biztosítja a részére hasznosítás céljából átadott magán-, illetve önkormányzati tulajdonú lakásállomány bérbeadását, közvetítőként működik a tulajdonosok és a bérlők között, ezzel kapcsolatos feladatai:

- bérleti szerződések előkészítése, megkötése,
- bérleti díjak beszedése, kiadások és költségek megosztása,
- kapcsolattartás az önkormányzattal, hatóságokkal a támogatások és a személyekre szóló lakbér-és lakásfenntartási támogatások eseteiben,
- a lakások karbantartása a közfoglalkoztatás biztosította lehetőségek igénybevételével,
- az önkormányzati bérlakások bérlői között a lakáscserék elősegítése

További feladatai:

- kezelje a tulajdonosok és a bérlők kockázatait, aminek következtében a lakásrendszerben kihasználatlan kapacitások társadalmilag fontos szociális és gazdasági célok érdekében kerülnek felhasználásra.
- a korábbi „lakáskisérési” programok tapasztalatainak felhasználásával segítse a bérlők adósságrendezését, adósságkezelését, az adósságok felhalmozódásának elkerülése érdekében – a lakástulajdonos engedélyével – az arra kijelölt lakásokban kártyás mérőórákat szerel fel,
- koordinálja a különböző szervezeteknek és intézményeknek a lakhatási feltételek javításával kapcsolatos programjait,
- A lakhatási feltételek javítására javaslatokat, pályázati programokat dolgoz ki,

- Mivel a lakás fenntartásának megfizethetősége összekapcsolódik a foglalkoztatottsággal, a Szociális Lakástársaságnak nem csak a lakás-, hanem a területi (munkaerőpiac által szabályozott) mobilitást is elő kell segítenie.
- Kezelnie kell a szegregáció problémáját is, vagyis el kell kerülni, hogy a szociális bérlakások egy-egy helyen koncentrálódjanak.
- elő kell segítenie a bérlakás tulajdonosok és a lakásbérlők érdekvédelmét szolgáló egyesületek létrehozását és támogatnia kell működésüket,

A Szociális Lakástársaság a bérlők kijelölésénél és a speciális lakhatási programok kialakításánál kiemelt figyelmet fordít az állami gondozásból, a családok átmeneti otthonaiból, illetve a hajléktalan szállókról kikerülőkre, a veszélyesen eladósodott, vagy már a lakását is elvesztő lakáshitelesekre, továbbá a fogyatékkal élőkre és a gyermekükkel egyedül maradt, otthonukat elvesztő anyákra. Mint preventív lakhatási program bevezeti az un. „krízisfőhely” intézményét. (ennek szerepe lehet pl. a hajléktalanná válás megelőzésében)

A Társaság alapítására és működési formájára vonatkozó javaslatok:

1. Csak önkormányzati alapítású
2. Vegyes: önkormányzat és a lakhatással kapcsolatos problémák kezelésében tapasztalatokkal rendelkező pécsi civil szervezetek (MMSZ, Tamasz Alapítvány, Ifjúságért Egyesület) közösen alapítják,
3. Csak civil szervezet/ek alapítja, alapítják
4. Társasági forma lehet: kft, non-profit kft., KHT., esetleg szövetkezet.

Pécs, 2022 augusztus

A munkavállalási célú migráció az ezredforduló utáni Baranyából

(Előzmények, tendenciák bemutatása és módszertani javaslatok a megyéből elvándorlók számának és összetételének becsléséhez, a helyi migrációs folyamatok vizsgálatához)

1. Bevezetés

Az elmúlt időszakban Magyarországon is a társadalmi közbeszéd egyik központi kérdésévé vált a munkavállalási céllal külföldre történő elvándorlás jelentős mértékű növekedése. A jelenség bemutatására, értelmezésére tanulmányok, publicisztikák tucatjai jelentek meg és - a kivándorlókra vonatkozó megbízható statisztikai adatok hiányában - egymástól nagyságrendekkel eltérő becslések láttak napvilágot.

A migráció elválaszthatatlanul összefügg a globalizálódás folyamatával és a munkaerő-piaci alkalmazkodás egyik fontos elemeként jelenik meg. Az európai uniós csatlakozása után Magyarország is részévé vált az egyes tagállamok munkapiacait összekötő, a munkaerő szabad áramlására, mint alapvető uniós szabadságiogra épülő együttműködésnek.

Baranya megye a rendszerváltást megelőző 120 évben nem tartozott a nagyobb létszámú migránst kibocsátó magyar megyék közé. A rendszerváltás követő években – a megyét is erősen érintő gazdasági visszaesés hatására - nem csupán az elvándorló és az országon belül máshol letelepedők száma emelkedett jelentősebb mértékben, hanem az egyelőre csak munkavállalási céllal külföldre távozóké is. A településeket elhagyók többsége Baranyában is a fiatalabb korosztályokból kerül ki, távozásuk a lakosságvesztésen túl az egyébként is kedvezőtlen korösszetételű megye – ahol a lakosság 22,8% százaléka 1000 fő alatti kisfalvakban él - további fejlődésére is kihat.

Jelen dolgozat a Baranya megyéből történő kivándorlás, külföldi munkavállalás rövid történeti áttekintése után a rendelkezésre álló adatokat felhasználva az ezredfordulót követő évek migrációs folyamatait kívánja bemutatni, majd a SEEMIG projekt¹⁶ végrehajtása során Baranyából érkezett kezdeményezés, illetve annak eddigi megvalósításával kapcsolatos tapasztalatok ismertetésére kerül sor.

2. Külföldi munkavállalás és a munkavállalás céljából történő elvándorlás jelentősebb hullámai Baranya megyében a XIX.sz. második felétől a rendszerváltásig

2.1. Kivándorlás az 1860-as évektől az első világháborúig tartó időszakban.

Magyarországon a XIX.sz. második felétől felgyorsuló kapitalista fejlődés indította el a mezőgazdaságból már megélni nem tudó, egyre jobban elszegényedő paraszti rétegek elvándorlását az akkor fejlődésének induló városokba (belső migráció) és a határokon túlra (külső migráció). 1860-as évektől kezdve a magyarországi munkásság és parasztság egy része a lappangó munkanélküliséggel, a szélsőséges birtokmegosztással, a teljes elszegényedéssel szemben egyre inkább a kivándorlásban keresett menedéket. A kivándorlók nagy többsége a későbbi itthoni biztonságos megélhetéshez szükséges vagyon összegyűjtését, adósságaik törlesztését és életminőségük javítását tartotta fő céljának.

A Baranyából történő kivándorlás fő iránya az 1860-es évektől kezdetben elsősorban a szomszédos Szlavónia volt, ahol a magyarországinál lényegesen kedvezőbb áron lehetett földet vásárolni. Egyes becslések szerint a Dél-Dunántúli megyék közül Somogyból 20 ezer, Zalából és Baranyából 12-12 ezer kivándorló hagyta el az országot és telepedett le az anyaországgal határos horvát megyék falvaiban ebben az időszakban.¹⁷ A kivándorlók zömmel Belovár-Kőrös és Verőce megyékben találtak új otthont maguknak. A Szlavóniába kivándorolt magyarok – annak ellenére, hogy a határhoz közel fekvő településeken alakították ki új otthonaikat – ugyanolyan gyorsan asszimilálódtak, mint az Amerikába kivándoroltak. Ezzel kapcsolatban Ágoston Sándor református püspök így fogalmaz 1941-ben a Kelet Népe számára irt cikkében¹⁸:

„A szlavóniai magyarság megmaradására nézve a sorsdöntő 12-ik órában vagyunk. Az első nemzedék, amely ideköltözött, már kibalóban van, a második nemzedék, amely már itt született, s ma 40-50 éves, még tud magyarul, de épp oly jól tud horvátul is, a harmadik nemzedék, mely nemsokára átveszi szerepét, már jobban beszél horvátul, mint magyarul.”

A M.Kir. Statisztikai Hivatal által készített statisztikai jelentés szerint az Amerikába és Nyugat-Európába történő kivándorlás szempontjából a leginkább veszélyeztetettek megyék között Szabolcs, Abaúj-Torna, Zemplén, Borsod, Veszprém, Ung, Gömör, Szatmár és Bereg megye szerepel, Baranya nem tartozott a tengerentúli kivándorlás által jelentősebb mértékben érintett

¹⁶ MIGRÁCIÓ ÉS A MIGRÁCIÓS HATÁSOK KEZELÉSE DÉLKELET-EURÓPÁBAN. Határokon átnyúló együttműködés a tényeken alapuló stratégiáért.

¹⁷ Szili Ferenc: Kivándorlás a Dél-Kelet Dunántúlról Horvát-Szlavonországba és Amerikába 1860 - 1914. Kaposvár, 1995.

¹⁸ Ágoston Sándor: Megmarad-e a szlavóniai magyarság magyarnak?. Kelet Népe, VII. évfolyam 2.szám. 1941 február 1.

megyék közé.¹⁹ A XIX.század második felétől jelentkező gazdasági problémák által leginkább sújtott Dél-Baranyában (Ormánság) az elszegényedésre, az ettől való félelemre elsősorban nem a kivándorlás, hanem a születéskorlátozás („egyke”) volt a válasz.

A hivatalos állami statisztika csak 1899-től mutatta ki a legálisan, útlevelemel kivándorlók számát. Eszerint 1899 és 1913 között csaknem 1,4 millió ember hagyta el az országot, 86%-uk az Egyesült Államokba távozott. Az európai kikötők és az amerikai bevándorlási hivatal statisztikai adatait összevetve a dualizmus korában 1,8 – 2 millióra becsülhetjük a magyar korona országaiból az Amerikai Egyesült Államokba kivándorlók számát. 1899 – 1913 között az összes kivándorló a 68%-át adta az agrártársadalom, Amerikában viszont 90%-uk az iparban, elsősorban Ohio, Pennsylvania szénbányaiban és vasgyáraiban helyezkedett el.²⁰ Az Egyesült Államokba kivándorlók mellett még jelentős számban – mintegy 300 – 400 ezer fő - települtek ki Ausztriába, Németországba, Romániába és Horvát-Szlavónországba. A több mint 2 millió főt meghaladó kivándorló közül a korszak alatt körülbelül félmillió tért vissza hazájába.²¹

Baranya megye településeiről kivándorlók többsége csak XX.sz. elejétől választotta célországnak az Egyesült Államokat és néhány nyugat-európai országot, akkor, amikor a Dráván túli területeken olcsó földet már nem lehetett vásárolni. A hivatalos statisztikai adatok alapján 1904 – 1913 között Baranya megyéből és Pécs városából összesen 10939 fő vándorolt ki.²² Ettől valamelyest eltérő számot kapunk, ha a megye egyes településeiről (Pécsset nem számítva) kivándorlási céllal útlevelet kérők adatait vizsgáljuk az 1904 – 1914 közötti időszakban. 11 év alatt 233 településről 8713 fő nyújtott be útlevelekérelmet. (A különbség abból is adódhat, hogy valószínűleg nem minden kérelmező kapott útlevelet, illetve vándorolt ki.) A kérelmezők több mint 50% -a a megye keleti és északi területein elhelyezkedő településekről, valamint a Pécs-környéki bányavidék falvaiból került ki. (Hidas, Szebény, Dunaszekcső, Ráckozár, Mecsekszabolcs, Mohács, Csikóstöttös, Szászvár, Nemesd, Mekényes, Gerényes, Püspöknádasd, Bikal, Somogy, Ág, Birján, Nagyhajmás, Szalatnak, Palotabozsok, Magyarbóly, Varasd, Császtá). Ugyanakkor a gazdasági és szociális problémák által leginkább sújtott dél-baranyai Ormánság 46 települése közül csak 28-ból igényeltek útlevelet és mindössze 332-en vándoroltak ki.

A megyében ekkor már viszonylag jelentős számban jelenlevő, mind a foglalkoztatás, mind a lakhatás szempontjából perifériális helyzetben levő cigányok számára logikus lépésnek tűnhetett volna a kivándorlás a jobb életfeltételeket biztosító országokba. Közülük kivándorlási céllal útlevelet azonban csak kevesen igényeltek, akik elmentek, azok is inkább olyan országot választottak, ahol korábbi kóborló (házaló, kupeckedő) életmódjukat folytathatják. Benyújtott útlevelekérelmeik alapján – amit a hatóságok általában támogattak – Oroszországba, Szerbiába, Romániába, később a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba kívántak kivándorolni.²³

A gazdasági kivándorlók túlnyomó többsége Baranyából is a mezőgazdasági munkások, cselédek, törpebirtokos parasztok, városi munkások, valamint a bányamunkások soraiból került ki, külföldi

19 „Valahol túl, meseországban...” Az amerikai magyarok 1895 - 1921. Szerk.: Albert Tezla. Európai Kiadó, Bp. 1987.

20 Puskás Julianna: Kivándorlás Magyarországról az Egyesült Államokba 1914 előtt. Történelmi Szemle, 1974 1-2.szám

21 Magyarország története 1890 - 1918. Akadémiai Kiadó, Bp. 1978.

22 Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények 67.sz. kötetet, amely 1918-ban a magyar szent korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899 -1913 címmel jelent meg

23 Fáncsi József: Az útlevelelgyi iratok történeti forrásértéke. Baranyai Helytörténetírás 1969. BML., Pécs, 1969.

letelepedésüket a legtöbben nem tekintették végleges megoldásnak, anyagi helyzetük jobbrafordulásával haza szerettek volna térni. Erre azonban csak keveseknek adódott lehetőség.

Összességében 1899 és 1913 között az ország területén kívülre a megye lakosságának 1,9%-a vándorolt ki, szemben az országos 4,6%-al.²⁴

2.2. Kivándorlás a két világháború közötti időszakban

A Baranya megyét is érintő súlyos első világháborús emberveszteség ellenére a munkavállalási céllal történő kivándorlás, csökkenő intenzitással ugyan, de a két világháború közötti időszakban is folytatódott. A kivándorlók többsége továbbra is mezőgazdasági napszámos, munkás és törpebirtokos volt, az ok pedig a munkaalkalom hiánya és az alacsony munkabérek volt. Jelentős mértékben befolyásolta döntésüket a már kint élők által irt és az ottani kereseti viszonyokat, életkörülményeket bemutató levelek, valamint a hozzátartozóknak hazaküldött komolyabb pénzüsszegek. A megye településeiről elvándorlók legfontosabb célországai a korszakban keletkezett útlevelügyi iratok alapján: Egyesült Államok, Kanada, Németország, Franciaország, Belgium.²⁵ A kivándorlás élenken foglalkoztatta a közvéleményt és a politikusoktól vártak megoldásokat. Az 1930-ban kiadott, a kivándorlás szabályozó belügyminisztériumi rendelet kapcsán az egyik megyei napilap így fogalmazott vezércikkében:

„...az egyébként helyes belügyminiszteri rendelet csak úgy fog érdemleges eredményt hozni, ha a gazdasági helyzet jobbrafordul és mindazok, akik ma ezt kilátástalannak tartják, a szerény polgári megélhetést itthon is biztosítva tudják!”²⁶

Annak ellenére, hogy a gazdasági válság éveiben Magyarországon is minden ágazatban nagy volt a munkanélküliség, a mezőgazdasági és ipari munkások mellett elenyésző a munka nélkül maradt értelmiségiek külföldre távozása. A rendelkezésre álló források alapján Baranyából csak néhány műszaki értelmiségi, könyvelő és orvos szánta rá magát a külföldi munkavállalásra. Többen voltak viszont olyanok – iparosok, vállalkozók, földbirtokosok, mérnökök - akik hosszabb idejű külföldi tanulmányutak, tanfolyamok, a munkájukhoz szükséges szakmai tapasztalatok megszerzése céljából kértek útlevelet, legtöbben Németországba, Hollandiába, Ausztriába.²⁷

Az 1930-as évek második felében – a meginduló hadiüzemi termelés, a nagy út-, és vasútépítkezések, a fokozódó nyersanyag kitermelés jelentős munkaerőhiánnyal járt Németországban. A munkaerőgondok megoldására 1935 – 1942 között Magyarországról is toboroztak munkavállalókat, elsősorban a magyarországi németek szervezetein keresztül. Baranya megye főispánjának 1939-ben készített bizalmas jelentése szerint Magyarországról Baranya megye területéről vándorolt ki a legtöbb munkás, mezőgazdasági cseléd és kisbirtokos Németországba, annak reményében, hogy néhány év után hazatérve a kint megkeresett pénzt itthon használhatja gyarapodására.²⁸

24 Dr. Kolta János: Baranya megye népesedésére ható tényezők 1900 és 1949 között. Adatok a megye lakosságföldrajzi vizsgálatához. Dunántúli Tudományos Gyűjtemény. Bp., 1958.

25 Fáncsi József. Az útlevelügyi iratok történeti forrásértéke. Baranyai Helytörténetírás 1969. BML., Pécs, 1969.

26 Pécsi Napló. 1930 június 28.

27 Fáncsi József. Az útlevelügyi iratok történeti forrásértéke. Baranyai Helytörténetírás 1969. BML., Pécs, 1969

28 Szita László: Magyarországi „vendégmunkások” a hitleri Németországban az 1930-as években. Baranyai Művelődés. 1976/IV. 149 - 153 o.

Egy 1940-ben készített beszámoló szerint 1935 – 1940 között Baranya megye településeiről Németországba munkavállalás céljából kivándoroltak száma az alábbiak szerint alakult:²⁹

Év	legálisan kivándorolt	illegálisan kivándorolt	összesen
1935	430	111	541
1936	760	214	974
1937	790	248	1038
1940	A jelentésből nem derül ki, hogy a teljes létszámból mennyi a legális és illegális kivándorló		860
Összesen:			3413

2.3. Kivándorlás, külföldi munkavállalás a szocializmus évtizedei alatt.

A kommunista hatalomátvételtől az 1990-es rendszerváltásig terjedő időszakban a migrációt, mint a hatalom részéről kevésbé ellenőrizhető folyamatot Magyarországon is a drasztikus korlátozottság jellemezte.³⁰ Ennek következtében gazdasági, vagy politikai okokból – legális körülmények között - az országot csak nagyon nehezen lehetett elhagyni, az illegális határátlépőkre, kivándorlókra pedig új fogalom, a *disszidens* került bevezetésre. 1953 és 1989 között Magyarországon 73647 fő kapott engedélyt a kivándorlásra és mintegy 270 ezer főre tehető a gazdasági és politikai okok miatt illegálisan kivándorlók száma, ez jóval magasabb a két világháború közötti időszak elvándorlási számainál.³¹ Baranya megye ekkor sem tartozott a jelentősebb számú kivándorlót, disszident kibocsátó megyék közé. Sőt, miközben a háborús események, majd az azt követő migráció eredményeképpen 1941 – 1984 között az ország lakossága több mint 100 ezer fővel csökkent, Baranya megye nem csak tartani tudta lakóinak számát, de valamennyire növelte is azt. Így pl. 1949 – 1959 között a népesség száma 358 ezerről 397 ezerre, vagyis 11%-al emelkedett.³²

A korszak legnagyobb kivándorlási hulláma az 1956-os forradalom leverését követő időszakban következett be, ekkor rövid idő alatt – a KSH által a lakcím kijelentőlapok alapján 1957-ben készített jelentés szerint - 151 731 fő, az ország akkori lakosságának 1,5%-a hagyta el menekültként hazáját. A disszidáltak több mint fele (83 000 fő) 25 éven aluli volt, közel 1/3-uk (47 500 fő) 25-39 éves, kevesebb mint 12%-uk 40 - 59 éves és a 60 évesek, valamint idősebbek aránya 1% alatti értéket mutatott.³³ A jelentés szerint Baranya megyéből 1559 fő, Pécs városból 1139 fő távozott.

29 U.o.

30 Vadász Szabina: Munkavállalási célú elvándorlás Magyarországról a rendszerváltástól napjainkig. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Műszaki Földtudományi Kar Földrajz Intézet, 2013.

31 Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX.század második felében. Osiris Kiadó, Bp, 2005.

32 Hoóz István: Baranya megye népességfejlődésének főbb jellegzetességei az utóbbi 40 évben. In.: Változó Baranya. Tanulmányok a megye történetéből 1945-1985. Pécs, 1985.

33 A kijelentések nem tartalmazzák a szülők nélkül külföldre távozott mintegy 10.000 tizenöt éven aluli gyermeket, az 1957. május 15-ig hazatért 11 447 személyt, valamint a büntetőintézetekből megszökött és külföldre távozott mintegy 3-4000 főt. Az osztrák belügyminisztérium jelentése szerint 1957. április 6-ig 174 704 magyar érkezett Ausztriába, a jugoszláv belügyminisztérium jelentése szerint pedig 1957. május 26-ig 19 181 magyar Jugoszláviába.

Adatok Forrása: Regio . Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 4.sz.

A Pécsről disszidáltak 19%-a, a megyéből disszidáltak 7%-a volt értelmiségi foglalkozású. A megye 3 legnagyobb városát tekintve a 100 lakosra jutó disszidálási arány:

Komló:	1,47
Pécs:	1,04
Mohács:	0,68

A hivatalos adatok alapján is több, mint 150 ezer disszidens természetesen jelentős mértékben befolyásolta a forradalom leverését követően megalakuló kormány nemzetközi megítélését és itthoni elfogadását. Az új hatalomnak alapvető érdeke volt a további disszidálás megakadályozása, az országot elhagyók helyzetének alakulásában a negatívumok, a nehézségek felnagyítása. Ezt szolgálta egy 1958-ban Pécsen megjelentetett könyv is, amely néhány, feltehetőleg az írói fantázia szülte disszidens sorsának alakulásán keresztül próbálta bizonyítani, hogy akik elmentek, felelőtlen döntést hoztak, menekülttáborokba, tömegszállításokra kerültek és saját bőrükön tapasztalhatják meg a kizsákmányolást és kiszolgáltatottságot.³⁴

Az 1950-es, 60-as években az Egyesült Államok és olyan európai országok, mint Ausztria, Belgium, Franciaország, vagy a Német Szövetségi Köztársaság és Svájc a megnövekedett munkaerő-szükségletüket a nemzetközi migráció révén tudták csak biztosítani. Kelet-és Közép-Európa szocialista országainak polgárai számára – Jugoszlávia kivételével – az 1980-as évek végéig nem volt legális lehetőség a nyugat-európai országokban történő munkavállalásra. A jelentősebb létszámú migráns csoportokat kibocsátó országok ebben az időszakban: Olaszország, Spanyolország, Portugália, később Marokkó, Algéria, Tunézia, majd Törökország és Jugoszlávia. Az európai országok vonatkozásában a külföldi munkaerő toborzása általában a küldő és fogadó államok közötti megállapodás alapján történt.³⁵

A nyugat-európainál lényegesen kisebb arányú külföldi munkaerő foglalkoztatására a szocialista országok között is születtek megállapodások ebben az időszakban. Egyrészt a Német Demokratikus Köztársaság megnövekedett ipari termelése igényelt munkaerőt külföldről, másrészt a nyersanyag (földgáz, kőolaj) kitermelését növelő és a közlekedési infrastruktúráját (vasút) bővítő Szovjetunió tette lehetővé a „baráti” szocialista országokból érkező munkások foglalkoztatását.

A Magyar Népköztársaság és az NDK kormánya között 1967 május 26-án jött létre az a megállapodás, amelynek keretében 1967-1983 között több mint 50 ezer, többségében 18-26 éves magyar fiatal került ki kelet-németországi munkahelyekre 3 év időtartamú ideiglenes foglalkoztatásra, „szakmai képzés, gyakorlati tapasztalatszerzés” céljából. Az egyes megyéből kiutazók létszámát a Munkaügyi Minisztérium határozta meg, a helyi szervezést és koordinációt a megyei tanácsok munkaügyi osztályai végezték, „szorosan együttműködve a területi párt-és állami szervekkel és vállalatokkal”. A legnagyobb létszámú kiutazásokra az 1970-es évek első felében került sor, ekkor évente átlagban 4 ezer fiatalnak adódott lehetősége az NDK-ban történő munkavállalásra. A kiutazás előfeltétele volt az itthoni munkahely támogató javaslata és a területileg illetékes Katonai Kiegészítő Parancsnokság engedélye.

Baranya megyéből 1967 – 1973 között 1000-1100 fiatal utazott ki, 1967-ben 49 fő, ezt követően évente 150 - 160 fő. Az éves kiutazási létszám 1974-ben és 1975-ben valamelyest emelkedett, így.

34 Hontalanok. Szerk.: Rab Ferenc. MSZMP Baranya Megyei Bizottság Agitációs és Propaganda Osztálya. Pécs, 1958.

35 Rainer Münz-Wolfgang Seifert: A Európába irányuló bevándorlás és hatása a befogadó társadalmakra. In.: Regio, 1999/3-4.

pl.1974-ben 245 főben határozták meg a megyei létszámkeretet az alábbi szakmai összetétel szerint:³⁶

iparág	szakképzett	szakképzetlen	összesen
gépgyártás	40	30	70
nehézgépgyártás	30	20	50
elektromos ipar	5	45	50
könnyűipar	5	20	25
építőipar	20	10	30
egyéb	10	10	20
<i>Összesen</i>	<i>110</i>	<i>135</i>	<i>245</i>

Az ebben az évben kiutazók részére – munkahelyektől és munkaköröktől függően – 548 – 670 DDRM bért biztosítottak, ez valamelyest magasabb volt az azonos munkakörökben Magyarországon fizetett béreknél. A szakmunkás végzettségűek és a szakképzetlenek mellett – korlátozott számban – vegyész- és gépészmérnök, valamint német nyelvtanári végzettségűek foglalkoztatására is lehetőség nyílt. A baranyai fiatalok többsége Lipcse, Neustadt, Zwickau, Elsterberg, Radeburg, Drezda, Erfurt, Ruhland, Hermsdorf városok ipari üzemében került alkalmazásra.

Munkavállalási céllal külföldre történő elvándorlás a rendszerváltás után.

A rendszerváltás után Magyarországon is megszűntek a külföldön történő legális letelepedést, munkavállalást korlátozó politikai és jogi akadályok. Megszűnt a kontinens korábbi kettéosztottsága, a határok átjárhatóvá váltak, az Európai Unióhoz történt 2004-es csatlakozás után pedig a magyar állampolgároknak, mint uniós polgároknak joguk van: más uniós tagállamban állást keresni, ott munkavállalási engedély nélkül munkát vállalni, munkavállalás céljából az adott tagállamban tartózkodni, a munkaviszony megszűnése után is ott maradni, az adott ország állampolgáraival megegyező bánásmódban részesülni az álláshoz jutás, a munkafeltételek és minden egyéb szociális- és adókedvezmény tekintetében.³⁷

36 Forrás: Baranya Megyei Tanács VB. Munkaügyi Osztályának iratai. Baranya Megyei Levéltár, Pécs.

37 Magyarország 2004-ben csatlakozott az EU-hoz Csehországgal, Szlovákiával, Lengyelországgal, Szlovéniával, Lettországgal, Litvániával és Észtországgal együtt. 2007-ben csatlakozott Románia és Bulgária. A 2004-es csatlakozáskor az Egyesült Királyság, Írország és Svédország azonnal megnyitotta a határait, majd 2006-ig fokozatosan a többi ország, végül 2011 májusában a lehetséges átmeneti időszakot kihasználva Németország és Ausztria is.

A munkavállalás céljából kivándorlókra vonatkozóan a rendszerváltás óta nem állnak rendelkezésre igazán megbízható adatok. Bár egy kormányrendelet kimondja, hogy aki a Magyar Köztársaság területét külföldi letelepedés szándékával elhagyja, illetőleg aki három hónapon túl külföldön tartózkodik, azt a lakóhelye szerint illetékes önkormányzat jegyzőjénél vagy az illetékes külképviseleti hatóságnál be kell jelentenie. Ezt azonban csak kevesen teszik meg, így a hivatalos magyarországi nyilvántartás a külföldre távozók csak egy kisebb részét tartalmazza, ezzel szemben a fogadó európai országok statisztikái – amelynek összeállításáról már Európai Uniói jogszabály ³⁸ rendelkezik - az 1990-es évek elejétől a gazdasági válság kezdetéig tartó időszakban 16 – 34 ezer Magyarországról érkezett bevándorlót mutattak ki.

Az európai országokba bevándorló magyarok száma a gazdasági válságot megelőző időszakban, 1994 – 2007 között ³⁹

é v	199 4	199 5	199 6	199 7	199 8	199 9	200 0	200 1	200 2	200 3	200 4	200 5	200 6	200 7
fő	26339	21346	21257	19313	16691	20496	24132	25799	23179	21888	28081	27205	26661	34382

A táblázatból kitűnik, hogy a rendszerváltást követő gazdasági nehézségek ellenére a különböző európai országokban nyilvántartott magyar migránsok száma 1998-ig valamelyest csökkent, majd 1999 – 2006 között újra az 1994-es szintre emelkedett.

A 2004-es csatlakozás után fokozatosan megszűntek az uniós munkavállalás előtt álló akadályok, a külföldön dolgozó magyarok számának növekedése azonban csak a gazdasági válság kezdetekor, 2007 után gyorsult fel és 2013-ban már 277 224 bejelentett magyar állampolgár tartózkodott különböző európai országokban.

A legtöbb magyar bevándorlót fogadó európai országok 2013-ban ⁴⁰

ország	Létszám
Németország	113980
Egyesült Királyság	47000
Ausztria	36268
Szlovákia	9920
Svájc	9914

38 AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 862/2007/EK RENDELETE (2007. július 11.) a migrációra és a nemzetközi védelemre vonatkozó közösségi statisztikákról, valamint a külföldi állampolgárságú munkavállalókra vonatkozó statisztikák összeállításáról szóló 311/76/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről

39 Adatok forrása: EUROSTAT.

40 Forrás: EUROSTAT

Hollandia	9245
Spanyolország	8935
Írország	7899
Olaszország	7749
Svédország	5547
Belgium	5486
Franciaország	3500
Dánia	2785
Összesen:	268228

Megjegyzés: Ezekben a tükörstatisztikákban a legálisan és tartósan külföldön tartózkodók és munkát vállalók adatai jelennek meg, ők a magyar migráns népesség egy részét jelentik csupán. A tükörstatisztikák adatainak megbízhatóságát, használhatóságát korlátozza, hogy az országok egy része nem rendelkezik megbízható adatokkal, illetve a migrációra vonatkozóan eltérő értelmezéseket használnak, valamint az egyszerű honosítási eljárás bevezetésével nem különülnek el kibocsátó országok szerint az állampolgárok.

A külföldön dolgozó magyarok számának tudományosan megalapozott becslésére az elmúlt években több kutatás is vállalkozott.

A Kopint-Tárki Zrt. 2011. márciusában publikálta a magyar állampolgárok külföldi munkavállalásával kapcsolatos kutatását összegző tanulmányát.⁴¹ A tanulmányban közölt becslés szerint **2010-ben legalább 120 ezer aktív magyar állampolgár élt és dolgozott Európában**, ez a hazai aktív korú népesség közel 2 százaléka, és a hazai foglalkoztatottak közel 4 százaléka volt. Ugyanebben a tanulmányban közölt, a magyar munkaerő-felmérés (HU LFS) adataira épülő becslés a 2007-2010 időszakra vonatkozóan az alábbiak szerint határozza meg az európai országokban dolgozó magyarok számát:

év	2007	2008	2009	2010
fő	25815	31157	41080	51366

(A két eredmény közötti különbség magyarázata a módszertannal indokolható. A külföldi statisztikák felülértékelik azokat, akik tartósan és életformaszerűen egy másik országban élnek, a munkaerő-felmérés a -kérdezés technikája miatt is - alulértékeli ezt a csoportot.)

A GKI Gazdaságkutató Zrt. 2013 júniusában elvégzett vizsgálata **270-280 ezer főre** becsülte a külföldön dolgozó magyarok számát, ami a teljes munkaképes korú népesség 4,4%-a. A vizsgálat megállapítása szerint a háztartások 9%-ában voltak tartósan külföldön dolgozók.⁴²

41 Magyarok külföldi munkavállalása. Kutatásvezető: Hárs Ágnes vezető kutató. Kopint-Tárki Zrt., 2011 március

42 Forrás: GKI Gazdaságkutató Zrt.

A Központi Statisztikai Hivatal a vezetésével megvalósuló nemzetközi SEEMIG-projekt keretében végzett kutatást a magyarországi elvándorlásról.⁴³ A kutatók által készített, a kivándorlókra vonatkozó kérdéseket beillesztették a KSH által rendszeresen elvégzett, 30000 háztartásra kiterjedő munkaerő-felmérésbe. Az így kapott adatokat összevetették a fogadó országok tükröstatistikáival és kiegészítették a KSH Népeségtudományi Kutató Intézete által gondozott „Életünk fordulópontjai” c. kutatás adatbázisából kiválasztott emberek megkérdezésével is. Az adatok összesítése alapján **2013 elején 350 ezer főre becsülték azon magyar állampolgárok számát, akik 1989 után vándoroltak ki és az adatfelvétel időpontjában már legalább egy éve tartózkodtak az adott országban.**

2014-ben jelent meg a Magyar Nemzeti Bank felkérésére készített „A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra” c. tanulmány.⁴⁴ Az elemzés a Magyarországról való kivándorlás munkapiaci és egyéb gazdasági hatásaival foglalkozik. Közli a Világbank népszámlálásokon alapuló adatát, mely szerint **2011-ben 462 ezer magyar, a népesség 4,6%-a tartózkodott külföldön, ebből 400 ezren az OECD országokban.** A tanulmány behatóbban a kivándorlók egy részével, a Munkaerő-felmérésben regisztrált külföldi munkahelyen dolgozókkal, az „ingázókkal” foglalkozott. („ingázók” azok, akik az ország határain kívüli munkahelyen dolgoznak, de magyarországi lakóhellyel rendelkeznek és belföldi háztartás tagjainak számítanak.) A hivatkozott Munkaerő-felmérés alapján **az „ingázók” száma 2013 végén 100 ezer fő körül mozgott, az akkor foglalkoztatott 3 940 000 fő 2,5%-a.**

A munkavállalás céljából külföldre távozók számának emelkedő tendenciáját támasztják alá az elmúlt években végzett migrációs potenciál - kutatások adatai is. („*Migrációs potenciálnak*” nevezzük azt a szándékot, amikor valaki majd külföldön kíván munkát végezni, migrációt tervez, Az erre vonatkozó kutatások egyrészt azt mérik, hogy a népességen belül – százalékban kifejezve - mekkora ezek köre, másrészt milyen társadalmi-gazdasági tényezők csökkentik, illetve növelik a kivándorlási hajlandóságukat) Azt látjuk, hogy a migrálni szándékozók aránya 1993 – 2012 között 6%-ról 18% fölé emelkedett és ez a tendencia már az EU csatlakozás előtti években elkezdődött.⁴⁵

Mind a statisztikai adatok, mind a különböző felmérések, vizsgálatok – a különbségek ellenére – abban megegyeznek, hogy 2010 óta a munkavállalás céljából külföldre távozó magyarok száma emelkedik. Ez az emelkedés valószínűleg gazdasági kényszer és nem a vállalkozókészség, vagy a mobilitási kedv növekedésének hatására következett be.⁴⁶ Európai kontextusba helyezve a magyarországi migrációt, azt is látni kell, hogy a szakértők által a teljes népességhez viszonyítottan 2 – 2,5 %-ra becsült migráns arány jelentős mértékben elmarad az egyre több kivándorlót kibocsátó Romániától, a 4-6 %-ot produkáló balti országoktól, valamint Lengyelországtól és Szlovákiától. A kérdés az, hogy mennyire bizonyul tartósnak ez a folyamat és a jelentős számban szakképzetteket, fiatalokat érintő, a hátrányos helyzetű települések és térségek jövőbeni lehetőségeire is kiható migrációs hullám hogyan befolyásolja a hazai munkaerő-piac, foglalkoztatáspolitikai alakulását.

A Baranya megyéből kivándorlók számát a rendelkezésre álló országos kutatások regionális és megyei adataiból lehet megbecsülni. Nyilván a források pontatlansága miatt az így kapott

43 A SEEMIG - Managing Migration in South East Europe - című transznacionális együttműködési projekt keretében elvégzett kutatás „Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról” címmel 2014 októberében került nyilvánosságra

44 A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra MNB-tanulmányok 114. Írta: Bodnár Katalin, Szabó Lajos Tamás
Budapest, 2014. augusztus

45 Blaskó Zsuzsa – Ligeti Anna Sára – Sik Endre : Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? TÁRKI, 2014

46 Hárs Ágnes: Magyarok - külföldön. Gondolatok a magyarok külföldi munkavállalásáról. Magyar Tudomány, 2013/ március.

eredményeket csak erős fenntartásokkal érdemes kezelni és legfeljebb a tendencia jelzésre használható. A GKI Gazdaságkutató Zrt. és a Kopint-Tárki fentebb említett kutatásaiban közölt adatokból – külföldön dolgozó családtaggal rendelkező háztartások, valamint a munkaerő-felmérés mintájába került migránsok száma - kiindulva **a Baranya megyéből külföldön dolgozók száma az elmúlt évek átlagában 15 – 17 ezer főre tehető, a munkavállalói korú népesség 6-7 %-a, ez csak 3-5 ezer fővel kevesebb, mint a nyilvántartott álláskereső.** A megyére kivetített migrációs potenciál 15-16% körül alakult a felmérések során.⁴⁷

4. A Baranya megye településeiről munkavállalási céllal kivándorlók számának, társadalmi összetételének becslésére a BAMKH Munkaügyi Központja által kidolgozott javaslatok lényege és az eddig elvégzett vizsgálatok tapasztalatai

A BAMKH MK két javaslata a SEEMIG projekt végrehajtása során került megfogalmazásra 2013-ban.

Az első javaslat lényege, hogy a külföldön dolgozó és munkaviszonyuk megszűnése után hazatérő munkavállalók egy része – ha nem állnak azonnal munkába Magyarországon - a munkanélküli ellátás megállapítása, illetve a külföldön benyújtott ellátási kérelem „importálása” miatt regisztráltatják magukat a területileg illetékes munkaügyi kirendeltségeken. A munkaügyi kirendeltségek nem kezelik ugyan külön ezt a csoportot, de a regisztráció során rögzített adatok alapján pontosan meghatározható a külföldi munkából visszatértek száma, életkora, iskolai végzettsége, lakóhelye, szakképzettsége, nemenkénti összetétele és a korábbi munkavégzés helyszínét biztosító célsország. Az így nyert információkat jól kiegészíthetik a hazatérő migránsokkal az erre vállalkozó egyetemi hallgatók által készítendő mélyinterjúk. **Azt fontos megjegyezni, hogy a külföldi munkából visszatértek számából és társadalmi összetételéből nem lehet megállapítani a migránsok számát, ők a munkaszerződéssel rendelkező, tehát legális körülmények között külföldön munkát vállaló magyar állampolgároknak csak egy kisebb csoportját jelentik.**

A második javaslat lényege, hogy a külföldön munkát vállalók számának pontosabb becsléséhez segítséget adhat a csak kistelepüléseken (max.1000 főig) alkalmazható, a községet jól ismerő, ott élő helyi kulcsszemélyek (polgármester, jegyző, postás, boltos, pedagógus, stb.) „kikérdezése” egy erre a célra szerkesztett kérdőív alapján.

A külföldi munkából visszatért és itthon regisztrált álláskeresők pontos száma, összetétele országos, megyei, kirendeltségi és települési bontásban a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) IR adatbázisából állítható elő.⁴⁸ A BAMKH MK 2014 áprilisában kérte hivatalosan is az adatok leválogatását és megküldését, ezek azonban csak decemberben érkeztek meg. A 2004 – 2014 közötti időszakra vonatkozóan 39 594 regisztrációt tartalmazó adatbázis alapján a BAMKH MK készítette el az országos és a Baranya megyei adattáblákat.

4.1. Országos adatok

4.1.1. A külföldi munkából visszatérő és a munkaügyi kirendeltségeken regisztráló álláskeresők számának és életkori megoszlásának alakulása Magyarországon 2004 – 2014 I. félév között

47 Vadász Szabina: Munkavállalási célú elvándorlás Magyarországról a rendszerváltástól napjainkig. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem Földtudományi Kar Földrajzi Intézete, 2013.

48 A 2008 - 2010 között a külföldi munkából hazatértekre vonatkozóan ezt az adatbázist használta a Kopint-Tárki Zrt. is a fentebb hivatkozott kutatásának elvégzéséhez

Belépők létszáma/év	Év	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
2004	8	8										
2005	18		18									
2006	56			56								
2007	151				151							
2008	1 434					1 434						
2009	7 116						7 116					
2010	7 320							7 320				
2011	6 788								6 788			
2012	7 604									7 604		
2013	8 454										8 454	
2014	645											645
Összesen	39 594	8	18	56	151	1 434	7 116	7 320	6 788	7 604	8 454	645
ebből férfi	25 474	6	13	40	107	994	676	747	235	765	406	485
nő	14 120	2	5	16	44	440	440	573	553	839	048	160
Életkor	39 594	8	18	56	151	1 434	7 116	7 320	6 788	7 604	8 454	645
Korcsoportonkénti Bontásban												
- 24 év	3758 9,49%		2	9	21	162	775	738	624	673	729	25
25 - 54 év	34071 86,05%	8	16	46	129	223	096	240	869	580	309	555
55 - év	1765 4,45%			1	1	49	245	342	295	351	416	65
Összesen	39594 100%	8	18	56	151	1434	7116	7320	6788	7604	8454	645

Szerkesztés: BAMKH MK 2015

4.1.2. A külföldi munkából visszatérő és a munkaügyi kirendeltségeken 2004 – 2014 között regisztráló álláskereső megoszlása állampolgárság szerint

Állampolgárság	Személyek száma	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
bolgár	1							1				
brit	7					1	1			5		
finn	1									1		
francia	2						1	1				

görög	2						1	1				
holland	4							1	1	1	1	
Ír	2						1	1				
lengyel	3								1	2		
litván	6						1			3	2	
magyar	39 337	8	18	56	151	424	063	266	740	550	420	641
német	45					2	8	13	10	5	7	
olasz	3							1	2			
osztrák	1						1					
perui	1								1			
román	113					5	25	25	22	21	13	2
spanyol	2						1	1				
svéd	2						1		1			
szíriai	1									1		
szlovák	57					2	12	9	8	15	9	2
szlovén	1										1	
ukrán	3								2		1	
Összesen	39 594	8	18	56	151	434	116	320	788	604	454	645
Magyar állampolgárok száma	39337= 99,35%											
Nem magyar állampolgárok száma	257= 0,64%											
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015												

4.1.3 A külföldi munkából visszatérő és a munkaügyi kirendeltségeken 2004 – 2014 között regisztráló álláskereső megoszlása iskolai végzettség szerint

Iskolai végzettség	Összesítve 2004 – 2014 között	20 04	20 05	20 06	20 07	200 8	200 9	201 0	201 1	201 2	201 3	20 14
általános iskolai végzettség nélküli	79 0,19					4	14	18	12	12	17	2
általános iskola	4 235 10,69	1		4	11	170	806	784	662	807	924	66
szakiskola	365 0,92				1	12	59	63	60	70	94	6

szakmunkásképző	14 530 36,69	5	8	25	69	582	2	2	2	2	3	33
gimnázium	5 150 13,00			8	12	154	904	958	957	960	1	66
szakközépiskola	8 167 20,62	2	7	11	36	267	420	516	420	618	1	90
technikum	2 654 6,70		1	4	12	92	481	521	496	485	530	32
főiskola	3 228 8,15		2	4	7	116	529	584	600	647	705	34
egyetem	1 186 2,99				3	37	193	221	207	249	261	15
Összesen:	39 594 100%	8	18	56	151	434	1 116	7 320	7 788	6 604	8 454	64 5

Szerkesztés: BAMKH MK – 2015

4.1.4. A külföldi munkából visszatérő és a munkaügyi kirendeltségeken 2004 – 2014 között regisztráló álláskereső megoszlása megyék szerint

Megye/Főváros	Összesítve 2004 – 2014 között	20 04	20 05	20 06	20 07	200 8	200 9	201 0	201 1	201 2	201 3	20 14
Főváros	1 646		1		4	53	328	357	292	272	324	15
Baranya megye	2 212		1		7	76	392	414	398	419	479	26
Bács-Kiskun megye	2 132	1	1	1	6	89	487	411	385	346	390	15
Békés megye	1 580		1	6	11	83	331	320	248	270	295	15
Borsod-Abaúj- Zemplén megye	2 678		1	3	12	83	510	498	459	550	543	19
Csongrád megye	1 532		1	3	7	72	316	267	271	292	297	6
Fejér megye	1 008			2	6	29	200	215	159	199	192	6
Győr-Moson-Sopron megye	6 601	2	3	5	18	345	045	187	926	217	577	6
Hajdú-Bihar megye	1 549	1	1	1	7	63	291	301	322	288	261	13
Heves megye	940	1	2	1	3	18	170	200	176	167	188	14
Komárom-Esztergom megye	851			2	3	29	96	105	118	199	287	12
Nógrád megye	770			2	3	40	186	137	137	118	142	5
Pest megye	1 236		1	1	1	36	216	268	200	231	275	7
Somogy megye	2 185		2	3	6	58	357	444	392	405	509	9
Szabolcs-Szatmár- Bereg megye	914			1	1	35	183	199	127	163	197	8
Jász-Nagykun- Szolnok megye	722			2	5	18	139	127	138	156	134	3
Tolna megye	1 456			2	3	33	283	291	270	280	284	10

Vas megye	3 221	3	2	8	6	105	513	510	535	699	721	11	
Veszprém megye	2 725		1	6	17	69	425	436	528	568	637	38	
Zala megye	3 636			7	25	100	648	633	707	765	722	29	
<i>Összesen</i>	39 594	8	18	56	15	1	434	116	320	788	604	454	5
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015													

4.1.5. A külföldi munkából visszatértek és a munkaügyi kirendeltségeken 2004 – 2014 között regisztráló álláskereső megoszlása a korábbi munkavállalás célországa szerint

Célország	Összesítve		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	2004 – 2014 között	%											
Ausztria	18633	47,06%	7	9	31	56	571	728	072	217	897	565	480
Egyesült Királyság	7333	18,52%		4	11	34	269	487	471	291	313	399	54
Németország	2829	7,14%		2		4	59	298	394	375	676	978	43
Hollandia	2330	5,88%				4	58	471	502	434	455	397	9
Olaszország	1845	4,65%		2	7	23	103	521	480	323	210	169	7
Írország	1527	3,85%		1	2	9	103	443	359	292	168	143	7
Szlovákia	1340	3,38%				1	50	354	268	193	227	234	13
Svájc	888	2,24%			2	5	28	152	187	189	146	164	15
Ciprus	512	1,29%				9	46	100	133	102	77	43	2
Románia	358	0,90%					5	67	80	54	82	68	2
Franciaország	352	0,88%			1		18	47	67	76	96	45	2
Spanyolország	331	0,83%				1	39	118	73	37	36	26	1
Szlovénia	247	0,62%				3	19	61	35	32	61	32	4
Finnország	173	0,43%					13	65	16	17	38	23	1
Svédország	161	0,40%					8	38	37	29	22	27	
Luxemburg	143	0,36%	1			2	12	21	27	41	18	20	1
Dánia	124	0,31%					7	29	39	10	22	16	1
Norvégia	106	0,26%			2		9	33	20	18	2	21	1
Csehország	96	0,24%					5	29	12	12	18	20	
Belgium	83	0,20%					1	13	14	15	8	31	1
Görögország	43	0,10%					3	12	9	8	8	3	
Lengyelország	43	0,10%						11	7	9	9	7	
Málta	40	0,10%					1	4	8	6	7	13	1
Izland	22	0,05%					6	7	2	3	3	1	
Liechtenstein	8	0,02%							1	1	3	3	
Észtország	7	0,01%						2	4			1	
Portugália	7	0,01%					1	2	1	1	2		
Bulgária	4	0,01%						1	1			2	
Gibraltár	4	0,01%						1		1		2	
Litvánia	4	0,01%						1		2		1	
Lettország	1	0,0025 %							1				

Összesen:	39 594	<i>100%</i>	8	18	56	151	434	116	320	788	604	454	645
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015													

4.1.6. A külföldi munkából visszatérő és a munkaügyi kirendeltségeken 2004 – 2014 között regisztráló álláskereső megoszlása a külföldön betöltött munkakör FEOR besorolása szerint

FEOR Besorolás	Összesí tve 2004 – 2014 között	20 04	20 05	20 06	20 07	200 8	200 9	201 0	201 1	201 2	201 3	20 14	
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások	17883	1	8	16	57	587	739	092	947	667	442	32 7	
Kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozások	9803	4	6	21	55	354	963	043	950	706	625	76	
Ipari és építőipari foglalkozások	5664	2	2	11	13	268	166	976	893	074	105	15 4	
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	2175		1	1	13	81	502	363	292	435	441	46	
Egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	1451			3	3	52	288	323	269	233	268	12	
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozások	723	1	1	2	4	31	161	181	122	123	90	7	
Irodai és ügyviteli (ügyfélkapcsolati) foglalkozások	581					15	86	71	97	137	170	5	
nem ismert	485			2	2	24	61	97	78	68	145	8	
Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	474					15	90	95	76	101	91	6	
Gazdasági, igazgatási, érdek-képviselési vezetők, törvényhozók	352				4	6	60	78	64	59	77	4	
Fegyveres szervek foglalkozásai	3					1		1		1			
Összesen:	39594	8	18	56	15 1	434	116	320	788	604	454	64 5	
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015													

4.2. Baranya megyei adatok

4.2.1. A külföldi munkából visszatért és a regisztrációba belépők számának alakulása Baranya megyében 2004 – 2014 között

Év	Belépők száma
2004	0
2005	1
2006	0
2007	7
2008	76
2009	392
2010	414
2011	398
2012	419
2013	479
2014	26
Összesen:	2212
	ebből: férfi
	Nő
	1378
	834
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015	

4.2.2. A regisztrációba beléptek életkor szerinti megoszlása Baranya megyében 2004 – 2014 között

Korcsoport	fő	%
- 24 év	238	10,75
25 - 54 év	1918	86,70
55 – év	56	2,53
Összesen	2212	100%
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015		

4.2.3. A regisztrációba beléptek állampolgárság szerinti megoszlása Baranya megyében 2004 – 2014 között

Állampolgárság	Fő	%
Brit	1	0,045
Magyar	2205	99,68
Német	2	0,090
Román	4	0,18
összesen:	2212	100%
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015		

4.2.4. A regisztrációba beléptek iskolai végzettség szerinti megoszlása Baranya megyében 2004 – 2014 között

Iskolai végzettség	fő	%
általános iskolai végzettség nélküli	0	0
általános iskola	226	10,21
Szakiskola	17	0,76
Szakmunkásképző	734	33,18

Gimnázium	373	16,86
Szakközépiskola	430	19,43
Technikum	145	6,55
Főiskola	179	8,09
Egyetem	108	4,88
összesen	2212	100%
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015		

4.2.5. A külföldi munkából visszatért és Baranya megye munkaügyi kirendeltségein 2004 – 2014 között regisztráló álláskeresők megoszlása a korábbi munkavállalás célországa szerint

Célország	fő	%
Ausztria	651	29,43
Egyesült Királyság	573	25,90
Németország	313	14,15
Olaszország	182	8,22
Hollandia	147	6,64
Írország	72	3,25
Svájc	51	2,30
Spanyolország	50	2,26
Szlovákia	43	1,94
Ciprus	36	1,62
Franciaország	27	1,22
Románia	14	0,63
Finnország	11	0,49
Svédország	9	0,40
Dánia	8	0,36
Szlovénia	7	0,31
Luxemburg	6	0,27
Csehország	3	0,13
Görögország	3	0,13
Lengyelország	2	0,09
Norvégia	2	0,09
Belgium	1	0,045
Litvánia	1	0,045
Összesen	2212	100%
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015		

4.2.6. A 2004 – 2014 között a külföldi munkából visszatért regisztráltak megoszlása a külföldön betöltött munkakör FEOR besorolása szerint Baranya megyében

FEOR besorolás	fő	%
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások	1315	59,44
Kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozások	436	19,71
Ipari és építőipari foglalkozások	223	10,08
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	85	3,84
Egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	68	3,07
Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	22	0,99

Irodai és ügyviteli (ügyműködési) foglalkozások	20	0,90
Nem ismert	20	0,90
Gazdasági, igazgatási, érdek-képviseleti vezetők, törvényhozók	16	0,72
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozások	7	0,31
Fegyveres szervek foglalkozásai	0	0
Összesen:	2212	100 %
Szerkesztés: BAMKH MK – 2015		

4.3. Néhány baranyai kistérségben a külföldön dolgozókról felvett kérdőívek feldolgozásának eddigi tapasztalatai.

Az elmúlt időszakban a BAMKH MK által összeállított kérdőív néhány településen történő kipróbálásával párhuzamosan a BAMKH Sellyei Járási Hivatalának Munkaügyi Kirendeltsége is megkérdezte a járás településeinek polgármestereit a községükben az adott időpontban külföldön dolgozók számáról. A két csatornán beérkezett adatok alapján a következő táblázat került összeállításra.

település	Lakónépesség száma	Munkavállalói korú népesség	Nyilvántartott álláskereső	Külföldön dolgozik	Relatív mutató ⁴⁹	Migráns mutató ⁵⁰
Csányoszló	639	504	65	17	12,89	3,37
Markóc	61	47	5	1	10,63	2,12
Körös	216	157	44	3	28,02	1,91
Veji	175	126	14	4	11,11	3,17
Piskó	252	189	41	11	21,69	5,82
Baranyahidvég	194	158	30	9	18,98	5,69
Besence	109	99	16	2	16,16	2,02
Felsőszentmárton	861	650	61	5	9,38	0,76
Drávakeresztúr	124	82	10	5	12,19	6,09
Drávasztára	393	285	27	1	9,47	0,35
Nagycsány	147	114	7	3	6,14	2,63
Hegyszentmárton	422	324	36	17	11,11	5,24
Drávaiványi	216	143	29	2	20,27	1,39
Kákics	230	166	47	1	28,21	0,60
Okorág	170	133	37	1	27,81	0,75
Sósvetike	167	155	30	3	19,35	1,93
Fazekasboda	208	159	15	15	9,43	9,43
Kisdobsza	256	185	13	8	7,02	4,32
Nagydobsza	601	467	35	17	7,49	3,64

49 A nyilvántartott álláskereső a munkavállalói korú népesség %-ában

50 Külföldön dolgozók a munkavállalói korú népesség %-ában (A polgármesterek által közölt adatok alapján)

A polgármesterek által kitöltött kérdőívek alapján a 3 kiválasztott településről a külföldön dolgozók száma és összetétele a következő képet mutatja:

Település neve: Nagydobsza				Járás: Szigetvári					
sorszám	neme		Életkora (év)	Szakképzettsége	Milyen munkakörben	egyénül utazott ki (X)	családjával utazott ki (X)	Ország	Régió
	Fér	N							
1		X	25	-	Segéd munk	x		Ausztria	
2		X	31	Bolti eladó	Segéd munk	x		Ausztria	
3	x		35	hentes	Hentes	x		Ausztria	
4		X	28	-	Segéd munk		x	Ausztria	
5	x		33	-	Segéd munk	x		Németor	
6		X	20	-	Segéd munk	x		Ausztria	
7	x		22	-	Segéd munk	x		Ausztria	
8	x		35	villanyszerel	Segéd munk	x		Németor	
9	x		37	-	Segéd munk	x		Hollandia	
10	x		38	hentes	Segéd munk	x		Hollandia	
11	x		35	-	Segéd munk	x		Németor	
12	x		43	-	Segéd munk	x		Németor	
13		X	20	-	Segéd munk	x		Ausztria	
14	x		28	-	Segéd munk	x		Olaszors	
15	x		30	-	Segéd munk	x		Ausztria	
16	x		55	-	Segéd munk		x	Egyesült	
17	x		35	-	Segéd munk		x	Egyesült	

Település neve: Kisdobsza				Járás: Szigetvári					
sorszám	neme		Életkora	Szakképzettsége	Milyen munkakörben	egyénül utazott ki (X)	családjával utazott ki (X)	Ország	Régió
	Fér	N							
1	x		35	Bolti eladó	segéd munk	X		Ausztria	
2		x	30	-	segéd munk	X		Ausztria	
3	x		50	-	segéd munk	X		Ausztria	
4		x	28	-	segéd munk	X		Ausztria	
5	x		35	hentes	segéd munk	X		Ausztria	
6		x	55	Bolti eladó	segéd munk	X		Ausztria	
7	x		26	-	segéd munk	X		Olaszország	
8	x		26	-	segéd munk	X		Ausztria	

Település neve: Fazekasboda					Járás: Pécsváradi				
sor szá m	neme		Éle tkor a	Szakképzé tsége	Milyen munkakör ben	egye személy utazott ki (X)	csalá tagok	Ország	Régió
	Fé r	N ő							
1		x	50	nincs	idősápolás	X		Németország	Bajorország
2	x		56	nincs	Építőipari	X		Németország	Bajorország
3	x		22	felszolgáló	éttermi	X		Egyesült	London
4	x		20	érettségi	árucsomago	X		Egyesült	London
5	x		24	autószerelő	árucsomago	X		Egyesült	London
6		x	67	nincs	idősápoló	X		Ausztria	Bécs
7	x		42	lakatos	húsipari	X		Ausztria	Graz
8	x		48	festő	festő	X		Németország	Bajorország
9	x		40	hentes	hentes	X		Ausztria	Graz
10	x		29	érettségi	gépszerelő	X		Ausztria	Linz
11	x		26	hentes	hentes	X		Ausztria	Linz
12	x		27	hentes	hentes	X		Ausztria	Graz
13	x		35	autószerelő	gépkocsivez	X		Németország	Frankfurt
14	x		42	gépkocsivez	gépkocsivez	X		Németország	Frankfurt
15	x		62	nincs	idősápoló	X		Olaszország	Róma

4.4. Összefoglalás

A kivándorláshoz vezető okokat alapvetően a helyi körülmények határozzák meg és hatásai is elsősorban a térségekben, településeken, az ottani közösségekben csapódnak le. Nem tudjuk, hogy pontosan kik, miért, hova, mennyi időre távoztak, távollétük hogyan befolyásolja a helyi, térségi, megyei munkaerő-piaci folyamatok alakulását, kevés ismeretünk van arról, hogy a növekvő migráció és az egyes településeken, térségekben végbemenő gazdasági és társadalmi folyamatok hogyan hatnak egymásra. Az elvándorlóakra, helyzetük alakulására vonatkozó, helyben elérhető információk, ismeretek és tapasztalatok összegyűjtése, az ezek alapján elvégzendő vizsgálatok jól kiegészíthetik az országos kutatásokat és jelentős mértékben hozzájárulhatnak a lokális/megyei/regionális stratégiák kidolgozásához, a migrációval kapcsolatos újabb összefüggések feltárásához, ezáltal pedig egy realisabb kép megrajzolásához. A BAMKH MK javaslata ehhez kíván hozzájárulni.

Pécs, 2022 augusztus

„... lehetne itt valamit csinálni, ha nem úgy gondolná a város, hogy ez itt egy gyűjtőtelep”

**Lakás-és életkörülmények változásai egy pécsi bányászkolónián,
Györgytelepen és környékén**

I.

A kezdetektől 1945-ig

1. Bevezetés

Az ipari forradalom egyik következménye a nagy létszámú munkaerőt foglalkoztató termelőüzemek és ipari központok létrehozása volt. A nagyipar fejlődése, a termelés egy-egy területre történő koncentrációja a legtöbb helyen együtt járt az új ipari központokba, a városok gyorsan fejlődő iparnegyedeibe beáramló munkások és alkalmazottak koncentrált le/betelepítésével, a lakófunkciókat biztosító munkástelepek, kolóniák, vagy gyarmatok kialakításával is.⁵¹ A XIX. században már a telepek különféle típusai jöttek létre. Voltak társaságok, vállalatok, amelyek az adott ipari üzem hierarchiáját követve különálló telepeket alakítottak ki a mérnököknek, tisztviselőknek és a munkásoknak, de építettek vegyes összetételű telepeket is, ahol ugyan beosztás szerint elkülönítve és a lakások nagyságát, minőségét is differenciálva, de egy területen biztosítottak lakásokat (infrastruktúrát is szolgáltatásokat) alkalmazottaknak.

Nyugat-Európa városaiban a II. világháborút követő évtizedek városrehabilitációs programjai keretében a régi, eredeti funkciójukat már elvesztett munkástelepek többségét lebontották, vagy az ott levő, még használható lakásokat átalakították, korszerűsítették, gyakran az elhagyott ipari létesítményekkel együtt új funkcióval látták el őket. Kelet-és Közép Európa városaiban azonban még sok olyan régi, mára már leértékelődött, a felújításokból kimaradt munkásnegyed, régi kolónia található, amelyek továbbra is a lakhatás céljait szolgálják. Ilyen lerobbant kolóniák általában az ipari nagyüzemek megszűnése, leépülése miatt válsághelyzetbe került városi környékeken találhatóak nagyobb számban és egyik színterét adják a kirekesztett csoportok lakóhelyi elkülönülésének, elkülönítésének, az egykori szocialista országok városaiban megjelenő szegénység és szegények, a kelet-közép európai *urban underclass* térbeli megjelenésének.⁵²

A Pécs-környéki bányaterületek megszerzése után az Osztrák-Magyar tulajdonú, bécsi székhelyű Első Dunagőzhajózási Társaság (DGT) az 1850-es évektől kezdte létrehozni bányáit a város észak-keleti határa mentén. A bányák létrehozásával, fejlesztésével párhuzamosan alakította ki a betelepülő munkások, alkalmazottak részére kolóniáit különböző minőségű lakásokkal, kereskedelmi, egészségügyi, szociális, közösségi és kulturális szolgáltatásokkal, infrastruktúrával. A telepek létrehozása az 1920-as évek közepéig folytatódott, ekkor a vállalat lakásállománya már 696 lakóépületben 2366 alkalmazotti és munkáslakást tett ki.⁵³

A II. világháború után létrejövő szocialista nagyipar számára is fontos volt a pécsi feketeszén, ezért továbbra is jelentős politikai és gazdasági érdekek fűződtek a bányaüzemek fenntartásához, fejlesztéséhez, a vidéki településekről egyre nagyobb számban ide áramló munkaerő letelepítéséhez. Az 1950-es években induló lakásépítési programok azonban már a többszintes lakóépületeket, a korábbiakhoz képest kényelmesebb, korszerűbb lakásokat magukban foglaló lakótelepeket részesítették előnyben, a városba betelepülő bányászok elhelyezésénél a régi telepek jelentősége fokozatosan csökkent. A DGT által létrehozott pécsi kolóniák egy része az elmúlt évtizedekben

⁵¹ A XIX. században Magyarországon munkáskolónián a mezőgazdasági munkára és ipari munkára felfogadott dolgozók elkülönített lakóhelyét értették. Később a *kolónia* mezőgazdasági háttere feledésbe merült, a gyárosok, bányavállalatok által munkáslakásokkal beépített területekre vonatkozóan kezdték használni. De ezeknek a lakóterületeknek a megjelölésére használták még a *gyarmat* kifejezést is, amely a korábban néptelen területek benépesítését („gyarmatosítását”) jelentette. A XX. században mind a kolónia, mind a gyarmat szavak kikoptak és inkább a *telep* kifejezés használata került előtérbe.

⁵² Az *urban underclass* alapvetően térben végbemenő jelenség, a városi tér egy meghatározott pontjához kötődő szegénység és a társadalmi kirekesztés sajátos keveréke. Ld.: Niedermüller Péter: Várospolitikai és városkutatás. Jelenkor, Pécs, 2005. szeptember.

⁵³ Mendly Lajos: A pécsi szénbányászat szerepe a város XX. századi fejlődésében. In.: Iparosok és bányászok a Mecsekalján. Pécs-Baranyai kereskedelmi és Iparkamara, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2002.

megszűnt, illetve a magánosítások, felújítások, fejlesztések révén integrálódott környezetébe. A kolóniák másik része azonban a városban az elmúlt 30-40 évben végbement gazdasági, társadalmi változások, lakás-és ingatlanpiaci folyamatok, egyes kormányzati és várospolitikai intézkedések következtében erősen leértékelődött, az egyre jobban elszegényedő, a lakás-és munkaerőpiacról tartósan, vagy végleg kiszorulók térbeli koncentrációjának színhelyévé vált.

Az egyik legrégebbi pécsi bányászkolónia, Györgytelep helyzetének alakulásában nem csak a bányavállalat, a különböző korszakokban ott élt bányászközösségek története, lakás-és életkörülményeinek alakulása tükröződik. A telep sorsa az 1960-as, 70-es évektől már szorosan összekapcsolódik a városon belüli társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység növekedésével, egyes lakóterületek leértékelődésével majd gettósodásával, a városban élő, illetve a városba betelepülő cigányok helyzetében bekövetkezett változásokkal.

2. Györgytelep és környékének elhelyezkedése, területi lehatárolása

Györgytelep és környéke Pécs észak-keleti peremén, a Komlói út mentén, az egykor önálló településként működő Pécsszabolcsi városrészben helyezkedik el. Egyike a XIX. sz. második felétől gyors fejlődésnek indult pécsi kőszénbányászat által kialakított lakó- és ipari területeknek. Magában foglalja a György-akna mellett létesített kolóniát, Györgytelepet (Righl), a Hősök terét és a környező utcákat. (Gorkij u., Füst u., Pék-sor, Tűzoltó u., Kolónia u., Baltika u., Török I. u., Bánya utca.)

3. Györgytelep létrehozása és története 1945-ig

3.1. Györgytelep és a környék bányászkolóniáinak kialakulása a XIX.sz. közepétől

Györgytelepet is magában foglaló Pécsszabolcs városrész valamikor önálló község volt.⁵⁴ Az itt élők mezőgazdasággal foglalkoztak, megélhetésükben sokáig a szőlő és gyümölcsstermesztés játszott fontos szerepet. Az első katonai felmérés idején, 1795-ben, az egyházi tulajdonban levő „ Szabolcs” területén 585 lakót és 109 lakóépületet írtak össze, a falunak volt saját temploma, plébániaháza és egy gabonatarlója is.⁵⁵

A több mint 200 éves múltra visszatekintő mecseki szénbányászat első közfogyasztói igényeket kielégítő bányája a Mecsekszabolcs melletti Vasas község határában nyílt meg 1782-ben.⁵⁶ Ezt követően több, kisüzemi módon termelő „szénásó társaság” kezdte meg a kitermelést Pécs, Mecsekszabolcs és a szomszédos falvak, Vasas, Somogy, Komló és a távolabbi Váralja területein.

Az 1830-ban két angol vállalkozó és a hozzájuk csatlakozó osztrák és magyar részvényesek (bankárok, nagykereskedők, tőkés vállalkozók, ügyvédek, politikusok) által tulajdonolt Első Dunagőzhajózási Társaság (Erste k.k. priv. Donau Dampfschiffarts-Gesellschaft) az 1850-es évek elején jelent meg Pécs térségében. Az 1852-ben indult geológiai kutatások után 1853-ban a Pécshez tartozó Pécsbányatelepen, a Szenes-hegy (Fekete hegy) aljában levő András bányatelek területén kezdte meg működését a vállalat első aknája, András-akna. A kisebb magánbányák nem sokáig bírták a versenyt a DGT-vel szemben, tönkrementek, vagy a társaság megvásárolta őket.

⁵⁴A község neve 1904 február 1-jén Szabolcsról Mecsekszabolcsra változott. Péccsel egyesült 1947 augusztus 1-jén Pécsszabolcs néven, de az egyesüléstől 1950 június 30-ig Pécs-Mecsekszabolcsnak, 1950 július 1-től Pécs-Szabolcsnak nevezték.Ld.: Vuics Tibor: Pécs peremterületei és a városiasodás MTA RKK, Pécs, 1990.

⁵⁵ T. Mérey Klára: Baranya megye települései az első katonai felmérés idején. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2004.

⁵⁶ Huszár Zoltán: A szénbányászat szerepe Pécs város fejlődésében. In.: Mozaikok Pécs és Baranya gazdaságtörténetéből. PBKIK és Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005. Ebben az évben adta ki rendeletét II. József, amelyben kötelezte a vármegyét és városokat a kőszén és” egyéb éghető anyagok” bejelentésére

A pécsbányatelepi területek mellett a DGT 1868 – 1892 között Mecsekszabolcs és Somogy községek szabad szenterületeinek is egyedüli tulajdonosává, illetve az egyházi területek szénkitermelési jogának 100%-os birtokosává vált. 1852-től a vállalat mint bérlő, vagy tulajdonos 7 termelő akna és 2 műszaki célú akna felett rendelkezhetett a Mecsekszabolcs-hoz tartozó területeken. (A Ferenc József /Béke/ akna 1852-ben, a Sándor akna 1853-ban, György I. és a Mihály akna 1856-ban, a György II. akna 1870-ben, Zsigmond akna 1871-ben, és a maga idejében Európa egyik legkorszerűbb bányáüzemének számító Szent István-akna 1925-ben kezdte meg működését.)

A bányák megszerzése során a DGT kisebb-nagyobb házcsoportok is kapott, ahol az illető bánya törzsmunkásai kaptak először lakhatási lehetőséget. Ezek a házcsoportok lettek alapjai a DGT későbbi nagyobb telepeinek, kolóniáinak. 1871-ben a DGT-nek már 10 kolóniája volt, összesen 640 bányász-lakással. Ezekben a lakásokban csaknem ezer bányász lakott és a teleplakosok száma a családtagokkal együtt meghaladta a háromezretet.

Mecsekszabolcs területén 1868-ban kezdték meg a „Riegl” vagy későbbi nevén György – telep⁵⁷ építését, ahol először készenléti lakásokat alakítottak ki. 1871-ben itt már 5 üzemi épület állt 2 tisztviselői lakással, a 9 kolóniás lakóépület 61 lakásában pedig 268 ember élt. Egy évvel később a telep egy iskola épülettel, egy vendéglővel, egy tisztviselői lakással és egy újabb kolóniás lakóépülettel gyarapodott.⁵⁸

1912-ben a vállalat egy átfogó korszerűsítési programot dolgozott ki a bányaterületeinek hasznosítására, fejlesztésére vonatkozóan. Ennek keretében 3 bányaterület fejlesztésére koncentrálna erőforrásait: Pécsbányára, Mecsekszabolcsra és Vasasra. A DGT az 1900-as évek elejére 2 nagyobb és 15 kisebb telepen (kolónián) 463 lakóépületet épített 1594 lakással, 4 ételkészítő raktárral és ugyanennyi vendéglővel. Ezek mellett létrehozott 3 pékséget, felépített 1 templomot és 7 iskolát valamint 2 szükségkórház mellett egy 40 ágyas kórházat is. A telepek létrehozása az 1920-as évek közepéig folytatódott, ekkor a vállalat lakásállománya 696 lakóépületben 2366 alkalmazotti és munkáslakást tett ki.⁵⁹ (A DGT legkorszerűbb munkáslakásai a meszes-pusztai telepen épültek 1921 és 1925 között. 1924-ig 24 egyszobás, 153 kétszobás munkáslakás és 2 felvigyázó lakás készült el itt, a 177 meszesi munkáslakás 213 aktív bányásznak és családjának adott otthont.)

DGT korszak végére a mecsekszabolcsi terület telepein 980 lakást tartottak nyilván, ez 1945-ben a teljes vállalati lakásállomány (2320) 40%-át tette ki. Ebben az évben a DGT-nél alkalmazott dolgozók 57,2%-a lakott társasági lakásokban, vagy a társaság által fenntartott munkásszállókon.

A DGT által létrehozott kolóniák - így a Mecsekszabolcs területén kialakított kolóniák is - többségében földszintes, sátozott többszintes, 2, 4 és 6 lakást magukban foglaló lakóépületekből álltak. Eredetileg a lakásokban nem volt WC és fürdőszoba viszont sertés és baromfiólak, némelykor pince tartozott hozzájuk. Györgytelepen és környékén is előnybe részesítettek a lakóházak elé, az utcafrontra helyezett – egységes tervek alapján épült – melléképületeket, egy négylakásos ház előtt rendszerint két kis épületben csoportosították a négy WC-t és a négy ólat. Ezt azért tartották előnyösnek, mert így a melléképületek szennyvize rövid úton kijuthatott az utcai

⁵⁷ Az 1930-as évek névmagyarosítási hulláma idején a DGT idegen telepnevei is magyar nevet kaptak. 1937-ben a mecsekszabolcsi Rigli-telep helyett György-telep, Judenburg helyett Ferenc József-telep, Somogyon a Henrik-telep helyett Somogy-Bányatelep lett az új elnevezés. Vasason is megváltozott a három bányásztelep neve: a Licht-telepből Liget - telep, a Wiesner-telepből Vasas-Bányatelep, a Thomen-telepből Flórián-telep lett. Aztán a társasági lakótelepek közül az Ullmann-telepből Erzsébet-telep, a Cassinán-telepből pedig Borbála-telep.

⁵⁸ Dr. Erdősi Ferenc: A pécsi bányatelepek.

⁵⁹ Mendly Lajos: A pécsi szénbányászat szerepe a város XX. századi fejlődésében. In.: Iparosok és bányászok a Mecsek-alján. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2002.

burkolt árkokba, amelyeket néha vízsugárral tisztítottak. Ahol a terep lehetővé tette, ott a fáskamrákat a támfalakba épített raktárhelyiségként alakították ki. A kolóniákon a lakóépületek gondozottak, az utak jó állapotúak voltak. A belső utakat, a telepeket egymással, a várossal és az üzemekkel összekötő makadám utakat rendszeresen felújították.

3.2. Mecsekszabolcs és bányászkolóniáinak népességszámában, etnikai és foglalkozás szerinti összetételében bekövetkezett változások a DGT korszakban

A DGT egyre növekvő munkaerő szükséglete és nagyarányú kolóniaépítkezései jelentős mértékben felduzzasztották Mecsekszabolcs népességét is. A betelepülő munkások jelentős részét az Osztrák-Magyar Monarchia és Európa különböző országaiból toborozták.

Mecsekszabolcs népességének alakulása 1869 – 1910 között ⁶⁰

Év	1869	1880	1890	1900	1910
Lakók száma	1206	2969	3530	3924	4081

A lakosság foglalkozás szerinti összetétele is alapvetően megváltozott. A XIX. sz. közepén még mezőgazdasági jellegű településen 1910-ben már csak 144 mezőgazdaságban dolgozót írtak össze (akik 249 főt tartottak el), viszont a bányászatban alkalmazottak létszáma 1000 főre nőtt (ők 1874 fő eltartásáról gondoskodtak). ⁶¹ A betelepítések jelentős mértékben megváltoztatták a település etnikai összetételét, amely az 1910-es népszámlálás idején a következőket mutatta ⁶²:

Népesség száma	Népesség megoszlása anyanyelv szerint					
	magyar	Német	tót	Horváth	Szerb	egyéb
4081	3148	767	11	14	3	138
Magyarul beszélni tud: 3761						

Ebben az időszakban Mecsekszabolcs lakóinak közel 50%-a már Szabolcs-bányatelepen lakott, amelynek nemzetiség szerinti megoszlása a következőképpen alakult ⁶³:

Külterület megnevezése	Népesség száma	Népesség megoszlása anyanyelv szerint					
		Magyar	német	Tót	Horváth	Szerb	egyéb
Szabolcs-bányatelep	2005	1282	596	5	13	3	106

Az elkövetkezendő 20 évben, az 1930-as népszámlálás időpontjáig, a lakosság száma tovább nőtt és meghaladta a négy és félezer főt.

Mecsekszabolcs népessége 1930-ban ⁶⁴

népesség	Kereső	eltartott	Bányászatban
----------	--------	-----------	--------------

⁶⁰ Forrás: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. kötet. M.Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1912.

⁶¹ u.o.

⁶² u.o.

⁶³ u.o.

⁶⁴ Forrás: Az 1930. évi népszámlálás adatai. II. rész. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1934

			Kereső	Eltartott
4671	1836	2835	894	1776

A faluhoz tartozó külterületek (telepek) népességének, az iparban (bányászatban) dolgozó keresők és eltartottak számának alakulása 1930-ban⁶⁵:

Hely	Népesség	Iparban	
		Kereső	Eltartott
Sikorskytelep	77	23	50
Szabolcsbányatelep Alsóbánya	388	122	235
Szabolcsbányatelep Felsőbánya	1551	468	893
Ferenc József telep (Judenburg)	64		
Szent István telep és Szilágytelep	75		

3.3. A DGT jóléti intézkedései, az oktatás, kultúra és a közösségi élet feltételeinek kiépülése a telepeken

Mecsekszabolcs területén – csakúgy, mint a többi bányaterületen – az ott letelepedők részére a lakhatási lehetőségek és a szükséges infrastruktúra biztosításán kívül meg kellett szervezni a lakosság ellátását, a gyerekek oktatását, létre kellett hozni a közösségi és kulturális élet különböző színtereit is.

A telepeken üzletek, kocsmák, vendéglők nyíltak. Az 1854. évi osztrák-magyar bányatörvény felhatalmazta a társaságokat arra, hogy dolgozóikat élelmiszerekkel lássák el, vagyis élelemtárakat építsenek. Ezért a központi, illetve a nagyobb – 100-200 lakásos – telepeken „élelemtár” épült, naponta lehetett itt friss kenyeret, húst venni.⁶⁶ Azoknak a szabolcs-bányatelepieknek, akik disznót tartottak húsfüstölőt is épített a bányavállalat. (sajnos, a helyi önkormányzati képviselő kezdeményezésére a közelmúltban bontották le az építményt) Az „élelemtárban”- ahogy a helyiek nevezték – utólag kellett fizetni, a tartozást a havi bérből vonták le. A társaság dolgozói bizonyos mennyiségű szén illetményt kaptak, kedvezményes áron bérelhettek földet a DGT tulajdonában levő területeken (szőlő, szántóföld, rét)

A DGT telephelyein a bányaművelés megindítása után megkezdődött az iskolák szervezése is.⁶⁷ Szabolcs-Bányatelepen általános iskolát először az un. Kisgyőr teleprészen és György-telepen

⁶⁵ u.o.

⁶⁶ Huszár Zoltán: Élelemtárak a Dunagőzhajózási Társaság Pécs környéki bányatelepein (1896 – 1939) In.: Tanulmányok Pécs történetéből. 2-3. Pécs Története Alapítvány, Pécs 1996.

⁶⁷ A bányavállalat iskolaalapítási tevékenysége nem csupán jóléti törekvéseihez, hanem a sajátos magyar jogi helyzethez is kötődött. Az un. jus patronatus (főkegyúri jog) amely 1948-ig élő jog volt, kimondta, hogy a különböző vallásfelekezetek kegyurainak szabadságában áll „bárhol, városokban, falukban és majorokban, valamint bármely más helyen minden akadály nélkül iskolát építeni”. A kegyuraság mindig városi joggal, vagy földbirtokkal függött össze. Mivel a DGT a városkörnyéki egyházi tulajdonú földbirtokok bérlőjévé vált, köteles volt a földbirtokhoz kötődő kegyúri jogokat is gyakorolni, vagyis iskolát, templomot fenntartani, papot és tanítót fizetni. Az 1868. XXXVIII. tc. idején az iskolai kegyuraság már a katolikus iskolák speciális intézménye volt. A DGT később szervezett iskoláit a szorosabb értelemben vett társulati iskolának tekintették, amelyeket a bányavállalat saját dolgozói gyermekeinek tartott fent. Ugyanakkor a vállalat kegyúri alapon is kötelezett volt iskolafenntartásra, így a társulati iskolába olyan gyerekek is járhattak, akiknek szülei nem dolgoztak a társaságnál. *Ld. Dr. Rajczy Péter: A népoktatás története Szabolcs-bányatelepen. In.: A pécsszabolcsi bányatelepi iskola jubileumi évkönyve 1877 – 1977. Pécsszabolcsi Általános iskola, Pécs, 1977.*

alakítottak ki. Később, az 1920-as évek elején a bányatársulat belátta, hogy a növekvő lakosság szám miatt is növelni kell a férőhelyek számát és javítani az oktatás feltételeit, ezért a felsőtelepen, a jelenlegi Török István utcában egy korábbi legényszállóból alakította ki a mai is működő iskolát. Mivel a bányatelepen lakók jelentős része német származású volt, kezdetben a társulati iskolában is német nyelven folyt az oktatás.

1922-ben Mecsekszabolcs területén két iskola működött. A falu 3 tantermes, 6 osztályos római katolikus (uradalmi) iskolájának 3 tanítója és 128 magyar, 1 német és 2 szerb nemzetiségű tanulója volt. A 6 tanteremmel és 8 tanítóval működő, 6 osztályos Szabolcs-bányatelepi társulati iskolában 316 magyar és 64 német nemzetiségű tanuló tanult. (A társulati iskolában a bányászgyerekek az ingyenes oktatáson kívül a tanszereket is ingyen kapták meg.)

1943-ban a községben már 4 iskolában folyt az oktatás. Az egy tanteremmel és 2 tanítóval bővült római katolikus iskolának 196, a Társulati Iskolának 386 beírt tanulója volt. Ezek mellett működött még a Társulati Iskola keretében a német nyelvű iskola 2 tanteremmel, 2 tanítóval és 55 tanulóval, valamint a magyar tannyelvű Uradalmi Iskola 2 tanteremben ugyancsak 55 tanulóval és 1 tanítóval.⁶⁸ A DGT személyzeti politikájában is fontos szerepe volt a társulat által fenntartott iskoláknak. A vállalat iskoláin keresztül figyelemmel kísérte a gyerekek tanulmányi eredményeinek alakulását, a jó képességűeket támogatta abban, hogy később középvezetők, tisztviselők váljanak belőlük. (Különösen figyelték a gyerekek írását, a II. világháború előtt a vállalatnál alig használtak írógépet, a munka közben keletkezett dokumentumok nagyobb részét kézzel írták, a szépen és helyesen író gyerekek számíthattak arra, hogy a vállalat később alkalmazza őket.)

A társulati iskolának fontos intézménye volt annak idején az ún. *vasárnapi iskola*. Ide azoknak a gyerekeknek kellett járni 14 éves korig, akik elvégezték a népiskola 6. osztályát, de nem tanultak tovább. szüleik, gondviselőik a bányavállalatnál dolgoztak. Amennyiben a tanuló a vállalatnál munkát vállalt, mentesült a vasárnapi iskola kötelező látogatása alól. Az iskolai foglalkozásokra vasárnaponként, a mise után, 9-11 óra között került sor. A tantárgyak között szerepelt a magyar és német nyelven történő írás és olvasás, a számtan, beszéd-és értelemgyakorlat, később pedig a bányaiüzemi gyakorlatok.

A 6 osztályos társulati iskola sok vonatkozásban hasonló problémákkal küszködött, mint a korszak népiskolái, különbség talán annyi volt, hogy a fenntartó a legalapvetőbb feltételeket mindig biztosítani tudta. Az iskola pedagógusai a tanítás mellett szerepet vállaltak a telepen folyó népművelési munkába is, énekkart vezettek, tanfolyamokat szerveztek, előadásokat tartottak, részt vettek a levante-mozgalom szervezésében is.

A XX. sz. első évtizedeire Szabolcs-bányatelepen is kiépültek az érdekérvényesítés és a helyi öntevékenység, művelődés, sport szervezetei. Az 1910-es évektől 1945-ig a következő egyesületek működtek Mecsekszabolcs közigazgatási területén⁶⁹:

Egyesület neve	Alakulás időpontja
Baranyaszabolcs és Vidéke Bánya-és Kohómunkások Szakegylete	1898 – 1906
Magyarországi Munkások Rokkant-és Nyugdíjegyletének 83.sz. fiókjá	1903 – 1949

⁶⁸ Laki János: A népiskolák fejlődése, illetve stagnálása a két világháború közötti Baranyában. Baranyai Helytörténetírás, 1982. BML.

⁶⁹ Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata 1915-1950. Baranyai Helytörténetírás, 1988. BML.

Magyarországi Bánya-és Kohómunkások Szövetsége Helyi csoportja	1918.01.28.
Magyar Bányász és Kohász Altisztek Országos Egyesülete Pécs-vidéki Osztálya	1918.04.14
Szabolcs-bányatelepi Önkéntes Tűzoltótestület	1924.04.06
Katolikus Ifjúsági Egyesület	1925.07.07
Szabolcs-bányatelepi Turul Egyesület	1925
Levente Egyesület	1926
Magyarországi Bánya-és Kohómunkások Gazdasági Szövetsége	1927.11.7
Polgári Lövészegyesület	1930.12.31
Nemzeti Munkaközpont Magyar Munkások Országos Szövetsége Helyi. Csopt.	1937.07.18
Római Katolikus Ifjúsági Egyesület	1938.
Országos Magyar Bokréta Szövetség Helyi Csoportja	1938.02.04
Iparosok Olvasóköre	1938.05.20
Katolikus Legényegylet	1939.02.26.
Magyarországi Németek Szövetsége helyi csoportja	1941
Szabolcs-bányatelepi Olvasókör	1904
Gazdakör	1913 – 1924
Mecsekszabolcsi Bányászok Kultúregyesülete	1938.04.10

Az 1921. évi LIII. tc.(testnevelési törvény) előírásainak megfelelően a társaság sportlétesítményeket is épített a kolóniákon, vagy azok közelében, a sportoláshoz szükséges felszereléseket is megvásárolták. Minden bányakerületben volt labdarugó pálya, működött énekkar. színjátszó kör, könyvtár és általában lakásokból kialakított, közösségi célokat szolgáló terem is.

Mindezek mellett a helyi közösségi élet fontos színtereit adták a szabolcsi bányászkolónia és a környék vendéglői, kocsmái, így pl. a Baltika utcai DGT-vendéglő, a Kner-, Schiffer-, Thomasz-, Keiner- féle vendéglők, vagy az. un. Pipagyújtó-csárda a Komló felé vezető országút mellett. A Kuszik-féle házban működött 1913-tól a Bányamunkás Olvasó és Képző Egylet, 1917-től pedig a „Cassián – Mecsekszabolcsi Fiókkönyvtár, a Molidor-féle házban alakult meg 1917-ben a Mecsekszabolcsi Bányász Dalárda. A György-akna melletti erdő észak-nyugati része sokáig a helyiek fontos pihenő és találkozóhelye volt. Az 1893. évi általános sztrájk idején a ide menekült a bányászok egy része, majd a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége Mecsekszabolcsi Helyi csoportja itt rendezte ünnepségeit, gyűléseit, 1921 után pedig a május elsejei és a Borbála-napi ünnepségek egyik helyszíne volt.⁷⁰

A DGT a szülésznőtől az iskolán át a papig, a bányaeorvostól a kórházig, a közellátástól a szórakozásig mindent biztosított. De csak addig, amíg az illető dolgozott. Aki nyugdíjba vonult, az már csak nyugdíjra támaszkodhatott, a vállalatra már nem, a lakást is át kellett adnia.

3.4. A bányászkolóniák társadalma

⁷⁰ 1922-ben a MUNKÁS c. újság a következőképpen számolt be a szabolcsi bányászok Borbála-napi vigasságáról: „ A Magyarországi út mellett, György-akna felett, ahol évtizedek óta jóba-rosszban összegyűltek bányászaink, ott tornaparádét, birkózást, lepényevést ezüstkoronáért, amerikai árverést, konfetti-csatát, virágpostát és táncmulatságot rendeznek, melyhez a hírneves Keiser-zenekar szolgáltatja a zenét. Ételről és italról Kner Józsefné, Schiffer vendéglősök gondoskodtak, ivó edényt mindenki vitt magával ...”

A bányához kerülő munkások jelentős része falusi közösségekből érkezett, a kolóniák külső megjelenése a lakóépületek mellé épített disznó és tyúkólakkal, az itt kialakult szokások, kultúra, évtizedeken át tükrözték a letelepedettek helyzetét, a megőrzött paraszti és a kialakuló munkás életforma keveredéséből összeálló sajátos jegyeket.⁷¹

A DGT által a pécsi, Pécs-környéki bányaterületeken végrehajtott fejlesztések, telepítések összetartó bányászközösségeket teremtettek. Mindennapi életük a külvilágtól viszonylagos elzártságban zajlott ugyan, de a közös munka- és lakóhely erősen összefogta őket, a kölcsönös kötődések hálózata alakult ki. A munkahely társasága az élet egyéb területein is jelen volt: „egyetlen hálózatként függött össze a műhely, a munkásklub, a kocsmá és az utca.”⁷² Az elszigeteltség, az alternatív munkalehetőségek hiánya és a bányavállalat paternalizmusa engedelmessé és kiszolgáltatottá tette a bányászokat, ugyanakkor szervezetségükből kifolyólag képesek voltak arra, hogy helyzetük romlásával, megélhetésük veszélybe kerülésével sztrájkok, munkabeszüntetések formájában elégedetlenségüknek adjanak hangot.

A bányászkolóniákon belül kialakult rend a munkahelyen betöltött pozícióra épült. A telepeken a munkások lakóépületei elkülönültek a felvigyázók és a tisztviselők házaiktól, minőségileg is különbségek voltak közöttük. (A Szabolcsi Bányáüzemhez tartozó telepeken 1913-ban összesen 729 lakás tartozott az üzem fennhatósága alá, ebből 672 a munkások, 57 a tisztviselők és a felvigyázók, valamint családtagjaik elhelyezésére szolgált.⁷³) Minden lakásban volt ugyan villany (a társasági erőműből ingyen szolgáltatották), az utcákon közvilágítás, de a vízhez a munkások lakta utcákban közutakról, a felvigyázói és a tisztviselői lakásokban viszont közvetlenül a vezetékről férhettek hozzá. A nagyobb és kedvezőbb helyen levő, vagy minőségileg jobb lakáshoz jutás a munkahely véleményétől függött, a vélemény kialakításában sokat számított a dolgozó politikai magatartása is.

A munkások egyik nagyobb csoportját a vájárok adták akik között a bányamentők képezték az elitet. Bányamentővé csak fizikailag egészséges, a szakmáját jól gyakorló, megbízható, fegyelmezett vájár válhatott. Alattuk helyezkedtek el a csapatvezető vájárok és az egyszerű vájárok. A jelentős létszámú külszíni napszámosok többségét úgy foglalkoztatta a DGT, hogy nem vette őket állományba, ebből következően nem részesültek a vállalat szolgáltatásaiból sem. Ők dolgoztak az építészetenél, a fatelepeken, az anyagraktárban, a külszíni szállításnál, a vállalati szántóföldeken. A külszíni iparosokat (lakatosok, asztalosok, stb.) viszont a társaság a föld alatt dolgozó átlagvájárnál jobban megbecsülte. A fizikai munkás kategóriából két út vezetett felfelé. Mindkettőt jó munkával és a vállalat iránt tanúsított lojalitással lehetett elérni. A külszíni munkásból betanított munkás válhatott, a vájárból tarisznyás aknász. A bányatelepi köznyelv azokat nevezte tarisznyás aknásznak, akik bányaiskolát nem végeztek, pályájukat munkásként kezdték és kinevezésükig, a több munkáshoz hasonlóan, tarisznyával a vállalon jártak dolgozni. (A tarisznyának kettős célja volt: munkába menet abban vitték az elemőzsiát, hazafelé pedig a tüzelőnek való hulladékfát.) Ha a betanított munkások és a tarisznyás aknások munkahelyi vezetők lettek, fizikai munkát többé már nem kellett végezniük.⁷⁴

⁷¹ Ez kettősség figyelhető meg a bányavidékeken és azon Pécs környéki falvak esetében is, ahol a férfi lakosság a kiszámíthatóbb és biztosabb megélhetés reményében a bányavállalatnál helyezkedett el, a lakóhely és a munkahely közötti napi ingázás mellett azonban nem hagytak fel teljesen a mezőgazdasági tevékenységekkel sem. De az 1950-es, 60-as években a pécsi, komlói bányászlakótelepekre beköltöző, többségében falvakból érkező családok is sokáig őrizték korábbi életformájuk egyes elemeit, az emeletes házak előtti kispadok a közösségi élet, a mindennapi érintkezés fontos szinterei voltak, a téli hónapokban gyakori disznóvágások ugyancsak a 3-4 emeletes lakóházak tövében történtek.

⁷² John Westergaard, Henrietta Resler: Osztály egy kapitalista társadalomban. Gondolat, Bp. 1985.

⁷³ Huszár Zoltán: Pécs és a Dunagőzhajózási Társaság. In.: Emléklapok a pécsi bányászat történetéből. Pécs, 2003.

⁷⁴ Szirtes Béla: Emlékek a pécsi bányatelepek hétköznapijából. Pécsi Szemle. 1999 tavasz.

A bányavállalat kemény munkát követelt, ugyanakkor az itt biztosított egyéb juttatások (lakás, orvosi ellátás, gyerekek iskoláztatása, kedvezményes áron megvásárolható tüzelő, stb.) sok családot hosszú időre, gyakran több generációra kiterjedően is a bányavállalathoz kötött, a DGT-nél is kialakult a törzsmunkásság. Egy idő után a fluktuáció sem volt annyira jelentős, hogy az a folyamatos termelést befolyásolta volna.

Munkaerővándorlás a DGT-nél 1938 – 1945 között

Év	Felvétel		Eltávozás	
	Fő	A teljes létszám %-ában	Fő	A teljes létszám %-ában
1938	1079	24,1	877	19,6
1939	1175	25,4	1086	23,5
1940	1525	41,6	1155	24,0
1941	1022	20,4	925	18,5
1942	956	19,3	808	16,3
1943	846	17,2	860	17,4
1944	920	19,4	1335	27,8
1945	1359	30,4	1263	28,3

Volt idő, amikor az elfogadható életkörülmények ellenére a Pécs-környéki bányászok közül is többen választották a kivándorlást. Az 1910-es évek elején a magasabb bért kínáló amerikai és német bányák jelentettek vonzerőt a jobb életet remélő mecseki bányászok számára, az első világháború utáni időszakban már a francia és belga bányák is.⁷⁵ (1925 októberében Baranya Vármegye alispánja felhívta a pécsi járás főszolgabíróját, hogy vizsgálja ki, mi az oka a pécsvidéki bányászok körében fellépett erős kivándorlási mozgalomnak? Ha kivándorlásra csábító ügynökök működnének, ezek ellen járjon el. A főszolgabíró jelentette, hogy az ok nem a kivándorlásra csábítás, hanem a munkaalkalom hiánya.⁷⁶)

Az 1930-as években a szabolcsi bányászcsaládok életét is megnehezítette a gazdasági világválság idején kialakított ún. "szanált napok" intézménye. A vállalat a gazdasági válság hatásaként kénytelen volt csökkenteni a termelést, dolgozókat azonban nem bocsátott el, helyette a munkaidőt rövidítette úgy, hogy hetente 2-3 napot („szanált napok”) nem kellett dolgozni, erre bért sem fizettek, valamennyi munkás keresete csökkent, de a korábbi dolgozói létszám megmaradt. A II. világháborút közvetlenül megelőző gazdasági konjunktúra állította vissza a korábbi helyzetet.

Az 1930-as években két jelentősebb sztrájk is jelezte a DGT bányászainak elégedetlenségét. Az 1934 október 11-i munkabeszüntetést az váltotta ki, hogy a bányagazgatóság a téli segély összegét a vajúrok esetében a beígért 17 helyett 15,5, a segédvajúroknak 13, a csilléseknak 10,5, a külszíni munkásoknak 14 pengőben állapította meg és az addigi 6-8%-os bérelvonást sem szüntette meg. A szabolcsi és vasasi bányáüzemekben dolgozó 2513 bányászból 850 fő vett részt a sztrájkban.

Komoly magyarországi és nemzetközi visszhangja volt az 1937 február 23-án a vasasi Thomenaknán kitört éhségstrájk leverésének, amikor a Mecsekszabolcs község határánál szolgálatot teljesítő csendőrök fegyverüket használták a követeléseikkel Pécsre, a bányakapitányságra igyekvő bányászokkal szemben. Egy bányász a helyszínen életét vesztette, ketten a kórházban haltak meg és 12 sérültje volt az incidensnek.

⁷⁵ Fáncsi József: Az útlevelügyi iratok történeti forrásértéke. Baranyai Helytörténetírás 1969. BML. 1969

⁷⁶ Ld. u.o.

Bertrand Antal, a Magyarországi Bánya és Kohómunkások Országos Szövetségének Pécs-szabolcsbányatelepi titkára a sortűz előtt ezeket írta a munkabér javítására vonatkozó kérelmében:

„... az utóbbi időben a legfontosabb élelmi és ruházati cikkek árai rohamosan emelkedtek, úgy, hogy a jelenleg fizetett bérek nem elegendők ahhoz, hogy a munkások magukat és családjukat eltartsák. A súlyos hiányok következtében egészségük teljesen leromlott, ami esetleg érzeteni fogja hatását a munkateljesítményénél is.”⁷⁷

A Pécs-környéki bányatelepek munkásai különösen 1934-ben nagy számban csatlakoztak a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz.(SZDP) A munkáltató nyomására ugyan többen aláírták a Gömbös-féle Nemzeti Egység Pártjába (NEP) való belépésüket is, a bányászok nagy többsége a korszak politikai küzdelmeiben inkább a szociáldemokraták mellett foglalt állást.⁷⁸

A DGT az első világháború utáni évekre teljes egészében osztrák tulajdonú nagyvállalattá vált. Amikor 1938-ban a hitleri Németország annektálta Ausztriát (Anschluss), a DGT mint osztrák vállalat, a Göring-művek tulajdona lett. (Konzern der Aktiengesellschaft Reichswerke „Hermann Göring”⁷⁹) Ezt követően a DGT-nél is tapasztalható volt a pángermán mozgalmak és szervezetek befolyásának erősödése. A legerőteljesebb szervezkedést a „Volksbund der Deutschen in Ungarn”⁸⁰ egyesület helyi csoportja folytatta a DGT bécsi központja által idehelyezett G.E. bányagondnok, L. S. szabolcsi bányaorvos, valamint T.P., W.O. és S.A. pécsbányatelepi, illetve szabolcsbányatelepi tanítók közreműködésével. A német nemzetiségű bányamunkások és a bányaiskolák tanulói körében fejtettek ki komolyabb agitációt, de pozíciójukat felhasználták a nem német érzelmű vezetők eltávolításához és a sovíniszta magyar hírében álló, a DGT által alkalmazott B.F. plébános befolyásának gyengítéséhez is.⁸¹

Baranya vármegye főispánja a belügyminiszterhez írt jelentésében már 1939-ben aggodalomra okot adó esetekről számol be. Így pl. arról ír, hogy az egyik bányatelepi iskolaorvos *„mindenkivel németül beszél és csak akkor hajlandó magyarul is beszélni, ha valakivel egyáltalában nem tudja magát másként megértetni”*. A DGT üzemeiben és kolóniáin tapasztaltakról a következőket írja:

„A mozgalomnak számottevő eredménye eddig nincs, de fokozatosan sikerül egyeseket megnyerniük. p.o. P. H. bányász már csak akkor ad enni a gyermekeinek, ha németül beszélnek, ami elég nehezen megy, mert a gyermekek eddig egy szót sem tudtak németül. A szokásos és tervezett ünnepek elmaradnak, stb. Egyelőre a nyugtalanság és a bizonytalanság a tényleges eredményeknél nagyobb ugyan, de az erőszakoskodás erősen érzeteli kedvezőtlen hatásait.

Értesülés szerint március hó elején egy bécsi kiküldött fogja a társulati iskolákban felülvizsgálni, hogy a német tanítás elegendő eredményt tud-e felmutatni.

A tisztviselőkkel szemben eddig intézkedéseket nem tettek, azonban nyugtalanító hírek vannak forgalomban, állítólag az összes szerződéseket felmondásukat tervezik s a múltira nézve fenntartják ugyan a nyugdíjra szerzett jogokat, a jövőben azonban magyar nemzetiségű tisztviselőket csak ideiglenesen, további nyugdíjigény nélkül és csak szükség esetén alkalmaznak.

Miután semmi remény sincs arra, hogy a helyzet javulhasson, D.G.H.T. pécsvidéki bányaiüzemeinek megváltása iránti közöbaj napról napra erősebben nyilvánul meg a társadalom minden rétegeinél.”⁸²

⁷⁷ László Lajos: Sorsunk. A Pécsi Janus Pannónius Irodalmi Társaság folyóirata. Pécs mj.Város Tanácsa VB. Művelődésügyi Osztálya, Pécs 1966. 11. old.

⁷⁸ Vonyó József: Politikai küzdelmek Baranya megyében és a NEP a Gömbös-kormány idején. Baranyai Helytörténetírás.1985 – 1986. BML. Pécs, 1986.

⁷⁹ A Göring művek igazgatóságain erős volt a párt-és Gestapo befolyása, így a DGT esetében Ausztria annektálása után zavartalanul folyhatott az ideológiai térhódítás is. A társaság valamennyi iskolájában német tagozatot indítottak, később pedig Pécsbányatelepen létrejött a központi német tannyelvű iskola, a szabolcs-bányatelepi és a vasasi tagozat ennek részévé vált.

⁸⁰ Közismert nevén: Volksbund

⁸¹ Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1938 – 1944. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2000.

⁸² u.o.

1941-ben, ugyancsak a belügyminiszterhez irt levelében már így fogalmaz a főispán:

„ A Dunagőzhajózási Társaság pécsvidéki bányatelepein a németesítési propaganda nagy erővel folyik. Orvos, tanító, óvónő, stb. csak az lehet, akit a Volksbund „volksdeutsch”-nak elismer, a munkások között a Volksbund tagjai előnyben részesítettek.”⁸³

A Volksbundnak fennállása alatt nem sikerül megnyernie a bányatelepek lakosságát. Ez derül ki egyrészt az 1939. évi nemzetgyűlési választások és az 1941. évi népszámlálás eredményeiből is. A szélsőséges magyar nacionalista és nemzeti szocialista Nemzeti Front jelöltje ⁸⁴ a választókerületben még a jelöltséget sem tudta megszerezni. Az 1941. évi népszámlálás adatai alapján Mecsekszabolcs 5615 lakójából pedig mindössze 106 fő (1,9%) vallotta magát német nemzetiségűnek és 193 fő (3,4%) német anyanyelvűnek. ⁸⁵

3.5. Cigánytelepek a szabolcsi bányászkolóniák közelében az 1930-as években

Györgytelep és a többi szabolcsi bányászkolónia későbbi helyzetének alakulásában fontos szerepet játszó cigányok a DGT korszakban már ott éltek a bányaterületek körüli, többségében a székesegyházi uradalom tulajdonában levő erdőkben, a vállalatnál azonban sokáig nem dolgozhattak és gyermekeik sem járhattak a társulati iskolába. (Ennek némileg ellentmond, hogy 1904 október 5-én kelt beadványában az egyébként helyhiánnyal küszködő iskola igazgatója kérte a bányai igazgatóságot, hogy járuljon hozzá a környék cigánygyermekeinek felvételéhez, a bányai igazgatóság – valószínűleg a korábban már említett kegyúri kötelezettsége miatt is - az engedélyt megadta.⁸⁶)

A két világháború közötti időszakban a legnagyobb, 40-50 vályogputriból álló cigánytelep József Házán (István-akna közelében) az ottani erdészház melletti területen jött létre valamikor az 1930-as években. Lakóinak száma 300 fő körül lehetett, az itteni férfiakat az erdőgazdaság alkalmazta. Erre az időszakra tehető a György-telep feletti erdőben, közvetlenül a Komlói út mentén a 15-20 putriból álló Majális téri és a valamivel nagyobb Lantos-völgyi telep létrehozása is. Az itt élő férfiak közül később néhányan már munkát is vállalhattak a bányánál, a többiek az erdészethél dolgoztak, bejárhattak a lakótelepekre gombát, erdei gyümölcsöt, fából faragott teknőt, szerszámnyelet, stb. árulni, elvitték a feleslegessé vált használati tárgyakat és az elhullott állatokat. Nem veszélyeztették a közrendet, ha még is, a bányászkolóniakon szolgáló csendőrök rövid időn belül intézkedtek. A közeli Árpádtetőn az erdőgazdaság központi épülete mellett levő 20-25 téglalapú épületet ugyancsak ebben az időszakra adták oda a gazdaság alkalmazásában álló, korábban szintén a erdei telepeken élt cigány családoknak. ⁸⁷

4. A DGT korszak vége

1944 november második felében érkeztek a 3. Ukrán Front csapatai Pécs alá. A várost védő németeknek arra is volt tervük, hogy kivonulásuk esetén felrobbantják, megsemmisítik a pécsi bányák aknáit és műszaki létesítményeit, a Gázgyárat, a villanytelepet, a vasútállomás épületét. Többek között a bányavállalat munkásainak és tisztviselőinek határozott fellépése is közrejátszott abban, hogy ez nem történt meg, hosszas alkudozások után megértették a német katonai

⁸³ u.o.

⁸⁴ A Nagykozár községben élő Fritz Mihály vállalta a jelöltséget

⁸⁵ Rozs András: A népinémet mozgalom erősödése az Anslusst követően a Dunagőzhajózási Társaság Pécsvidéki bányatelepein. Baranyai Történetírás 1990/1991. BML. 1992.

⁸⁶ Dr. Rajczy Péter: A népoktatás története Szabolcs-bányatelepen. In.: A pécsszabolcsi bányatelepi iskola jubileumi évkönyve 1877 – 1977. Pécsszabolcsi Általános iskola, Pécs, 1977.

⁸⁷ Márfi Attila: Pécsi Cigánykolóniák a tanácskorszakban (1950 – 1990) Pécsi Szemle, 2005, nyár.

vezetőkkel, hogy a helyzet elmérgesedése visszavonulásokat is megnehezítené. Így a pécsi gyárak, üzemek és bányák épületállománya, műszaki felszerelése viszonylag épségben megmaradt a háború végére. A szovjetek bevonulását követő néhány hét alatt az illegalitásból felálló kommunista párt is fokozta aktivitását a bányász kolóniákon élők körében. Az MKP helyi szervezete Szabolcs-bányatelepen – egy napon a többi bányatelepi szervezettel - 1944 december 12-én alakult meg.⁸⁸

A győztes nagyhatalmak potsdami megállapodásának megfelelően a II. világháború befejezését követően a DGT szovjet tulajdonba került.⁸⁹ A Társaság bérelt területei és a rajta levő bányák viszont az 1946 június 26-án kihirdetett, a bányák államosításáról szóló törvény értelmében a magyar államot illették. Mivel a területeket nem lehetett megbontani, létrehozták a Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaságot (MESZHART), a DGT egykori pécsi, Pécs környéki bányái 1952-ig háborús jóvátételre termeltek. A szovjet vagyონrész – megváltás ellenében - 1952-ben került a magyar állam tulajdonába és ebben az évben alakult meg a Pécsi és a Komlói Szénbányászati Tröszt majd később a két vállalat egyesülésével a Mecseki Szénbányászati Tröszt (MSZBT).

A DGT eltűnésével lezárult egy korszak amely Pécs és az egész Dél-Dunántúl ipari, gazdasági szerkezetének alakulásában meghatározó volt, az itt kialakított vállalati kultúra a szocializmus évtizedeiben is éreztette hatását.⁹⁰ A bányaiipar létrejötte és fejlődése, a 90 év alatt létrehozott bányászkolóniák mély nyomot hagytak Pécs társadalmi és térszerkezetének alakulásában is, a korábban a szűk belvárosból, a Budai és Szigeti külvárosokból álló település keleti peremén új lakónegyedek jöttek létre. Hogy az ezredforduló utáni évtizedben ezek egy része alkotja a leépülés és a társadalmi kiközösítettség által leginkább érintett városi környékek jelentős részét, az már legkevésbé a DGT –nek köszönhető.

„FUND” Lakóterületi Népfőiskola

Felnőttképzési és szociálpedagógiai modellprogram kialakítása Pécs szociális problémákkal leginkább terhelt keleti városrészeiben

1. A népfőiskolákról röviden

A népfőiskola a nemzeti felemelkedés és a társadalmi önállóság megteremtésének egyik fontos szellemi háttere volt a XIX.századi Dániában. Itt nőtt mozgalommá és innen terjedt el először a skandináv térségben (Norvégia, Svédország, Finnország) majd Németországban és Ausztriában később a Egyesült Államokban. Európa számos országában ma is a közművelődés, az iskolán kívüli oktatás, általános és szakmai képzés egyik legjelentősebb intézménye.

⁸⁸ Szabados Mihályné: A Magyar Kommunista Párt Baranya Megyei Szervezeteinek megalakulása és harca a demokratikus átalakulásért 1945-ben. Baranyai helytörténetírás 1969. BML.1969

⁸⁹ A potsdami szerződés értelmében a magyarországi német javak a Szovjetunió tulajdonába mentek át.

⁹⁰ „ Amikor én a vállalathoz kerültem az 1970-es években, a hatásait még mindig lehetett érezni. Azok az idősebb kollégák, akik már dolgoztak a DGT-időszakban, vagy huzamosabb ideig dolgoztak régi DGT-s kollégákkal, ezek nagyon mélyen vitték ezt a kultúrát, amelynek alapjai a lojalitás, a szorgalom, a szolidaritás és a precizitás voltak” – nyilatkozta egyik interjúalanyunk.

Igazodva a változó társadalmi körülményekhez és szükségletekhez a népfőiskolák jelentős változásokon mentek keresztül az elmúlt több mint másfél évszázadban, a N.F.S. Grundtvig⁹¹ és követői által kialakított népfőiskolai alapelvek azonban változatlanok maradtak. Így a dán népfőiskolák működését szabályozó törvény rögzíti, hogy a népfőiskolák pedagógiai célja „ a személyiségformálás, az emberi alkotóképességének kibontakoztatása, a kritika érzék fejlesztése, a helyi és az országos társadalmi életben aktív állampolgárok nevelése, feladata az általános műveltség bővítése, kiegészítése, de igény szerint lehetőséget biztosít a szakmai képzésre, továbbképzésre is.”⁹² A hagyományos – bentlakásos – népfőiskolák fontossága és képzési volumene csökkent az elmúlt évtizedekben, ugyanakkor kialakultak a megváltozott társadalmi igényeknek jobban megfelelő képzési formák, így pl. a *nappali népfőiskola*, amely a hátrányos helyzetű csoportok, többek között a helyüket kereső fiatalok, problémáinak a kezelésében is fontos szerepet játszik vagy az *Efterskole*, amely szinten speciálisan dán intézmény, a népfőiskolák ifjúsági tagozatának is nevezik, fontos integrációs szerepe van, az oktatással egyenértékű a szocializációs funkciója is.⁹³

A több mint 120 éves múltra visszatekintő svédországi népfőiskolák saját maguk döntenek a tanítás módjáról, a diákok és tanárok együtt tervezik meg a közös munkát. Az 1977-ben kiadott svéd népfőiskolai rendelkezések szerint a népfőiskolák feladata

- a hallgatók ismereteinek gyarapítása, kapcsolódva környezetükhöz, életviszonyaikhoz,
- a kritikai érzék, az önállóság és az együttműködési készség fejlesztése,
- az alkotóképesség kibontakoztatása.

(*Ha a svéd felnőttoktatásról beszélünk, az emberek jelentős része a népfőiskolák mellett a szintén jelentős hagyományokkal rendelkező tanulókörökre is gondol. A tanulókör olyan informális csoport, amelynek összejöveteleit közös megegyezés alapján kiválasztott kérdéskör, tárgykör szisztematikus tanulmányozásának célja szervezi.*⁹⁴)

A finn népfőiskolák támogatását szabályozó, 1984-ben megjelent törvény kimondja, hogy a népfőiskolák általánosan művelő és szakirányú felnőttképzést biztosító tanintézmények, amelyek szervezhetnek szakmai alap-és továbbképző kurzusokat is.

A két világháború között Magyarországon megalakult népfőiskolák a széleskörű valláserkölcsi alapon nyugvó, általános és nemzeti nevelés mellett közvetlen gazdasági jellegű képzést is folytattak. Számos népfőiskola mintagazdasággal rendelkezett, ahol a modern, belterjes gazdálkodás és korszerű kertészet módszereit is tanulták. Tanfolyamok sora foglalkozott a paraszti kereskedőképzéssel. a modern biztosítás, az árugazdálkodás kérdéseinek gyakorlati

⁹¹ N.F.S. Grundtvig (1783-1872) dán teológus, költő, tanár és gondolkodó, a népfőiskola „szellemi atyja”. Az első népfőiskolát 20 tanulóval Rödingerben indította el 1844. november 7-én.

⁹² Harangi László – Szigeti Tóth János: A szabadművelődési, népfőiskolai törvénykezés körvonalai Európában. MNT, Bp., 1992.

⁹³ Kudarcok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés. Szerk.: Fehérvári Anikó és Tomasz Gábor. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Bp. 2015.

⁹⁴ Birgitta Bruks: A svéd felnőttoktatás struktúrája. In.: Felnőttképzés az ezredforduló változó világában. JPTE Felnőttképzési és Közművelődési Tanszék, Pécs, 1992.

megismertetésével. 1948-ban Magyarországon betiltották a népfőiskolákat, majd az 1980-as években történtek kísérletek újjáélesztésére (Sió-mente, Bogyiszló, Káli-medence), azonban csak a rendszerváltást követően váltak ismét a hazai közművelődés, felnőttképzés fontos színtereivé. A népfőiskola mint a művelődés, közművelődés, felnőttoktatás egyik fontos tevékenységi formája elismerést nyert a Magyar Országgyűlés által megalkotott 1997.évi CXL.számú törvényben. (*Törvény a kulturális javak védelméről és a múzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről*) Napjainkban a magyarországi népfőiskolák fejlődésének az az útja járható leginkább, amely részben a szakmai képzési igények kielégítésén át vezet a klasszikus népfőiskolai nevelési célok megvalósulásához.

2. A FUND Lakóterületi Népfőiskola társadalmi környezete

A FUND Lakóterületi Népfőiskola Pécs Meszes városrészében, egy megüresedett iskolaépületben kerülne kialakításra. (Pákolitz u. 33.) Az épület földszinti termeiben jelenleg a FUND Cigány Alapfokú Művészet Iskola zenei, képzőművészeti és tánc képzései zajlanak, a Népfőiskola a főépület üresen álló, alagsori és emeleti helyiségeiben kerülne elhelyezésre.

A tervezett népfőiskolai program célterülete a Pécs keleti peremén egymás mellett elhelyezkedő két városrész: **Meszes** (*Meszes lakóteleppel és a Meszesi lakóövezettel*) valamint **Szabolcs**. (*Pécsszabolcs*) Mindkét városrész helyzetének alakulásában meghatározó szerepe volt a mecseki kőszénbányászatnak. Az itt épült lakások jelentős része a XIX.sz. második felétől egyre nagyobb létszámban a bányánál munkát vállalók és családjuk elhelyezését szolgálta. A városrészek bányászathoz való kötődését erősítette, hogy a bányavállalat nem csupán munkahelyeket biztosított, de megszűnéséig hozzájárult a terület infrastruktúrájának fejlesztéséhez, egészségügyi, oktatási és kulturális intézményeinek fenntartásához is, így a régebb óta itt élők – azok is akik nem a bányánál dolgoztak - még három évtizeddel a bányászat leépülése, megszűnése és a bányavállalat bezárása után is erős nosztalgiával gondolnak vissza az akkori időkre.

A program által érintett városrészek elhelyezkedése

A 2001-es népszámlálás adatai alapján a két városrészben 13817 fő lakott, az egyes korcsoportok %-os megoszlása a következő képet mutatatta:

Városrész	Lakosság száma (fő)	0-14 (%)	15-39 (%)	40-64 (%)	65-X (%)	Összesen (%)
Meszes (Meszesi lakóövezet és Meszes lakótelep)	8670	14,8 5	39,25	29,0	16,9	100,0%
Szabolcs	5147	18,8 %	32,4 %	34,1 %	14,7 %	100,0%

A 2011-es népszámlálás időpontjában Meszesen és Szabolcsban 13.396 fő élt, Pécs város lakosságának közel 8,6%-a. Az itteni 5639 háztartás a város háztartásainak 8,1%-át adta. A lakónépességben belül a városi átlagnál (12,8%) 2-3%-al magasabb volt a 0-14 éves korúak aránya, a 15 – 59 éves korcsoport aránya pedig 5,2%-al haladta meg 9,8%-os városi átlagot. Az aktív korúakon (15-59 éves) belül a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya Meszesen 6%-al, Szabolcsban 10,8%-al haladta meg a 9,8%-os városi átlagot. Ugyanezen korcsoport esetében a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya Szabolcsban

46,9%-ot, Meszesen 43,0%-ot tett ki. (A városi átlag 42,3%.) A területen 6092 lakást regisztráltak, a szabolcsi lakások 23,4%-a, a meszesi lakások 2,1%-a minősült alacsony komfortfokozatúnak. (A városi átlag: 4,0%.)⁹⁵

A város társadalmi és gazdasági szerkezetében történt változások és a különböző korszakok lakás- és ingatlanpolitikai intézkedéseinek következtében a városrészekben belül is jelentős különbségek alakultak ki az egyes lakóterületek, az ott élő lakossági csoportok helyzetét illetően. Az alacsony bevételű háztartások és a támogatásra szoruló családok térbeli koncentrációja ment végbe Szabolcs észak-nyugati részén, a régi bányászkolóniát Györgytelepet, Hősök-terét és a környező, egykor ugyancsak a bányavállalat által épített lakóépületeket magában foglaló területen, amely egyike a 2001-es és a 2011-es népszámlálás adatai alapján a városban beazonosított öt szegregátumnak.⁹⁶ Ebben a lakóközvetben közel 700 fő élt a 2001-es népszámlálás időpontjában, a 25 évnél idősebbek körében a csak általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 67%-ot tett ki. A városi átlaghoz képest magas volt a 15 éven aluli népesség aránya (31%), a rendszeres munkajövedelemmel csak az aktív korúak 34%-a rendelkezett, a munkanélküliségi ráta 28% volt.

A város lakótelepei közül a közel 4000 fős Meszesen jelentkeztek legelőször a szegregáció jelei.⁹⁷ A lakótelep építése az 1950-es években kezdődött meg, első lakosai azok a bányászcsaládok voltak, akiknek letelepítéséhez, életkörülményeik javításához a pécsi és Pécs-környéki szénbányászat fejlesztésének időszakában fontos gazdasági, politikai és városi érdekek fűződtek. 1980-ig a lakótelepen közel 1700 lakás épült, ennek 80%-a 1960 előtt. Az 1970-es években már egyre többen cserélték fel itteni lakásaikat a korszerűbb kertvárosi panelépületek távfűtéses lakásaival, vagy a bányavállalattól kapott különböző kedvezmények igénybevételével családi ház építésébe fogtak, a megüresedett lakásokba pedig jelentős számban kerültek a város más részeiből alacsony jövedelmű, jelentős részben cigány családok. A 70-es évek végére már kialakultak azok a lakótelepen belüli területek, ahol a halmozottan hátrányos helyzetű csoportok koncentrációja volt tapasztalható. (Korvin Ottó u., Fekete Gyémánt tér, Szeptember 6 tér, stb.), ezek a mai napig a lakótelep szociális problémákkal leginkább terhelt környékei. Ugyanakkor az 1990-es évektől egy másik folyamat is elindult Meszesen. A lakásprivatizáció során magántulajdonba került téglalapépületek egyedi fűtési lakásai felértékelődtek a lakáspiacon a panelházas lakótelepek központi fűtéses és egyre nagyobb fenntartási költségeket jelentő lakásaival szemben. A Meszes lakótelep és a Meszesi Lakóövezet ma abból a szempontból is egyedülálló a pécsi lakóterületek között, hogy itt a különböző helyzetű lakossági csoportok térben alig elkülönülve élnek együtt és ebből következően itt a legkitapinthatóbbak a sokszor etnikai színezetet öltő helyi konfliktusok is. (ld.pl. Meszes

⁹⁵ Adatok forrása: KSH 2011.évi népszámlálás

⁹⁶ Szegregátumoknak azokat a lakóterületeket nevezzük, ahol a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül eléri, illetve meghaladja az 50%-ot.

⁹⁷ 1983-ban a pécsi lakótelepek között Meszesen volt a legalacsonyabb a felsőfokú végzettségük aránya (2,5%), ugyanakkor itt volt a legmagasabb az általános iskolát el nem végzettek aránya (35%) Forrás: Matern Éva: Pécs új lakótelepeinek társadalmi-demográfiai összetétele, lakásviszonyai és építészeti jellemzői a statisztikai adatok tükrében. In.: Az iskola megújításának mai útjai. A Pécsi Nevelési Központ szociális környezetének néhány jellemzője. Országos Pedagógiai Intézet, Bp. 1983

Lakótelep és a közvetlen szomszédságában létrehozott családi házas lakónegyed, Parkert társadalma közötti különbségeket.)

A program megvalósítására kijelölt területen két általános iskola – Budai Városkapu Iskolaközpont Komlói úti tagiskolája és a Katolikus Egyház által fenntartott Néri Szent Fülöp Általános Iskola – valamint két középiskola (Kodály Zoltán Gimnázium, Gandhi Gimnázium) működik. A 2012/2013-as tanévben a Néri Szent Fülöp Iskolának 81 tanulója volt, a HH tanulók aránya 98,77%, a HHH tanulóké 35,8% volt. A Budai Városkapu Iskolaközpont Komlói úti tagiskolájába a 2014/2015-ös tanévben 467 tanuló iratkozott be, a HH gyerekek száma 85, a HHH gyerekeké 46, az SNI gyerekeké pedig 49 volt. Meszes városrészben működik a Cigány Szociális Művelődési és Módszertani Bázis által létrehozott FUND Alapfokú Művészeti Iskola is.

A területen élők szociális problémáinak kezelésében az Önkormányzat által fenntartott „Esztergár Lajos” Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat Meszesi Egysége mellett több civil szervezet is részt vesz, így a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, a Khetanipe Egyesület, a MIOK Alapítvány, a drogbeteggel foglalkozó INDÍT Közalapítvány, valamint a „Színes Gyöngyök” Egyesület.

A Meszesen és Szabolcsban étkeztetést, házi segítségnyújtást, idősek klubja típusú szolgáltatásokat az ISZI (Integrált Szociális Intézmény) Alapszolgáltatási Centruma biztosítja, illetve szintén ez az intézmény idősek otthonát tart fenn a területen. (Barátság u.)

Mindkét városrészben jelentős aktivitást fejtenek ki a bányász hagyományok ápolásával, a nyugdíjas bányászok érdekvédelmével, helytörténettel foglalkozó civil szervezetek.

3. A Népfőiskolának otthont adó lakóterület problémái az elmúlt időszakban végzett felmérések, kutatások, valamint az ott élőkkel készített interjúk alapján.

Egy, az 1990-es évek végén Pécsen készült felmérés szerint a Meszesen, Szabolcsban (és Pécsbányatelepen) élő polgárok a többi városrészhez képest a legkedvezőtlenebbnek látták saját lakóterületük helyzetét, és magukat egyértelműen a rendszerváltás legnagyobb veszteséinek tekintették. A megkérdezettek többsége a **munkanélküliséget**, a **lakáshelyzetet**, a **romló közbiztonságot** és a **környezetszennyezést** tartották a terület legnagyobb problémájának, de sokan említették a **magas közüzemi költségeket**, a **szociális szolgáltatások és ellátások hiányosságait** és a **tömegközlekedéssel kapcsolatos problémákat**.⁹⁸

⁹⁸ Politikum Pécsen. PTE BTK. Politikai Tanulmányok Tanszéke, Pécs, 2001.

Az ezredfordulót követően elkészített városfejlesztési stratégiák, programok⁹⁹ megalapozásához lefolytatott vizsgálatok, kutatások, felmérések, az ott élőkkel készített interjúk során Meszes és Szabolcs városrészekre vonatkozóan az alábbi problémák kerültek meghatározásra:

- A lakosság 50%-ának legfeljebb 8 osztályos iskolai végzettsége van
- A lakóterületen az érettségizettek 6%-kal kisebb arányban vannak jelen, mint Pécs városában.
- Az egyetem-et-főiskolát végzett népesség aránya nagyon alacsony
- A városrészek egyes lakóövezeteiben magas a korai iskolaelhagyók lakósságon belüli aránya,
- A Meszesi lakótelepen a munkaképes korúak aránya alacsonyabb a városi átlagnál
- A foglalkoztatottak aránya alacsonyabb, mint a városi átlag
- Az ezer lakosra jutó vállalkozások száma jóval elmarad a városi átlagtól.
- A meglévő vállalkozások ágazati összetétele korszerűtlen
- Magasabb az álláskereső aránya, mint a város egészében
- Feltűnő a foglalkoztatottak alacsony aránya a Meszesi lakótelepen
- A szociális juttatásban részesülők aránya magas, jelentősen meghaladja a városi átlagot
- A lakosság egészségi állapota kedvezőtlen, magas a rizikómagatartások elterjedtsége
- Csak alapfokú egészségügyi ellátás van a lakóterülete,
- A lakások korösszetétele kedvezőtlen, 1960 előtt épült a lakások 68%-a
- Számos lakóépület komfortosítása, felújítása technikailag nehezen megoldható, vagy gazdaságilag nem éri meg
- A több családból álló háztartások aránya kétszerese a városi átlagnak
- Közbiztonsági problémák, a lakosság számához képest magas az elkövetett bűncselekmények és szabálysértések száma, a bűncselekmények elkövetői között magas a gyermek-és fiatalkorúak aránya,
- Cigányok és nem cigányok közötti gyakori konfliktusok,
- Előítélet a cigányokkal szemben, diszkrimináció a munkahelyeken és a hivatalokban,
- Stigmatizáció (pl. a Györgytelepen élőkkel kapcsolatban,)
- ifjúsági szubkultúrák megjelenése és hatásuk az itt élő fiatalokra,
- drog, alkohol,
- prostitúció

4. FUND Népfőiskola: hozzájárulás a lakóterület felzárkóztatásához, az ott élők társadalmi integrációjához, problémáik megoldásához

4.1. A FUND Népfőiskola illeszkedése a lakóterületen tervezett és már elindult fejlesztésekhez

⁹⁹ IVS, ASZT, a lakóterület szociális rehabilitációjára vonatkozó előzetes akcióterületi terv, stb

A rendszerváltást követő időszakban, de leginkább az ezredforduló utáni másfél évtizedben született fejlesztési programokban (IVS, ASZT, Pécs M.J. Város Településfejlesztési Koncepciója, EKF-2010, stb.) több javaslat is megfogalmazódott Szabolcs és Meszes városrészek helyzetének javítására vonatkozóan. A már megvalósult programok közül kiemelendő a meszesi közterek megújítása, Györgytelep szociális rehabilitációja a „Benned a létra” c. program keretében, illetve az ottani kolónia épületeinek felújítása a DDOP támogatásával. Az elkövetkezendő időszakban a lakókörnyezet fizikai megújítása mellett egyre nagyobb szerepet kell kapnia a leszakadó társadalmi csoportok felzárkóztatását, integrációját célzó erőfeszítéseknek, az ehhez szükséges infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztésének, a különböző helyzetű lakossági csoportok közötti közeledés elősegítésének. A helyi, lakóterületi humán fejlesztések egyik fontos alapintézménye lehet a Népfőiskola.

4.2. A FUND Népfőiskola céljai.

A helyi lakosság helyzetéből, életproblémáiból és szükségleteiből, valamint a népfőiskolai hagyományokból és a vonatkozó európai uniós¹⁰⁰ és UNESCO¹⁰¹ ajánlásokból kiindulva kerültek megfogalmazásra a Fund Népfőiskola céljai.

Konkrét célok:

- A lakóterületen élők számára olyan lehetőségek biztosítása, amelyek hozzájárulnak ismereteik gyarapításához, a számukra fontos tudás megszerzéséhez, munkaerő-piaci hatékonyságuk növeléséhez,
- A hagyományos iskolarendszerekből a végzettség megszerzése előtt kikerülő fiatalok számára szakmai és iskolai végzettséget biztosító tanulási lehetőségek kialakítása,
- Fiatalok és családjuk felkészítése a pályaválasztásra, a szakmák, lehetőségek megismerését szolgáló közös felkészítési programok kialakítása,
- Képzőművészetben, zenében, táncban, irodalomban tehetséges fiatalok és felnőttek képzése, tehetségük kibontakoztatásának elősegítése,
- Segítség az egyéni és családi problémák megoldásához
- A helyi közösségek életében kezdeményező szerepet vállaló fiatalok és felnőttek felkészítése a közösségek szervezésére és vezetésére,
- A különböző kulturális, etnikai háttérrel rendelkező lakosok közötti közeledés elősegítése
- „Tanulás a gyakorlati cselekvés által”. (A kreativitást fejlesztő, kézműves mesterségek, szakmák megismerését, megtanulását szolgáló műhelyrendszer létrehozása.)

5. A tervezett célok elérését szolgáló tevékenységek

¹⁰⁰ Ld. az EU oktatásról szóló Fehér könyve. (1996)

¹⁰¹ Ld. az UNESCO 1997-ben Hamburgban rendezett V. Felnőttoktatási Világkonferenciájának ajánlásait.

Cél: a lakóterületen élők számára olyan lehetőségek biztosítása, amelyek hozzájárulnak ismereteik gyarapításához, a számukra fontos tudás megszerzéséhez, munkaerő-piaci hatékonyságuk növeléséhez

Tervezett tevékenységek:

- szakmai végzettséget adó képzések lebonyolítása,
- szakmai átképző tanfolyamok szervezése,
- kompetencia fejlesztő képzések lebonyolítása,
- nyelvtanfolyamok megszervezése,
- ismeretterjesztő előadások és kurzusok,

Cél: Képzőművészetben, zenében, táncban, irodalomban tehetséges fiatalok és felnőttek képzése, tehetségük kibontakoztatásának elősegítése,

Tervezett tevékenységek:

- Az egyes művészeti ágak megismerését, szakmai alapjainak elsajátítását célzó tanfolyamok megvalósítása,
- Kiállítások, bemutatók szervezése,
- művészeti ismeretterjesztő előadások szervezése,
- a művészi alkotómunkához szükséges feltételek (pl. műterem) biztosítása a műhelyrendszer keretében.

Cél: a hagyományos iskolarendszertől a végzettség megszerzése előtt kikerülő (korai iskolaelhagyók) fiatalok számára szakmai és iskolai végzettséget biztosító tanulási lehetőségek kialakítása,

Tervezett tevékenységek:

- az általános iskola befejezését célzó képzések megvalósítása,
- az elkezdett középiskola, szakiskola befejezését, a szükséges korrekciót megalapozó képzések kialakítása

Cél: Fiatalok és családjuk felkészítése a pályaválasztásra, a szakmák, lehetőségek megismerését szolgáló közös programok kialakítása,

Tervezett tevékenységek:

- „Pályaválasztás, munkahelykeresés mint családi projekt” c. 3 éves felkészítési program megvalósítása.

A sikeres pályorientáció, pályaválasztás, iskolai felkészülés, majd a munkába állás, a munkaerő-piaci elvárásoknak való megfelelés szempontjából meghatározó szerepe van a családnak, rokonságnak, a különböző közösségeknek, az egyént körülvevő szociokulturális környezetnek. Sok fiatalnál azonban a család, rokonság nem tudja biztosítani a sikeres iskolai és munkaerő-piaci karrier alakítását támogató háttérrel, meglévő társas kapcsolataik, lakóhelyi környezetük gyakran negatív mintákat közvetítenek, a munkaerőpiacra történő beilleszkedésüket segítő hivatalos intézmények és hatóságok számára pedig sokáig elérhetetlenek maradnak. Pályaválasztásuk gyakran „kényszerválasztás”. A 3 éves családoorientált pályaválasztási, pályorientációs programok célja,

- A családok képessé tétele arra, hogy gyermekeiket hatékonyan tudják segíteni a pályaválasztásban, a megkezdett középiskola elvégzésében, majd a munkaerő-piaci integrációban.
- pályaválasztását egy megalapozott, stabil döntés előzze meg,
- hogy a fiatalok
 - o kellő motivációval kezdjék meg középiskolai pályafutásukat
 - o megismerjék saját képességeiket
 - o tájékozódjanak lehetőségeikről,
 - o felkészültek legyenek a választott oktatási intézményben zajló szakmai oktatás valódi tartalmát illetően,
 - o a választott szakma kapcsolódjon érdeklődési körükhöz, szinkronban legyen képességszintjükkel és a munkaerő-piaci lehetőségekkel,
- csökkenjen a középiskolából történő lemorzsolódás,
- megalapozzon, előkészítsen további, az iskolai és a munkaerő-piaci integrációt szolgáló programokat

Cél: Segítség az egyéni és családi problémák megoldásához

Tervezett tevékenységek:

- o hétfélig szemináriumok és tréningek (pl. szülőknek, elváltaknak, stb.)
- o önszorgító csoportok létrehozása (pl. szülői csoportok, gyermeküket egyedül nevelő anyák, álláskereső, egyedül élők, stb.)

Cél: A helyi közösségek életében kezdeményező szerepet vállaló fiatalok és felnőttek felkészítése a közösségek szervezésére és vezetésére

Tervezett tevékenységek:

- a közösségi munkával kapcsolatos ismeretek és tapasztalatok átadását célzó képzési alkalmak biztosítása

Cél: A különböző kulturális, etnikai háttérrel rendelkező lakosok közötti közeledés elősegítése

Tervezett tevékenységek:

- a lakóterület történetét, az itt élő családok helyzetének alakulását bemutató helytörténeti kiállítás létrehozása, az ehhez szükséges tárgyi és szellemi emlékek felkutatása, gyűjtése, feldolgozása az erre a célra létrehozott csoport közreműködésével
- a lakóterületét történetét bemutató előadások, előadássorozatok,

Cél: „Tanulás a gyakorlati cselekvés által”. (A kreativitást fejlesztő, kézműves mesterségek, szakmák megismerését, megtanulását szolgáló műhelyrendszer létrehozása.)

Tervezett tevékenységek:

- művészeti tevékenységek szakmai fortélyainak elsajátítását és a művészi alkotómunkát segítő műhelyek kialakítása,
- Egy-egy mesterség megismeréséhez szükséges gyakorlati ismeretek elsajátítását szolgáló műhelyek kialakítása.(kerámia-, textil-és fotó-videó műhely, konyha, nyomda, stb.)

6. A népfőiskola elhelyezésére szolgáló épületben (Pákolitz u.33., főépület) kialakítandó terek és funkciók :

I. emelet	Kialakításra kerül:	<ul style="list-style-type: none"> ○ Tantermek, ○ Szemináriumi helyiségek (összesen 4)
Földszint	Már meglevő	<ul style="list-style-type: none"> ○ FUND Alapfokú Művészeti Iskola táncterme, képzőművészeti és digitális műhelye, ○ Művészeti Iskola zenei próbaterme, ○ iroda
	Kialakításra kerül	<ul style="list-style-type: none"> ○ Információs, közösségi és fogadó tér (társalgó, teázó,kávézó, recepció) ○ Internetsarok ○ FUND Folyosó Galéria
Alagsor	Kialakításra kerül	<ul style="list-style-type: none"> ○ Nagy előadóterem ○ Kerámia műhely ○ Textil műhely. ○ Konyha
Udvar	Kialakításra kerül	<ul style="list-style-type: none"> ○ szabadtéri színpad, ○ szabadtéri sportpályák, ○ pihenőpark

6. A FUND Népfőiskola kapcsolatrendszere

- Pécs M.J.Város Önkormányzata,
- Baranya Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya,
- Pécsi Járási Hivatal Foglalkoztatási Osztálya,
- Oktatási Hivatal,
- Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara,
- Meszes és Szabolcs városrészekben működő általános-és középiskolák,
- Szakképzéssel foglalkozó intézmények,
- Gandhi Gimnázium,
- Meszes és Szabolcs városrészekben működő civil szervezetek, körök, klubok,
- Munkáltatók,
- A lakóterületet jól ismerő és kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező „ kulcsszemélyek”
- Önkormányzati és Kisebbségi Önkormányzati képviselők,
- A lakóterületen működő segítő intézmények és szervezetek,
- Közművelődési intézmények, civil szervezetek,

- Szabolcs és Meszes városrészekben folyó rehabilitációs projektek vezetői és munkatársai,
- PTE,
- MTA RKK
- PAB

„A munka nélkül maradt falu”

Vázlat Gilvánfa község társadalmának és gazdaságának történetéhez

1. Bevezetés

A közel 400 fős Gilvánfa Baranya megye dél-nyugati részén, a 6-os főközlekedési útról leágazó, Szentlőrincet Sellyével, Vajszlóval összekötő úton fekszik, távolsága a baranyai megyeszékhelytől, Pécestől 35, a kistérség központjától, Sellyétől 10, Vajszlótól 12 km.. Közúton megközelíthető szomszédos települései: Magyarmecske (2km.) és Besence (3 km.)

Gilvánfa – bár földrajzilag szerves része a Dráva folyó mellett elterülő dél-nyugat baranyai erdős, vizekben gazdag sík területnek, soha nem tartozott a 45 református települést magában foglaló, esősorban néprajzi és vallási szempontok alapján lehatárolt Ormánsághoz.¹ A kezdetben katolikus, aztán az unitárius hitre tért, majd erőszakkal rekatolizált Gilvánfa azonban mindig is kötődött e-tájegységhez, gazdaságilag és közigazgatásilag is több szálon kapcsolódott a környező Ormánsági falvakhoz. Az elmúlt 40 évben a településen bekövetkezett változások – az őslakos parasztság elköltözése, kihalása, a környéken élő cigányok beköltözése a falu szélén számukra kialakított telepre és a megüresedett házakba, a 20 éve folyamatosan növekvő munkanélküliség és szegénység – miatt sokan éppen Gilvánfát tartják a rendszerváltás után az Ormánságban végbement társadalmi, gazdasági leépülés egyik szomorú szimbólumának.

2. Gilvánfa és környéke a honfoglalástól a török megszállás végéig

A Gilvánfa környéke már a honfoglalás előtti időkben lakott lehetett, erre utalnak a közeli Magyartelek határában megtalált késő vaskori, valamint a szomszédos Besencén és Kisasszonyfán feltárt római kori lelőhelyek, illetve a Gilvánfa – Magyarmecske közötti út árkanak kiásása során előkerült rézcsákány is.²

Baranya megye területén a honfoglaló magyarok első két-három nemzedéke tartósan még nem telepedett meg, a kedvezőtlenebb természeti adottságokkal rendelkező Dél-Baranyában történő letelepedésük is valószínűleg csak a X. sz. utolsó harmadától következhetett be.³

A falu nevének eredetére vonatkozóan kétféle teória is létezik. Egyrészt a *Gilván* régi magyar személynév és elképzelhető, hogy e név viselője birtokolta egykor ezt a területet, másrészt a népi hiedelem abból indult ki, hogy a falu határában még napjainkban is sok *gilva* laskagomba terem és innen is eredeztethető az elnevezés. Gilvánfa neve először az 1332-1335-ben keletkezett pápai tizedjegyzékben jelenik meg, majd egy 1410-es oklevél említi „Gylwánfalwa” formában.

Egyes források szerint a falu eredetileg a település ősi tulajdonosáról elnevezett Haraszti-dűlőben volt, a gyakori árvizek miatt onnan költöztek a község mai helyére. Az erdővel borított, patakokkal, délen holtágakkal tarkított vizenyős, sík területen belül elhelyezkedő Gilvánfa lakói - csakúgy mint a többi dél-baranyai településen élők - évszázadokon keresztül földműveléssel, állattartással, halászattal és vadászattal foglalkoztak. A Dunántúlnak ez, az akkor még csak magyarok által lakott délkeleti szöglete Pécs városával együtt a török megszállásig - a korabeli viszonyokat figyelembe véve – a Magyar Királyság egyik legfejlettebb vidéke volt, gazdasági és kulturális téren egyaránt.

A térség virágzó településeinek pusztulása a dél felől érkező és Szigetvár ostromára induló török hadak átvonulásával kezdődött. Ezt követően 10 év alatt a falvak nagy része leégett, birtokos nemessége elmenekült, parasztságát elvitte a török, vagy megölte a hadakat követő járvány. De pusztítottak itt a portyázó végvári katonák és a német lovasok is. A XVII. század második felében induló felszabadító háborúk sem kímélték a térség még megmaradt falvait, helyenként nagyobb pusztulást hoztak, mint a török uralom 150 éve.⁴ Az Ormánság területén –

köszönhetően a mostohább természeti környezetnek - 45 falu megmaradt, azonban 60 település végleg eltűnt. Ebből 29 a török hódoltság alatt, 14 a felszabadító háborúk idején, 12 a rossz gazdasági viszonyok, vagy népességének az elvándorlása, 5 pedig ismeretlen ok miatt.⁵

A török uralom a katolikus vallás visszaszorulását hozta. Pécs elfoglalása (1543), majd Baranya megszállása után a nemesség, a papok és szerzetesek többsége elmenekült. Az uraik, papjaik által elhagyott nép körében egyre népszerűbbek lettek a külföldi tanulmányaikról Baranyába visszatérő volt ferences szerzetesek által terjesztett új hit, a reformáció tanai. A XVI. század közepére már Baranyában is a reformáció lutheri irányzata vált meghatározóvá. Az 1570-es évektől azonban a reformátusoknak is erős ellenfele támadt: az *ariánusok*, vagy ahogy Magyarországon nevezték, az *unitáriusok*. Több tucat baranyai falu vált unitáriussá, köztük a török hódoltság alatt is folyamatosan lakott Gilvánfa és a szomszédos Kisasszonyfa. a közeli Téseny, Sumony valamint Szentlőrinc is. A török kiűzése után I. Lipót király által 1687-ben kinevezett pécsi püspök, Radonay Mátyás (aki egyben Baranya vármegye főispánja is volt) elhatározta, hogy a megyében megszünteti az "eretnkséget". A térítéshez katonai segítséget vett igénybe, elzavarta a prédikátorokat, erőszakkal elfoglalta a templomokat, A reformátusokat is fenyegette és szorongatta, de a végső eszközt, a fegyverrel való térítést velük szemben nem alkalmazta. Az unitáriusok azonban teljesen ki voltak szolgáltatva, így 1689-ben a császári vértess lovasság bevetésével az unitárius falvakat – köztük Gilvánfát is - katolizálásra kényszerítette. Radonay püspök megsemmisítette az unitárius egyházat Baranyában, de a Szentháromság-tagadók eszméi még jó ideig éltek, a katolizálás nem ment egészen simán.

Gilvánfa – amely a török megszállás alatt is lakott település maradt – XVII. század végi állapotáról a felszabadított területek kezelésére létrehozott Udvari Kamara Pécsi Prefektúrája 1687-es összeírása a következőket tartalmazza: „*Gyllanffa környékén és a faluban Találtunk körülbelül 21 kapás megművelt szőlőt, 6 házat, 7 lakost, 30 hold szántóföldet. Ez a falu a török császárnak 8 török forintot fizetett azelőtt. Az urának minden ház 1½ pint vaját, kakast, robotot és tizedet annak módja szerint szolgáltatott.*”⁶ Néhány évvel később a megmaradt baranyai falvak állapotát, értékét rögzítő, 1695-ben és 1696-ban a pécsi kamarai birtok felügyelőség (provizorátus) által végrehajtott felmérésben Gilvánfáról az olvasható, hogy: „*Keresztény földesuruk Draskovich gróf volt. Neki évente 4 forintot adóztak és jelenleg is ezt fizetik. Török földesuraik a pécsi gyalogos katonák (milites pedestres) voltak, akiknek egy okka vaját és egy imperiálist adóztak házáukért. Tizedet szolgáltatnak, de nem kellett munkával szolgálniuk. A török császárnak Kanizsára fizettek 7 forint adót. Azelőtt ariánusok voltak, 6 évvel ezelőtt tértek katolikus hitre.*”⁷

3. A falu társadalma és gazdasága a XVIII. század elejétől az II. világháborúig

Gilvánfa, amelynek török előtti birtokosai a Harasztyak, majd az Istvánffyak⁸, később a Draskovichok voltak, a török kiűzése utáni birtokrendezés során előbb mint a sellyei uradalom része a Császári Udvari Kamara (Kaiserliche Hoff Cammer) kezelésébe kerül. Az uradalommal 1715-től már a Traun udvari grófi család rendelkezett, majd királyi hozzájárulással 1747-ben vásárolta meg Batthyány Lajos, akinek halála után, 1766-tól, a sellyei és a bólyi uradalmak a nagy kiterjedésű Batthyányi-birtok részét képezik.⁹

1747-ben, a 14 falut és 20 majort magában foglaló sellyei uradalom új tulajdonosa gr. Batthyány Lajos által elrendelt összeírás (Conscriptio Arendae in Inclyto Dominio Batthyariano Sellyeiensi Pro Anno 1747” azaz „A javak, jövedelmek és járandóságok összeírása a tekintetes sellyei Batthyány-uradalomban 1747 évre”) szerint az uradalmon belül Gilvánfa és Kisasszonyfa községek a hozzájuk tartozó Haraszti és a Páli pusztákkal (praedium) adtak egy birtoktestet (corpus). Ebben az évben Gilvánfán 26 telkes gazda élt, ebből 16 volt az 1 telkesek és 10 a ½ telkesek száma, a házas zselléréké 1, a házatlanoké pedig 3 volt.¹⁰

A XVIII. században a gilvánfai jobbágyok egy része a fölművelés, állattenyésztés mellett iparral is foglalkozott, erre utal a falu 1726-ban készült pecsétnyomója, amelyre a bognármesterség szerszámai, a kerék, a szekerce és a fúró is felkerült. Erről a mesterségről vallanak Gilvánfa jobbágycsoportjai 1775-ben uruknak írt levelükben: „... mivel minékünk, amint mindenek előtt világos, szántó földünk, és esztendeig való életünk a bognárságból telik”¹¹ A falu malmot és molnárt is tartott, erről egy XVIII. sz. végi összeírásban a következő olvasható: „A Pécsi vízzen az uradalomnak van egy kétkerekű, 2. osztályú malma. Negyedes molnára a mesterséget jól érti, a Somogy megyei Tsomán tanulta, a meryei cébbe beirt mester. Csak az iparúzésből él, van egy segédje és egy inasa.”¹² Ugyancsak a XVIII.sz. végéről származik a következő rövid leírás is: „... lakosai a marhák neveléséből és fakotsik tsinálásából keresik élelmeket, melyeket Bács, Pest, és Csongrád Vármegyékbe elhordanak. Határbéli földgyei soványak, réttyei középszerűek, erdeje van, szöleje nints, második Osztálybéli”¹³

Az 1782-1785 között végrehajtott Első Katonai Felmérés idején az akkor Batthyány Ádám birtokához tartozó Gilvánfán már 38 házban 278, magyar és katolikus vallású lakost jegyeztek fel, Kisasszonyfa filiájaként említik. Egyedüli szilárd építményként a Besence felé vezető úton elhelyezkedő kocsmát jelöli csak a korabeli hadmérnök.¹⁴

1823-ban került kialakításra a település önálló (katolikus) iskolája, tanítói vidékről kerültek a faluba.¹⁵ Az iskolának 1841-ben 27, 1848-ban 25 beirt tanulója volt.¹⁶

Az 1848/49-es szabadságharcot megelőző években készült felmérés Gilvánfáról a következő összefoglalást adja: „Magyar falu, Baranya v.megyében,... Határa 1460 hold, melyből urasági szántó 36, rét 20, legelő 224 hold, urbéri szántó 384, rét 192, legelő 200 hold, a többi erdő. Földje silány és mocsáros. Lakja 300 kath., 10 ref., 54 óbitű. Birja gr. Batthyány Iván”.¹⁷

Az adóságokkal megterhelt bólyi és sellyei uradalmat gr. Batthyány Iván 1848-ban kénytelen volt örök áron eladni bátyjának, hg. Batthyány Fülöpnek. A bólyi uradalom 1848 május 15-től, a sellyei május 17-től ezáltal egy még nagyobb birtok részévé vált.¹⁸ Minthogy azonban Fülöpnek nem született gyermeke, a birtok jog szerint visszaszállt Batthyány Iván leányaira, így a sellyei uradalom – Batthyány Eleonóra hozományaként - újra egyik korábbi tulajdonosához, a Draskovich családhoz került..

Gilvánfán, csakúgy, mint a térség többi településén a paraszti gazdálkodás hagyományos munkaszervezete a vérrokonai kapcsolatokon alapuló, több kisebb családból álló un. nagycsalád volt, a paraszti munka minden része (szántás, aratás, hordás, nyomtatás, stb.) ebben a kötelékben történt. A nagycsalád legfontosabb gazdasági funkciója a munkaerő-összevonás volt. (A XVIII. sz. végén a 45 ormánsági településen 1890 házban 2333 háztartás működött és 14.224 fő lakott, 1 házra 1,23 háztartás jutott.) Az 1900-as népszámlálás adatai alapján Gilvánfán és néhány környező, az Ormánsághoz tartozó településen az 1 lakóházza jutó lakosok száma a következőképpen alakult:

Település	Népesség (1900)	Házak száma	1 házban élők átlagos száma
Vajszló	1249	242	5,16
Hirics	669	105	6,3
Besence	339	58	5,8
Páprád	324	58	5,5
Lúzsok	338	66	5,1
Vejtí	490	73	6,7
Kákics	549	88	6,2

Marócsa	429	56	7,6
Drávaiványi	599	106	5,6
Bogdása	999	158	6,3
Oszró	647	124	5,2
Kiscsány	551	114	4,8
Nagycsány	309	49	6,3
Piskó	547	101	5,4
Magyarmecske	570	91	6,2
Kisasszonyfa	487	73	6,67
Gilvánfa	349	55	6,3

A legnépesebb parasztcsaládok általában a leggazdagabbak is voltak, 1945-ig közülük került ki a bíró és ők adták az önkormányzatba választott esküdtek, képviselők többségét is.¹⁹

A naturális, a családok és az uradalmak szükségleteinek kielégítésén alapuló gazdálkodás az Ormánság és környékének falvaiban egészen a XIX. századig meghatározó volt. Ugyanakkor a térség elszigeteltségéből, az elavult birtokszerkezetből, a termeléshez használt eszközállomány korszerűtlenségéből és a fejlesztésekhez szükséges tőke hiányából következő hátrányokkal együtt ez a termel már nem volt versenyképes a piacra termelő, bérmunkásokat alkalmazó, kapitalizálódó mezőgazdasági nagyüzemekkel, a termelési eszközeiket és a technológiát korszerűsíteni képes parasztgazdaságokkal szemben. A dél-baranyai térségben a XIX. első felétől tapasztalható, a mezőgazdasági termelés modernizálását akadályozó kedvezőtlen társadalmi, gazdasági folyamatok leginkább a születések korlátozásában, itt élő népesség számának a XIX. század második felétől felgyorsuló csökkenésében érhető tetten. Az 1790-es években hozott szigorú rendeletek következtében az állattartás – ami az ott élők fő megélhetési forrása volt - területe fokozatosan összezsugorodott és az addigi ingyenes állattartás költségessé vált. A legeltetési lehetőségek megszorítása után a családoknak jutó töredék telkekből egyre nehezebben lehetett megélni, a térség falvait körülvevő kötött egyházi és világi nagybirtokrendszer reménytelenné tette a parasztok földbirtokszerzését. Nem hozott előrelépést a dél-baranyai falvakban élő lelkészeknek, jegyzőknek, tanítóknak a Munkácsy Albert szaporcai lelkész által 1848-ban kezdeményezett összefogása az országgyűlés meggyőzésére. A helyzet nem változott a feudális viszonyokat véglegesen lezáró 1853. évi úrbéri pátens (úrbérrendezés) után sem. Az itt élő parasztok egyre inkább arra kényszerültek, hogy lemondjanak a gyermekáldásról azért, hogy a meglévő birtokot ne kelljen szétosztani a megélhetést már nem biztosító kisebb darabokra. Ennek következménye az „egyke”, vagyis egy családban csak egy gyermek születhetett, így akadályozták meg a birtokok elaprózódását, az utódok elszegényedését. Az „egykezés”, következtében 1863 és 1933 között 18 ezer főről 12 ezer főre csökkent a 45 ormánsági település lélekszáma.

Magyarországon a XIX.sz. második felétől felgyorsuló kapitalista fejlődés indította el a mezőgazdaságból már megélni nem tudó, egyre jobban elszegényedő paraszti rétegek elvándorlását az akkor fejlődésének induló városokba (belső migráció) és a határokon túlra (külső migráció). 1870-es évektől kezdve a magyarországi munkásság és parasztság egy része a lappangó munkanélküliséggel, a szélsőséges birtokmegosztással, a teljes elszegényedéssel szemben egyre inkább a kivándorlásban keresett menedéket. A kivándorlók nagy többsége a későbbi itthoni biztonságos megélhetéshez szükséges vagyon összegyűjtését és életminőségének javítását tartotta fő céljának. A M.Kir. Statisztikai Hivatal által készített jelentésben a leginkábbveszélyeztetettek megyék között Szabolcs, Abaúj-Torna, Zemplén, Borsod, Veszprém, Ung, Gömör, Szatmár és Bereg megye szerepel, Baranya nem tartozott a kivándorlás által jelentősebb mértékben érintett megyék közé.²⁰ A gazdasági problémák által leginkább sújtott Dél-Baranyában (Ormánság)

pedig az elszegényedésre, az ettől való félelemre kevésbé a kivándorlás, sokkal inkább a születéskorlátozás („egyke”) volt a válasz.

A Baranyából történő kivándorlás fő iránya az 1870-es évektől kezdetben inkább a szomszédos Horvát-Szlavonország volt, ahol a magyarországinál lényegesen kedvezőbb áron lehetett földet vásárolni. A magyarok Szlavóniába az ország különböző területeiről érkeztek. A Dél-Dunántúli megyék közül Somogyból 20000, Zalából 12000 és Baranyából 12000 kivándorló hagyta el az országot. A kivándorlók az anyaországgal határos horvát megyék falvaiban telepedtek le.²¹

Baranya megyéből az Amerikai Egyesült Államokba és Nyugat-Európa egyes országaiba történő kivándorlás csak a XX.sz. elejétől vált általánossá, amikor Szlavóniában olcsó földet már nem lehetett vásárolni. Az útlevelek alapján 1904 – 1914 között Baranya vármegye települései közül 234 településről 8727 fő kívánt útlevelemmel kivándorolni. A 45 ormánsági település közül 28 községből igényeltek útlevelet és mindössze 332-en vándoroltak ki, a legtöbben Vajszlóról (38 fő), Hircséről (33 fő) Piskóráról (28 fő), Drávaiványiból (21 fő), Zalátáráról és Sellyéről (20-20 fő), valamint Cunról (19 fő), Kákicsről (17 fő) és Sámodról (16 fő). A Magyarmecskői körjegyzőség területéről három községből – Hernádfáról, Gilvánfáról és Monosokorról – nem volt kivándorló, Rónádfáról, Kisasszonyfáról és Magyartelekről 2-2 fő, Okorágról 3, Magyarmecskéről pedig 4 fő hagyta el az országot útlevelemmel.²²

Az „egykezés”, a „morbus Baranyaensis” a református ormánsági falvakhoz gazdaságilag és közigazgatásilag sok szállal kötődő katolikus Gilvánfán - a faluhoz tartozó erdőkből a XIX.sz. második felétől megtelepedő cigánycsaládoknak és a Draskovich uradalom által a Julia majorban telepített mezőgazdasági munkásoknak és gazdasági cselédeknek köszönhetően - nehezebben kimutatható.²³ 1909-ben Buday Dezső Baranya vármegye aljegyzője, az abban az évben létrehozott megyei egyke bizottságnak készített tanulmányában a következőt írja a magyarmecskői körjegyzőségtől érkezett jelentésről „A magyarmecskői körjegyzőség területén levő községekben – név szerint: Gilvánfa, Hernádfa, Kisasszonyfa, Magyartelek, Monosokor, Okorág, Rónádfa és Magyarmecske – a községi előljárásságok jelentése szerint az egyke-rendszer emberemlékezet óta dívik, az Ormánságban általánosságban terjedőben van. A magyarmecskői körjegyzőség a vármegyének küldött jelentésében az egyke-rendszer okát az ősi birtok megosztásától való félelemből és a földbiányban látják. A probléma megoldására tett javaslatok között szerepel a földszerezés megkönnyítése.”²⁴ (Minden nehézség ellenére az 1895-ben az adófékönyvek adatai alapján a magyarmecskői körjegyzőség az adófizetők számát illetően a 77 baranyai körjegyzőség közül a középmezőnyben, a 39., a beszedett adó összegét tekintve - 35.847 forint - pedig a 21. helyen állt.²⁵)

A két világháború közötti időszakban az ormánsági „egyke” és a mögötte meghúzódó társadalmi problémák jelentős teret kaptak a hazai szociográfiai irodalomban (Ld. többek között Kodolányi János, Kiss Géza, Hidvégi János munkáit) és a publicisztikában is. de nem egyszer parlamenti felszólalások is foglalkoztak az „egyke-kérdéssel”.

A Gilvánfához közeli Kákicsen élt Kiss Géza református lelkész és néprajztudós legismertebb munkájában (Ormányság, 1937) így összegzi az Ormánsági falvakban végzett kutatásainak megdöbbentő tapasztalatait: „... minden harmadik ház Ormányságban már ma kibaltak tekinthető, azaz: csak idősebb nemzedék él már benne, folytatás nincs. Van utca, ahol csak két házban van már utód, a többi: föld fölül rakott nagy koporsó. S hány olyan ház, ahol 5-6 a további szaporodásból már kimaradó vén-és középkorival szemben van egy gyermek. 3 évtized alatt ezek az idősebb nemzedékek, mint a hídlábnál ma még megtorkolló jég, lerohannak az örökkévalóság folyóján, s iszonyú lesz, ami marad utánuk. Tehát mind a két grafikon alapján ez a 3 évtized még, s betelik a végzet.”²⁶

Előrevetítve az Ormánység falvait sújtó gazdasági, demográfiai problémák évtizedekkel későbbi következményeit Markóc község helyzetéből kiindulva így fogalmaz: „*Az őslakosság ma már nincs 200 lélek. ... Ehhez járul ma már 60 cigány. De a jövő szaporulata szempontjából ez a 60 cigány sokkal többet jelent a 220 magyarnál. ... Iskolája I. osztályában pl. az elmúlt volt 12 gyermek. Ebből 8 cigány volt, 3 beköltözött család gyermeke, s egyetlenegy volt, aki anyáról legalább az ősi törzshöz tartozott. Íme: a jövő képe. ... Tehát egy embernemzedék múlva a falu fele már cigány lesz, tele duzzadó életerővel, a másik fele, az ősi: hervadó ág, a közeledő halál minden jelével...*”

1938-ban, egy évvel az „Ormánység” c. könyv megjelenése után Móricz Zsigmond Kiss Géza vendégeként járta végig az Ormánység falvait. Először a Pest Naplóban 1938 január 9-én megjelent riportja váltotta ki vendéglátója és az ormányságiak haragját. (Többen úgy gondolták – maga Kiss Géza is - hogy a neves író, aki majd 2 hónapot töltött az Ormánységben, nem az igazi problémákról írt, nehezményezték, hogy elsősorban az itt élőket okolja nyomorúságukért, beszámolójával többet ártott, mint használt az elmaradott térség ügyének.) „*Ezek nem szeretnek dolgozni. – Kijelentem, hogy egész kákicsi tartózkodásom alatt az volt a benyomásom, hogy ezek az emberek, férfiak és nők valami határtalan kárörömben élnek és soha egyébre nem gondolnak, csak arra, hogy milyen nagyszerű, hogy nekik nincs gyerekük. Úgy néznek ki, mint a nagyvárosok kültelki romjain a söpredék nép.*” – írta Móricz első benyomásaira támaszkodva.²⁷ A Kelet Népe c. folyóiratban megjelent hosszabb írásában így fogalmaz. „*Hat hetet töltöttem ez év januárjában és februárjában az Ormányságon, ahol ennek a szép kis Magyarországnak a legpiszkosabb falvaival kellett találkoznom. Ihet nem is láttam még. A házak nagy része még csak be sincsen vakolva. Ez ott egyszerűen divat. Szinte az előkelőség jele. Mint ahogy vannak nagyurak, akik megengedhetik maguknak, hogy kopott és nyítt ruhában járjanak, ők akkor is gróf Andrássy Manók, az ormánysági nagygazdák úgy tesznek, hogy abban versenyeznek, ki törődik kevesebbet házána s udvarának külsejével. Se kerítés, se kiskert, se a mai kornak és igényeknek megfelelő gyümölcsös, se virág, se kultúra.... Ezekben a falvakban – negyvenöt faluból áll ez a tiszta magyar, kálvinista tájrészlet, az Ormánység, - vasút megy s legalább egy tucat vasúti állomás esik benne. De az országútról letérni, esős időben már nem lehet, mert itt vannak az ország legrosszabb karban tartott útjai.*”²⁸ (Majd 5 évtizeddel később, amikor az Ormánység az ország társadalmi és gazdasági problémákkal leginkább terhelt területei közé süllyedt, Móricz szavai újra visszaköszönnék a térségről megjelent riportokban és tudósításokban)

Másként fogalmazott az „egyke-kérdésről” Bély Béla a siklói kerület országgyűlési képviselője. A képviselőházban 1936 május 15-én a lezajlott vitában azt mondta: „*Ha az egyke ellen akarunk harcolni, akkor elsősorban annak okai ellen kell küzdenünk. A liberális kormányzatok semmit sem tettek ellene. Nemcsak egészségügyi és erkölcsi probléma ez, hanem sokkal több ennél. 3406 városból és községből 226-ban pusztít az „egyke”*”²⁹.

A jobbágyfelszabadítás után Gilvánfán is parasztbirtokossá vált a korábbi jobbágyok többsége, földnélküli zsellér sokáig alig akadt a faluban. A földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó nagyobb parasztgazdaságokhoz és az uradalomhoz jelentősebb számban csak később kapcsolódtak a zsellérek, akik a bevándorlók és a gazdasági cselédek soraiból kerültek ki. Az 1930-as évek végére a csak földműveléssel és állattartással foglalkozók mellett már 30 olyan ember is élt a faluban, akik részben, vagy teljes egészében valamilyen iparos munkával (kovács, bognár, cipész, cséplőgép üzemeltető, stb.) vagy kereskedelemmel (is) foglalkoztak³⁰ és ebben az időszakban 10-15, többségében saját földtulajdonnal és házzal nem rendelkező, a mezőgazdaságban mint bérmunkás, napszámos, vagy un. részes, nem állandó jellegű alkalmazásban álló családfőnek is tudtak valamilyen munkát biztosítani. (Állandó jövedelemmel 3 közszolgálati alkalmazott dolgozott a településen)³¹

1945-ig Gilvánfán a búza, kukorica, takarmány répa, lóhere, lucerna, valamint a kender termesztése mellett a szarvasmarha és a sertésenyésztés adta a parasztok bevételének túlnyomó többségét. A termelést sokáig hagyományos eszközökkel, állati és emberi erővel végezték. Az 1930-as években 3 gazda rendelkezett saját cséplőgéppel, illetve traktorral, Gilvánfán

kívül a szomszédos településeken is vállaltak bér munkát. ³² 1945 előtt a községben élő családok közül többen foglalkoztak még – elsősorban a helyi szükségletek kielégítésére - zsák-, lepedő-és szőnyegkészítéssel, gyékény feldolgozásával is, a községben termelt tej felvásárlására tejcsernok működött, a falunak vegyesboltja és vendéglője is volt.

1938-ban Gilvánfa birtokszerkezete és a településen élő, földtulajdonnal nem rendelkező mezőgazdasági munkások lakosságán belüli aránya a következőket mutatta:³³.

Település	Lélekszám	Összes terület kat. hold	Kat. tiszta jövedelem aránykorona	A földbirtokok száma birtoknagyság csoportok szerint											Összes földbirtok száma		
				1 holdas és az aluli	1	3	5	1	2	3	4	5	10	20		50	100
				Kat. holdon felüli birtokosok száma													
Gilvánfa	456	2717	14498	52	4	5	1	3	1	1	0	0	1	0	0	0	122

Település	Lélekszám	A mezőgazdasági munkások							
		Szám	Családtagjai száma	A mezőgazdasági munkások közül					
				Földnélküliek		Háztulajdonosok		Házuk sincsen	
				szám	Családtagjai száma	szám	Családtagjai száma	Szám	Családtagjai száma
Gilvánfa	456	14	39	14	39	0	0	14	39

A birtokok többsége (74) a 10 kat..hold alatti birtokkategóriába tartozott, ezek a birtokok, másféle tevékenységből – pl. napszám, ipar, kereskedelem, stb. – származó jövedelem, juttatás nélkül a tulajdonos családok megélhetését nem, vagy csak nagyon szűkösen tudták biztosítani. Az 1920-as évek végén kibontakozó gazdaság válság idején az egyre rosszabb megélhetési körülmények ellenére a falut csak kevesen hagyták el, akik elmentek, gyakran a közeli nagyváros, Pécs szegényeinek számát gyarapították. (Pl. a 3 holddal rendelkező gilvánfai családból Pécsre került, korábban napszámoként dolgozó Tóth Lajos – miután munkát nem talált a városban - 1931-ben ingyenes orvosi ellátásának biztosítása miatt folyamodott szegénységi bizonyítványért Pécs polgármesteréhez.³⁴)

A mezőgazdasági munkások egy része a Gilvánfa határában levő, 1350 kh. kiterjedésű, gr. Draskovich Iván tulajdonában levő birtokon dolgozott és a falu részét képező, de az uradalomhoz tartozó Julia-majorban lakott. (A majorban élők száma az 1930-as népszámlálás időpontjában 28 főt tett ki.)

A népszámlálási adatok azt mutatják, hogy a XIX. század végétől a II. világháború befejezéséig a község vallásfelekezeti megoszlásában nem történt lényeges változás, a katolikusok többsége mindvégig magmaradt. (Templom azonban a faluban nem épült, a miséket a haranglábbal egybeépült iskolai teremben celebrálta - és celebrálja a mai napig - a közeli települések egyikéből kijelölt plébános.)

Gilvánfa vallásfelekezeti megoszlása 1880 – 1949 között ³⁵

évsz.	Népesség száma	r.k.	g.k.	Ref.	Ev.	görögk.	unit.	Izr.	bapt.	Egyéb
1880	371	355	-	5	-	-	-	11		
		95,69		1,35				2,96		
1900	349	324	-	17	-	-	-	8		
		92,84		4,87				2,29		
1930	416	391	1	17	6	1				
		93,99	0,24	4,09	1,44	0,24				
1949	541	505	4	29	2	1				
		93,35	0,74	5,36	0,37	0,18				

A reformkorban alapított 1 tantermes, 6 osztályos, 1 tanítóval működő népiskolába 1922-ben 39, 1943-ban 55 tanuló járt, valamennyien r. katolikus vallásúak voltak.³⁶ Az iskolán kívül nagyobb helyiséggel a település 1953-ig, a kultúrház átadásáig nem rendelkezett, a képviselők tanácskozására szolgáló terem is csak 1934-ben, a faluban járőröző, a baksai őrsről átjáró csendőrök pihenőjével együtt került kialakításra. Míg a szomszédos településeken (Besence, Magyarmecske) a XX. sz. első éveiben már Polgári Olvasókör, Népkönyvtár Egyesület, majd Sportkör, Önkéntes Tűzoltótestület működött, Gilvánfán a háború előtt mindössze egy levante egyesület alakult meg. (A gilvánfi levante csapat „*példás fegyelmességét*” emeli ki az I. világháborús hősök tiszteletére a „*csendes baranyai községben*” 1926 júniusában rendezett ünnepségről szóló tudósítás.³⁷) A község villamosítása 1928-ban kezdődött és 10 évvel később elkészült a falu artézi kútja is.

A két világháború között a politika is megjelent a faluban. A Gömbös Gyula nevével fémjelzett, egyre nagyobb befolyással bíró Nemzeti Egység Pártja (NEP) helyi csoportot is létrehozott, titkárává a Gyulajról ide került, az I. világháborúban az orosz hadifogságot is megjárt Friesz József kántortanítót választották.³⁸ Az 1935. évi választásokon Gömbös egyik feltétlen híve, Patacsy Dénes NEP jelölt – mint egyetlen jelölt – szavazás nélkül, (egyhangú választással) lett a Gilvánfát is magában foglaló szentlőrinci választókerület képviselője.³⁹

4. Cigányok letelepedése a Gilvánfa melletti területeken.

Baranya megyében a XV. században már nagyobb számban élhettek cigányok. Egykorú feljegyzések szerint pl. Zsigmond pécsi püspöknek 1496-ban 25 sátor cigánya volt Bolgár Tamás vezetése alatt, „golyók és hadiszekerek készítése végett”.⁴⁰ Cigányok baranyai jelenlétéről szórványos adatok vannak a XVI. századból is, így pl. az 1554-es török adóösszeírás említi Pécsen a 12 mohamedán cigány családfőt számláló dsemáet-jét, akik testületileg adóztak. Korabeli forrásokból arra lehet következtetni, hogy török hadsereg mellett zenészként, fegyverkovácsként, vagy egyéb, viszonylag kötetlen foglalkozást űzve tevékenykedtek cigányok.⁴¹ A török kiűzése után egy részük a felszabadított területeken maradt, megélhetési lehetőséget keresve vándorolt az országban. Az 1700-as évek elején Erdélyen keresztül nagy számban húzódtak Magyarországra Havasalföldről és Moldvából a Fanarióta uralom elől menekülő oláh cigányok.

A Mária Terézia cigányrendeletei után a Helytartótanács utasítására készített cigányösszeírásokról a Baranya Megyei Levéltárban *Conscriptio Zingarorum*, illetve *Conscriptio Neo-Incolarum* címen található adatok. Ezek szerint Gilvánfán 1775-ben 2, (Michael Mujan, Antonius Mujan), 1777-ben és 1779-ben ugyancsak 2-2 családfőt jegyeztek fel. A felmérések Baranya megye 356 településéből 208-ban jeleztek cigányokat, az Ormánságon belül nagyobb létszámban csak Drávacsehíben (25 fő, 9,6%), Drávaszerdahelyen (21 fő, 8,1%) és Kiscsányban (26 fő, 5,7%) éltek. Az adatokból kiderül még, hogy a megyében, Siklós kivételével, nem gondoskodtak a cigányok jobbágytelekhez juttatásáról, ezzel a beilleszkedés alapvető feltételét sem biztosították. (*A siklói cigányok helyzete egyedi, számukat tekintve itt éltek a legtöbbben, gazdálkodtak, földjük volt, 1770-ben úrbéri szerződést kötöttek.*) Máshol a cigányok a falu társadalmának perifériájára szorultak, akik foglalkozásukat tekintve kovácsok, mezei munkából élő napszámosok, községi szolgálatban álló mezőőrök, pásztorok, muzsikások voltak, esetleg teknővájással vagy egyéb famunkával foglalkoztak.⁴²

A Dél-Baranyában nagyobb számban letelepedett beás cigányok viszonylag későn, talán csak a XIX. sz. közepén-végén érték el Dél-Kelet felől Baranyát és Bácskát, szállták meg a Dráva menti erdőket és a Mecsek erdősebb tájait.⁴³ A Gilvánfa mellett letelepedettek is csak az 1850-es évek után jelennek meg a különböző összeírásokban.

A beások a román nyelv archaikus változatát őrzik nyelvükben. Ez a nyelv sokban hasonlít a néhány évszázaddal korábban a Bánát egyes területein uralkodó nyelvjáráshoz.⁴⁴ A gilvánfaiak – a dél-baranyai és a dél-somogyi beásokhoz hasonlóan - az argyelán. (erdélyiek) dialektust beszélik, a muncsán nyelvjárást egyedül a Baranya megyei Alsószentmártonban és környékén használják. Régebbi források általában nem tesznek különbséget az egyes cigány csoportok megnevezése között. A cigány nyelvet beszélő lovári cigányokat korábbi, havasalföldi vagy moldvai lakóhelyük, a beásokat pedig az általuk használt román nyelv miatt hívták „oláh”-nak. A gilvánfai beásokról írja Havas Gábor „a lakosság anyanyelvén beásnak mondja magát, és a nyelvét is (”bájás ástyény, bájisestyé szfítiny”). Ha azonban magyarul beszélnek magukról, akkor inkább így mondják: ”cigányul beszélünk”. A környékbeli idősebb parasztok viszont nem annyira cigányoknak hívják őket, hanem inkább oláhoknak, s a nyelvükre is ezt mondják: ”a gilvánfaiak oláhul beszélnek”. Így különböztetik meg őket a máshonnan odavetődő ”kolompárok”-tól, vagy ”varázsló cigányok”-tól, akik a lovári nyelvet használják.”⁴⁵

A különböző cigány csoportok az általuk űzött, a rájuk jellemző foglalkozás alapján különböztették meg egymást.⁴⁶ A beások feltehetőleg az aranymosásról, aranybányászatról kapták nevüket. Az erdélyi és a bánáti beás cigányok a nyári időszakban aranymosással, télen teknő-készítéssel foglalkoztak, e kettősségét tükrözi maga a 'báias' elnevezés is.⁴⁷ A Székelyföldet bemutató, 1868-ban megjelent könyvében Orbán Balázs az ottani cigányok különböző csoportjait bemutatva ezt írja róluk: „Van még egy negyedik, illetőleg a sátorosoknak egy alosztálya, a kalányosoké, ezek fakanalat, teknőket, seprűket gyártanak; többnyire nagy erdősegekben közelében sátrak alatt laknak; ezek a cigány nemzet páriái, s mint fából dolgozókat lenézi még az érből dolgozó sátoros is; a lepedős pláne szőba se áll velük.”⁴⁸

A XIX. század közepén már nagyobb létszámú cigánykolónia jelenlétére utal Gilvánfán az itt jelzett, feltehetőleg román anyanyelvű és görögkeleti vallású „54 óhitű”⁴⁹, de az 1880-as népszámlálás adatai között is 52 román nyelvet beszélő gilvánfaiak tűntek fel.⁵⁰ (Egy másik, mára már teljes egészében cigányok lakta baranyai településen Alsószentmártonban 1832-ben 52 cigányt említenek a Historia Domus bejegyzései, akik valamennyien ugyancsak görögkeleti vallásúak voltak.⁵¹).

A gilvánfai népesség száma és anyanyelv szerinti megoszlása 1795 – 1941 között az alábbiak szerint alakult ⁵²:

év	népesség	A népesség megoszlása anyanyelv szerint
----	----------	---

		magyar	német	szlovák	román	Horvát	szerb	bunyevác	cigány	Egyéb
1785	278									
1828	326									
1857	416									
1880	371	311			52					8
1890	378	375	1			2				
1900	349	323								26
1910	375	350	1							24
1920	376	317				6	1		49	3
1930	416	410	2			3				1
1941	456	453				2				1

Az Ormánságba telepedett cigányokról Váradí Ferenc 1869-ben megjelent munkájában a következőket írja :

„Nagy számban tartózkodnak cigányok is e vidéken. Az ormánysági magyar jó szívé és adakozó s e körülményt a renyhe cigány-faj valósággal kiaknázza. Köznepiünk két cigány- fajt különböztet meg: az egyik a varázsló, vagy sátoros cigány, ezzel rokon a Dráván túl élő kolompár cigány, a másik faj az oláh cigány.

A varázsló cigány tolvaj, garázda népség. Rendesen a faluvégeken tanyáznak. Asszonyaik, gyerekeik naponként végig házalják a falut koldulva, kéregetve s a hol lebet, csennek is. Máskülönben család, élelmes faj. Asszonyaik tenyérből jóslatokat mondanak s kártyát vetnek. A férfiak egész nap a sátorban heverésznek s pipáznak. Értének valamicskét a vas-íparhoz is, fúrót, ásót, patkószeget, spékélő-tűt készítenek . Rendes látogatóik a vásároknak, a hol lovakkal kepeczkednek. A csendőrség állandó fölügyelet alatt tartja őket. Nyelvük, bár sok benne az európai szóelem (török,román, magyar, szláv) délázsiai eredetre mutat s az ősi rend-nyelvből válhatott ki, mint a hindú s az ó-perzsa. E fajtól származnak még a szétszórta élő vályogvető s muzsikus cigányok is, ezek már egészen elmagyarosodtak, nyelvüket teljesen elfelejtették.

Az oláh-cigányok erdeinkben élnek, cölöpökből s földből összetákolt putrikban. Csendes, béketűrő faj, mely legalább nem lop. Ős egyszerűségben él a maga erdeiben. Főfoglalkozásuk a teknővájás, készítenek sodrófát, sütőlapátot, fakanalat, vályut. Szóval a faiparban jeleskednek. Asszonyaik koldulni járnak be a falvakba s esténként hazatérnek teli zsákkal. E népfaj eredete kétes, bizonytalan. Sokan a Királyhágó vidékéről ide települt oláh-koloniáknak vélik az egyes csoportokat. ... Vallásra nézve mindkét cigány faj katolikus, de az egy Isten fogalmán (Devla, dumne, Zeu) kívül alig birnak mást. A vallási tudást helyettesíti náluk a babona.”⁵³.

A cigányoknak a Gilvánfa melletti területekre történt letelepedésében – csakúgy, mint a szomszédos ormánsági települések esetében - valószínűleg az uradalom és az itteni birtokosok által biztosított munkalehetőségek játszottak döntő szerepet. Erre utal Szűcs József besencei református lelkésznek Jeszenszky Ferencsel, Baranya Vármegye alispánjával 1883-ban folytatott levelezése, amelyben a Gilvánfa és Besence közötti erdőben letelepedett cigányokkal kapcsolatos konfliktust próbálta elrendezni

„Egy éve már mintegy hogy itt a szomszédágomban a söllei uradalom területén Gilvánfán, ember emlékezete óta lakott, s e környéken másutt is szórványosan tartózkodott Oláhok, együtt lakhatás végett a besencei határban levő tagosított földbirtokomon helyet kértek. Kérésüket, papi birtokom azon részén , mely éppen csak ily célra való,

melyről 16 év óta fizetek vízborította kaszálóim, s homokföldrökkel együtt 65 forint adót teljesítém igen csekély járandóságért. Most T. Antal Pál főbíró úr Siklóra maga elé parancsolá őket, meghagyván nekik, hogy 8 nap alatt oszoljanak szét, mert különben stb.

Mint földtulajdonos ki értesítve a Megyei tisztviselő által nem voltam és vagyok mély tisztelettel kérek útba igazítást, nehogy közbiztonság elleni bűn vádjá alá essem, vagy éppen felsőbb Ministeri közigazgatást érdeklő rendelet fel sem vesésével vádoltassam! E települt Oláhok azon osztályhoz tartoznak a haza területén élő különböző életmódot folytató embereknek, akik tisztességes munkájuk után élnek, kik most is különböző uradalmak cséplő gépei mellett keresik egész nyáron kenyerüket. Alázatos tisztelettel kérem tehát Nagyságodat: méltóztassék hátiratilag engem tájékoztatni az iránt: adhatok e nékiek tovább menhelyet, hol fejöket lehajthassák, vagy pedig » e földön nincs számukra hely T”.

Az alispán a levélben foglaltakról a járási főszolgabírótól kért információkat, aki a következőket jelezte:

„folyamodó a papi földön távol a községtől oly települést létesített, mely a vagyon biztonságra veszélyes, és hogy ennek következtében a települtek irányában kiutasítólak kellett eljárni..”

Néhány nappal később újabb levél érkezett az alispánhoz, amelyben a lelkész a következőkről tudósítja:

„Ez előtt egy évvel, famunkával dolgozó, teknő s lapát csinálással foglalkozó Oláhoknak gunybó helyül települést engedélyeztem. ... Sem nékem, sem senki másnak ez emberek ellen semmi kifogásunk, mert télen erdei, nyáron uradalmi cséplő gépek melletti, s más munkával keresik kenyerüket. A nélkül, hogy levelemre választ nyerhettem volna, Tettes (tekintetes) főbíró úr őket onnét elszélesztette, gunybóikat elbontatta vajszlói Csendbiztos közbenjöttével, s nekem ez által mintegy 30 for. kárt, mellyel még hátralékban valának okozott. Alázatos tisztelettel kérem: méltóztassék ez érdembeli intézkedéseinek indokai előadására Tettes (tekintetes) Antal Pál urat utasítani, engemet birtokom hasznélvezetében nem háborgatni csupán a besenczei községbírónak egy oldalú elő adása nyomán.”

Hasonlóképpen járt el a siklósi főszolgabíró a Besence melletti másik településen, Páprádon élő cigányok esetében is, akik 1890 májusában könyörületet kérő levelükben a következőket írták az alispánnak:

„...Ezer bocsánatot kérünk alkalmatlankodásunkért és ezen nagy kérésünkért a melyet mos Méltóságos úrnak szóval elmondani nem tudunk illetve halljuk azt, hogy Méltóságos úrral csak levélileg lehet beszélni: már másoktól hallottuk kegyes jó lelkének és a szegények iránti kiméletének való kegyeletét azért vettünk mink is bátorságot arra, hogy Méltóságos urat meg kérjük a legnagyobb alázatos kéréssel, hogy ha kegyeskednék engedéjezni, hogy mink ezen a vidéken lehetnénk most legjobban bír a szegény ember élni mihol gyakran van napszám és fát is jobban lehet kapni, hogy dolgozhassunk, mivel mink igen szegény oláhok vagyunk dolgozni igen szeretünk bár milyen munkától nem félünk és mindenhol rendes fizetők voltunk és ott a hol tartozkodtunk semmi rendetlenséget nem követünk el, se nem loptunk, szóval úgymond szegény oláh napszámások a legjobban viseltük magunkat a mit a község bírái is bizonyítanak...”

Kérésük alapján az alispán utasította a páprádi bírót, hogy amíg a siklósi főszolgabíró nem bírálja el a letelepedésükkel kapcsolatos beadványukat, háborítatlanul kell hagyni őket tartózkodási helyükön. Néhány hét múlva azonban a főszolgabíró döntésének megfelelően a cigányokat kiutasították Páprádról.⁵⁴

Az 1800-as évek végére Baranya megye járásai közül az ormánsági települések többségét is magában foglaló siklósi járásban élt a legtöbb cigány, de viszonylag jelentős számban laktak még a

szentlőrinci járásban is, ide tartozott a magyarmecskai körjegyzőség is Gilvánfával.

A cigányok számának alakulása Baranya megyében járásonként (1893) ⁵⁵

Járás	Népesség száma		A cigányok száma 1893-ban			
	Összesen	A cigánylakta községekben	Állandóan letelepedett	Huzamosabban ott tartózkodó	Vándor	Összesen
Baranyavári	51819	26318	626	77	23	726
Hegyháti	44480	12200	156	251	59	466
Mohácsi	46784	36634	777	25	48	850
Pécsi	37713	7232	14	13	50	77
Pécsváradi	35041	13056	95	34	21	150
Siklósi	35656	24008	680	356	10	1046
Szentlőrinci	36725	17865	153	277	141	571
Járások együtt	288218	137313	2501	1033	352	3886
Pécs	34067	34067	0	0	13	13
Összesen	322285	171380	2501	1033	365	3899

Az ormánsági települések ahol a cigányok száma elérte, vagy meghaladta a 10%-ot, illetve az 50 főt.(1893)⁵⁶

:

Település	Az összes lakosság száma	A cigányok	
		Száma	Összlakosságon belüli aránya %
Páprád	308	90	29,3
Monosokor	274	64	23,3
Kákics	574	60	11,0

Gilvánfa környéki települések, ahol az 1881-es népszámlálás során nagyobb létszámban oláh anyanyelvűeket jeleztek.⁵⁷

település	Járás	A házak száma	Jelenlevő népesség	polg.	Oláh anyanyelvű
Gilvánfa	szentlőrinci	46	371		52
Kákics	szentlőrinci	77	516		32
Okorág	szentlőrinci	60	609		62

Az 1900-as népszámlálás során a szentlőrinci járás területén kimutatott cigányok (egyéb anyanyelvűek) száma:

Település	Lakosság	Egyéb anyanyelvű
Bánfa	567	72
Bogdása	999	50
Czinderibogád	274	25
Dinnyeberki	454	33
Gilvánfa	349	26
Kákics	549	42
Sumony	710	23
Téseny	673	18

Az 1910-es népszámlálás 24 gilvánfaiat tüntet fel egyéb anyanyelvűnek, az 1920-as pedig a község 376 lakójából 49 főt jelez cigány anyanyelvűnek.⁵⁸ Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a 456 gilvánfaiából 180 főnek volt anyanyelve a cigány.⁵⁹ 1945-ig a gilvánfai cigányok még a falun kívüli telepeken laktak, a telepek létszámára vonatkozóan rendelkezésre álló adatok azonban pontatlanok. Az 1907-ben kiadott Helységnévtár csak a Julia-majort jelöli meg mint a községhez tartozó külterület, létszám nélkül, az 1930-as népszámlálás ugyanitt 28 főt jelez. Az 1944-ben megjelent „Magyarország Helységnévtára” csak egy cigánytelepet jelöl Gilvánfa mellett (név nélkül) 183 fővel.⁶⁰ (A helységnévtárakból azonban az is kitűnik, hogy miközben 1902 és 1933 között 67 fővel nőtt a lakosság száma, ezen időszakban a házak száma 55-ről 92-re emelkedett.)

Az 1944-es helységnévtár (amely az 1941.évi népszámlálás adataira támaszkodik) a Gilvánfához közeli településeken, a szentlőrinci, siklósi és szigetvári járásban, az alábbi cigánytelepeket tünteti fel: Bükkösd (27 fő) Cserdi (26 fő), Gerde (62 fő) Gyűrűfű (14 fő) Helesfa (16 fő), Hirics (36 fő), Kisbicsérd (40 fő), Ócsárd (169 fő), Révfalu – Zokoga (134 fő)⁶¹

A Gilvánfa mellett letelepedett cigányok lakóhelyei (telepei) a községtől északra és délre levő területeken alakultak ki. (Az 1970-es évek végén az akkor még itt élő magyarok közül néhányan úgy tudták – őseik elbeszéléséből - hogy az első két cigánycsalád – Dénes és Zsiga család - 1905-ben költözött a Gilvánfa és Magyarmecske közötti erdő szélére, majd a falu észak-keleti részén ezzel egy időben egy másik telep is létrejött, a Kálmán-telep.⁶²)

Valószínűleg a már a XIX. század végén ideérkező családok a falu északi peremén alakították ki a Kálmán-telepet, később ennek egy részét hívták Vethelnek⁶³, ami arra utalhatott, hogy az itt élő családok megvették a putriknak helyet adó területet. („Vett-hely”) A község déli, erdős részén jött létre a Géza-telep⁶⁴, az 1950-es évektől pedig a faluból déli irányban, Besence, Csányoszró felé kivezető út mentén a korábbi telepek megszűnése, felszámolása után alakították ki a ma is létező Varga-telepet.⁶⁵ A telepeken kívül cigányok éltek még az ugyancsak Gilvánfához tartozó, a Varga-teleptől keletre, Bogádmindszent felé eső területen kialakított, ma már nem létező Julia-majorban. (A II. világháború előtti gilvánfai képviselőtestületi jegyzőkönyvekben említett, a gilvánfai illetőség elismerését kérő beadványok többsége a Júlia-majorban élőkől származik, a kérelmezők neve alapján lehet következtetni cigány származásukra. (Orsós, Kolompár) A képviselőtestület általában azzal az indokkal utasította el a kérelmeket, hogy a kérelmezett, „törvénytelen ágyból származó” kiskorú gyermek apja, vagy anyja „itt illetőséget nem szerzhetett, a községben mint napszámos volt, adót nem fizetett, a község terheibe hozzá nem járul.”⁶⁶

Orsós Jakab író, a talán legismertebb gilvánfai cigányemberről, Fenyvesi József⁶⁷ naiv festőről írt portréjában az 1928-as télről és az ebben az évben született, a telepeken élő cigányokra vonatkozó letelepedési szabályokkal kapcsolatban a következőket írja:⁶⁸

„Az 1928-as tél olyan volt, mintha a telek összeházasodtak volna. Vakondtúrásához hasonlítottak a hóval lepett gyepféglás kunyhók Gilvánfa határában. A falutól messze, de a világtól elzárva élte megszokott életét a tíz beás cigánycsalád. Tűzelőjük megszerzésére sem tudtak a néhány négyzetméteres kunyhóból kilépni. Csak a több napos éhség, szomjúság űzte őket, hogy a tíz körmükkel elkaparják a havat a kunyhó kijárata elől. Egymásról szedték össze a ruhát, hogy néhány ember a faluba jusson valami élelemért. A pár ember, aki az otthon maradtak gönceibe bugyolálva indult élelemért, a másfél méteres hó tetején közelítette meg a falut. Néhány faedényt a hónuk alatt szorongatva a faluban házról-házra jutva próbálták élelemért elcsereálni portékájukat; lisztet, krumplit, káposztát kaptak cserébe az edényekért. A családok létszáma szerint osztották el a gyér alamizsnát, mely csak arra volt elég, hogy életben maradjanak. Másnap egy újabb csapat indult alamizsnáért. Nappalra bebecipeltek egy-egy fagyott fatuskót, melyből kín-keserűvel melencét, hőszerű lapátot csináltak. Ez a 28-as tél nem csak a zordsága miatt maradt emlékezetes a cigányoknak, hanem azért is, mert ez volt a törvényileg előírt letelepedés éve. Azokat, akik e törvényt megszegték, a csendőrség visszatoloncolta születési helyükre. A letelepedett cigányok a települést csak eltávozási engedéllyel hagyhatták el, a községi bírótól kellett 14 éves kortól engedélyt kérni.”

Baranyában a pécsi IV. Csendőrkerületi Parancsnokság adott ki olyan parancsot, amely megtiltotta a cigányok lakóhelyének engedély nélküli elhagyását, Baranya vármegye alispánja ez alapján utasította a járási vezetőket a csendőrség támogatására.⁶⁹

A cigányokkal kapcsolatos problémákat - csakúgy mint az azt megelőző évszázadokban - a két világháború közötti időszakban is alapvetően rendészeti kérdésnek tekintettek és a csendőrségre bízta a cigány közösségekkel való kapcsolat fenntartását és az „ügyek intézését”. Fenyvesi József erről az időszakról így vall Orsós Jakab írásában: :

„A vajdánkat a csendőrök jelölték, de jól, mert a törzs tagjai mindnyájan tisztelték. Magas, szikár ember volt a Józsi bácsi. Mindnyájan tartottunk tőle, mert szigorú nézésű ember volt. Mindenért ő felelt, mert a csendőrök csak az ő kunyhójába bújtak be, de úgy, hogy az egyik a kunyhón kívül maradt. ... A falusiak - bár lassan, kezdték felismerni, hogy nem vagyunk veszedelmes emberek. Minden munkát vállaltak az asszonyok meg a férfiak. Ohannyira, hogy a csendőröktől sem kellett félni, mert nem volt miért. Ha mégis akadt egy-két magáról megfélemedezett cigány, úgy azt akár ott helyben, de legtöbbször a bírónál jól elnászpángolták. Ma is kellene a szigorúság, mert törvény nélkül a demokrácia zűrzavarrá válik.”⁷⁰

Az egymástól elkülönülten élő két nagyobb csoport – a Géza-telepiek és a Vetheliek – a csak Gilvánfán tapasztalt módon is megkülönböztette egymást. A Géza telepiektől az *unturos* elnevezést kapták a Vethelen élők, míg tőlük a *dikujésty* elnevezést a Géza-telepiek. A gilvánfai beások ma is számon tartják, hogy ki tartozik az egyik, és ki a másik csoporthoz, ebben támpontot jelentenek a családnevek. Az Orsósok leginkább az egykori dikuk, a Bogdánok, Csonkák, Ignácok Palkók pedig az unturosok leszármazottai. E megkülönböztetés még a faluba történt betelepülés után is sokáig élt, így pl diku lány nem mehetett hozzá unturos fiúhoz, másik családból kellett magának párt választani, vagy el kellett fogadnia a szülők illetve a családhoz tartozó idősebbek döntését.⁷¹

A két világháború közötti időszakban a Gilvánfa melletti telepeken, kunyhókban élő cigányok megélhetésüket csak az uradalom és a parasztok részére végzett alkalmi munkákból és az általuk készített, legtöbbször élelmiszerért, terményért csereként felajánlott használati eszközök – teknő, lapát, kosár, kanál, stb. – értékesítésével, de sokszor kéregetésből, koldulásból tudták csak biztosítani. A gilvánfaiak számára olcsó munkaerőt jelentettek, munkájukért általában pénzt nem kaptak, nem ritkán *„hullóalmáért, aludttejért dolgoztak”* – írta gyermekkorára visszaemlékezve Varga János egykori tanácselnök a község 1972. évi krónikájában, *„a gyerekeket iskolába nem járatták”* –

olvasható ugyanitt. Egyes források szerint a falu belső területére az első cigány család az 1920-as években költözött be.⁷²

A II. világháború idején a bevonuló gilvánfai hadkötelesek egy részét az itt nyilvántartott cigány férfiak adták. Az 1941 után hadisegélyben részesített 47 gilvánfaiból – a név és a családi adatok alapján valószínűsíthetően – 16 volt cigány, a háborúban elesett 13 főből pedig hat.⁷³

5. Gilvánfa 1945 – 1948 között

Gilvánfa 1945 utáni történetében már szorosan összekapcsolódik a falu melletti telepeken nyomorúságos körülmények között tengődő cigányok és a faluban élő magyarok sorsának alakulása.

A falut 1944 december 4-én érték el a szovjet csapatok. Harci cselekmények nem voltak, a lakó-és középületek épen maradtak. Már decemberben megkezdődött a termelés újjászervezése, majd néhány hónap múlva a földosztás előkészítése. Megalakult a munkák irányítását végző helyi termelési, később a földigénylő bizottság. 1945 második felétől a politikai pártok is megjelentek a faluban, a Kisgazda Párt és a Kommunista Párt (MKP, később MDP)⁷⁴ hozott létre helyi csoportot, az új társadalmi szerveződések közül az MNDSZ, EPOSZ, DISZ tudott magának tagokat megnyerni Gilvánfán.⁷⁵ A földosztás még reménnyel töltötte el a gilvánfai gazdákat, ami utána következett, az már sokakban az új rendszer iránti bizalom elvesztését eredményezte.

A cigányokat Gilvánfán sem vettek fel a földigénylők közé, képviselőik kimaradtak a helyi földigénylő bizottságból.⁷⁶ (A földosztást szabályozó 800/1945 M.E. számú rendelet 35.§ így határozta meg a jogosultak körét: „A kiosztásra kerülő földekből kisgazdaságok létesítésére földhöz juttatandók a gazdasági cselédek, és mezőgazdasági munkások – birtokuk kiegészítésére a törpebirtokosok és olyan nagycsaládú kisbirtokosok nős fiúgyermekai, akiknek földbirtokuk várható önrészükkel együtt 5 kat. holdnál nem keisebb.”⁷⁷ A magyarországi cigányoknak csak elenyésző része felelt meg ezeknek a feltételeknek.)

5.1. A koalíciós korszak cigánypolitikájának tükröződése a baranyai sajtóban

Az 1945 utáni koalíciós időszak politikai pártjai, sajtója, majd 1948 után az egypártrendszert bevezető Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Baranyában is sokáig elsősorban közbiztonsági kérdésnek tekintették a cigányok problémáit. A baranyai kisgazdák lapja, a Független Néplap „Országos akció indul a cigánykérdés megoldására. Baranyában már folyik az adatfelvétel” címmel közölt írást 1948 január 10-én.

„Többször foglalkozott már a Független Néplap a Baranyában is szomorúan aktuális cigánykérdéssel és sürgette annak megoldását. Rámutattunk arra, hogy a kérdés rendezetlensége, az elégtelen rendszabályok miatt is, elsősorban a parasztságot sújtja, amelynek élete és vagyoni biztonsága van leginkább kitéve ennek a fegyelmetlen népség támadásainak. Alig múlik el hét, hogy az ország különböző részeiből ne jönné híre a cigányok mind vakmerőbbé váló garázdálkodásának.

Vége ezek a jelenségek arra készítették a kormányzatot, hogy hozzájáruljanak a problémához. Úgy értesültünk, hogy a közeljövőben országos akció indul a megoldás érdekében. Baranyában most járt lent a népjóléti minisztériumnak egy bizottsága, amely megbeszélését folytatott a vármegye vezetőségével, de ugyanakkor kiszállt Versendre is, ahol a helyszínen tanulmányozta a helyzetet. Ezzel egy időben országosan is megindult az adatgyűjtés, hogy illetékeseknek egész objektív valóságában táruljon fel a való helyzet és ennek megfelelően hozhassák meg végre azokat az intézkedéseket, amelyek ezt az akut kérdést végleges rendezéssel végre leveszik a napirendről. Szeretnők azt binni, hogy az adatgyűjtéssel hamar meglesznek a hatóságok és még tavasz előtt, amikor a mezői tolvajlásoknak

és egyéb vagyon elleni bűncselekmények száma a cigányok részéről meg szokott növekedni, megszületnek a szükséges védőintézkedések.”⁷⁸

A témát folytatva hat nappal később a következőkről tudósít a napilap:

„A cigánykérdés megoldása döntő szakaszába érkezett. Mint a Független Néplap jelentette, a népjóléti minisztérium bizottságai országosan a helyszínen tanulmányozták a kérdést, így Baranyában is lent járt egy bizottság és megvizsgálta a helyzetet.

Mintatelepek.

Az adatfelvétel után nagy körvonalakban kezd kibontakoznia megoldástervezet is. Az elgondolás az, hogy az egész országban négy, öt helyen cigánytelepeket létesítenek. Minden telepre körülbelül 40-50 megbízható és munkára alkalmas cigánycsaládot telepítenek. Alapmegélhetésül biztosítanak nekik 200-150 kataszteri hold földet is. Ezen kívül gondoskodás történik arról is, hogy a földművelés mellett a fa, illetve vesszőfonó háziparban tevékenykedjenek. A szükséges felügyelete, illetve ellenőrzést a cigánytelep élére állított telepfelügyelő látná el, aki a szakaszterű vezetést éppen úgy, mint a közigazgatási feladatokat elvégezné. Ha a kísérlet beválik, akkor a mintatelepek eredményei alapján országosan ezt a megoldást választják meg. Baranyában úgy tudjuk, hogy két cigánytelep felállítását vették tervbe. Egyelőre a helyről még nem történt döntés, Úgy tudjuk, hogy még ebben a hónapban Budapesten megbeszélések lesznek, amelybe a népjóléti minisztérium bevonja a földhivatalt és a földművelésügyi minisztérium szakembereit is.

Nehézségek

Amilyen örömmel regisztráljuk már az első jóakarató megoldási kísérletet is, felhívjuk a szakemberek figyelmét két nehézségre. Mindenekelőtt had mutassunk rá arra, hogy az ötlet amilyen régi, annyira nem vált be.

„Palatinus Jóska” azaz József nádor alcsuti cigánytelepétől hosszú út vezet az új kísérletekig, anélkül azonban, hogy egyéni kiemelkedés kivételével, valami mérhető eredmények mutatkoztak volna. A másik nehézség és ez még fontosabb, hogy az elgondolás nem egyetemesen oldja meg a kérdést, mivel kiválogatás útján történik. Az a körülmény, amellyel a szakemberek ugyan számolnak és a javíthatatlanokat „joghátránnyal”, akarják sújtani, rést üt az egész elgondolásba, Tudniillik eddig sem volt baj a cigányság „jóra való elemeivel”, hanem éppen azszal a részével, amely minden fajta munkától irtózott és irtózik. Ezek számára pedig a „joghátrány” nem jelent különösebb fenytéket, viszont az a tény, hogy őket az elgondolás figyelmen kívül hagyja, azt jelenti, hogy továbbra is szabadon garázdálkodhatnak. Nincs mást hátra, ezek számára egyetlen út marad: a kényszer alkalmazása. És ha álhumanizmusból a hatóságok ehhez az eszközhöz nem akarnak nyúlni, akkor a cigánykérdést nem oldották meg.”⁷⁹

A Nemzeti Bizottság 1948 május 8-án Pécsen megtartott ülésének egyik napirendi pontja volt a nagy vitát kiváltó „cigánykérdés” is. Az ülésen Sáfrány János bizottsági tag elmondta, hogy „...a mezői munkák kezdetével szinte túrhetetlen a helyzet falun, ahol a munkálatokat kibaszálva a cigányok fényes nappal rabolják ki a parasztság házáit.” A bizottságban a baranyai kisgazdákat képviselő dr. Kazár Andor (aki egyébként a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt pécsi városi és járási szervezetének ügyvezető alelnöke is volt) azt javasolta, hogy „...hívják fel a belügyminisztérium figyelmét arra, hogy a vármegyében aggasztóan elszaporodtak a cigányok”, végül javaslata alapján a Bizottság úgy döntött, hogy a cigányok közbiztonságot veszélyeztető viselkedéséről feliratot intéz a belügyminisztériumnak, s egyidejűleg a megyei rendőrkapitányságot is megkeresi. ⁸⁰

A tsz-ek alapításában, a kuláklisok összeállításában, a beszolgáltatások szervezésében meghatározó szerepet játszó, szegényparasztokból, földnélküli zsellérekéből, napszámosokból, cselédekből, munkásokból verbuválódott falusi kommunista aktivisták is társadalomkivülinek tekintették a cigányokat, nem számoltak velük. A sellyei járás és Baranya megye kommunista vezetői az 1950-es évek közepéig nem is foglalkoztak a Baranya területén kialakult népes cigánykolóniákkal, ők is elsősorban a közbiztonság keretében kezelhető kérdésnek tartották az itteni problémákat. (A háború utáni első, 1953-ból származó, „környezettanulmányának is felfogható” felmérést is a Baranya Megyei Rendőrkapitányság nyomozói készítették el.⁸¹⁾

5.2. Gilvánfa a tanácskorszakban

A Gilvánfán élő parasztok között nem kis konfliktusokat okozott a sokszor vélt, vagy valós sérelmek alapján összeállított kuláklista, a kötelező beszolgáltatás és a külső (járási, megyei) segítséggel történt, nem ritkán erőszakos Tsz. szervezés. Az 1940-es évek végétől kibontakozó Jugoszlávia ellenes hisztéria is gátolta a határ menti Dél-Baranya fejlődését, a terület határsávvá nyilvánítása nem csak az emberek mozgását, de a felzárkózást segítő ipar ide települését is akadályozta. A közigazgatás átszervezése során megszüntették a szentlőrinci járást, Gilvánfa a sellyei járáshoz került. Az 1950-ben megalakult községi tanács első (és egyben utolsó) elnöke a szegényparaszti családból származó Varga János lett, a megválasztott tanácsstagok többsége is a kisebb birtokkal rendelkező, vagy az 1945 előtt birtok nélküli családokból került ki.

A község új vezetésének mindenekelőtt a hatalom iránti elkötelezettségét kellett bizonyítani. Rájuk hárult az a feladat, hogy meggyőzzék az embereket a népi demokrácia magasabbrendűségéről, a kollektív gazdálkodás helyességéről, szervezték a beszolgáltatást, felügyelték a termelést, igyekeztek megfelelni a különböző szintű pártapparátusok és államigazgatási szervek elvárásainak. Az egyik ilyen elvárás volt a falu régi „elitjének”, az előző korszakban meghatározó szerepet játszó módosabb parasztok perifériára szorítása, gazdasági ellehetetlenítése, befolyásuk gyengítése. Ennek egyik eszköze volt a kötelező beszolgáltatás, amely lehetőséget adott a tehetősebb családokkal szembeni visszaélésekre, önkényeskedésre, zsarolásukra, politikai megbélyegzésükre. 1951-ben 79 gilvánfai családnak közel 5 tonna sertés és 7,5 tonna marhahúst kellett leadni természetben, vagy értékét kifizetni készpénzben, ennek közel 50%-át 15 családtól gyűjtötték be.⁸² A Községi Tanács a beszolgáltatással kapcsolatban a következő határozatot fogadta el:

„Tekintettel arra, hogy a beszolgáltatás nemcsak hazafias kötelezettség, hanem törvény is, kéri a tanácsstagokat, különösen a vb. tagokat s ezeken keresztül az egész dolgozó népünket a községben, hogy a holnapi és holnaputáni napot tegyék begyűjtési nappá, tegyék ünneppé és ezen két napon ajánljuk fel feleslegünket, hogy községünk is becsülettel teljesítse begyűjtési kötelezettségét, mert ezzel nemcsak a község becsületét védi meg, hanem hatalmas csapást mérünk itt a szomszédban a háborús uszítók egyik főkolomposára, Titóra és bandájára.”⁸³

Az „éberség” jegyében 1952 május 29-én a sumonyi vasútállomáson a falu két módosabb gazdájától, Végh Józseftől és Pörös Ferencnéől összesen 269 liter bort koboztak el. Az elkobzott bort a Mecsekvidéki Borforgalmi Vállalathoz szállították be, és ellenértékét a Községi Tanácsnak fizették ki. Két hónappal később a 6000/1948. sz. kormányrendelet alapján Pörös Ferencné tulajdonát képező két szoba konyhás és mellékhelyiséges lakást is igénybe vette a Tanács, ott bérlőként egy, korábban a tanács ingatlanában élő gilvánfai lakost helyeztek el.

1951-ben kezdte meg működését az „Alkotmány” termelőszövetkezet (1956-os megszűnése előtt 125 tagja volt) amely 2 éven belül a sellyei járás egyik élenjáró gazdasága lett. A Járási Tanács 1953 május 30-i ülésének jegyzőkönyvében a termelőszövetkezetek közötti verseny értékelésénél többször példaként említik Gilvánfát:

„Április 23-án született meg az első eredmény. A gilvánfai „Alkotmány” Termelőszövetkezet Pártunk és kormányunknak, hogy felajánlását 8 nappal előbb, április 23-án teljesítette úgy, hogy a tulajdonukban levő összes szántóföldi vetésekkel elkészült... Figyeljünk fel valamennyien az ellenség aknamunkájára, mi akik itt élünk Titó szomszédságában, a népi demokrácia ádáz ellenségének szomszédságában, egy pillanatot sem tölthetünk el éberség nélkül. És most az osztályharc egyre élesebb, mindjobban és jobban ügyelnünk kell arra, hogy az átdobott kémekek és szabotőrök és azok bérencei a kulákok, akik eddigi eredményeinket, amit elértünk, és azt, amit még ezután elérni akarunk, le akarják rombolni, termésünket szabotálásaikkal csökkenteni akarják azzal is, hogy nem művelik meg földjeiket, leplezzük le és juttassuk azokat oda, ahova ők bennünket akarnak juttatni, a börtönbe.”

„Járásunkban sobasem látott példák születtek. Így a nagycsányi „Új Élet” termelőszövetkezet az összes tavaszi búzáját keresztbe-hosszába, a napraforgóját s kukoricáját négyzetesen, fészkesművelésben vetette el. Ugyanakkor 5 hold cukorrépat pedig a legfejlettebb szovjet agrótechnikával a csokrosító vetéssel végezte el. Ugyanígy kivette részét a szovjet agrótechnika alkalmazásából a Gilvánfai, Magyarteleki termelőszövetkezet is, akikről elmondhassuk, hogy az első vetéstől az utolsó vetésig minden növénynél a szovjet agrótechnikát teljes területükön alkalmazták.”

„A gilvánfai dolgozó parasztok vállalták, hogy az egész évi szénabeadási kötelezettségüket közvetlenül a kaszálóról teljesítik június 10-ig. Nekünk járási tanácsstagoknak csatlakoznunk kell a gilvánfai dolgozó parasztok versenyének kibontakoztatásához és törekednünk kell azért, hogy minél több dolgozó paraszt csatlakozzon a versenymozgalomhoz.”⁸⁴

Persze voltak kudarcai is a Tsz-nek, ilyen volt többek között az, amikor a járásról „parancsszóval” erőltették a gyapottermelést, „a mi falunkban kifagy, gyökérfekélyes lesz. Egy fillér hasznunk nem volt belőle” - panaszkodott Takács Géza Tsz. elnök egy 1953-ban megjelent riportban.⁸⁵

A hivatalos jelentésekből nem látszottak azok a konfliktusok, amelyek 1953-ban majdnem a termelőszövet széteséséhez vezettek, a belépett 30 családból 23 jelezte kilépési szándékát. „Néha az is baj volt, hogy jól dolgoztunk.... Elment a híre. Ha telefonáltunk a gépállomásra, mert kaszálógépet kellett volna, akkor azt felelte az igazgató, vagy az agronómus: van maguknak jó. Ha aratógépet kértünk, akkor megint csak: van maguknak jó. A szétbullani készülő, rissz-rossz csoportokat segítették, Pedig nekünk nagyon kellett volna a gép, kevés volt a munkarő. ...Sokan csak azért lépnek ki, mert nem akarnak a megmaradó hét mellé esetleg tízediknek odaállni. „Nekem nem kell a más állatja – mondják” - sorolta az okokat az elnök.⁸⁶

A Községi Tanács dokumentumaiban már az 1950-es évek elejétől viszonylag kendőzetlenül jelennek meg a faluszéli telepeken élő cigányokkal kapcsolatos problémák, amelyek közül különösen az iskolába nem járók magas száma aggasztotta a község vezetését, „... szükségesnek tartom vázolni, hogy az itteni cigánytábor iskolaköteles gyermekeinek egy részét a hiányos ruházatuk folytán nem járatták iskolába, most mivel az idő tavaszra fordul, a jobb idők beálltával módjuk lesz gyermekeiket iskolába küldeni, tehát hassunk oda, hogy ezek a gyermekek pontosan járjanak iskolába.” – fogalmaz a tanácselnök a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium értékelésére reagálva 1951 márciusában.⁸⁷ A gilvánfai iskola a sellyei járáson belül is a legrosszabb mutatókkal rendelkező intézmények közé tartozott. „Az iskolai mulasztások terén az elmúlt évben járásunk az utolsó helyen állt. A járásban a legrosszabb községek Gilvánfa, Drávasztára és Felsőszentmárton községek voltak.”- áll a járási tanács 1953 november 14-i ülésére készített, az oktatási intézmények helyzetével foglalkozó előterjesztésben.⁸⁸

Az 50-es évektől a létszámában folyamatosan gyarapodó cigány kolónia és az egyre fogyatkozó régi faluközösség közötti érdekellentétek is gyakrabban jelennek meg a tanácsuléseken. 1956 áprilisában pl. a telepeken élő cigányok tulajdonában levő állatok legeltetése miatt merült fel probléma. A „cigányok szabadon legeltetik a sertéseiket a legelőkben ott ahova disznónak nem volna szabad menni és feltúrattják, tönkre teszik a legelőt” – panaszkodott Vég Lajos, a Községi Tanács á.b. bizottságának elnöke. Javasolta, hogy „hozzanak olyan irányú határozatot, hogy kérjék meg a vb-t, hogy a

*hozott határozat alapján 50 Ft. pénzbürréssel sújtsák azokat a cigányokat, akik az állataikat őrizetlenül, a legelőben és a vetéseken legeltetik.*⁸⁹

1956 októberében a gilvánfai „Alkotmány” T.sz. – a sellyei járás 29 másik termelőszövetkezetével együtt – feloszlott. „Az ellenforradalom vad dübe járásunk területén a legnagyobb kárt termelőszövetkezeteinknek okozott. Az ellenforradalom uszítóinak és a velük egy huron pendülő kulákoknak és egyéb ellenséges elemeknek volt betudható, hogy járásunk területén 1956 októberében a meglévő 32 termelőszövetkezetből mindössze 2 termelőszövetkezet maradt fenn..”- fogalmazott a járási tanács elnöke az 1957 április 27 – én tartott tanácsülésen.⁹⁰ Az 1956-os forradalom eseményei 2 évvel később is foglalkoztatták a sellyei járás vezetőit. „Az ellenforradalom arra törekedett, hogy a proletár diktatúra központi és helyi szerveit megsemmisítse és a vezető tisztségeket betöltő elvtársakat és magát a tanácsrendszert a tömegek előtt rágalmazza, lejárássa. Alkotmányunkat lábbal tiporva a régi képviselő testületeket, jegyzőségeket, főbírói hivatalokat igyekeztek visszaállítani, amehelyek élére a legreakciósabb elemek jelölték magukat. Így volt ez járásunkban is, ahol Bráda, Dombi, Kiszfalvi és társaik tették magukat a járás vezetőinek, ugyanakkor leváltották a járás kommunista vezetőit. ... „az ellenforradalom előtt tanácsainknak olyan problémákat kellett megoldani, mint a begyűjtés, termelőszövetkezetek erőszakkal való szervezése, amely teljesen népszerűtlen feladat volt és nemegyszer a tanácsokat a dolgozó néppel szembeállította.” – hangzott el az 1958 áprilisi tanácsülésen. Cserék történtek az államigazgatásban is. November 4.-e után Gilvánfán ugyan továbbra is a régi tanácselnök maradt, a járás 49 vb. elnöke közül azonban 11 lemondott. 1957-ben a községi tanácsok – a forradalom alatti tevékenységük miatt – 22 tanácstagot hívtak vissza. A tisztogatások a pedagógusokat sem kerülték el. „Emberségesen és a szocialista humanizmus nevében oldotta meg a Párt Intéző Bizottsága és a járási tanács elnöksége az ellenforradalmi események alatt megtévedt pedagógusok ügyét is.” – olvasható a Járási Tanács 1957 július 4-i ülésének jegyzőkönyvében.⁹¹ A fegyelmi elé állított 15 pedagógus közül 3-at elbocsájtottak a többi alacsonyabb munkakörbe helyezték, vagy írásbeli megrovásban részesítették.

Hosszas alkudozások és politikai nyomás után a gilvánfai termelőszövetkezet 1959 február 16-án alakult meg ismét „Aranykalász” néven. Alapításkor 49 család 80 tagja lépett be és 596 kh.szántó és 105 kh. rét területtel kezdték a gazdálkodást. . Ugyanebben az évben Gilvánfát – 18 másik, sellyei járásbeli településsel együtt - mint „termelőszövetkezeti, szocialista község” említi a Járási Tanács egyik beszámolója.⁹² 1960 augusztusában a járás termelőszövetkezeteinek áruértékesítésével foglalkozó tanácsülésen a gilvánfai tsz-t már ismét a jó eredményeket felmutató gazdaságok között említik: „Az elmondott értékelésből kitűnik, hogy a 3 legmagasabb teljesítést elért termelőszövetkezet a gilvánfai „Aranykalász”, ózdfalvi „Petőfi”, vajszlói „Zöld Mező” tsz-ek. A leggyengébben teljesítő termelőszövetkezetek között Kórós „Hegyalja”, Besence „Új Élet” termelőszövetkezetek vannak.” – olvasható az előterjesztésben.⁹³ A termelőszövetkezet 1961 februárjában megtartott zárszámadó közgyűlésén is jó eredményekről számolt be Katona József elnök, az 1960-as termelési eredmények meghaladták az egy évvel korábbi, így majdnem 3 forinttal többet tudtak fizetni munkaegységként. (A legjobban kereső Tsz. tagok között említi a közgyűlésről szóló tudósítás a Varga-telepen élő Orsós Györgyöt, aki 362 munkaegységet teljesített, így havi jövedelme elérte az 1042 Ft-ot.)⁹⁴

1962-ben Gilvánfa közigazgatási területén levő földállomány valamivel több mint 40%-a (1034 kh.) volt a termelőszövetkezet tulajdonában. A földterületek nagysága (kh), megoszlása tulajdon és művelési ág szerint valamint a Tsz és magángazdaságok termelési adatai ebben az évben a következőket mutatták:⁹⁵

Földterületek megoszlása

Művelési ág	Tsz. tulajdon	Magán és tanácsi tulajdon	Összesen
Gyümölcsös	0	3	3
Mezőgazdasági terület	1006	107	1113
Erdő és nádas	10	119	129
Művelés alól kivett	18	1240	1258
<i>Összesen</i>	<i>1034</i>	<i>1469</i>	<i>2503</i>

A termelőszövetkezet által termelt fontosabb növények területnagyság szerinti megoszlása (kh):

Búza	190
Szemeskukorica	120
Cukorrépa	30

Községi állatállomány 1962-ben (db):

Haszonállat	Tsz.	magán	Összes
Sertés	482	367	849
Szarvasmarha	134	132	266
Baromfi	0	1786	1786

A községben termelt tej 1962-ben (1000 liter)

Tsz: 55

Magán: 109

A községben előállított nyersgyapjú 1962-ben (q)

Tsz: 5

Magán: 1

Bruttó termelési érték megoszlása a termékcsoportok között (1962)

Település	Kenyér gabona	Ipari és olajos növények	Burgonya	zöldségfélék	Szemestakarmányok	Szálas takarmányok	Gyümölcs	szőlő	Egyéb növények	szarvasmarha	Sertés	Juh	baromfi	Termelés	1 kh. mg-i területre jutó
-----------	---------------	--------------------------	----------	--------------	-------------------	--------------------	----------	-------	----------------	--------------	--------	-----	---------	----------	---------------------------

																termelési érték Ft.
Gilvánfa	11,2	4,4	5,0	0,5	21,3	6,0	1,8	1,6	3,7	19,0	19,0	0,6	5,9	100%	4055	
Sellyei járás átlaga	9,4	3,8	4,6	1,8	18,1	7,1	2,7	1,0	5,8	18,4	18,0	0,4	8,9	100%	4282	

A körülményekhez képest jónak mondható termelési adatokból még nem látszanak azok az egyre súlyosbodó munkaerő gondok, amely az 1950-es évek végétől jelentős mértékben befolyásolták a település további helyzetének alakulását. (A mezőgazdasághoz, gazdálkodáshoz értő lakosság elöregedése, a fiatalok elköltözése, mindezek következtében a termelősövetkezethnél időszakosan jelentkező munkaerőhiány, stb.) A cigányok alkalmazásától kezdetben vonakodott a falu és a Tsz vezetősége, később azonban egyre nagyobb számban vették fel őket. „A termelősövetkezet földterületéhez képest a taglétszám kevés, annál is inkább, mivel a község Tsz tagjai közül sok idős tag van. A tsz. vezetősége szükséges, hogy foglalkozzon a cigánytelepi lakosokkal is, mivel még nagyon sok munkaerő van náluk. A vezetőség vegye jobban fontolóra a jelentkező cigányokat és a becületeseke, munkásabbak közül válasszon és ne küldje el őket, hogy csak egész családot vesznek fel, ahol több munkaerő van. Szükséges különben is foglalkozni a cigány kérdéssel és munkát adni nekik, mert a község dolgozóinak kell átnevelni őket, hogy jó dolgozó, becületes emberek legyenek ők is.” – fogalmazta a Községi Tanács elnöke az 1960 március 11-i VB. ülésen. „Feltétlen szükséges, hogy foglalkozzunk a cigányokkal, mert akik a megalakulásnál beléptek, azok azóta rendszeresen járnak dolgozni. A község tsz. tagsága sokkal kényelmesebb, mert nekik van tartalékuk és nem mindenki veszi szívéigények a tsz. munkáit” – erősítette meg az elnököt Kata Géza vb. tag.²⁶

Az 1960-as népszámlálás időpontjában Gilvánfa lakosságának már több mint a fele cigány volt. A sellyei járás 49 község közül mindössze 4 olyan község volt (Drávakeresztúr, Gyöngyfa, Kétújfalu, Vejtő) ahol akkor még nem laktak cigányok.

A népesség száma és megoszlása Gilvánfán és sellyei járásban (1960.01.01.)

Község	Cigány		Nem cigány		Összesen
	Számban	%-ban	Számban	%-ban	
Gilvánfa	325	56,3	252	43,7	577
<i>Járas összesen</i>	<i>2391</i>	<i>8,7</i>	<i>25030</i>	<i>91,3</i>	<i>27421</i>

A magyarországi cigányok helyzetének javítását célzó MSZMP KB. Határozat megszületésének idején (1961 június 20) a gilvánfai cigányok egy része a Géza-telepen, illetve az akkor még kialakulófélben levő, a Géza telepről kiköltöző családok elhelyezésére létrehozott Varga-telepen lakott. A faluban ekkor még viszonylag kevesen telepedtek le. (1965 januárjában a tanácselnök úgy nyilatkozott, hogy addig kilencen vettek házat a faluban, „... akik eddig jöttek, mind rendes emberek. Dolgoznak, pénzt keresnek és jól megférnek a szomszédaikkal.”²⁷)

Varga-telep kialakítását Varga János tanácselnök kezdeményezte az MSZMP KB. határozat megjelenése előtt 5 évvel, 1956-ban. Az itt tapasztaltak egy évvel később már mint a cigánysággal való törődés egyik követésre ajánlott példája jelent meg a helyi sajtóban. „*Végigvezetnek az utcájukon. Szépen gondozott út. Az út két oldalán fiatal fák, a kunyhók és házak mögött gondozott kertek. Igen házak is vannak itt: téglából, vályogból épült, pala-vagy cseréptetős házak. Itt-ott antennát is lát az ember a házak tetején. Hat rádió van a telepen!* – újságolja Csonka György. *Hat rádió! Szép szám! Negyvenbét családnak hat rádió.*”⁹⁸ A Géza-telepinél valamivel jobb körülményeket biztosító Varga-telepet akkor átmenetnek gondolták, a Baranya Megyei Tanács illetékesei sem tartották hosszú távú megoldásnak: „*Találkoztunk olyan kísérettel is, mint pl. a sellyei járás építési osztálya olcsó anyagból előállítható kislakásos tervet dolgozott ki. A tervrajz szerint Gilvánfán megkezdődött az építkezés, azonban ez is csak egy újabb, a réginél valamivel jobb cigánytelepet hozott létre* – olvasható a Megyei Tanács 1962 április 18-i ülésén tárgyalt, a Baranya megyei cigánykérdéssel foglalkozó társadalmi bizottság által készített jelentésben.”⁹⁹

Géza-telepen 1968-ban még 15 család élt nagyon rossz körülmények között. A telep 1972-re teljesen felszámolódott, a kunyhók véglegesen eltűntek.

Az 1960-as évek Géza- telepéről egy sokáig ott élt gilvánfai cigányember így beszélt a vele készített interjúban¹⁰⁰

- Valamikor cigánytelep volt itt bent az erdőben, volt ott 40-45 kunyhó, azokban laktunk. Ilyen zsúptetejük volt, az oldalát sárból meg vesszőből csináltuk meg.

Hányan laktak ezen a telepen?

- Hát úgy hatvanan.

És hol dolgoztak akik ott laktak?

- Az erdőben dolgoztunk többnyire, meg elmentünk aratni, csépelni. Onnan kaptuk a kenyeret. Sokan eljártak cselédbe dolgozni, kaptak krumplit, szalonnát, zsirt, ezt-azt. Ezekből tudtunk megélni.

Villanyuk volt?

- Nem, az nem volt. Ilyen lámpa volt, cylinder vagy minek hívták. Petróleummal működött.

Mekkora volt egy ilyen ház, vagy kunyhó?

- Átlagban olyan 3x3-as lehetett, volt akinek nagyobb volt, volt, akinek kisebb.

- Ezeken a telepeken hogyan éltek az emberek?

Én azt mondom, hogy ott jobban összetartottak az emberek mint most. Összejártunk, esténként elmentünk egy másik kunyhóba, ha volt ott egy idősebb bácsi, akkor az elkezdett mesélni. Elvontunk így 10 óráig, éjfélig, aztán hazamentünk. Összetartás volt. Nem volt akkor ugye kályha, ilyen bubuskemencék voltak a kunyhókba, ott, ahol aludtunk. Télen ez nagyon jó volt. Ezek a kemencék egész éjjel adták a meleget. Mi lent aludtunk a földön, szalmát terítettünk, aztán úgy. Ágy az csak kevés kunyhóban volt. Azt is úgy csinálták, hogy deszkákat hasítottak el és nem is igazi ágyak voltak ezek, hanem inkább priccsek.

Mikor kezdték megszüntetni a telepeket?

- Géza telepet úgy 1973 körül. De voltak telepek erre Magyarmecske felé is. Akik ezeken a telepeken laktak, ezek jöttek be ide Gilvánfára meg a környező falukba. Házakat vásároltak nekik, meg itt Varga telepen is csináltak nekik ilyen kisebb házakat ilyen dirib-darab téglából meg vályogból.

Ezek a Varga-telepi házak kinek a tulajdonába vannak?

- Ezek mind saját tulajdonban vannak, nem az önkormányzaté. Valamikor ezekben a házakban kolompárok laktak, azok elköltöztek és most meg a beások laknak bennük.

A kolompárok hova költöztek?

- Luzsokra, Nagycsányba, Csányoszlóra, Vajszlóra, meg erre a részre.

Amikor beköltöztek a telepről a faluba, akkor sikerült munkát találni az embereknek?

- Egy részük az Erdészetnél, aztán sokan mentek vállalatokhoz Pécsre, mert akkor már volt járat innen Gilvánfáról is. Az Uránbányánál Kővágószőlősen dolgoztak egy páran.

Most mi a helyzet a munkahelyekkel?

- Most nincsenek munkahelyek, az emberek munkanélküliek. Én még eljárók az Erdészethez, tisztítást csinálók, csemetéket ültetek meg ilyesmi. Én 1956 óta egyébként az erdőben dolgozok, egyszer volt 5 évig más munkahelyem Pécsen a vasbetonszerelőknél.

Az MSZMP KB. határozatában foglaltak végrehajtásához készített Baranya megyei felmérés szerint 1962-ben Gilvánfa lakosságának már 57,5%-át (332 fő) kitevő cigányok 71 épületben laktak, ennek több mint a fele, 48 volt putri. A 139 munkaképes korúból 70 fő dolgozott, 26-an a mezőgazdaságban és 44 főnek volt a községen kívül (pl. erdészetnél, pécsi üzemeknél, vállalatoknál) állandó munkahelye.¹⁰¹ A község vezetése – a párthatározat alapján megfogalmazott megyei intézkedésekhez, majd az ugyancsak a párthatározat alapján 1964-ben megszületet, a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló kormányhatározathoz igazodva - minél több cigány munkába állítását, a lakáskörülmények javítását, a gyerekek rendszeres iskolába járását, a cigányok életkörülményeiből következő egészségügyi problémák megszüntetését tartotta legfontosabb feladatának. 1963-ban a község egészségügyi helyzetét tárgyaló VB. ülés előterjesztésében a két telepről a következőket írják:

Amint elmegyünk Varga-telep mellett láthatjuk, hogy minden kunyhó és ház mellett építettek WC-t. Ez már nagy előrehaladást jelent. Azonban ezt nem mondhatjuk el az erdőben levő Géza-telep cigány nemzetiségű lakosságáról. Géza-telep a közeljövőben áttelepítésre kerül, de addig is tenniünk kell valamit, hogy az esetleges fertőző betegségeket elkerüljük. El kell érniünk, hogy minden kunyhó ha másként nem, akkor jól takarható, fedett gödröket ássonak.”¹⁰²

Egy évvel később a „Cigányok egészségügyi helyzete” címmel készített előterjesztésben így jellemzik a gilvánfai állapotokat: „Községünk belső területén az egészségügyi helyzet jó, annál is inkább, mert a dolgozók mindannyian a termelősövetkezet tagjai, s így a társadalombiztosítás által nyújtott előnyöket élvezik.

Kirívóbb a helyzet a cigánytelepeken. Az a körülmény, hogy a munkaképes cigányok felének nincs állandó munkahely, ennek következtében rendszeres keresetük sincs. Ez eleve rányomja bélyegét helyzetükre.

Rontja helyzetüket, hogy csak kevés családnál található meg a rendszeres életmód, a jövedelem helyes beosztása. A szeszes italok mértéktelen fogyasztása, fizetés kori nagy dinom-dánom rontja egészségi állapotukat. Ruházkodásuk, különösen a Géza-telepieknél elhanyagolt, konyhakultúrájuk kezdetleges, lakásberendezésük szegényes, VC-jük nincs. Ennélfogva sok a beteg.”¹⁰³

A magyarországi cigányok nagyon rossz egészségügyi helyzetéről ebben az időszakban már több, orvosok által készített cikk, tanulmány is megjelent. Gyermekorvosi tapasztalataira építve rajzol képet a dél-baranyai cigánygyerekek aggasztó egészségügyi állapotáról dr. Horváth Mihály, a siklói kórház főorvosa 1964-ben. Többek között ezt írja:

„A számok, a tények az elmaradt gyarmati vidékekre, Afrikára, Dél-Ázsiára emlékeztetnek. Szomorú, de újabb adatokat gyűjtöttem az orvosi irodalom „ébezéses betegségek” fejezetéhez, itt Magyarországon.

...A cigánysecsemők problémái már az újszülött korban jelentkezhetnek. Ilyenkor a leggyakoribb nehézséget a sok koraszülés és az átlagnál alacsonyabb születési súly jelenti. 350 dél-baranyai cigánysecsemő közül 1957-1959-ben 17,5% születési súlya 2500 gramm volt, a gyermekek csaknem fele 3000 grammnál kisebb súllyal született.

Eszerint a dél-baranyai cigánygyerekek már a születés pillanatában elmaradtak az országos átlagtól. Ha születési hely szerint csoportosítjuk 143 vizsgált újszülött méréseredményeit – ez egyébként megfelel az anyagi helyzet szerinti csoportosításnak -, azonnal nyilvánvaló, hogy nem származási adottságeről, hanem a nyomor okozta fejlődési visszamaradottságról van szó.”¹⁰⁴

Az 1-4 osztályos gilvánfai általános iskolába az 1963/64-es tanévben 82 gyerek iratkozott be, de „szellemi gyengeség”, illetve betegség miatt 11 tanulót fel kellett menteni. Az iskolába járók közül 60 volt cigány, egy tanulóra átlag 13,94 hiányzó nap esett. (Az I. osztályban a 25 tanuló közül 24 volt cigány származású, közülük 4 tanuló rendszertelenül járt iskolába, mert nem volt ruhája és cipője.) Az általános iskolai oktatás mellett felnőttek részére alapismereti tanfolyamot (írás-olvasás elsajátítására) és V-VI, illetve VII-VIII osztályos esti képzést is indított az intézmény. ¹⁰⁵

A községben szórakozásra, művelődésre 1950-től az 1970-es évekig működő, heti 2 vetítést tartó vándormozi és az 1953-ban átadott művelődési ház biztosított lehetőséget. A községi tanács vezetői – a korszak kultúrpolitikai, ideológiai elvárásainak megfelelően igyekeztek megtenni mindent annak érdekében, hogy a cigány lakosságot bevonják a falu kulturális életébe, „...szükséges lenne foglalkozni a cigányokkal táncsoport létrehozásával, mert színdarabot nem igen tudnának betanulni, mivel nemigen tudnak olvasni”- hangzott el a tanácselnök javaslatai között az 1963 november 5-én megtartott VB. ülésen. (A színjátszó csoport mégis megalakult, 3 egyfelvonásos színdarabot tanultak be - „Tudni köll az életet”, „Nem éri meg a reggelt”, „Narancs” – ezeket 1964-ben többször elő is adták.) Ugyanezen a vb. ülésen Végh Lajos vb. tag még hozzátette: „*kultúrotthon igazgatója tartson előadásokat különböző témákkal kapcsolatosan. Így a lakosság általános műveltsége is növekedne.*” ¹⁰⁶

A helyi magyarok és cigányok együttélésében, a község külső megítélésében egyre nagyobb problémát jelentettek a kisebb nagyobb bűncselekmények, verekedések, italozások. A községi tanács-és vb. ülések jegyzőkönyveiben az 1960-as évek elejétől már gyakrabban jelennek meg a falu közbiztonságának romlásával kapcsolatos konkrét esetek, panaszok, aggodalmak, javaslatok.

„Legaggasztóbb azoknak a gyermekeknek a sorsa, akik zűllött családban nevelkednek. H. K. apja többször büntetett előéletű, Cs.I. és J. apját is lopásért többször megbüntették, de igen sok a lumpoló, munkakerülő, bűnöző családok száma. Itt a büntetett előéletű apa és anya nem is akarja másra nevelni gyermekét, mint a hozzá hasonló életmódra. A megoldás csak az lehetne, hogy ebből a környezetből kiemeljük és nevelőintézetben helyezzük el őket.”

„A rossz családi környezethez tartoznak a helytelen nevelési módszerek is. Nem ritka a kényeztetés, de a gyermekekkel való foglalkozás – különösen a cigányoknál – teljes elhanyagolás is. Nagyon keveset törődnek gyermekeikkel, nevelésükkel. A cigarettázásra, szeszes italozásra szoktatják őket. A tanulás elől elvonják őket, falopásra küldik őket az erdőbe. (Cs. S. gyermekei) Előfordult, hogy „galerit” alakítottak. Lámpát vertek le, botrányokat akartak, verekedtek, erkölcsi zűllés felé haladtak.

„Gilvánfa községben jellemző bűncselekmények a verekedések, ez különösen a Varga, és a Géza telep lakosai között fordul elő, ezt természetesen az italozás előzi meg. Az első félév folyamán különösen a falopás volt előtérben, ennek egyik oka, illetve, hogy előfordulhatott a nem kellő ellenőrzés, a másik a lopást előidéző ok az életmódban van. A munka után járó fajuttatást egészében eladják és a telet teljesen tüzelő nélkül várják be. Ha az eladott fa után járó pénzüsségeket a család fenntartására fordítanák, még hagyján volna, de ez nem így történik, hanem a kapott pénz túlnyomó részét elisszák.¹⁰⁷

Nem csak Gilvánfán, de a sellyei járás több településén is helyi konfliktusok kialakulásának forrása volt a cigányoknak a Tsz-eknél történt foglalkoztatása. Szekeres Béla vajszlói Tsz. elnök a Járási Tanács egyik, még 1959-ben meg megtartott ülésén azt javasolta, hogy „ne vegyék be őket, mert csak a létszámot szaporítják.” „A cigányokat nem lehet egészen eltávolítani, akik becsületesen dolgoznak, be kell őket venni a termelőszövetkezetbe.” - válaszolta a javaslatra Csokona József járási tanácselnök.¹⁰⁸

Szabolcsi Sándor, a gilvánfai termelőszövetkezet elnöke a Községi Tanács 1964 augusztus 11-i ülésén így panaszkodott „a munkafegyelem a termelőszövetkezetben belülről eléggé gyenge, megmutatkozik abban is, hogy elég sok termelőszövetkezeti tag jelenleg is a villányi állami gazdaságba jár dolgozni, ezen kívül több esetben előfordul, különösen a telepieknél, hogy mindenféle kéretőzés, vagy bejelentést mellőzve egyszerűen nem jönnek dolgozni, mely nagyban hátráltatja a beütemezett munka menetét, ezért kéri a tanácsulást a termelőszövetkezet elnöke, hogy a tanács tagok beszéljessenek el azokkal a termelőszövetkezeti tagokkal akik több esetben hiányoznak a munkáról.”

Mindezek ellenére a 60-as évek végére Gilvánfán az aktív keresők több mint ¾ részét a mező-és erdőgazdaság foglalkoztatta, az 1970-es évek után emelkedett nagyobb mértékben az ipari, építőipari, illetve a szolgáltatói, közlekedési ágazathoz tartozó, illetve egyéb munkahelyeken alkalmazottak aránya.¹⁰⁹

Év	Lakónépesség	Aktív kereső	A mező- és erdőgazdaságban dolgozott	Iparban, építőiparban dolgozott	Egyéb területen (kereskedelem, szolgáltatás, közlekedés, stb.) dolgozott
1970	595	205	157 (76,6%)	27 (13,1%)	21 (10,2)
1980	424	139	58 (41,5%)	30 (21,8%)	51 (36,7%)
1990	298	83	24 (29 %)	42 (50,6%)	17 (20,4%)

Az 1960-es évek első felében történt egyesítések után a sellyei járásban 19 termelőszövetkezet maradt, 6000 taggal. A gilvánfai és a magyarmecsei szövetkezet a magyarteleki „Vörös Október” tsz-be olvadt, amelynek taglétszáma 1965-ben 390 fő volt és 274 család megélhetését biztosította.¹¹⁰ 1972-ben 41 gilvánfai tagja volt a Tsz-nek és 830 kh. községi földterület tartozott hozzá. Ugyanebben az évben a gilvánfai háztáji gazdaságokhoz 40 kh. tsz. tagok számára kimért földterület, 70 szarvasmarha, 303 sertés. 2614 baromfi és 5 ló tartozott.¹¹¹

1972-ben a Községi Tanács által készített összeírás szerint Gilvánfa lakóinak 77,1%-a volt cigány. A falu magyar és cigány lakosságának, valamint a faluban és a Varga-telepen élő cigányok száma az alábbiak szerint alakult:

Magyar lakosság a faluban					Cigány lakosság a faluban (1960 – 1972 között betelepedtek)					Cigány lakosság a Varga-telepen				
Családok száma	Férfi	nő	Gyermekek	össz.	Családok száma	férfi	Nő	Gyermekek	össz.	Családok száma	férfi	Nő	gyermekek	össz.
32	52	59	28	139	19	26	37	66	129	61	92	105	142	339

A telepi cigánycsaládok faluba való beköltözését elősegítette a magyar lakosság folyamatos elköltözése. A régi házak megvásárlását – munkahellyel, jövedelemmel rendelkező családok esetében - OTP hitelekkel támogatták. (Azt sokáig beszéltek a faluban, hogy 70-es évek elején még 50 ezer forintért lehetett hozzájutni egy jobb portához, de csak annak, aki 5-10 ezer forintot fizetett a vevők kijelölésébe beleszólással rendelkező akkori faluvezetőknek)

Gilvánfa belső területén az 1970-es években még szemmel látható jelei voltak a két kultúra közötti különbségnek. „Ha valaki a községbe jár, szinte meg tudja állapítani, hogy melyik házban lakik cigánycsalád. Ugyanis még bizonyos vonatkozásban magukkal hozták sajátos szokásaikat, pl. az udvarra építenek bubuskemencét, de van olyan is, hogy az udvarban kunyhót ütnek fel, főleg az idősebbek számára, vagy ha kitörik az ablak, helyére papírt tesznek, stb.” - írta erről az időszakról a falu krónikása 1972-ben.¹¹²

A falu házaiba költözött cigányok egy része az 1960-as, 70-es években már a parasztcsaládokhoz hasonlóan baromfi, sertés és szarvasmarhatartással, a termelőszövetkezettel kötött szerződés alapján bikahizlálással, földműveléssel próbálta jövedelmét gyarapítani. Varga-telepen élők helyzete is javult valamelyest azzal, hogy 1964-1972 között valamennyi házba bevezették az áramot, a kisméretű telkek azonban nem tették lehetővé a komolyabb háztáji gazdálkodást.

Az 1960-as évektől az egyre jobban elcigányosodó Gilvánfa külső megítélésében is változások történtek, ennek egyik oka a település romló közbiztonsága, amelyről a környezet az 1970-es évek elejétől a faluban megtartott nyilvános tanácsi, bírósági, rendőrségi meghallgatások, tárgyalások révén is tudomást szerezhetett. (falopásokról, verekedésekről, betörésekről, erőszakoskodásokról szólnak a nyilvános tárgyalások beszámolóí.¹¹³) A községben 1973-ban megszűnt az MSZMP helyi szervezete, mivel létszáma 10 fő alá csökkent, a magyarmecskői pártszervezet csoportjaként működött tovább 1989-ig. 1972-ben feloszlott az egy évvel korábban 28 fővel újjáalakult községi KISZ szervezet is, ezt a falu akkor vezetése azzal indokolta, hogy „...személyi problémákkal magyarázható, mivel magyar fiatal tisztséget nem vállalt, a cigányifjúság körében viszont nem volt vezetésre alkalmas személy”.¹¹⁴ 1965 -1974 között (9 év alatt) az 5 tanítót foglalkoztató községi iskolában 27 pedagógus váltotta egymást. (1972-ben pl. a 91 tanulóval foglalkozó 5 pedagógus közül 1 volt képesített, a másik 4 csak érettségivel rendelkezett). Az 1971-ben született Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió¹¹⁵ (OTK) alapján Gilvánfa a szerepkör nélküli településkategóriába került, ez is nagymértékben meghatározta további helyzetének alakulását. 1985-től megszűnt mint önálló tanácscsal rendelkező település, a lakosság ügyeit a Magyarmecskői Községi Közös Tanács ide telepített kirendeltsége intézte. Gilvánfa és a körzetközpont között nem volt ritka a faluban

működő iskolával kapcsolatos vita, a gilvánfaiak a felújítások elmaradását nehezményezték a leggyakrabban.

Az 1970-es évek közepétől már nem csak az őslakosság elöregedése, a faluban perspektívát nem látó magyar családok elköltözése volt tapasztalható, hanem a telepeken élő, illetve a faluba már betelepült cigányok közül is többen elköltöztek a környező községekbe.¹¹⁶ Gilvánfa állandó népessége 1970 – 1990 között 281 fővel csökkent.¹¹⁷

A falu lakosságának csökkenését konstatálja az 1978-as községi krónika is. „A lakosság a legutóbbi népszámláláshoz viszonyítva 157 fővel csökkent. Ha ezt 5 lélekszámú családokhoz viszonyítom, az 31 család elköltözését jelenti. Meg kell említeni, hogy a magyar lakosságból a magyar fiatalok szinte valamennyien elköltöztek. Emellett és főleg a telepről is sok cigánycsalád költözött el a környező falvakba. Ez a folyamat jelenleg is tart.” A krónikában közölt táblázat alapján ebben az évben a falu lakóinak 77,8%-a volt cigány.

1978-ban a faluban és a Varga-telepen élő lakosság megoszlása a következő képet mutatta:

A falu magyar lakossága		A falu cigány lakossága		Varga telep lakossága		Összesen	
Család	Fő	Család	Fő	Család	Fő	Család	Fő
30	98	31	136	56	209	117	443

Az 1980-as évekre a településen élők foglalkoztatásában már a vidéki munkahelyek (elsősorban segédmunka az építőiparban, bányáknál, mezőgazdasági üzemeknél, pécsi vállalatoknál) voltak meghatározóak. 1980-ban a 139 gilvánfai munkavállalóból 118 ingázott, 1990-ben a 83-ból 72.¹¹⁸ (Egy 1988-as, a községről szóló riportban olvasható, hogy az ingázó gilvánfai férfiak közül „három kőműves és egy ács kivételével mindenki segédmunkás.”¹¹⁹)

A faluba és a Varga-telepre történt beköltözéssel párhuzamosan életformát váltó, többségében mezőgazdasági és ipari bérmunkássá váló cigányok – noha a magyar társadalom legszó szegmensében helyezkedtek el továbbra is - az 1980-as évek végére helyzetüket, lehetőségeiket már valamivel jobbnak látták mint korábban. Aki dolgozott hitelt vehetett fel, gyarapodhatott. Volt, akinek már tellett új házra, autóra, színes televízióra, háztartási gépekre, jobb ruhákra. Végbement egy nagyon szerény mértékű vagyoni differenciálódás, az 1980-as évek végi gilvánfai társadalomban azonban a kiszolgáltatott és szegény, alacsonyan kvalifikált, támogatásra szoruló és sok vonatkozásban sebezhető emberek voltak túlnyomó többségben. Az 1960-as évektől az 1980-as évek végéig sikerült elérni, hogy a gilvánfai gyerekek mindegyike óvodába, iskolába járhatott, a munkaképes korú férfiaknak volt munkája, a leggyengébb minőségi Varga-telepi lakások is jobb körülményeket biztosítottak a Géza-telepi putriknál.

Az 1960-as évek második felétől – köszönhetően a különböző megyei párt-és tanácsi jelentéseknek – Gilvánfa mint a baranyai cigányok letelepítésének, beilleszkedésének egyik legtöbbször hivatkozott és példaként említett települése jelenik meg. A gilvánfaiak kivételezett helyzetét azonban gyakran tették szóvá a környező településeken élő cigányok. „Nem törődik velünk senki se! ... Gilvánfán is laknak oláh népek, de azok kapnak mindenfélét. Asszony ruhákat, meg ember ruhákat. Oda kocsival viszik a használt holmit. Csak le kell válogatni. Meg vöröskeresztes csomagokat kapnak. Hát ihyent hozzáánk nem hozhatnának?” - panaszkodtak a szomszédos Besence cigányai.¹²⁰

A XIX.sz. második felétől folyamatosan gazdasági problémákkal küszködő, az 1950-es évek utáni fejlesztésekből rendre kimaradó Dél- Baranya a községeiben letelepedő cigányoknak az integrációhoz szükséges feltételeket csak korlátozott mértékben tudta biztosítani. Az erdei telepekről, elhagyott pusztákról az egyre jobban fogyatkozó népességű falvakban való beköltözések jelentős mértékben javítottak a cigányok

lakáskörülményein, további integrációjukat azonban ugyanazon okok nehezítették, amelyek miatt az őslakosság elköltözött: a szükséges fejlesztések és beruházások elmaradása, az oktatási és kulturális intézmények gyengébb színvonala, fejletlen infrastruktúra, munkahelyek hiánya. Arra a nagyobb létszámú szakképzetlen munkaerőre, amelyre az 1960-as, 70-es években még számítottak a térség termelőszövetkezetei, az 1980-as évek végén már nem volt szükség. A növényvédőszeret gyártó sellyei AGROKÉMIA, a Ganz Műszer Művek vajszlói alkatrész gyára, a sellyei Építőipari Szövetkezet, a Vízgazdálkodási Társulás, a Drávamenti ÁFÉSZ, – hogy csak a 80-as évek nagyobb környékbeli foglalkoztatóit említsük – a semmiféle szakképzettséggel nem rendelkező cigányoknak csak egy kisebb részét tudta alkalmazni. A döntő többség Pécsen talált magának munkát az Építőipari, valamint a Magas-és Mélyépítő Vállalatnál, a Bőrgyárban, a szén-és uránbányánál.

Az 1990-es évek elején bekövetkező nagyarányú munkanélküliség előszelei már az 1980-as évek közepén érintették Baranya megyét. „*Az elhelyezkedés okoz gondot a megyében a megváltozott munkaképességűeknek, a szakképzetleneknek, az egy műszakos munkahelyet igénylő nőknek, az adminisztrációs munkakört keresőknek, egyes hátrányos helyzetű csoportoknak – köztük elsősorban a cigányoknak -, a nem fizikai munkát kereső nyugdíjasoknak és a leszállékolt bányászoknak*” – nyilatkozta még 1985-ben a Baranya Megyei Tanács Munkaügyi Osztályának munkatársa. ¹²¹

Az iskolakörzetesítés következményeképpen az 1980-as években Gilvánfán már nem volt iskola, a gyerekek a magyarmecskői iskolába jártak, ahol 1985-ben a 160 tanuló 35%-a volt veszélyeztetett, 40%-a hátrányos helyzetű, közel 60%-a cigányszármazású, és 20%-uk élt még telepen. ¹²² 1988-ban a kultúrházat is bezárták, mert életveszélyessé vált, a községben a kocsmán kívül közösségi összejövetelekre alkalmas hely nem volt. A rendszerváltás előtt alig több mint egy évvel a faluba látogató újságíró ezt jegyezte fel: „...*a porták kerítései kidőltek, földjüket felverte a gaz, az épületek pedig – mivel csak lakják őket – mállanak. Ami első pillantásra is feltűnő: elhanyagolt az utca, fű nő a templomajtóban és az útszéli kereszt tövében. Csak a bolt és a kocsmá előtt „letaposott”, a föld.*” ¹²³

Végjegyzet

1.101 A 45 településből álló, 800 négyzetkilométer kiterjedésű dél-baranyai Ormánság a Mecsek és a Villányi hegységek, valamint a Dráva folyó által határolt területen belül elhelyezkedő, hozzávetőlegesen 20 km. széles és 40 km. hosszú, sajátos hagyományokkal és természeti adottságokkal rendelkező tájegység. Településeinek többsége (35) jelenleg a sellyei kistérséghez tartozik. Az Ormánsági falvakat eredetileg a református vallásúak többsége, sajátos hagyományok és népviselet jellemezte és különböztette meg környezetétől. „Nyelve magyar, vallása református, női viselete pedig a kebeli” – határozták meg röviden – Lukácsy Imre diósvizlői református lelkész nyomán - kiterjedését néprajztudósok Ld.: Lukácsy Imre: Az Ormánság népe. Pécs, 1907

A térségbe északi irányból beáramló Gilvánfát (és Kisasszonyfát) azonban - elsősorban a katolikus vallásúak többsége miatt - nem sorolták a vallási és a néprajzi sajátosságok alapján behatárolt ormánsági települések közé, mint ahogy földrajzilag ugyancsak a térséghez tartozó, többségében katolikus horvátok által lakott Drávaszátárt, Révfalut, vagy Drávakeresztúrt sem.

Fontos megjegyezni, hogy az Árpád-korban még nagyobb térséget jelölt az Ormán, Ormánköz, Bőköz névvel jelölt terület. A sík, erdős, mocsaras Dél-nyugat Baranyát, amelyhez nem csak Dráva-völgye, hanem Szigetvár és Szentlőrinc környéke is beletartozott. A XVII.sz. végién született egyházigazgatási dokumentumok szerint is ezt a nagy tájegységet jelentette az Ormánság, amely aztán a XIX.sz.-ban szűkült le a 45 drávamenti református községet magában foglaló területre. Ld.: Barakonyiné Vincze Klára: A Drávamenti baranyai falvak népessége és gazdasága. Kézirat. MTA DTI, Pécs, 1986.

2 Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Baranya Monográfia Sorozat. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1979

3 U.o.

4 Buda visszavétele után az európai keresztény sereg Bádeni Lajos őrgrof vezetésével egész a Drávaig üldözte a fölmentésre küldött török csapatokat. Ettől kezdve évekre állandósult a harc Baranyában: egyik oldalról a császári seregek Lotharingiai Károly, Savoyai Jenő és Bádeni Lajos vezetésével, a másiktól a kétségbeesetten újra és újra támadó törökök dúlták a dél-baranyai falvakat. Amikor 1687. augusztusában a nagyharsányi csatával, majd Szigetvár visszavételével Dél-Baranya visszakerült a magyar király uralma alá, a teljes pusztulás képét mutatta a térség.

5 Follajtár Ernő: Baranya vármegye eltűnt helységei. Községi adattár 4.sz. Pécs, 1942.)

6 Nagy Lajos: A Császári Udvari Kamara pécsi prefektúrájához tartozó terület 1687-ben. Baranyai Helytörténetírás 1978. BML., Pécs, 1979

7 Timár György: A pécsi provizorátus faluösszeírásainak a török időkre vonatkozó feljegyzései (1695, 1696) Baranyai Helytörténetírás 1982. BML., Pécs, 1983.

8 Várady Ferenc (szerk): Baranya múltja és jelene. I., II.Pécs, 1896 – 1897.Ebben történik említés arról, hogy az 1542-es összeírás (amely a török elleni védekezéshez szükséges adó beszedéséhez készült) idején az Istvánfiak 10 községgel bírtak Kisasszonyfa környékén, ezek egyike lehetett Gilvánfa, amely egyházilag is a kisasszonyfai plébániához tartozott.

9 A sellyei uradalom községei az 1767. évi állapot szerint: Gilvánfa, Kákics, Kisasszonyfa, Kicsány, Kistapolca, Komló, Marócsa, Mecsekjánosi, Nagycsány, Ócsárd, Oszró, Pázdány, Sellye, Siklósnagyfalu, Sósvertike, Szopok, Zaláta.

Ld.: Borsy Judit:Baranyai uradalmak a XVIII–XX. században.

10 Rozs András: A sellyei uradalom javai 1747-ben. Baranyai Helytörténetírás 1987. BML, Pécs, 1988.

11 Bezerédy Győző: Agrárvonatkozású ábrázolások Baranya megye községeinek pecsétjein. Baranyai Helytörténetírás 1980. BML.,Pécs, 1981.

12 Móró Mária Anna: Baranya vármegye malmai 1785/86-ban. Baranyai Helytörténetírás 1985-86. BML, Pécs, 1986.

13 Magyarország történeti helységnévtára Baranya megye (1773-1808) KSH.2011.

14 T.Mérey Klára: Baranya települései az első katonai felmérés idején. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2004.

15 Így pl. az 1820-as évek végén Mikolics Márton Kővágószőlősről, az 1830-as évek közepén a három nyelven beszélő, „capitális iskolát és preparandiat” végzett Bertha József Pécsről érkezett a faluba.

16 Petrovich Ede: Baranya megye népoktatása a reformkorban. (1810- 1848) Baranyai Helytörténetírás 1974/1975. BML., Pécs, 1976.

17 Magyarország geographiai szótára. Kiadta: Fényes Elek, Pest, 1851

18 A hg. Battyány Fülöp által birtokolt uradalmak: Körmen, Németújvár, Inta, Kanizsa, Ludbreg, Enying, Bóly és Sellye.

19 Így pl. 1910-1938 között a Bencze, Bondicz, Lombár, Milus, Pörös, Szabó, Szűcs, Torbó, Tóth és Végh családok tagjai kerültek gyakrabban valamelyik választott önkormányzati pozícióba. ld.: Gilvánfa község testületi ülési jegyzőkönyvek. Szentlőrinci Főszolgabírói iratok. Magyarmecskai körjegyzőség iratai. BML. V.146.c.

²⁰ „Valahol túl, meseországban...” Az amerikai magyarok 1895 – 1921. Szerk.: Albert Tezla. Európai Kiadó, Bp. 1987.

21 Szili Ferenc: Kivándorlás a Dél-Kelet Dunántúlról Horvát-Szlavonországba és Amerikába 1860 – 1914. Kaposvár, 1995.

22 U.o.

23 A történeti statisztikai adatok alapján a Gilvánfán élők száma 1785 – 1941 között 64%-al, 278 főről 456 főre emelkedett.²³ A XIX. sz. második felétől azonban már a faluban élőkhez számították a környék erdeiben élő cigányokat is. Ld.: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 18. Baranya megye. KSH. Bp. 2001.

- 24 Dr. Buday Dezső: Az egyke Baranyavármegyében. Budapest, 1909.
- 25 Statisztikai adatok gyűjteménye a Baranyamegyei községi és körjegyzőségekről 1895. Mohács, 1898.
- 26 Kiss Géza: Ormánység. Gondolat Kiadó, Bp. 1986.
- 27 Soós Sándor: Egy 30 év előtti látogatás. Baranyai Művelődés. 1969 június.
- 28 Mórícz Zsigmond: Tiszta falvak. Kelet Népe, 1938. 6.szám (június)
- 29 Dunántúl, 1936 május 16
- 30 Ilyen volt Soós Ferenc vendéglős, vagy Pál János . – aki a Draskovics-uralom szolgálatában állt mint gazda 40 évig – 1918-ban nyitotta meg vegyeskereskedését a faluban. (Pécs-Baranyai Ismertető. Szerk.: Kalotai László. Pécs, 1934.)
- 31 Szeghalmi Gyula: Dunántúli vármegyék. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala. Bp. 1938.
- 32 u.o.
- 33 Török Géza: Földbirtokviszonyok és a mezőgazdasági munkások helyzete Baranya megyében az 1938. évben. Baranyai Helytörténetírás 1980. BML., Pécs, 1981.
- 34 1931-1939 között kiadott szegénységi bizonyítványok. BML.IV. 1406. Pécs Város Polgármesteri Hivatala)
- 35
- Magyarország településeinek vallási adatai 1880 -1949. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1997.(I-II. kötet)
- 36 Laki János: A népiskolák fejlődése, illetve stagnálása a két világháború közötti Baranyában. In.: Baranyai Helytörténetírás 1982. Baranya Megyei Levéltár, Pécs,1983.
- 37 Gilvánfa község ünnepe. Dunántúl, 1926 június 13.
- 38 Pécs-Baranyai Ismertető. Szerk.: Kalotai László. Pécs, 1934.
- 39 Vonyó József: Parlamenti választások Baranyában – 1935-ben. Baranyai Művelődés 1984/ 2-3-
- 40 Hoóz István: A magyarországi cigányösszeírások és a cigánynépeség számának alakulásáról. In.: A cigányok számának és demográfiai helyzetének alakulása Baranya megyében. Tanulmánygyűjtemény, JPTE Közgazdaságtudományi .Kar – Baranya Megyei Tanács VB., Pécs, 1989.
- 41 Móró Mária Anna: Cigányok Baranya megyében a XVIII.sz. végén. Baranyai Művelődés, 1977/1.
- 42 Móró Mária Anna: Mária Terézia cigányrendeletei és a Baranya megyei cigányösszeírások 1775 – 1779. Baranyai helytörténetírás 1978. BML., Pécs, 1979.
- 43 Dr. Andrásfalvy Bertalan: A Baranya megyében élő cigánylakosság megoszlása anyanyelv és terület szerint. In.: A cigányok számának és demográfiai helyzetének alakulása Baranya megyében. Tanulmánygyűjtemény. JPTE Közgazdaságtudományi Kar – Baranya Megyei Tanács VB. Pécs, 1989.
- 44 Sir Angus Fraser: A cigányok. Osiris Kiadó, Bp.2000.
- 45 Havas Gábor: "A Baranya megyei teknővájó cigányok" (In: Cigányvizsgálatok. Művelődéskutató Intézet Bp. 1982. 61-140 l)
- 46 Igy pl.: kelderás – üstfoltozó, lovári – lókereskedő, csurári – szitakészítő, urszárok – medvetáncoltatók

47 A román kifejezés a magyar eredetű baia (= bánya) szóból képzett foglalkozásnév, mely magyarul bányászt jelent. A kutatók abban viszont már nem egyeznek meg, hogy a bányászás fogalma itt tényleges bányászatra, pontosabban aranybányászatra, avagy a fa kivágására, a fateknő készítésére utal.

48 Orbán Balázs: A Székelyföld. Európa Kiadó, Bp. 1982.

49 Magyarország geographiai szótára. Szerk.: Fényes Elek. Pest, 1851

50 50 Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 18. Baranya megye. KSH. Bp. 2001.

51 Lankó József alsószentmártoni plébános szóbeli közlése, de ezt állítja Katona Imre „A baranyai cigányságról” címmel a XXXIII. Honismereti Akadémián 2005. június 29-én elhangzott előadásában is.

52 Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 18. Baranya megye. KSH. Bp. 2001.

53 Várady Ferencz (szerk.): Baranya múltja és jelenje. Pécs, 1869. 210.o.

54 Pomogyi László: Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Osiris – Századvég, Bp. 1995.

55A Magyarországon 1893 január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Bp. 1895..

56 Hoóz István: A magyarországi cigányösszerásokról és a cigánynépesség számának alakulásáról. In.: In.: A cigányok számának és demográfiai helyzetének alakulása Baranya megyében. Tanulmánygyűjtemény, JPTE Közgazdaságtudományi .Kar – Baranya Megyei Tanács VB., Pécs, 1989.

57 Az 1881 elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községe szerint részletezve. Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Bp. 1982.

58 Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 18. Baranya megye. KSH. Bp. 2001.

59 Az 1941.évi népszámlálás 3/a. Anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret c. kötete. (Történeti Statisztikai Kötetek. KSH, Bp. 1983.

60 Magyarország helységnévtára 1944. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1944

61 Magyarország helységnévtára 1944. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1944

62 Rozsnyai Ilona: Lehet-e beszélni a gilvánfai cigányoknál kulturális életről? Szakdolgozat. SZTF. Szombathely, 1980.

63 Néhány háza az 1950-es évek közepéig állt fent.

64 1972-re számolták fel.

65 A telepek elhelyezkedésével kapcsolatban információval szolgált még dr.Heindl Péter jogász, korábban a térségben dolgozó pedagógus, jelenleg a Gilvánfán működő tanoda vezetője

66 Gilvánfa község testületi gyűlési jegyzőkönyvei.Magyarmecskői körjegyzőség iratai. BML. V.146.c

67 Fenyvesi József 1928. március 16-án született Gilvánfán. Az iskola befejezése után kanászként dolgozott a faluban, majd tehénpásztorként a közeli Gyöngyfán, később kubikus munkát végzett. Egy ideig a település vöröskeresztes titkári volt. 1972-ben költözött el a szomszédos Magyarmecskére.

68 Orsós Jakab: Ugaron hagyott élet. Pannon Tükör. (Nagykanizsa) 1997. 5. szám

- 69 Pomogyi László: Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Osiris – Századvég, Bp. 1995.
- 70 Orsós Jakab: Ugaron hagyott élet. Pannon Tükör. (Nagykanizsa) 1997. 5. szám
- 71 Fleck Gábor – Virág Tünde: Hagyomány vagy alkalmazkodás, avagy Gilvánfa kívül-belül. Szociológia Szemle 1998/1.
- 72 Baranyai Béla – G.Fekete Éva – Koncz Gábor: A roma szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és sellyei-siklói kistérségekben.. MTA. RKK. 2005
- 73 Kimutatás a bevonultak hadisegélyéről a Törzskönyv alapján (1941-1948) Magyarmecskői körjegyzőség iratai. BML. V.146.c
- 74 1945 áprilisában és májusában alakultak meg az Kommunista Párt megyei, majd a járási bizottságai. (A szentlőrinci pártbizottság titkárává Szabó Istvánt választották.) Ezt követően kezdődött meg a községi pártszervezetek létrehozása..
- 75 A falu MDP, majd 1956 után MSZMP szervezetének egyik alapítója, szervezője majd vezetője Varga János tanácselnök volt. Az önálló községi MSZMP szervezet 1973-ban megszűnt.
- 76 A magyarországi cigányok – még akik asszimilálódtak is – kimaradtak a földosztásból. Hegedűs András a Rákosi korszak egyik vezető politikusa, 1956-ig miniszterelnök írta visszaemlékezésében „...Két elképzelés küzdött egymással: az egyik szerint a földet a szegényparasztnak kell kapniuk egyenlő mértékben. (Persze az egyenlő elosztás legradikálisabb hívei sem gondoltak arra, hogy a cigánylakosság is földhöz jusson, ők még a leghaladottabb gondolkodásúaknál is kívül estek a földműves fogalmán.” Hegedűs András: A történelem és a hatalom igézetében. Kossuth Kiadó, Bp. 1988.
- 77 A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1452 – 1986. Kossuth, Bp. 1986.
- 78 Független Néplap, Pécs, 1848 január 10.
- 79 Független Néplap, Pécs, 1948 január 16
- 80 Független Néplap, Pécs, 1948, május 9.
- 81 Egy rendőrfőhadnagy által összeállított jelentés 165 cigánytelepet említ Baranya megyében, ahol összesen 7500 ember lakott. A telepek közül a legnépesebbek az un. teknővájó telepek voltak – 114 ilyen regisztráltak - ahol 6414-en éltek. Külön is említi a jelentés az ormánsági Csányoszró közelében levő telepet, ahol nagyon rossz körülményeket tapasztaltak. Márfi Attila: Baranya cigánytelepeinek felszámolása a tanácskorszakban. In.:Cigánysors. A cigánység történeti múltja és jelene. Emberháza Alapítvány, Erdős Kamill Cigánymúzeum, Cigány Kulturális és Köznevelődési Egyesület közös kiadványa, Pécs, 2005.
- 82 Kimutatás az 1951. évi kötelező sertés és marha beszállításról. Gilvánfa Község Tanácsának iratai Baranya Megyei Levéltár, XXIII.772. R.e.sz.: 1. doboz
- 83 Gilvánfa Község Tanácsának 1951 november 18-i ülésének jegyzőkönyvéből. Gilvánfa Község Tanácsának iratai. Baranya Megyei Levéltár. XXIII.772.
- 84 Sellyei Járási Tanács tanácsüléseinek jegyzőkönyvei 1953 - 1957. Baranya Megyei Levéltár. XXIII.301.a. 1.doboz
- 85 Gilvánfa, 1953. november 15. Új Dunántúl, 1953/6. Magyar Írók Szövetsége Dunántúli Csoportja, Pécs, 1953.
- 86 U.o.
- 87 Az 1951 március 10-i község tanácsülés jegyzőkönyvéből. Gilvánfa Község Tanácsának iratai Baranya Megyei Levéltár XXIII.772.
- 88 Az 1953 november 14-i ülés jegyzőkönyvéből. Sellyei Járási Tanács tanácsüléseinek jegyzőkönyvei 1953 - 1957. Baranya Megyei Levéltár. XXIII.301.a.
- 89 A Községi Tanács á.b. bizottságának 1956 április 20-i ülésének jegyzőkönyvéből. Gilvánfa Község Tanácsának iratai Baranya Megyei Levéltár XXIII.772.

- 90 Sellyei Járási Tanács tanácsuléseinek jegyzőkönyvei 1953 - 1957. Baranya Megyei Levéltár. XXIII.301.a.
- 91 Sellyei Járási Tanács tanácsuléseinek jegyzőkönyvei 1953 - 1957. Baranya Megyei Levéltár. XXIII.301.a.
- 92 1959 február 28-i tanácsülés jegyzőkönyve. Sellyei Járási Tanács tanácsuléseinek jegyzőkönyvei .Baranya Megyei Levéltár. XXIII.301.a.
- 93 1960 augusztus 27-i tanácsülés jegyzőkönyve. Járási Tanács tanácsuléseinek jegyzőkönyvei .Baranya Megyei Levéltár. XXIII.301.a.
- 94 40 forintot osztottak az „öregék” szövetkezetében. Dunántúli Napló, 1961 február 1.
- 95 Baranya megye járásainak és községeinek fontosabb mezőgazdasági adatai. I. kötet. Az 1951 – 57 évi és az 1962. évi termelési adatok
Agrárgazdasági Kutató Intézet Közleményei 1/1. Bp. 1965
- 96 Az 1960 március 11-1 Vb. ülés jegyzőkönyvéből. Gilvánfa Községi Tanács VB. jegyzőkönyvei. Gilvánfa Község Tanácsának iratai Baranya Megyei Levéltár XXIII.772.
- 97 Varga-telep. Dunántúli Napló, 1965 január 8.
- 98 Hajnalodik Gilvánfán. Dunántúli Napló, 1957 július 14.
- 99 Dokumentumok a baranyai cigányság történetéből- In.: Tanulmányok és Források Baranya megye történetéből 11. (kézirat) Baranya Megyei
Levéltár Pécs 2004
- 100 Az interjú készítette Pörös Béla 2005-ben
- 101 Dokumentumok a baranyai cigányság történetéből- In.: Tanulmányok és Források Baranya megye történetéből 11. (kézirat) Baranya Megyei
Levéltár Pécs 2004
- 102 Az 1963 augusztus 6-i VB ülésre készített „A község egészségügyi helyzete”c. beszámolóból. .Gilvánfa Községi Tanács VB. jegyzőkönyvei. Gilvánfa Község
Tanácsának iratai Baranya Megyei Levéltár XXIII.772.
- 103 1964 április 14-i tanácsülés jegyzőkönyve. Gilvánfa Községi Tanács VB. jegyzőkönyvei. Gilvánfa Község Tanácsának iratai Baranya Megyei Levéltár XXIII.772.
- 104 Faludi András: Cigányok. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1964.
- 105 Gilvánfa Községi Tanács VB. jegyzőkönyvei. Gilvánfa Község Tanácsának iratai Baranya Megyei Levéltár XXIII.772.
- 106Az 1963 november 5-én megtartott VB. ülés jegyzőkönyvéből. Gilvánfa Községi Tanács VB. jegyzőkönyvei. Gilvánfa Község Tanácsának iratai Baranya Megyei
Levéltár XXIII.772.
- 107 Az 1963 december 3-i vb. ülésre készített „Ifjúság és gyermekvédelem helyzet községünkben” c. beszámolóból: Gilvánfa Községi Tanács VB. jegyzőkönyvei. Gilvánfa
Község Tanácsának iratai Baranya Megyei Levéltár XXIII.772.
- 108 1959 február 28-i tanácsülés jegyzőkönyve. Sellyei Járási Tanács tanácsuléseinek jegyzőkönyvei .Baranya Megyei Levéltár. XXIII.301.a.
- 109 Az 1970-es 1980-as, 1990-es népszámlálások Baranya megyei kötetei.
- 110 Statisztika évkönyv 1965. Baranya megye. KSH Baranya Megyei Igazgatósága, Pécs, 1966.

111 Baranya megyei községi krónikák.Gilvánfa 1972 – 1981. BML. XXXII.13. 206.doboz

112 Baranya megyei községi krónikák.Gilvánfa 1972 – 1981. BML. XXXII.13. 206.doboz

113 U.o.

114 Baranya megyei községi krónikák.Gilvánfa 1972 – 1981. BML. XXXII.13. 206.doboz

115 A dél-baranyai aprófalvak helyzetét is nagymértékben rontotta az 1971-es OTK (Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió) amelynek révén megkezdődött a hazai településrendszer körzetesítése, a közigazgatás, az oktatási, egészségügyi és kulturális intézményeknek a kijelölt körzetközpontokban történő centralizációja. A fejlesztési források koncentrációja nem tűnt ugyan ésszerűtlen megoldásnak, de arra csak kevesen figyeltek fel, hogy az aprófalvak népessége csökken ugyan, de ezeknek a településeknek a többsége mégsem néptelenedik el, sőt az elvándorlást sok esetben új jellegű népesség bevándorlása követte. A kisfalvakból elköltözőket a szegény és segítségre szoruló cigány és nem cigány családok beáramlása követte.

116 A telepeken élő családok más falvakba való elköltöztetése a Baranya Megyei Tanács által is szorgalmazott és más településeken is alkalmazott „széttelepítési” politika jegyében történt, így kerültek gilvánfai cigánycsaládok a járás több községébe, így pl. Besencére, Magyarmecskére, Sellyére, Vajszlóra.

117 Az 1970-es, 1980-as és 1990-es népszámlálások Baranya megyei kötetei. Központi Statisztika Hivatal.

118 Forrás: KSH. Népszámlálási adatok.(KSH Baranya Megyei Igazgatóság)

119 Franka Tibor: Falu-e a cigányfalu? Magyar Hírlap, 1988 12.10

120 Tüskés Tibor: Besence. Jelenkor, 1975 novemberi szám

121 Solt Ottilia: Foglalkoztatáspolitikai garanciák. In.: Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások. Első kötet. 301-306 o. A Beszélő politikai és kulturális folyóirat kiadása, Bp. 1998. Eredeti megjelenés: HVG, VII.évf. 12.sz. (1985)

122 Bernics Ferenc: Közoktatás és Tanügyigazgatás Baranya megyében 1945 – 1985., Pécs, 1989.

123 Franka Tibor: Falu-e a cigányfalu? Magyar Hírlap, 1988 1

A térbeli – társadalmi elkülönülés által leginkább veszélyeztetett lakóterületek az Európai Unió régi és új tagállamaiban ¹⁰²

1. Szegénység, depriváció, kirekesztődés

A jelen tanulmányban vizsgált problémák megértéséhez fontos áttekinteni a diszkriminációval és egymással is szoros kapcsolatban levő olyan fogalmakat mint a *szegénység, depriváció és társadalmi kirekesztődés*. Mindegyik kérdéskörnek óriási szakirodalma van és már csak terjedelmi okokból sem vállalkozhatunk arra, hogy valamennyi, az e-fogalmak értelmezésével kapcsolatos meghatározást felsoroljuk, így inkább a ma leginkább használatos fogalom-meghatározások közreadására szorítkozunk.

A szegénység értelmezése

A három közül talán a szegénység fogalma a leggyakrabban használt mind a hétköznapi érintkezésben, mind a tudományos és a politikai diskurzusokban. A társadalomkutatók és történészek azzal nagyjából egyetértenek, hogy szegénység mindig volt, de nem mindig, vagy

102 Dolgozat az Európai Unió Régiók Bizottsága (CoR) számára készített „Addressing community cohesion: Good practice in equalities legislation at the local and regional level, with particular emphasis on deprived rundown areas” c. tanulmányhoz készült háttéranyag (2022 augusztusában módosított változat)

legalábbis nem minden formájában vált problémává, kihívássá, mozgósítóvá, vagy beavatkozást kiváltóvá.¹⁰³

A 2. világháború befejezését követő évtizedekben Európa nyugati felében és az Egyesült Államokban úgy tűnt, hogy a nagyarányú gazdasági fejlődés eredményei megteremtik majd a szegénység felszámolásához szükséges feltételeket, a jóléti társadalom alapjait. Az 1950-es évek második felétől azonban már egymás után láttak napvilágot olyan tanulmányok, amelyek a társadalmak mélyén meghúzódó problémákra igyekeztek felhívni a figyelmet. (Sheehan: Welfare Mother, Auletta. Underclass, Sharff: Ghetto Family, Segelmann és Basu: Poverty in America, Murray: Losing Ground)

Az Egyesült Államokban az 1962-ben jelent meg Harrington *The Other America* című könyve, amely hozzájárult ahhoz, hogy 1964-ben Johnson elnök meghirdette a szegénység elleni háborút. Bourdieu és Passeron könyve, az 1964-ben kiadott *Örökösök* (Les Héritiers) az iskolai oktatásban tapasztalható esélyegyenlőtlenségek bemutatásával az elkövetkezendő évtizedekben az iskolai hátrányok társadalmi meghatározottsága, az életesélyek és a szegénység összefüggéseinek kutatásait alapozta meg Townsend és Abel-Smith *The Poor and the Poorest* című, 1965-ben megjelent munkája a mai napig az angol szociálpolitika egyik alapműve.

Abszolút és relatív szegénység

A szegénységről szóló szakirodalom abszolút és relatív szegénységről beszél. *Abszolút szegénységen* a kutatók azt az állapotot értik, amikor az egyén szintjén a fizikai erőnlét fenntartása és veszélyeztetett. Más szóval az éhezés, az éhhalál veszélyezteteti. Az „abszolút” mérce persze történelmileg viszonylagos, emellett számos gazdasági, társadalmi tényező függvénye az, hogy az egyes országokban az életszínvonal milyen minimumszintjét alakítják ki a mérhető jövedelmek, juttatások, és ellátottságok alapján.

A *relatív szegénység* fogalmának meghatározása Pete Townsend¹⁰⁴ nevéhez fűződik. Szerinte az egyének akkor élnek szegénységben, ha nem áll rendelkezésükre elegendő forrás ahhoz, hogy úgy táplálkozzanak, olyan tevékenységekben vegyenek részt, és olyan életfeltételekhez, javakhoz jussanak, amelyek társadalmukban szokásosak vagy legalább széles körben elfogadottak és helyeslésre találnak. A fentiek értelmében a szegénység észlelése az egyén szintjén nem csak anyagi nélkülözéssel, hanem a társadalmi egyenlőtlenségek érzékelésével is összefügg.

A „szegénység kultúrája”

103 Ha a szegénység különböző történelmi korszakokban történő megjelenését kívánjuk alapul venni további vizsgálódásainkhoz, akkor talán érdemes Hobsbawnt értelmezéséből kiindulni, aki a szegénység három, markánsan szét nem választható jelentését különbözteti meg: a társadalmi szegénységet, a pauperizmust és a morális szegénységet. Ld.: Ferge Zsuzsa: Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből (Kávé Kiadó, Budapest, 1998) c. művében idézi. Eredeti megjelenés: „International Encyclopaedia of the Social Sciences”. Macmillan and free Press. 12.kötet „Poverty” címszó, szerző: E.J. Hobsbawnt

„A társadalmi szegénység nem csupán gazdasági, hanem társadalmi egyenlőtlenséget is jelent, azaz függőségi, vagy kizsákmányoltsági viszonyt teremt. Ebben az értelemben a szegénység relatív, azaz nem kötődik meghatározott jövedelmi szinthez vagy vagyonhoz, bár a preindusztriális vagy fejletlen gazdaságokban az egyént szegénynek minősítő szint általában nincs messze a megélhetési küszöbötől”

„A pauperizmus emberek olyan csoportját írja le, akik külső segítség nélkül vagy teljesen képtelenek önmaguk eltartására, vagy az olyan szintű önfenntartásra, amit (az adott időben) konvencionálisan minimálisnak tekintenek”

104 Peter Townsend: Poverty in the United Kingdom (1979)

Oscar Lewis elgondolása, a „szegénység kultúrája”¹⁰⁵ megelőzi és valamilyen formában meg is előlegezi azt a miliókonceptiót, amely az 1980-as évek német rétegződéskutatásaiban kristályosodott ki és tett szert nagy népszerűsége.

Lewis munkái antropológiai és szépirodalmi ihletettségek, a latin amerikai, mexikóvárosi nyomornegyedekben élő szegények életmódját és élethelyzetét írják le. Tapasztalatai és elképzelései szerint a szegénység és a hátrányos jövedelmi helyzet nemcsak alacsony szintű életkörülményeket hoz magával, hanem sajátos kultúrát is teremt, nevezetesen az értékek és magatartások olyan rendszerét, amely eltér a középosztályi vagy az adott társadalomban általánosan elfogadott kultúrától.¹⁰⁶

Ez – a családi szocializáción keresztül a gyermekekre is áthagyományozódó – kultúra és életmód teszi lehetővé, hogy a szegények alkalmazkodjanak a nehéz körülményekhez, ez biztosítja számukra a túlélést, továbbá elfogadható életérzést és egyfajta boldogságot is. Lewis ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy ugyanez a kultúra akadályozza meg, hogy a körülmények esetleges javulása dacára az érintettek kilépjenek a szegénység státusából, vagyis, aki szegénnyé válik, az az is marad, sőt nem csak ő, de nagy valószínűséggel leszármazottai is.

A „kétharmados társadalom” elképzelése

A „kétharmados társadalom” elképzelése azt a társadalmi helyzetet nevezi meg, amikor a népesség többsége (kétharmad) a népesség kisebb részét (egyharmad) formáldemokratikus eszközök révén a társadalomból kizárja, relatív jólétét pedig ezen kisebbség kizárása révén éri el. Míg tehát a többség élvezi a fejlődés minden előnyét, egy tetemes kisebbség állandó, strukturális hátrányban van. E koncepciót vitatták és vitatják mind az arányok, mind pedig az éles határok feltételezését tekintve. A szegény és nem szegény társadalom elkülönülését, a szegények tartós leszakadását megfogalmazó elképzelések a társadalmon belüli éles megosztottságból indulnak ki.¹⁰⁷

Több kutatás is elveti azt az állítást, hogy a szegények és nem szegények között (alulról) egy átjárhatatlan fal húzódna, ugyanakkor az is látszik, hogy a szegények egy csoportja tartósan „elkülönül” a társadalom több részétől, egyszerre van jelen a szegénységi mobilitás és a szegények szegregálódása.

Az „underclass”

Az 1980-as évek óta az USA-ban új megnevezéssel – „*underclass*” illetik és sorolják egy kategóriába a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokat. E csoportokhoz tartoznak a gazdasági szerkezetváltás következtében a munkamegosztás új rendszerében feleslegessé váló társadalmi csoportok.¹⁰⁸

E-fogalom a kutatások és a viták nyomán hamar paradigmatickussá vált, majd az 1990-as évekre az európai szociológiai tematikának is része lett. Jelentésén az európai használat némileg módosított, illetve ugyanazon jelenségkörre itt egy másik megnevezés is meggyökeresedett. Franciaországban az „*exclusion*” kifejezést használták a társadalom mindennapi életviteléből „kizáródó”, halmozottan hátrányos helyzetűek – konkrétan a munkát nem találó fiatalokból álló csoportok megjelölésére.

Két magyar szociológus – Szelényi Iván és Ladányi János – az *underclass* fogalmát próbálták átültetni a kelet-európai változások nyomán indult elszegényedési és az ezzel szoros kapcsolatban levő térbeli-társadalmi szegregációs folyamatok leírására. Míg az Egyesült Államokban és Nyugat

105 Oscar Lewis: *La Vida* (New York, Random House, 1966)

106 Munkáiban Lewis is használja a „szegénység szubkultúrája” fogalmat, ami technikailag pontosabb fogalom, mégis a rövidebb „szegénység kultúrája” meghatározás vált ismertté

107 Spéder Zsolt: *Ikertestvérek – A szegénység arcai a mai Magyarországon. Századvég 1996/2.*

108 Auletta, K.: *The Underclass* (New York, Vintage Books, 1982) és Wilson, W.J.: *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*. Chicago. The University of Chicago Press.

Európában az „underclass” fogalom a leépülő városi területeken élők helyzetéből indul ki, addig Szelényi és Ladányi a kelet-közép európai térség vidéki területein lejátszódó, főként a cigány lakosságot érintő elszegényedés és az erőteljes térbeli elkülönülés (gettósodás) folyamatának leírására próbálja meg átültetni a fogalmat.

Szegénység és depriváció

A depriváció leegyszerűsítve az adott népességet jellemző átlagos életkörülményektől való, több metszetben kimutatható elmaradást, bizonyos javaktól való „megfosztottság” (vagy kizárás) következtében kialakult többszörösen hátrányos helyzetet jelenti. (Townsend és követői az életkörülmények sok-sok dimenzióban kimutatható elmaradását tekintette a depriváltság kritériumának¹⁰⁹)

Ez a több dimenziós megközelítés az 1980-as évek Nyugat-Németországában is teret nyert és egy új fogalom használatát vezették be, a „társadalmi helyzet” (soziale Lage) fogalmát, amely Hradil S. nevéhez fűződik.¹¹⁰

Hradil szerint az egyes társadalmi helyzetek szempontjából vannak domináns, másodlagos és lényegtelen körülmények. Ugyanakkor más és más tényezők, vagy erőforrások tekinthetők dominánsnak, illetve másodlagosnak az egyes tipikus „társadalmi helyzetek” létrejöttében. Ebben logikában jól elhelyezhetőek az inaktív pozíciók (pl. munkanélküli, háztartásbeli) és a jövedelmi hátrányt szenvedő szegények.

Egy másik kutató, Gordon, aki a Townsend-féle deprivációs iskola képviselője, úgy gondolja, hogy az eltérő szempontok szerint körülírt szegénység-helyzetek meghatározott rendben kapcsolódnak egymáshoz, a jövedelmi szegénységet csak később követi a vagyoni depriválódás, fordított irányú mozgás esetén viszont az időbeli kapcsolódás közvetlenebb.

A deprivációval foglalkozó kutatások jelentős mértékben hozzájárultak a szegénységgel és a társadalmi kirekesztődéssel kapcsolatos elméletek, valamint társadalmi programok és politikák alakulásához.

Szegénység és kirekesztődés

Az Európa Tanács már 1974-ben úgy határozta meg a szegénységet, hogy az azokat a személyeket és családokat érinti, „akiknek olyan korlátozottak a forrásaik, hogy az kizárja őket az adott tagállamban elfogadott minimálisként elfogadott életformából”. A szegénységnek ezt a szélesebb, deprivációs tartalmú értelmezését tekintik a kutatók „társadalmi kirekesztésnek”.

Az Európa Parlament egy 1998-ban született ajánlása (1335 sz. ajánlás) a szegénység és a kirekesztés összefüggései alapján a következőképpen írja körül a fogalmat:

„A szegénység fogalma az anyagi források szűkösségéhez vagy elégtelenségéhez kapcsolódik. A társadalmi életből való kirekesztés messze túlmegy azonban a fogyasztói társadalomban való

109 Townsend i.m.

110 Spéder Zsolt: A szegénység változó arcai. Századvég Kiadó, Budapest, 2002

részvételen. Magában foglalja a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális életben való részvétel nem megfelelő szintjét, egyenlőtlenségeit vagy teljes hiányát. Az exklúzió a társadalmi elszigetelődéstől a társadalomból való teljes kizártságotig terjedhet”.

A társadalmi kirekesztődéssel kapcsolatos elméletek és felfogások

A társadalmi kirekesztődés fogalmát már több mint 30 éve használják, elterjedése azonban csak az 1990-es évektől tapasztalható.

Mind a tudományos vitákban, mind politikai szóhasználatban, mind a hétköznapi diskurzusokban a kirekesztődés több értelmezésével találkozhatunk. Szinte valamennyi értelmezésben, meghatározásban szerepel a kirekesztődéshez vezető okok között a szegénység, az egyenlőtlenség, az etnikai, nemi, vallási diszkrimináció, a munkanélküliség, a hajléktalanság növekedése és a kapcsolati háló gyengülése.

Egyes kutatók szerint a fogalom gyakoribb használata és elterjedése több okra vezethető vissza. Egyrészt az európai társadalmakra jellemző magas munkanélküliség és alulfoglalkoztatottság, a fizikai munka iránti kereslet csökkenése, munkaerő-piaci igény a magasabb iskolai végzettség iránt. Mindezek a társadalom kettészakadását eredményezték: egyrészt azokra, akik a munkaerőpiacon belül maradtak, integrálódni tudtak, másrészt azokra, akik onnan kirekesztődtek. Ebben az értelemben a társadalmi kirekesztődés a munkaerőpiacról történő kirekesztődéshez kapcsolódik.

Ugyancsak a munkaerőpiachoz kapcsolódik egy másik elmélet, amely szerint az egyik oldalon azok állnak, akik jól képzettek, szakmájuk, képzettségük alapján státuszuk stabil, kedvező helyzetüket további tanulással képesek folyamatosan megújítani. A másik oldalon állók három csoportba sorolhatók: egyrészt azokra, akiknek van ugyan munkahelyük, de helyzetük bizonytalan, karrierlehetőségeik behatároltak, munkájuk nem igényel további tanulást, másrészt azokra, akiket részmunkaidőben foglalkoztatnak, szerződésük meghatározott időre szól, harmadrészt azokra, akiket csak alkalmanként foglalkoztatnak, munkaviszonyuk bármikor megszüntethető. Akik ebbe a három csoportba tartoznak, azok könnyebben veszhetik el munkájukat és válnak munkanélkülivé, körükből kerülhetnek ki a tartósan, vagy végleg kirekesztettek.

Több kutató gondolja azt, hogy a társadalmi kirekesztés fogalma nem egyenlő a munkaerőpiacról való kirekesztődéssel. A kirekesztődés egy sokdimenziós jelenség, amelyben a munkaerő-piaci pozíció mellett meghatározó a lakhatás, a fogyasztás, az oktatás, a kultúra, a különböző jóléti szolgáltatásokhoz való hozzáférés, a társadalmi kapcsolatok. Robert Castel ezek alapján használja a „kiilleszkedés” fogalmát, amely a „társadalmi kötelek felazulását” jelenti. Szerinte a „kiilleszkedés” két vonatkozásban történhet: a munkaerőpiacon és a családi-társadalmi kapcsolatok vonatkozásában.¹¹¹

111 Robert Castel: A nélkülözéstől a kivettségig – a „kiilleszkedés” pokoljárása. Esély 1993/3.

Eredeti megjelenés: De l'indigence à l'exclusion, la désaffiliation, précarité du travail et vulnérabilité relationnelle. In: Jacques Donzelot (szerk): Face à l'exclusion. Le model français Edition esprit, 1991

Az utóbbi időben szélesebb körben elterjedt nézet szerint a kirekesztődés a jóléti rendszer pénzügyi forrásaiból, a munkaerőpiacról és a szociális juttatásokból való kizáródással egyenlő. A társadalmi kirekesztéssel foglalkozó európai kutatások legfontosabb eredménye az, hogy jelentős mértékben hozzájárultak a lehetőségektől való megfosztottsághoz vezető folyamatok feltárásához, a depriváció multidimenzionális természetének megértéséhez.

A társadalom különböző szintjeinek, a szinteken belüli és a szintek közötti kapcsolatok szempontjának érvényesítése szorosan kapcsolódik ahhoz, amit Ferge Zsuzsa ír a társadalmi kirekesztődés kapcsán. Szerinte „a társadalmi kirekesztés magában foglal egy olyan jelentéstartalmat is, miszerint valamely csoport vagy folyamat úgy működik, hogy egyéneket vagy társadalmi csoportokat kizár forrásokból, lehetőségekből, cselekvésekből, jogokból”.

Robert Walker szerint „a társadalmi kirekesztettség egy olyan állapot, amelyben bizonyos szegény emberek kötelezve érzik magukat, hogy a túlélés érdekében a bevett társadalmi normákon kívül éljenek. Ebben az értelemben tehát a társadalmi kirekesztettség a szegénység folytatása, amely hosszabb-rövidebb időre az embert a normális társadalom morális határain túlra repíti, a csalás, bűnözés, hajléktalanság, prostitúció, önpusztítás és egyéb hasonló viselkedések és körülmények világába”.¹¹²

Amartya Sen szerint a társadalmi kirekesztés a szegénységhez képest összetettebb, a társadalmi sebezhetőség, megfosztottság többféle formáját magában foglaló kategória. A kirekesztődés dimenziók között szerepelnek az anyagi szegénység különböző megnyilvánulásai (jövedelmi, fogyasztási, életmódban megnyilvánuló és a szociálpolitika által definiált szegénység) a tudás megszerzéséből való kirekesztődés, a munkaerőpiacról való kiszorulás, a társadalmi és családi kapcsolatok hiánya.¹¹³

A szociálpolitikában a társadalmi integráció a kirekesztés pozitív ellentétét jelenti. A társadalmi kirekesztés – egy kicsit leegyszerűsítve – a régi szegénység fogalom gyakorlati alternatívája, az Európai Bizottság a fogalom első bevezetése után kezdte rendszeresen használni. Ennek oka, hogy azok a tagállamok, amelyek garantált minimáljövedelmet biztosítanak, fenntartással élnek, ha a szegénység fogalmát velük kapcsolatban alkalmazzák, a kirekesztés így megfelelőbb és kevésbé dehonesztáló. Az új fogalom a szegénység alapját képező folyamat dinamikájára utal és így kevésbé egyoldalú, mint a csak jövedelemdimenzió alapuló szegénység-fogalom. *A társadalmi kirekesztés azokat a személyeket és családokat érinti, „akiknek olyan korlátozottak a forrásaik, hogy az kizárja őket az adott tagállamban minimálisként elfogadott életformából”. A kirekesztés az alábbi négy rendszer valamelyikének, vagy egyszerre többnek a kudarcát jelenti:*

- *demokratikus és jogi rendszer, amely az állampolgári integrációt segíti,*
- *a gazdasági integrációt segítő munkaerőpiac,*
- *a jóléti rendszer, amely a társadalmi integrációt segíti,*
- *az interperszonális integrációt segítő családi és közösségi rendszer.*

¹¹² „Íráások az egyenlőtlenségről, az egyenlősdiről – és az új egyenlőségről”. Szerkesztette: Anthony Giddens és Patrick Diamond. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 111.old. (Eredeti: The New Egalitarianism. Edited by Anthony Giddens and Patrick Diamond. Polity Press Ltd., Cambridge)

¹¹³ Amartya Sen: Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat (Esély, 2004/1)

Diszkrimináció és a társadalmi kirekesztés

A diszkrimináció fogalma

A vonatkozó szakirodalom tanúsága szerint a diszkrimináció lényegét tekintve nem jelent mást, mint „azonos mérce alkalmazása eltérő helyzetű egyének vagy csoportok, illetve eltérő mérce alkalmazása azonos helyzetű egyének, vagy csoportok esetében”. A fogalom e formában történő meghatározása meglehetősen elterjedt a szakirodalomban.

Diszkrimináció és kirekesztés

A modern társadalomnak két különösen fájdalmas problémával kell szembesülni. Az egyik a társadalmi kirekesztődés, a másik pedig a diszkrimináció. (Jelen tanulmányunkkal is arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a kirekesztés nem más, mint a diszkrimináció egyik válfaja.) Szükséges egyidejűleg különbséget tenni a diszkrimináció és a diszkriminálás fogalmai között. Az utóbbi többnyire határozott, szándékolt tevékenységet feltételez. A diszkrimináció azonban utalhat csupán az eredményre: a hátrányos megkülönböztetés folyamatára vagy a kialakult helyzetére.

Amennyiben a diszkrimináció és a társadalmi kirekesztés jelentéstartalmát is megfelelően szélesnek értelmezzük, világossá válik, hogy a kettő lényegét tekintve egyáltalán nem áll távol egymástól, sőt bizonyos vonatkozásban ugyanaz. Mindkettő – így a diszkrimináció is – csupán társadalmi lehet. A szegénység, a hajléktalanság, a számkivettség, a stigmatizáltság, sem más, mint a diszkrimináció egyik megnyilvánulása, valamilyen szempontból a társadalomból történő kizárás, más mérce alkalmazása az érintett személyre, vagy csoportra.

A kirekesztő folyamatok mögött sokszor az intolerancia húzódik. Sok európai országban tapasztalható az előítéletek, az idegengyűlölet és a rasszizmus erősödése. Az intolerancia politikailag nagyon veszélyessé teheti a társadalmi kirekesztődést. Az Európai Parlament 1998-ban elfogadott 1335. sz. ajánlása ezért a következőképpen fogalmaz:

„A társadalmi exklúzió túl azon, hogy sérti az emberi méltóságot és megfosztja az embereket alapvető emberi jogaiktól, a gazdasági és társadalmi instabilitás és a növekvő egyenlőtlenségek mellett peremre szorításhoz, kirekesztéshez és olyan erőszakos reakciókhoz vezet, amelyek társadalmaink demokratikus alapjait ássa alá”.

Térbeli kirekesztődés, lakóterületek leszakadása

Az elmúlt időszakban több nemzetközi kutatás is folyt a szegénység és a társadalmi kirekesztettség jellemzőinek sokoldalú vizsgálatáról.

Az eddigi kutatások jelentős része igazolta azt a feltevést, hogy a társadalmi, gazdasági hátrányok többsége területi metszetben jelenik meg, a térség, mint sajátos adottságokkal rendelkező dimenzió önmagában is képes kedvező, vagy kedvezőtlen helyzet generálására. Térbeli kirekesztődésnek azt

tekinthetjük, ha az ott élők úgy érzik, hogy nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak hozzáférni azokhoz az intézményekhez vagy szolgáltatásokhoz, amelyek számukra fontosak. Ezt a lakókörnyezet jellemzői mellett olyan tényezők is befolyásolják, mint az anyagi körülmények, az életkor, az egészségi állapot, a családi, vagy baráti kapcsolatok és azok mozgósításában levő lehetőségek.

A térbeli egyenlőtlenségek és hátrányok értelmezhetők az egyének és családok szintjén és értelmezhetők a kollektív térbeli kirekesztődés szintjén is. A térbeli kirekesztődés egyéni, családi szintjéről akkor beszélünk, ha az adott térségben, vagy annak közelében a legfontosabb közösségi és magánszolgáltatások rendelkezésre állnak, de azok igénybevételére egyesek – valamilyen oknál fogva – képtelenek vagy nem engedhetik meg maguknak. A térbeli kirekesztődés kollektív szintjéről akkor beszélünk, amikor az adott lakókörnyezetben élők azért nem jutnak hozzá a számukra alapvetően fontos szolgáltatásokhoz és intézményekhez, mert azok nem található meg ott”.

A térbeli kirekesztődés vizsgálatánál az egyik legfontosabb szempont, hogy miként szegregálódnak (különülnek el) környezetüktől a kisebb térbeli egységek. Ilyen térbeli egységek lehetnek egyes városrészek, de tágabb értelemben ide sorolhatjuk a falvakat, kisebb településeket, térségeket, amelyekben a hátrányos helyzet különböző tényezői halmozottan jelentkeznek. A térbeli társadalmi elkülönülés velejárója, hogy ezekben a térbeli egységekben a lakósságnak azon csoportjai koncentrálnak, amelyek anyagi körülményei rosszak, iskolai végzettségük alacsony, munkaerőpiaci pozíciójuk gyenge. A szegregáció együtt jár azzal, hogy az adott lakóterületről kiköltöznek a jobb módúak és lakásaikba szegényebbek kerülnek. Lakóhelyi szegregációról, vagyis kollektív térbeli kirekesztésről/kirekesztődésről azon lakóterületek esetében beszélünk, ahol a munkanélküliek, alacsony iskolai végzettségűek, az inaktívak vagy az idősek aránya lényegesen meghaladja az átlagos szintet.

A lakóterületi szegregáció és szegénység napjainkban az egyik legnagyobb probléma Európában. Az elmúlt évtizedekben a szegénység új típusai alakultak ki a kontinens nagyvárosaiban és Kelet-Közép Európa gazdaságilag elmaradt vidéki területein. Az Ázsiából és Afrikából elindult nagyarányú bevándorlás, a gazdaságban a képzetlen munkaerő iránti kereslet radiális csökkenése, a Kelet-és Közép Európai országokban végbement társadalmi, politikai és gazdasági változások (elsősorban a nagyarányú leépítések következtében megjelenő tömeges munkanélküliség) mind a szegénység növekedését és ezzel összefüggésben a szegényebb lakossági csoportok fokozódó elkülönülését, végső soron a települések és térségek társadalmának nagymérvű polarizálódását eredményezték. Az alacsony jövedelmek, az oktatás gyenge színvonala és más társadalmi problémák – mint pl. a bűnözés növekedése – megjelenése és koncentrációja egy-egy lakóterületen, rávilágít az adott terület viszonyaira. Ezekről a területekről – aki teheti – elmenekül. Helyükre – Nyugat-Európa nagyvárosainak többségében – bevándorlók, Kelet-Közép Európa városaiba és vidéki területeire pedig a máshonnan kiűzött, elszegényedett, kirekesztett csoportok, köztük is legnagyobb számban romák kerülnek. A leépülésnek indult lakóterületek hanyatlása továbbfolytatódik azáltal, hogy a legszegényebb, legbizonytalanabb helyzetű családoknak adnak otthont. Ezeken a területeken általában összeadódik a szegénységgel, az etnikai hovatartozással, a területek fizikai leépülésével, a környezet romlásával és az alapvető szolgáltatások és intézmények hiányával kapcsolatos problémák.

A városi és vidéki szegénység két, egymással szorosan összefüggő jelenség. A fejlett európai országok városi szegregációval kapcsolatos problémáinak eredőjét megtaláljuk Afrika vagy Ázsia fejletlenebb területein, a Kelet-Közép Európai városi problémák pedig szorosan kötődnek a gazdaságilag alulfejlett, leépült, elgettősödő térségek problémáival, az ott élők helyzetének kilátástalanságával.

Az Európai Területfejlesztési Perspektíva (European Spatial Development Perspective – ESDP) 1999-ben elfogadott hivatalos szövege többek között a nagyvárosi társadalmi elkülönüléssel is foglalkozva megállapítja, hogy:

„Önmagától nem jelent problémát a társadalmi széttöredezés és elkülönülés. Ahol azonban a hátrányos gazdasági helyzet, a munkanélküliség és a társadalmi megbélyegezettség olyan területeken jelentkezik együtt, amelyeket gyakran még a kulturális és etnikai különbségek is jellemeznek és amelyek lakóiktól rendkívül nagyfokú integrációs erőfeszítéseket kívánnak, fokozottan fennáll a társadalmi kirekesztés veszélye. Nemcsak azért szükséges ezekkel a problémákkal foglalkozni mert egész Európában elterjedtek, hanem azért is, mert rávilágítanak a szociális dimenzió fontosságára az európai városi területek fenntartható fejlesztésében. Ahhoz, hogy sikeres megoldásokat lehessen találni a szegénység, a társadalmi kirekesztettség és a gettósodás problémájára, elsődleges fontosságú a tartós munkanélküliség visszaszorítása”.

2. A térbeli – társadalmi elkülönülés által leginkább veszélyeztetett lakóterületek az Európai Unió régi és új tagállamaiban

A társadalmi kirekesztettséget előidéző hátrányok összegződésének talán leginkább látható, közvetlenül is tapasztalható megnyilvánulásai azok a többségi társadalomtól fizikailag is elkülönülő lakóterületek, ahol a kirekesztett csoportok térbeli koncentrációja történik és amelyek jelentős szerepet játszanak a hátrányok tartóssá válásában. Sokszor félelmet keltenek vagy indulatokat váltanak ki, gyakran a társadalmi problémák igazolását látják bennük, máskor a bajok forrásaként nevezik meg őket. A szegények, a társadalomból kirekesztettek elkülönülése, elkülönítése világszerte, bár óriási különbségek vannak egy indonéziai *kampung*, egy braziliai *favela*, egy törökországi *gecekonda*, egy francia Afrika területén található *bidonville* és Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság nagyvárosainak többnyire bevándorlók lakta szegregálódott negyedei, a kelet-európai leépült, elhagyott iparterületek melletti lepusztult munkáskolóniák, vagy Románia, Bulgária, Magyarország, Szlovákia cigánytelepei között, egyben hasonlítanak egymásra: a társadalmi kiközösítettség szinterei, amelyek pontosan jelzik az adott társadalom viszonyait, a társadalmi problémák iránti érzékenységet, vagy éppen az érzéketlenséget.

A települési szegregációval, falvak, térségek, városrészek leépülésével kapcsolatos problémákat illetően jelentős különbségek vannak az Európai Unió régi és új tagállamai között. Míg az EU-15 országainak többségében a szegénység és a társadalmi kirekesztés által leginkább érintett csoportok térbeli koncentrációja főleg a városokban (leggyakrabban a nagyvárosokban) jelent nagy problémát, addig az új tagállamok esetében a legszegényebbek városi területeken történő koncentrációja mellett a térbeli-társadalmi kirekesztődés vidéki szinterei is erőteljesen jelen vannak.

A 2004-es, majd a 2007-es bővítéssel az Európai Unió részévé váltak azok a kelet-közép európai lakóterületek, amelyek már korábban is a kontinens legelmaradottabb, legszegényebb területei közé tartoztak, illetve azok a városi és vidéki körzetek, amelyeknek szociális és fizikai leépülése az ezekben az országokban az 1990-es évek elejétől bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások következményeként indult meg, illetve gyorsult fel.

Bár eddig nem készült az Európai Unió területén található leépülő lakóterületekre vonatkozó átfogó elemzés és tipológia, (véleményünk szerint nagyon fontos lenne egy ilyen elkészítése) az egyes tagországokban elvégzett vizsgálatok tapasztalatai, az EU és a nemzeti kormányok település- és térségrehabilitációs programjaiban kijelölt célterületekre vonatkozó kritériumok és saját kutatási tapasztalataink alapján megpróbáljuk felvázolni azoknak a lakóterületeknek a körét, ahol a legnagyobb a szegregáció veszélye, illetve ahol leginkább tapasztalható a hátrányos helyzetű csoportok térbeli elkülönülése (elkülönítése) és ahol a társadalmi hátrányok gyakran az alapvető szolgáltatások hiányával, a rossz és egészségtelen lakáskörülményekkel, környezeti károkkal és a diszkrimináció különböző formáival párosulnak.

Elhanyagolt belvárosi területek az Európai Unió régi és új tagállamaiban

1945 után Nyugat-Európa nagyvárosaiban új fejlődési trendek figyelhetők meg. Egészen az 1970-es évekig majd minden országban a lakáshiány megoldása volt a legsürgősebb feladat, az új lakások építése került előtérbe. A nagyarányú lakásépítkezések elsősorban a városok külső területein, majd az itteni lehetőségek beszűkülése után az agglomerációs településeken valósultak meg. A változások következtében a városok korábban kialakult szerkezete fellazult és inkább a városkörnyéki területek fejlődése vált meghatározóvá.

A belső városrészek helyreállítását célzó programok az ilyen célra rendelkezésre álló források szűkössége miatt csak korlátozott mértékben indultak. A felújítások elmaradása miatt a háború előtt épült városrészek fizikai állapota sok európai nagyvárosban folyamatosan romlott, aki tehetett elhagyta ezeket a területeket, sokan a városokat körülvevő agglomerációba költöztek (szuburbanizáció). Az ott maradók – többnyire idősek - és a beköltözők – alacsonyabb jövedelemmel rendelkező családok, később vendégmunkások, menekültek – tovább növelték ezeknek a városrészeknek a leértékelődését. A területek állaga és társadalmi presztízse folyamatosan romlott. Kialakultak a nagyvárosok társadalmi problémákkal terhelt, egyre nagyobb gondot jelentő negyedei (¹¹⁴), ahol az ott élők szegénysége mellett gyakran etnikai konfliktusok és a különböző devianciák megjelenése (bűnözés, drog, alkohol, erőszak) hívta fel a figyelmet az ott kialakult viszonyokra, az állam és helyi hatóságok felelősségére. A fejlett európai országok nagyobb városaiban a szegényebb és problémás társadalmi csoportok jelentős része az 1940-es évek végétől a 60-as, 70-es évekig a városok belső, elslumosodó területein éltek. Az 1970-es, 80-as évek

114 Ld. pl.: London: Dokk-negyed – ahol később egy mintaértékű rehabilitációs program valósult meg, Hamburg: St. Pauli- vagy St. Georg-városrész, Berlin: Kreuzberg, stb.

városrehabilitációs programjai inkább a városi társadalmi egyenlőtlenségek korrigálását célozták és a területi egyenlőtlenségek áthelyezését szolgálták. Így pl. Franciaország nagyobb városaiban a belső városrészek felújítását követően a hátrányos helyzetű lakossági csoportok az elővárosokba és városszéli lakótelepekre szorultak ki, és ebben az időszakban már számottevően növekedett ezeken a területeken az etnikai szegregáció, a bűnözés és az erőszak.

A belső városi területek előregedése, leértékelődése Kelet-és Közép Európa egykori szocialista országaiban is jelentős problémává vált. A nagy állami lakásépítési programok – ami a házigyári lakások tömegének építését jelentette elsősorban - mellett már nem jutott pénz a rehabilitációra. A régebbi városrészek egy részét elbontották – szétszakítva az ott kialakult lokális közösségi kapcsolatokat és helyet adva az új lakótelepeknek – a másik részén az előregedett épületek, az évtizedekig fel nem újított, korszerűtlen lakások egyre inkább az innen elköltözni képtelen időseknek és a kiköltözők helyére folyamatosan betelepülő alacsonyabb jövedelmű családoknak az életterét jelentették. A belvárosi lakóterületek leépülésére, szegregációjára számtalan példát hozhatunk Kelet-és Közép-Európa egykori szocialista országainak nagyobb városaiból. (jó példa talán Kelet-Berlin régebbi városrészeinek állapota a berlini fal lebontásának idején) Sok város esetében ezek a leépítési folyamatok az 1990-es évek változásai után is tovább folytatódtak, sőt a gazdasági, társadalmi változások negatív hatásainak (munkanélküliek számának ugrásszerű emelkedése, elszegényedés, társadalmi különbségek növekedése) következményeként egyes városrészek helyzete tovább romlott. (pl. Budapest egyes belső kerületei, ahol a lakóhelyi szegregáció jelentős mértékben érinti a magyar főváros cigány lakosságát is.)

Régebbi építésű leépült külvárosi lakónegyedek, munkástelepek és kolóniák

A XIX.sz. végének, XX.sz. elejének ipartelepítései sok helyen együtt jártak az új ipari központokba áramló munkások és alkalmazottak szervezett letelepítésével. Ezt a célt szolgálták a városok ipari üzemekhez közel kialakított munkástelepei, kolóniái.

A telepek különféle típusai jöttek létre. Voltak társaságok, vállalatok, amelyek az adott ipari üzem hierarchiáját követve különböző telepeket alakítottak ki a mérnököknek, tisztviselőknak és a munkásoknak, és voltak vegyes összetételű telepek, ahol ugyan beosztás szerint elkülönítve és a lakások nagyságát, minőségét is differenciálva, de egy területen biztosítottak lakásokat az alkalmazottaknak.

Kisebb létszámú munkástelepek létrehozására sor került az 1945 utáni időszak iparfejlesztési programjainak keretében is.

Mára ezeknek a telepeknek a többségét lebontották, vagy az ott levő lakásokat átalakították, korszerűsítették. Kelet-és Közép Európa városaiban azonban még sok olyan régi, mára már lerobbant külvárosi munkásnegyed, kolónia található, amelyek továbbra is lakásfunkciókat látnak el. ahol az ipari üzemek melletti lakóterületek a termelés leállítására, visszafejlesztése után továbbra is lakófunkciókat látnak el. A korszerűtlen és nagyon rossz műszaki állapotban levő lakóépületeket a helyi önkormányzatok vették át és itt biztosítanak lakhatási lehetőséget olyan halmozottan

hátrányos helyzetű családoknak, akiket nem szívesen látnak a jobb pozíciójú lakóövezetekben. Ilyen lerobbant kolóniák általában az ipari nagyüzemek megszűnése, leépülése miatt válsághelyzetbe került környékeken találhatóak nagyobb számban és szinterei a kirekesztett csoportok lakóhelyi elkülönülésének.¹¹⁵

Tömeglakótelepek

Az elmúlt száz évben a lakáshiány csökkentésére, a vidékről a városokba betelepülő nagylétszámú munkaerő elhelyezésére a kontinens majd minden országában épültek lakótelepek. A lakótelepekkel kapcsolatos gazdasági, társadalmi, építészeti koncepciók már a XIX.sz. utolsó évtizedeiben kialakultak, a tömeges lakásépítési programok megvalósítása azonban csak az I. világháború befejezése után kezdődött meg, majd az 1945 utáni újjáépítés és gazdasági fellendülés során alakultak ki Európa városainak nagyobb lakótelepei. A lakótelepekkel kapcsolatos társadalmi igény mind Nyugat-Európában, mind Kelet-Európában nagyjából ugyanaz volt: az alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportok lakásigényének kielégítése. Az alapvető különbség az épített lakótelepi lakások mennyiségében és minőségében mutatkozott.

Nagy Britanniában 1980-ig a tömeggyártásban készült lakások tették ki a teljes lakásállomány 33%-át, más nyugat-európai országban ez az arány 10 és 20% között mozgott.⁽¹¹⁶⁾ A lakótelepek létrehozása jelentős mértékben enyhítette a II. világháború után jelentkező lakásínséget, ugyanakkor a zsúfolt betonházak karbantartása, később felújítása sok problémát okozott. A rosszabb helyzetbe került lakótelepek kezdetben még népszerű panelházaiból egy idő után megindult az elvándorlás, a lakótelepekkel kapcsolatosan korábban megfogalmazott célok sok esetben nem teljesültek, sőt gyakran – mint ahogy Nyugat-Európa nagyvárosaiban egyes lakótelepek esetében ez tapasztalható – maguk a lakótelepek váltak szociális gettóvá, koncentrálván a társadalmi problémákat. ⁽¹¹⁷⁾ A francia nagyvárosok külső kerületeiben található lakótelepek problémáival az egymást váltó

115 2007 januárjában végeztünk vizsgálatot az egyik Pécs-környéki bányászkolónián, Györgytelepen. A XX.sz.elején épült 50 lakásos telep annak idején az ide települő bányászoknak adott a kor színvonalához képest jó minőségű lakásokat. A földszintes épületek lakásaiban egészen az 1980-as évekig bányászok laktak. A bányavállalat megszűnése után a városi önkormányzat tulajdonába kerültek az addigra már meglehetősen rossz állapotban levő épületek, ahova halmozottan hátrányos helyzetű családokat –többségében romákat - költöztetett a városi Lakástügyi Hatóság. A fürdőszoba, WC és vezetékes víz nélküli lakásokban élők átlagéletkora 24 év, a 18 éven aluli lakosság aránya 51,7%. Egy lakásban átlag 3,67 fő él, az átlagos lakásnagyság 32,25 m², az egy főre eső lakás alapterület 8,77 m². A családokban az egy főre eső havi jövedelem 105,252 euró. A felnőttek 16%-a nem végezte el az általános iskolát, csak a 8 osztályos általános iskolát végezte el 47%, és 21%-uk rendelkezik valamilyen szakmával.

116 Anna Power: Hol vannak a szegények? In.: Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlősdiről – és az új egyenlőségről. Szerkesztette: Anthony Giddens és Patrick Diamond. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 119.old.

(Eredeti: The New Egalitarianism. Edited by Anthony Giddens and Patrick Diamond. Polity Press Ltd., Cambridge)

117 A francia nagyvárosok külső területein levő lakótelepek lakóinak jelentős része halmozottan hátrányos helyzetű. Az itt élő fiataloknak alig akad munkalehetőség, sokan vannak közöttük a képzettség nélküliek, a frissen bevándoroltak, vagy pedig az egykori maghrebi és fekete-afrikai szülők leszármazottai. A szóban forgó városrészek ma már nem egyszerűen szegénynegyedek, hanem sok esetben kifejezetten etnikai gettók.

A 2005-ös franciaországi városi zavargások kiindulópontja a 30 ezer embernek otthont adó Clichy-sous-Bois lakónegyedben az itt élő lakosság legalább harmada nem francia állampolgár. Minden negyedik embernek nincs munkája, a helyi adókból befolyt összeg pedig alig éri el a felét a hasonló nagyságú településekének. Clichy-sous-Bois lakóinak negyötöde lakótelepi lakásban lakik, az egészségügyi, oktatási és kulturális szolgáltatások meglehetősen szűkösek.

kormányok már az 1980-as évek óta pontosan tisztában voltak. A legrosszabb helyzetben levő lakótelepeken élő fiatalok helyzetére utalva Francois Mitterrand mondta ki még elnöki mandátumának idején ezt a mondatot (ami nyomban elhíresült és ma is épp úgy aktuális, mind megszületésének pillanatában volt): „*Mit is lehet remélni egy olyan fiattól, aki egy lélektelen lakónegyedben jött világra, azóta egy csúnya lakótelepi lakásban él, csúnya környezetben, szürke falak között; egy szürke településen szürke élet jut neki – körülötte olyan társadalommal, amelyik inkább elfordítja róla a tekintetét, és csak akkor lép közbe, ha tiltani kell, ha haragudnia kell rá?*”¹¹⁸

Az 1980-as évek végétől Nyugat-Európa országaiban általánossá vált az a felismerés, hogy a nagyvárosok városszéli lakótelepeinek helyzete komoly társadalmi konfliktusok forrása lehet. A leépült lakókörnyezet, az egyre fokozódó társadalmi feszültségek, a marginális csoportok megjelenése szükségessé tették, hogy mind a helyi hatóságok, mind a központi kormányok komolyabban vegyék ezeket a problémákat, és megtervezzék a problémák kezelésére vonatkozó programjaikat. Ez hozzájárult ahhoz, hogy sokkal nagyobb mértékben koncentráltak a városi területek leromlása mögött meghúzódó társadalmi problémákra és a rehabilitációs folyamatot egyre inkább fizikai és társadalmi beavatkozásokat integráló megközelítésben próbálták megvalósítani. Az 1980-as évek elejétől Franciaországban és Németországban számos támogatási programokat indítottak a lakótelepek rehabilitációjára és a város társadalmi szerkezetébe történő integrációjára. E programok kialakítása során alakult ki az a vélemény, hogy ha egy szociálisan és fizikailag leépült lakótelep társadalmi összetétele nem változik, akkor a rehabilitált telep igen gyorsan visszasüllyed a korábbi színvonalra. Azok a városok, amelyek egy helyre koncentrálják a megélhetési, integrációs nehézségekkel küszködő rétegeket, maguk indítják el a gettósodás folyamatát.⁽¹¹⁹⁾

A sok hasonlóság ellenére jelentős különbségek vannak a Nyugat és a Kelet-Közép-Európai országokban épített lakótelepek között. A volt szocialista országokban az iparosított technológiával épített lakótelepei lakások lényegesen nagyobb szerepet játszottak a lakáspolitikai folyamatokban mint Nyugat-Európában. Ennek oka egyrészt az, hogy az új lakások építésében a lakótelepi lakások kiugróan magas arányt képviseltek, másrészt a pártállami kormányok a lakótelepi lakások gyors és tömeges építésével a szocialista gazdaság hatalmas teljesítőképességét próbálták igazolni, az egyforma épületekkel és lakásokkal demonstrálni kívánták, hogy a szocialista társadalmakban megszűntek az emberek közötti különbségek. Ezekben az országokban a lakásállomány 20-40%-a található a 2500 főnél nagyobb lakótelepeken, egyes városokban és régiókban ez az arány a 70%-ot is elérheti. (Európa nyugati felében közel 2,6 millió lakótelepi lakásban mintegy 6 millió ember él, a teljes lakásállomány átlag 3-7%-a található a 2500 főnél nagyobb lakótelepeken)⁽¹²⁰⁾ Miközben Európa nyugati felében az 1970-es évek után már alig épültek lakótelepek és egyre inkább a meglévő telepekkel kapcsolatos problémák kezelése került előtérbe, addig Kelet-Közép-Európa országaiban még mindig jelentős számban adták át az új lakótelepei lakásokat. Így amikor Kelet-Berlinben még épültek Marzahn, Hohenschönhausen és

118 Kiss Tibor: A banlieue-k elveszett nemzedéke. Népszabadság, 2005.11.12.

119 Néhány lakótelep azért vált ismertté, mert a városi lakáspolitikai intézményrendszer a különböző területeken élő problémás családokat egy helyre koncentrált. (Lásd például a 4000 lakásos, 1959-1968 között épült La Courneuve-telepet Párizsban, vagy a 600 lakásos római Quartaccio-lakótelepet, amely gettósodást nem kerülhette el annak ellenére, hogy a városvezetés úgy gondolta, hogy intenzív szociális munkával megelőzhető a terület leromlása).

120 Egedy Tamás: Kiskedvenből mostohagyerek? A lakótelepek helyzete. Beszélő, 2005 3-4 szám.

Hellersdorf panelházai, Nyugat-Berlinben már a lakótelepek felújítása volt a cél. Az egykori Szovjetuniót is beleértve Kelet és Közép-Európában mintegy 53 millió lakótelepi lakásban közel 170 millió ember él.¹²¹ A létrehozott nagyobb lakótelepek nem integrálódtak a hagyományos városi közösségi struktúrákkal és ez alapvetően ma is igaz. A lakótelepek egy része az Európai Unió új tagállamaiban is a városi társadalmi problémák koncentrált megjelenésének színterei. Ez különösen igaz azoknak lakótelepeknek az esetében, amelyeknek létrehozása az 1950-es, 60-as, 70-es évek erőltetett ipartelepítési, iparfejlesztési programjaihoz kapcsolódik és az 1990-es évek gazdasági-társadalmi változásai következtében az ottani munkahelyek megszűntek, a lakótelep elveszítette korábbi „patrónusát”.⁽¹²²⁾

A lakótelepek szociális és fizikai rehabilitációja az új EU tagállamokban és a csatlakozás előtt álló országokban mind a központi kormányok, mind a helyi önkormányzatok egyik legnehezebb kezelhető feladata. A nehézségeket fokozza az a tulajdonosi szerkezet, amely ezekben az országokban az 1990-es évek elején lezajlott lakásprivatizáció következtében alakult ki. A lakótelepeken kialakult ún. „óriásgettókra” - ahol legszegényebbek koncentrált, egy tömbben történő letelepítésének következményeit leginkább tapasztalhatjuk – több példát is találhatunk. Ilyen Bulgáriában a szófiai Fakulteta, Kassán a Lunik IX, vagy a 30 ezer főnek otthont adó, Plovdiv városában található sztolipinovói lakótelep, ahol az omladozó 10 emeletes panelházakból és a tövükben összetákolt kunyhókból álló telepről az elmúlt időszak a városi önkormányzat megkezdte a jobb helyzetben levők kiköltöztetését, a megüresedett lakásokban pedig szegény, többségükben cigány családokat helyeztek el. Ugyanígy jártak el a hatóságok a Szkopje szélén felépített, mára már 35 ezer főre nőtt Suto Orizari lakótelepen.

„Csinált városok”, „új városok”⁽¹²³⁾

Az elmúlt 60 évben a nagyarányú ipartelepítések és fejlesztések együtt jártak a termeléshez szükséges munkaerőnek az ipari központok közelében történő koncentrált letelepítésével. Ez jelentősen felduzzasztotta az ipari központok melletti települések lakosságát, de létrejöttek új települések is és korábban jelentéktelen falvak váltak néhány év alatt több tízezres várossá. Az iparfejlesztéshez kapcsolódó tervek révén kerültek kialakításra olyan új városok, mint az NDK-beli 32 000 lakosú Hoyerswerda (Cottbus környékén), Eisenhüttenstadt, a Halle környéki bolygóváros, Halle-Neustadt, a lengyelországi Krakkó melletti Nowa-Huta, a Katowice melletti Pyskowice, Stolarzowice, Nowe Tychy, Dabrowa, Radzionkow, vagy Magyarországon Komló, Ajka, Kazincbarcika, Ózd, Dunaújváros. Romániában Gheorgiu-Dej, Bulgáriában Dimitrovgrad.

A volt Szovjetunió területén 1000-nél több új város létezik, több mint 40 millió lakóssal, vagyis a városi lakosság egynegyede lakik „új városban”. Közép-Európában jóval kevesebb újváros épült.

121 u.o..

122 Főleg a bányászat, kohászat, gépgyártás ipari központjai mellett létesültek azok a lakótelepek, ahol az ott dolgozók letelepedéséhez szükséges lakások kialakításra kerültek.

123 E két fogalmat használja könyvében Szirmai Viktória városszociológus (Szirmai Viktória: Csinált városok, Magvető Kiadó, Budapest, 1988.

Lengyelországban 24, Magyarországon 11 várost sorolunk az „új városok” közé. 1990-ben Magyarországon a városi népesség 3,7%-a volt „új város” lakó.⁽¹²⁴⁾

„Új városok” nem csak a volt szocialista országokban, hanem Nyugat-Európában is létrejöttek. A kontinens keleti és nyugati országainak „új városai” között azonban jelentős különbségek vannak. Míg a Szovjetunióban és a többi szocialista országban ezek a városok általában az urbanizálatlan térségek ipari fejlesztéséhez járultak hozzá és létrehozásuk, fejlődésük legtöbbször egyetlen ipari nagyüzemtől függött, addig a nyugat-európai „új városok” inkább a túlnépesedett nagyvárosok tehermentesítését, a városszerkezet átstrukturálódását szolgálták, az ott történt fejlesztések, mint a regionális problémák megoldásának egyik lehetősége beépült az Európai Unió területi politikájába is.⁽¹²⁵⁾

Tanulmányunk szempontjából a „új városoknak” azon köre az érdekes, ahol a lakosság foglalkoztatását korábban biztosító termelőüzemek leépülése, megszűnése miatt alakult ki válsághelyzet a településen és környékén és ez jelentős mértékben hozzájárult az ott élők elszegényedéséhez, lakás-és életkörülményeinek rosszabbodásához. Az egykori szocialista országokban létrehozott, a központi hatalomtól korábban erősen függő „új városok” 1990 után nehezebben tudtak alkalmazkodni a megváltozott gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokhoz, kialakulatlanabb volt a helyi társadalom, gyengébb a polgárság. A válságba jutott „új városokban” élők helyzete sok vonatkozásban azonos a kelet-közép-európai városok nagy létszámú lakótelepein élők helyzetével.

Elszegényedő falvak, gettósodó térségek Kelet-és Közép Európa vidéki területein

A kelet-közép-európai országokban az 1990-es években végbement változások jelentős mértékben átalakították a vidéki területek társadalmi és térszerkezetét is. Az ipari üzemek megszűnése, leépülése mellett megszűntek, átalakultak a mezőgazdasági nagyüzemek is, mind az iparban, mind mezőgazdaságban milliók váltak munkanélkülivé, sokan közülük – különböző okok miatt – képtelenek voltak a váltásra. Felborult a vidéki népesség társadalmi réteg-struktúrája, megrendültek gazdasági alapjai, megindult egyes csoportok gazdasági és szociális ellehetetlenülése, elszegényedése. Az 1990-es években az egykori szocialista országokban megjelenik a társadalmaknak egy olyan - Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Bulgáriában a cigányok által erősen felülreprezentált – rétege, amely iskolázatlan, a munkaerőpiacról tartósan kiszorult, nincs lehetősége gyermekei iskoláztatására, megélhetése elsősorban a segélyektől függ. A társadalomból történő kizáródásuk lakóhelyi elkülönüléssel és gyakran iskolai szegregációval is párosul. Kialakultak a gazdasági és szociális problémák koncentrált megjelenésének vidéki területei, főleg azokon a településeken és térségekben, amelyek a változások előtt is kedvezőtlenebb helyzetben voltak, és amelyeknek többsége olyan - korábbról örökölt - hátrányokkal is küzd, mint

124 Szirmai Viktória: Közép-Európai új városok az átmenetben (Szociológiai Szemle, 1996, 3-4)

125 Pl.: Skóciában Glenrothest városát eredetileg a környéken nyitott új szénbányákba érkező munkások letelepítésére és ellátására hozták létre. Később a túlnépesedett Glasgowból kiköltözők elhelyezését is szolgálta, majd a megszűnő bányászat helyett új, munkahelyteremtő ipari beruházásoknak adott helyet. Az észak-kelet-angliai Peterlee és Newton Aycliff városát egy kistérség új központjaként hozták létre, a belgiumi Louva-in-la-Neuve pedig egy új egyetemi városként került kialakításra.

az aprófalvas településszerkezet, közlekedési elzártság, az alapvető szolgáltatásokat biztosító intézmények hiánya, vagy rossz működése.

Kutatások tapasztalatai bizonyítják, hogy a tartós munkanélküliség és a tartós szegénység által leginkább érintett társadalmi csoportok térbeli koncentrációja már nem csupán egy-egy településre terjed ki, hanem a válság sújtotta régiókon belül már megjelentek, illetve kialakulóban vannak a több településből álló gettósodó kistérségek is - pl. Magyarország északi, keleti és dél-dunántúli területein, Szlovákia keleti régióiban ¹²⁶ - ahol egyes falvak esetében már a lakosság lakosságának növekedéséről is beszélhetünk.

Az elmúlt évtizedekben Romániában is jelentős hatása volt az elnéptelenedési folyamatnak a településhálózatra. Itt elsősorban a közepes nagyságú falvak néptelenedtek el és váltak kistelepüléssé vagy aprófalvakká. Az aprófalvak száma 18 szorosára, a kis falvak száma 2,8 szorosára nőtt. E folyamat eredményeként a falvak nagyságszerinti kategóriái megváltoztak, egyes települések elvesztették a településhálózatban korábban betöltött korábbi szerepüket, más települések részben (vagy egészben) elvesztették regenerálódási képességüket, és egyes rurális térségekben demográfiai pusztaságok alakultak ki, ahol a laksűrűség 30-20 fő/m² alá esett. A népességfogyás és az előregedés mellett jelentős migráció is tapasztalható az ország falvaiban.⁽¹²⁷⁾ Romániában az átmeneti időszak gazdasági nehézségei is elsősorban a vidéki, főleg a hátrányos helyzetű térségekben élő lakosságot sújtotta. A szocializmus idején a vidékre telepített ipar mély válságba került, a mezőgazdasági termelés drasztikusan visszaesett, csökkentek a reálbérek, nőtt munkanélküliség, főleg az ország 45,6%-át kitevő falusi népesség körében.⁽¹²⁸⁾ A szocialista korszak társadalmi valóságából ma az a

Magyarország Dél-Dunántúli régiójában található a sellyei kistérség, amely is egyike az ország kilenc leghátrányosabb helyzetű kistérségének. A sellyei kistérség lakóinak száma (2005-ben) 14203 fő, a települések száma: 35. (ebből egy kisváros) A térségben 11 alsó fokú és 1 középfokú oktatási intézmény van. *A kistérséget az elaprózódott településszerkezet jellemzi, az átlagos népességszám még az 500 főt sem éri el. Az infrastrukturális hiányokon túlmenően iparral, komolyabb gazdasági bázissal nem rendelkezik, intézményrendszere gyenge, s az adott földrajzi elhelyezkedés rossz mezőgazdasági adottságokkal, fejletlen gazdasági és művelési kultúrával párosul.*

A kistérségben igen jelentős az elvándorlás, amely mellett már évtizedek óta egy másik demográfiai folyamat is megfigyelhető: a népességcsere. Ez a folyamat az 1960-as évek elejétől gyorsult fel a térségben élő romáknak a falvakba történt betelepítésével. Az 1980-as évek végén, 90-es évek elején bekövetkezett társadalmi, gazdasági változások ugyancsak jelentős mértékben hozzájárultak az itteni falvak helyzetének további romlásához. A környékbeli ipari és mezőgazdasági üzemek megszűnése következtében ezrek váltak munkanélkülivé a térségben. Az akkor munka nélkül maradtak jelentős azóta sem tudott elhelyezkedni és gyermekeik, sőt már unokáik számára a munkaerőpiacról való kirekesztődés helyzetük alakulásában meghatározó tényező lett. Egyes falvak esetében már a népesség számának növekedéséről beszélhetünk, ami örvendetes lenne, ha nem tudnánk, hogy az ott születő gyerekek is igen nagy valószínűséggel – szüleikhez hasonlóan - szegények és kirekesztettek lesznek. A sellyei kistérségben 1997 és 2005 között a 35 településéből 8 településen – köztük ott, ahol a legmagasabb a munkanélküliség - nőtt a lakosság száma.

127 Kiss Dénes: A román faluszociológia a poszt szocialista korszakban. Szociológiai Szemle: 2004/1.

128 Vincze Mária: A román agrárpolitika és a kisparaszti gazdaságok. Korunk, 1995/5

fontos az emlékezőknek, hogy az akkori helyzet teljes foglalkoztatással és szerény mértékű társadalmi, gazdasági biztonsággal párosult. Ezzel szemben a mai helyzetben a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek, a lemaradás, az elszegényedés a falvakban élő népesség mindennapi tapasztalata.

Cigánytelepek

Talán a Magyarországon, Romániában, Bulgáriában és Szlovákiában található cigánytelepek utalnak leginkább arra, hogy Európában is léteznek olyan lakhatási formák, amelyek leginkább a harmadik világbeli viszonyokra emlékeztetnek.¹²⁹ A cigánytelep többféle, országonként, régióként is eltérő formája létezik, így nehéz egységes definíciót adni. Vannak, telepek, amelyek régi, leromlott állagú falusi, vagy elhagyott ipari, mezőgazdasági épületekből állnak, vannak még vályogból készült „putris” telepek, és sok telepen fából, bádogból kátránnyal összetákolt „házakat” is találhatunk.

Romániában „...a cigány lakosság nagy része a település más részeitől elkülönítetten, etnikai szempontból homogén lakónegyedekben lakik, közkeletű elnevezéssel „cigánytelepeken és „putrinegyedekben”¹³⁰ Ezekre a lakókörnyezetekre jellemző: a túlszűfoaltság, az épületek leromlott állapota, a kisméretű belső lakótér. A putrik civilizált életmódra teljes mértékben alkalmatlanok, gyakran hiányzik a villanyáram és a vezetékes víz. Sokszor nem tisztázott az ingatlanok tulajdonjoga, illetve a putrinegyedek esetében ez nem is létezik. A cigánytelepek gyakran a települések szélén találhatóak, rendszerint a szeméttelpek közelében.

A szlovákiai Közéleti Kérdések Intézete szerint az országban 620 olyan település van, ahol nagyobb roma közösség él. 281 elkülönített telep létezik, ahol szegénységben és kizsároltságban élnek a romák. És pontosan 20 olyan romatelepe van, ahol nincs vezetékes víz, se villany, se gáz. 50 ezer ember él ilyen körülmények között! 3 generációs családok, amelyekben soha senki semmikor nem dolgozott. Egy legutóbbi felmérés szerint mintegy 500 roma él az erdőben, **silógödökben** és sátrakban.¹³¹

Magyarországon 1993-ban a romák több mint 60%-a községekben, aprófalvakban, és mintegy 14%-a (kb. 70 ezer ember) még telepeken lakott, gyakran igen kedvezőtlen körülmények közt. A telepek elhelyezkedésére, közműellátására és az ott lakók számára vonatkozóan a legfrissebb kutatás¹³² szerint Magyarországon 557 telep található, ezek gyakoribb típusai:

Települések mellett, vagy azok közelében folyamatosan létrejövő és bővülő „vad-telepek”.

Ismérvei: infrastruktúra teljes, vagy majdnem teljes hiánya, kezdetlegesen összetákolt, jobbára egyosztatú lakóépületek, melyek inkább hasonlítanak ólra, putrira, kunyhóra. Lakóik

129 „MAKING THE CESE FOR ENVIRONMENTAL JUSTICE IN CENTRAL & EASTERN EUROPE. (Center for Environmental Policy and Law, The Health and Environment Alliance, The Coalition for Environmental Justice) Budapest, 2007.március.

A tanulmány a lépcsült lakóterületeken és az ott élő lakosság körében tapasztalható környezeti és környezetegészségügyi problémákon keresztül mutatja be az alapvető emberi jogok sérülését, a megkárosított, egészségtelen környezet hatásait a kirekesztett csoportok helyzetére. Esettanulmányokat közül néhány – többségében cigányok lakta – romániai, szlovák, cseh és bulgáriai telepről is.

130 Szolár Éva: Romaszegénység, Romániai romapolitika – a szegényválogató rendszer. ESÉLY, 2007/1.

131 A szociológusok jelentése szerint 320 ezer roma él az országban. Szabad Újság. Szlovákiai Magyar Hetilap. 2004. október 6.

132 A kutatást a Debreceni Egyetem Népegészségügyi Iskolája végezte 2002. november - 2003. november közt Baranya, Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Pest, Somogy, Tolna és Zala megyékben.

között többségben vannak a fiatalok, akik friss házások, vagy élettársi közösségben élők, családalapítók.

Volt uradalmi puszták, településtől távoli elhagyott ipari épületek (bánya, téglagyár, stb.)

Ismérvei: korábban a munka- és lakóhely egysége jellemezte, ennek megfelelően viszonylag jobb státuszúnak számított. A munkahelyek megszűnésével az eredeti lakónépesség nagy része elköltözött, s helyükbe marginalizálódó csoportok, illetve a környező településekből kiszorított népesség került. A lakóépületek tulajdonjoga sokszor rendezetlen, s ez az épületek gyors leromlásával jár. Mára erős térbeni elkülönülés, hiányos infrastruktúra jellemzi a telepeket, hiszen bezártak közintézmények, boltok, romlott a közlekedés, hiszen a termelés hiánya alulértékelt az itt maradókat, vagy az ide költözőket (akik nemritkán önkényes lakásfoglalók).

Régről maradt telepek. Azok a telepek tartoznak ebbe a csoportba, melyeket az 1961-es párthatározatot kiegészítő 1965-ös rendelet nyomán nem számoltak fel (részben vagy egészben).

Ismérvei: jobbára a település szélén, legelőn, vizenyős területen, vagy éppen erdő aljában, dombtetőn elhelyezkedő, szabálytalan telkeken, szabálytalan elrendezésű, általában még 1945 előtt épült, az akkori szegényparaszti, „zsellér” épületeket formázó lakóépületek egysége. Vízvezeték, csatorna és gáz nincs, mindössze villany van, s az utak sem pormentesek.

Cs- és Szocpoltos-telep, vagyis 1965 után létrejött, eredetileg nem telepnek gondolt telep.

Ismérvei: szűk telkeken, títustervek alapján, eleve rossz minőségben megépült, csökkentett komfortfokozatú, sokszor befejezetlen, a kortársi normáktól, ízléstől és törekvésektől jócskán elmaradt épületek együttese. E telepek, noha tervezőik szándéka szerint rendezettek is, de a település szélén, szegregáltan, rossz minőségű földön (vizenyős, folyóparthoz, szemételephez, egykori legelőhöz közeli területen) található, a település egészénél rosszabb infrastruktúrával rendelkezve (szilárd burkolatú út, csatorna, víz és gázvezeték gyakorta hiányzik). Az eredeti épületállományhoz gyakran annál is rosszabb minőségű épületek kapcsolódhatnak, sokszor közelítve a vadtelepek képéhez. ⁽¹³³⁾

Összefoglalva.

133 Lakhatási és szociális integrációs program, 2005. Megvalósíthatósági tanulmány. Esélyegyenlőségi Kormányhivatal, Magyarország, Budapest, 2005.

A szegénységben és a társadalmi kirekesztettségben élő lakossági csoportok térbeli elkülönülésének többféle formája létezik az Európai Unió országaiban. Míg a régebbi tagállamokban a szegénység és kirekesztettség által érintett csoportok térbeli koncentrációja inkább egyes városi területekre – előregedő városrészek, lakótelepek, elővárosok - jellemző, addig az új tagállamokban a városi területek mellett erőteljesen jelen vannak a piacgazdasági átmenet során elszegényedett társadalmi csoportok vidéki szegregátumai is. Nyugat-Európában az elszigeteltségben élők között jelentős arányt képviselnek a bevándorlók, vendégmunkások, Kelet-és Közép Európában – főleg a vidéki területeken – a cigány lakosság felülreprezentáltsága tapasztalható. A szegregált városi negyedek általában jobb körülményeket biztosítanak az ott lakóknak, az új tagállamok válságtérsegeinek leépülő falvaiban, cigánytelepein viszont gyakran a harmadik világbeli viszonyok jellemzőek.

3. A kirekesztettségben élő csoportokat sújtó diszkrimináció különböző megnyilvánulásai az Európai Unió országaiban

A szegénység, tartós kirekesztettség és a többségi társadalomtól való térbeli elkülönés/elkülönítés által érintett csoportok tagjai naponta kénytelen elszenvedni a velük szemben megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetését az élet különböző területein. Az európai társadalmakat is átható kirekesztő és diszkriminációs mechanizmusok jelen vannak a munkaerőpiacon, az oktatásban, az igazságszolgáltatásban, a lakáspolitikában, az egészségügyben, befolyásolják a hivatalok és a települési önkormányzatok döntéseit, az emberek közötti kapcsolatokat.

Az idegenekkel szembeni előítélet számtalan megnyilvánulásával kell szembenézni a kontinens nagyvárosaiban élő bevándorlóknak, vagy vendégmunkásoknak. Németországban az „Ausländerfeindlichkeit” (idegenekkel szemben tanúsított ellenérzés) jelen van a hivatalokban és intézményekben, az „intézményesült” vagy „bürokratikus rasszizmus”, különböző megnyilvánulásaival nap-mint nap találkozhatnak a munkát, lakást kereső, vagy hivatali ügyeiket intéző vendégmunkások, vagy bevándorlóként munkát vállalók. („Arbeitsmigrantin”) Csakúgy, mint a francia nagyvárosok zsúfolt elővárosi lakótelepein („quartiers populaires”) élő, hivatalosan a „népességhez tartozó bevándorlók” („immigrés de peuplement”) kategóriába sorolt társaik, vagy az angol városok indiai, pakisztáni bevándorlói.

„Németországban a törökök társadalmi megbecsülése komoly fogyatékoságokat mutat. Még azok is a társadalmi megbecsülés hiányáról panaszkodnak, akik gazdaságilag már előre léptek és viszonylagos jólétben élnek. Megengedhetnék maguknak például, hogy magas labért fizessenek és készek is erre áldozni, mégis sokszor évekig kell jobb minőségű lakást keresniük. Meggyőződésük szerint török mivoltuk miatt kell ezekkel a problémákkal szembenézniük. Gyerekeiket nem engedik be a diszkóba, mert törökök. A törökök, a róluk szóló becsmérlő viccek, az ellenük irányuló támadások és inzultusok következtében még a külföldiek más csoportjaihoz viszonyítva is sajátos helyzetbe kerültek. Egyfajta kisebbségen belüli kisebbség lettek. Az a tény, hogy a törököket a „külföldi kérdésen” (Ausländerprobleme) belül is mindig kiemelkedő problémának tekintik, világosan jelzi, hogy a német társadalomban a törökökről

kialakított kép igen negatív.” (Ayse C.Cağlar: Törökök Berlinben: társadalmi kirekesztés és mobilitási stratégiák. Replika 1999 december)

Franciaországban is az „idegenek” egy új nemzedéke, a korábbi időszak bevándorlóinak, a „maghrebi”-eknek¹³⁴ a gyermekei jelentik a diszkrimináció egyik céltábláját, de igazából a halmozódó társadalmi problémák áldozatai ők.

„Ezek a fiatalok olyan helyzetben vannak, amelyre egy történelmi szakadás nyomja rá bélyegét, s melynek nyomán a bevándorlók gyermekei ugyanolyan franciákká váltak, mint a többiek. De olyan franciákká, akiket tartósan diszkriminálnak, akiknek diszkriminációja lakás-, vagy iskolai és alkalmazási viszonyaikat tekintve halmozottnak tekinthető. Ebből következően az „integráció politikája” a diszkriminációellenes harc politikája” kell legyen...” (Marie-Claude Blanc-Chaléard: A bevándorlás francia története. Európai Tükör, 2006/7-8.)

Egyre nagyobb szakadék választja el a bevándorlókat és gyermekeiket, attól a francia társadalomtól, amely hagyományosan sokféle idegen befogadására és integrációjára volt képes, de már a 70-es évek óta egyre inkább elgettősödő, gyakran a 40-50%-os munkanélküliséggel is küszködő nagyvárosi körzetek problémáival nehezen tud megbirkózni. Francia civil szervezetek által közétett jelentésekből is kiderül, hogy a kirekesztetteket nem csak a munkaerőpiacon, hanem a lakáspiacon is hátrányos megkülönböztetések érik.

„...elég egy banális francia családnéven benyújtani jelentkezésüket, s máris pozitív elbírálás alá esik előzőleg visszautasított pályázatuk, vagy lakásbérleti kérelmük” (Mikó István: Jelzőtűz. Beszélő, 2006/1.)

A társadalmi különbségek növekedéséhez jelentős mértékben hozzájárul az oktatáson belül megjelenő szegregáció és diszkrimináció, az iskolák közötti gyakran éles különbségek.

„Maradniuk kell tehát a nagyvárosi körgyűrűk határain túli panelsorokban, földrajzilag is elkülönítve, egymás között. „Egyszínűek” az iskolák is az elővárosokban, a szomszédos villanegyedek lakói fizetős magániskolákba íratják gyerekeiket, ahol nem kell attól tartaniuk, hogy idegen származású gyenge tanulókra szabott oktatás hátráltatja őket a tanulásban. Való igaz, a felső tagozatba lépő iskolások körében – a „különösen nyugtalanító eseteket”, a „különleges lassúságot tanúsítókat” és a „bonyolultabb szövegek megértésébe belebukottakat” összesítve – országos szinten 15%-ra tehető az olvasni nem tudók száma.” (Mikó István: Jelzőtűz. Beszélő, 2006/1.)

Ezért is hozta létre a francia oktatásügyi kormányzat az ún. különleges oktatási zónákat (zones d'éducation prioritaire), ahol pedagógusok különböző kedvezményeket kapnak és a leggyengébb tanulók egyéni, vagy kiscsoportos foglalkozások keretében hozhatják be lemaradásukat.

134 Az észak-afrikaiak: marokkóiak, tunéziaiak, algériaiak közös neve

Az iskolai szelekciót az Európai Unió országaiban ugyan törvények tiltják és az oktatásügy kormányzati felelősei mindenhol igyekeznek érvényt szerezni a törvényi előírásoknak, de a törvények kijátszásának kifinomult gyakorlata is mindenhol létezik.

„Az is diszkrimináció természetesen – bár ez már egyre ritkább – hogy a cigánygyerekeknek külön osztályokat csinálnak. A törvény szerint nem lehet külön osztályokat csinálni, de azért vannak trükkök, hogy hogyan lehet ezt kijátszani. Például tagozatos osztályokat csinálnak és akkor oda járnak a nem cigány gyerekek. Ezt is tiltja a törvény, de a felvételi elbeszélgetéseken azért megpróbálják orientálni a szülőket, vagy éppen lebeszélni, hogy melyik osztályba, milyen tagozatra írássák be gyermekeiket. Azt mondják, hogy például abba az osztályba ne menjen, mert azt úgysem fogja bírni. Ha a szülő mégis erősködik, hogy abba az osztályba íratja be csemetéjét, valóban előfordul, hogy a gyerek egy idő után kikerül ebből az osztályból, mert kiközösítik vagy éppen nem tud lépést tartani az osztálytársaival. Az egy nagy hátrány, ha egy hátrányos helyzetű gyerek nincs együtt a középosztálybeli kortársaival, hanem csak a saját nagyon hátrányos helyzetű társaival van állandóan. Ezt az elkülönülést mind a mai napig szorgalmazzák az iskolák.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy magyarországi pedagógussal készített interjúból.)

„Azokban az oktatási intézményekben pedig, ahol a cigánygyerekek tanulnak, az oktatás minőségének változói (pl. tárgyi és személyi feltételek) is kedvezőtlenebbek. Ugyanakkor az egyenlőtlenségek növekedésével egyre növekszik az iskolai szegregációs formák megjelenési aránya is a roma gyerekek oktatásában. Ilyen például az iskolák közötti és az iskolákon belüli elkülönítés, illetve speciális iskolákba és felzárkóztató osztályokba való besorolásuk, amely a településtípustól függően különböző formákat ölthet. Ezekben az iskolákban az oktatás minősége arányosan csökken a roma gyerekek fokozódó jelenlétével, ami a legegységesebben a középfokra való továbbjutásuk alacsony arányában tükröződik.” (Szolár Éva: Romaszegénység. Romániai romapolitika – szegényválogató rendszer. Esély, 2007/ 1.

Az iskolai esélyegyenlőség megteremtése szempontjából figyelemreméltóak a skandináv országok eredményei, ahol az elmúlt évtizedek gyermekközpontú jóléti politikájának is köszönhetően jelentős mértékben csökkent az iskolai előmenetelben a származás, a szülők társadalmi-gazdasági státusza közötti különbségek hatása.¹³⁵ Ebben szerepet játszott az is, hogy minden gyermek számára biztosították az iskola megkezdése előtt a napközi otthonokban való elhelyezést, így a szegényebb származású gyerekek is ugyanolyan pedagógiai ellátásban részesülhettek mint a jobb családi háttérrel rendelkező társaik. Jó példaként említhető a berlini városvezetés, amely - a gettósodástól való félelem miatt sem - nézi jó szemmel, ha homogén, csak a bevándorlók gyerekeit tömörítő iskolai osztályok alakulnak ki az állami intézményekben. Ilyen esetekben az osztályok szétrobbantását és keverését kezdeményezik.

135 Gosta Esping-Andersen: Jövedelmi Egyenlőtlenség és esélyegyenlőtlenség. In.: Írások az egyenlőtlenségről, az egyenlősdiről – és az új egyenlőségről. Szerkesztette: Anthony Giddens és Patrick Diamond. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 119.old.

(Eredeti: The New Egalitarianism. Edited by Anthony Giddens and Patrick Diamond. Polity Press Ltd., Cambridge)

Ezt bizonyítják a tanulók körében lefolytatott nemzetközi összehasonlító PISA- vizsgálatok tapasztalatai is. A PISA 2000-es felmérés svéd eredménye is azt igazolja, hogy abban az országban a legjobb az eredmények, ahol az iskolázott és iskolázatlan szülők gyermekei közötti teljesítmények a legkisebbek. „Illúzió azt hinni, hogy a XXI. században bármiféle elitoktatás stabil fejlődési pályára tud állítani egy országot, Csak egy ország egésze emelkedhet.” (Andor Mihály: Lépéskényszer.. Az extenzív fejlődés lehetőségeinek kimerülése az oktatásban. Iskolakultúra, 2005/3.

A hátrányos megkülönböztetés a munkaügyi hivatalokban és a munkáltatóknál, a bevándorlókkal, vendégmunkásokkal vagy a cigányokkal szembeni megalázó munkahelyi bánásmód – sokszor szélsőséges és durva megnyilvánulásokkal – mindennapi tapasztalat a kelet-közép európai, de gyakran a nyugat-európai munkaerőpiacokon is ¹³⁶

„A diszkrimináció elsősorban a munkahelykereséssel kapcsolatban éri a klienseinket. A munkaközvetítőktől, a civil szervezetektől és maguktól a klienseinktől azt halljuk, hogy azért nem kaptak meg egy-egy állását, mert cigányok. Ennek a valóságtartalmát nem tudjuk leellenőrizni. Ha ezek az emberek megjelennek, akkor általában azt mondják a munkáltatók, hogy az állást már betöltötték. Az nyilván sokat számít, hogy valaki hogyan jelentkezik munkára. Hogy van felöltözve, mennyire rendezett, milyen a megjelenése. Ez alapján biztos hogy van valamilyen megkülönböztetés a munkáltatók részéről. Azt is mondják a klienseink hogy ha elbocsátják őket egy munkahelyről, akkor annak biztos a származásuk az oka. Ezt sem lehet bizonyítani. Sajnos, a munkahely-keresésnél sokan már a portán elakadnak, be sem engedik őket az üzembe, vagy a gyárba, el sem jutnak el az illetékeshez.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy szociális munkással készített interjúból.)

A munkaerőpiacon történő diszkrimináció azonban nem csupán a bevándorlók, vendégmunkások, vagy a romák csoportjait érinti, hanem az olyan csoportokat is, mint a gyermekgondozási szabadságról visszatérő és elhelyezkedni kívánó kismamákat, a gyermeküket egyedül nevelő anyákat, a fogyatékkal élőket, a börtönből szabadultakat és gyakran az idősebb munkavállalókat ¹³⁷, az állami gondozásból kikerülőket és a hajléktalanokat.

„Hogy valaki gyermekét egyedül nevelő édesanya és ez miatt éri őt hátrányos megkülönböztetés, hát ezt nehezen lehet eldönteni. Itt a munkavállalás szempontjából a legfontosabb, hogy olyan munkát találjon, hogy a gyermekének a felügyeletét meg tudja oldani. Ezért kiesnek az olyan munkakörök ahol több műszakban, esetleg délután vagy éjszaka kell dolgozni. Most hogy valakit az ilyen körülmények, vagy esetleg a származása miatt nem vesznek fel, azt nem tudjuk. Voltak olyan klienseink, akik azt gondolták, hogy hátrányban vannak az miatt, hogy egyedül nevelik a gyermeküket, ezért azon gondolkodtak, hogy a legközelebbi felvételi elbeszélgetésen ezt mondják el, vagy hallgassanak róla.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy anyaotthon munkatársával készített interjúból.)

„A büntetés végrehajtási intézményből szabadultak ugye eleve hátránnyal indulnak. Ha megkérdezik, hogy mit csinált az elmúlt időszakban, akkor vagy hazudik, vagy megmondja

¹³⁶ A lengyel és litván vendégmunkások kiszolgáltató helyzetéről, a velük szemben tanúsított bánásmódról számolt be a közszolgálati Magyar Rádió egy 500 fő megkérdezésével Angliában lefolytatott vizsgálat alapján. Többen is elmondták, hogy rabszolgaként bántak velük, irataikat elvették, bérüket visszatartották. Forrás: Magyar Rádió, 2007 szeptember 5.

Hasonló problémákat jelez a Brit Önkormányzatok Szövetsége által megrendelt felmérés is, kiegészítve azzal, hogy az új uniós tagországokból érkezett vendégmunkások sok problémát okoznak az Egyesült Királyság önkormányzatainak. Az országba több vendégmunkás érkezett a vártnál az EU országokból – 800 ezer fő -, ez megnehezíti a helyi önkormányzatok munkáját. Kevés az utánuk járó fejkvóta, sok vendégmunkásnak nincs hol laknia és nem ismerik a brit egészségügyi rendszert. Forrás: Magyar Rádió, 2007. 11.01.

¹³⁷ Számátalan jó példát is lehetne említeni az idősebb munkavállalók foglalkoztatási programjai közül, ilyen például Németországban a senior munkaerő állami támogatása

az igazat, de akkor nincs az a munkáltató, aki felveszi. Ha roma származásúról van szó, akkor ez plussz hátrány, és nyilván az is hátrány, ha nincs végzettsége. Ha valaki egy kisteleptülésen lakik, annak aztán végképp semmi esély nincs arra, hogy elhelyezkedjen. Ez a diszkrimináció inkább burkoltan jelentkezik. Azt nem mondják, hogy azért nem veszek fel, mert a börtönből szabadultál. Ahol meg erkölcsi bizonyítványt kérnek, ott teljesen egyértelmű a helyzet. Sok cég kér erkölcsi bizonyítványt. Sajnos az is gyakran előfordul, hogy megpróbálják kihasználni ezeket az embereket a szorult helyzetét. Vannak vállalkozók itt a városban is, akik gyakorlatilag rabszolgaként tartják, dolgoztatják ezeket az embereket. Adnak nekik szállást és maximálisan kihasználják a kiszolgáltatottságukat. Ezek nem tudnak kihez fordulni, nincs rokonuk, nincs senki, akinek elmondhatnák, hogy milyen helyzetben vannak, milyen körülmények között élnek. Mi már többször felajánlottuk a segítségünket, de még azt sem engedték meg, hogy kimenjünk oda ” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy bírósági pártfogóval készített interjúból)

1999-ben jelent meg Loïc Wacquant nagy vihart kavaró könyve¹³⁸, amely a szegény és kirekesztett társadalmi csoportokkal szembeni, sokszor túlzott rendőri fellépésekről és szigorú bírósági ítéletekről mint a globalizálódó világ mindenütt tapasztalható jelenségéről ír. Tény, hogy az elmúlt időszakban a nyugat-európai országokban mindenütt emelkedett a bebörtönzöttek száma, ezen belül is az idegenek aránya, amely minden régi EU tagállamban többszörösen meghaladja az adott ország népességén belüli arányukat.

„Egész Európában tömegével, a társadalmi arányukhoz képest jóval nagyobb számban ülnék börtönökben az idegenek, a nem nyugati bevándorlók úgynevezett „második generációja” és a színes bőriűek, akik amúgy is a legsebezhetőbb társadalmi kategóriák tagjai – mind a munkaerőpiacon, mind pedig az állam segélyező szektorával szemben, mivel alsóbb osztályokba tartoznak, és többrendbeli diszkriminációban van részük. Ez az „aránytalanság” néhol már-már megüti azt a mértéket, amelyet az amerikai feketéknél tapasztalunk.”

„ Ez az „etnikai-nemzeti aránytalanság”, amely a régi francia gyarmatokról származókat sújtja, elsősorban abból ered, hogy egyenlően súlyos vétség esetén a bíróság könnyebben szab ki jogerős börtönbüntetést azzal az elítélttel szemben, aki nem rendelkezik francia állampolgársággal. A felfüggesztett börtönbüntetés és felmentés gyakorlatilag az állampolgárok monopóliuma lett. Pierre Tournier demográfus kimutatta, hogy a szóban forgó vétségtől függően egy külföldinek 1,8-2,4-szer több esélye van arra, hogy börtönbüntetésre ítéljék, mint egy franciának...” (Loïc Wacquant : A nyomor börtönei. A zéró tolerancia világméretű terjedése. Helikon Kiadó, Budapest, 2001)

Valószínűleg a „zéró tolerancia” jegyében született meg Olaszországban az a rendelet amelynek lényege, hogy ezután a polgármesterek külön engedély nélkül, közvetlenül is felléphetnek a bevándorlók ellen, ha városuk közrendje, vagy közbiztonsága forog veszélyben. Kiutasíthatják az idegeneket, és ez alól az uniós állampolgárok sem kivételek. A rendelet meghozatalának előzményei közé tartozik, hogy Olaszországban az elmúlt 3 évben 95%-al emelkedett a Romániából érkező vendégmunkások száma, jelenleg - hivatalos adatok szerint – 342 ezer fős az ottani román közösség, köztük 150 ezer főre tehető a Romániából érkező cigányok száma. „Ránk kenik a romló bűnözési helyzetet” – panasolta a rasszizmus ellen tüntető itáliai román közösség képviselője.¹³⁹ Tény, hogy az olasz városokba érkező romániai vendégmunkások egy része nem talál munkát, külvárosi nyomornegyedekbe lakik, vagy hajléktalanként az utcán él.

138 Loïc Wacquant : A nyomor börtönei. A zéró tolerancia világméretű terjedése. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.(Eredeti kiadás: Loïc Wacquant: Les prisons de la misère. Éditions Raisons d'Agir, 1999 Párizs)

139 Lázadó itáliai prefektusok. Népszabadság, 2007 október 11.

A Kelet-Közép-Európai rendőrségek és bíróságok munkájával kapcsolatban is vannak tapasztalatok, amelyek a kirekesztett csoportok – többnyire cigányok – tagjaival szembeni hátrányos megkülönböztetésre utalnak.

„... itt többségében nagyon szegény emberek laknak, akik szegénységük miatt kiszolgáltatott helyzetben vannak, nagyon alacsonyan képzettek és jelentős részük roma. Akikkel mi kapcsolatba vagyunk, azoknak a többségénél mindhárom körülmény jelen van és nem nagyon lehet meghatározni azt, ha valakit diszkrimináció ér, az melyik körülmény miatt van. Vannak persze egyértelmű helyzetek. Ilyen például az, hogy engem 1990 óta csak akkor igazoltattak a rendőrök, ha cigányokkal vagyok, akkor viszont gyakran, persze akkor sem elsősorban engem, hanem őket. Ez egyértelmű diszkrimináció a rendőrök részéről. De a cigányokkal szembeni hátrányos megkülönböztetést lehet tapasztalni a bíróságokon, a polgármesteri hivatalokban és másutt is. Az egyik ügyfelünknek az öccse, 3 haverjával felpofozták egy osztálytársukat és elvették a mobiltelefonját. Ez a fiú azonnal szólt az apjának, aki egy magasabb beosztásban levő ember volt, és srácokat azonnal bevitték a rendőrök és előzetes letartóztatásba helyezték. Több mint fél évig voltak előzetesben. Aztán elítélték őket, 1-1 év szabadságvesztést kaptak egy kivételével. Mert azt az egy fiút aki nem volt roma, azt nem ítélték el, nem kapott büntetést, pedig ő volt az ötletgazda.”

(Részlet a tanulmányunk megírásához, egy magyarországi jogsegélyszolgálat vezetőjével készített interjúból)

„Az esetek egy részében kirendelt ügyvéd védi őket, nem tudnak megfizetni saját ügyvédet. Bár a kirendelt ügyvédek között is vannak olyanok, akik lelkiismeretesen felkészülnek, megpróbálnak mindent, de nem ez a jellemző. Az borzasztó nagy hátrányban van, aki nem tud magának ügyvédet fogadni. A kirendelt ügyvéddel a tárgyalás előtt 2 perccel találkoznak. Olyat már hallottam egy ilyen kirendelt ügyvédtől, hogy ha megfogadták volna, akkor fel tett volna két olyan kérdést a bíróságnak, ami miatt felmentették volna a védencét. Tapasztalataim szerint a roma származású és a szociálisan hátrányos helyzetben levő vádlottak esetében enyhébb ítélet születhetett volna, ha nem kirendelt ügyvéd védi őket.”

(Részlet a tanulmányunk megírásához, egy bírósági pártfogóval készített interjúból)

A helyi önkormányzatok – sokszor a többségi társadalom érdekeire hivatkozva – gyakran hoznak olyan döntéseket, amelyek a külvilág számára a diszkrimináció teljesen egyértelmű megnyilvánulásait jelentik. 1999-ben az észak-csehországi Ústi nad Labem egyik külvárosában, a legszegényebbek által lakott épületek köré felhúzott fal osztotta meg először a cseh, majd az európai közvéleményt. Brüsszel határozott tiltakozása nyomán a cseh külügyminiszter is elismerte, hogy Európa a rasszizmus és a kirekesztés jelképét láthatja ebben a falban. Ugyanakkor a falat építő helyi önkormányzat maga mögött tudhatta a helyi polgárok többségét, akik már hosszabb ideje sürgették beadványaikban az ott élő, többségükben munkanélküli, többgyermekes roma családokkal szembeni határozott fellépést. Ugyancsak 1999-ben Szlovákiában két helyi önkormányzat is olyan határozatot hozott, amely nyíltan megtiltotta a romák letelepedését a településeken. A határozatokat végül is civil szervezetek és a strassbourgi emberi jogi bíróság nyomására visszavonták. 2000-ben a romániai Piatra Neamt városában dolgoztak ki programot egy, a város legszegényebb családjainak otthont adó, kerítéssel körbevett telep létrehozására. Hasonló ötlet megvalósítását fontolgatta Déva és Nagybánya önkormányzata is. A „nem kívánatos elemeknek” (általában cigányok) a településekről történő eltávolítása nem ritka jelenség Kelet-Közép Európában. Magyarországon, Dél-Szlovákiában például előfordult, hogy néhány város felajánlotta a környékbeli településeknek, hogy fizet azért, ha a területükön élő cigányokat befogadja. (2007 nyarán például a szlovákiai Nyitra megyében élő romák tüntetéssel fejezték ki elégedetlenségüket az önkormányzatok „kitelepitéseivel” szemben) A magyarországi Veszprém városa egy kifinomultabb módszert választott. „... a korábbi években a városban a helyi Polgármesteri Hivatal a városközpontban és közvetlen közelében városrekonstrukciót végeztetett, amelynek keretében számos cigány családnak jelentős összeget ajánlottak fel a többnyire romos, lelakott ingatlanokból történő kiköltözés esetén. A felajánlott „lelépési” összegek csábítóak voltak (1-3 millió Ft), de arra nem elegendőek, hogy abból Veszprémbe másutt lakáshoz juthattak volna, így lényegében „önként” elköltöztek különböző falvakba, vagy kevésbé frekvenciált kisvárosokba, ahonnan egy részük azóta már visszaszivárgott Veszprémbe. A roma népesség utólag csalódottan idézi fel az ügyes „cigánytalanítást”, amelynek eredményeképpen végül rosszabb helyzetbe kerültek mind munkavállalási szempontból, mind a különféle ellátásokból való részesedést tekintve. Érdekes, hogy ezt az „akciót” valamennyi helyi párt egyértelműen támogatta, nem képezte vita tárgyát.” (Albert József: A veszprémi romák életkörülményei, társadalmi, szociális helyzete. In.: A szegénység, az egészség és a társadalmi kirekesztettség. Szerk: Szretykó György. Comenius Kft., Pécs, 2007)

Néhány évvel ezelőtt a dél-szlovákiai kórházakból a roma nők sterilizálásával kapcsolatos hírek kavarták fel az emberi jogokra érzékeny európai közvéleményt. Bár ezeket a híreket a kórházak rendre tagadták, arra viszont alkalmasak voltak, hogy a kelet-közép európai országok egészségügyi intézményeiben tapasztalható diszkriminációra – amely leginkább a kirekesztettségben élő csoportok tagjait érintik - hívják fel a figyelmet. Az egészségügyben tapasztalható hátrányos megkülönböztetés egyik oka, hogy megnőtt a piaci elemek jelentősége, így a munkanélküliség által leginkább sújtott, többnyire segélyekből élő csoportok tagjai – köztük az új EU tagállamok egy részében jelenlevő jelentős számú cigány népesség – nem képesek fizetni a jobb ellátásokért. A másik ok pedig – amit orvos-szociológiai, illetve orvos-antropológiai kutatások tapasztalatai is alátámasztanak – hogy a rosszabb helyzetben levő társadalmi csoportok tagjai az egészségügyben is hátrányban vannak,, a fehér középosztálybeli orvosok hosszabb időt fordítanak az

ugyancsak fehér, középosztálybeli páciensekre, mint az alsóbb társadalmi csoportok és/vagy a színes bőrűek ellátására. A jelenség háttérében kulturális különbségek állnak, de szerepet játszhat a hátrányos etnikai megkülönböztetés is.”¹⁴⁰

... egyszer mentőt hívtak egy hajléktalanhoz. Nem jött ki. Aztán szóltak nekünk, hogy szóljunk már mi a mentőknek. Nagy nehezen kijöttek és megkérdezték, hogy ki fogja majd kitisztítani a mentőt a hajléktalan után. Az egészségügyben a pszichiátriai osztályokon tapasztaljuk leginkább a hajléktalanokkal szembeni diszkriminációt. A pszichiátriai osztályok amint lehet, azonnal megpróbálnak túladni a hajléktalan betegen, félnek, hogy náluk marad, isten igazából nem tudnak velük mit kezdeni.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy hajléktalan szálló vezetőjével készített interjúból)

„Ami viszont probléma lesz a jövő évtől az ezeknek az embereknek az egészségügyi ellátása. Mert ha nem fizeti az egészségügyi hozzájárulást – és ugye ezeknek az embereknek egy nagy része nem fizeti – akkor nem kap ellátást. És ugye ilyen vonatkozásban problémát jelent a feketén foglalkoztatottak helyzete. Ha ők betegek lesznek, akkor az egészségügyi ellátásuk költségeit majd nekik kell kifizetniük. Ahhoz, hogy tb ellátott legyen valaki, ahhoz valamilyen munkahelyet kell produkálni. Persze most is van lehetőség arra, hogy valaki befizeti a havi ötezervalahány forintot és akkor jogosult lesz az ellátásra. De ezt a 21 ezer forintjából nem tudja kifizetni. Vannak olyan betegségek, amelyek ezt a réteget sújtják leginkább és félő, hogy majd nem kezeltek magukat. Most is van olyan kliensem, aki úgy döntött, hogy nem jár fel a tudószanatóriumba ellenőrzésre, noha fel kellene neki járni.” (Részlet a tanulmányunk megírásához, egy bírósági pártfogóval készített interjúból)

„Budapesten a romákat a szűrőhálózat el sem éri, azaz még felszólítást sem kapnak. A borsodi helyszíneken ezzel ellentétben működik szűrés, de körülbelül hasonló körülmények között közt, mint az ötvenes években: a nők a szabad ég alatt derékig levetkőzve állnak sorba a szűrőkocsi előtt. (Gyukits i.m.)

Az egészségügyi intézményrendszerben a szegényekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés a fejlett nyugati országokban is jelen van, a diszkriminációnak olyan formái azonban, amely az ellátásokhoz való hozzáférés igen jelentős területi különbségeiben mutatkozik meg, nem tapasztalható Nyugat-Európában.¹⁴¹

A leszakadó lakóterületen élők sokszor érik olyan erőszakos cselekmények, provokációk, amelyek előidézésében rasszista, idegengyűlölő mozgalmak, szubkulturális csoportok játszanak kezdeményező szerepet. A provokációk, támadások célpontjai általában a bevándorlók, „idegenek”, „színesek”, cigányok, vagy sok esetben a hajléktalanok, homoszexuálisok. A csoportok tagjai gyakran maguk is a lakótelepek, a külvárosi, vagy vidéki slumok szegény családjainak gyermekei, akik reménytelen és kilátástalan helyzetük okaként az etnikai vagy vallási (többnyire zsidó) kisebbségeket, a „gyengéket” (hajléktalanok) vagy a szexuális kisebbségeket jelölik meg. Ideológiájukban meghatározó szerepet kap a nacionalizmus, gyakran szélsőséges politikai pártok, vagy egyesületek formájában öltenek testet. Az elmúlt időszakban az EU új tagállamaiban is megerősödtek a különböző rasszista, idegengyűlölő mozgalmak, amelyek már nyíltan felvállalják a bevándorlókkal, vagy a cigányokkal szembeni fellépést. A Cseh Nemzeti Párt szervezeteként megalakult Cseh Nemzeti Gárda célja, például, hogy a „párt rendezvényeit biztosítsák, szükség esetén árvizeknél és

140 Gyukits György: Az egészségügy vesztesei. A romák orvosi ellátásának kérdőjelei. Beszélő, 2000, április.

141 A magyarországi, de a romániai, szlovákiai és a bulgáriai helyzetet is jellemzik az alábbiak: „Mivel tudjuk, hogy a romák magas betegségarányai közvetlenül szegénységfaktoroknak köszönhetőek, e legszegényebb aprófalvak roma lakosságának – amely a teljes roma lakosságból több mint százezer ember – különösen súlyos a helyzete, egyszerre sújtja a szegénység, terhelik a gyakori betegségek, illetve megnehezíti az életét az, hogy közvetlenül lakóhelyén nem fér bármikor azonnali orvosi ellátáshoz” (Babusik Ferenc: Hozzáférési különbségek az egészségügyi alapellátásban. ESÉLY, 2004/4.

más katasztrófáknál segédkezzenek, emellett felvilágosító tevékenységet is végeznek, mert a bevándorlóktól és az egyre erőteljesebb uniós befolyástól is szeretnék megvédeni az országot.”¹⁴²

Esettanulmányok szegénység-, szegregáció-, és diszkrimináció-ellenes programokról

Az Európai Unió régi és új tagállamaiban – felismerve a szegénység és a térbeli- társadalmi kirekesztettség összekapcsolódásának hosszú távra kiható negatív társadalmi következményeit - több olyan program is indult, amely a települési hátrányok felszámolását, az elszigeteltségben élő halmozottan hátrányos helyzetű lakossági csoportok lakás-és életkörülményeinek javítását, a peremhelyzetből adódó diszkriminációs hatások megszüntetését célozta. A problémák kezelésére vonatkozóan több, a nemzeti kormányok által kezdeményezett program született, a finanszírozás is nagyobb részt a központi költségvetés terhére történt.

Nyugat-Európában a legrosszabb helyzetben levő városi területek nagyobb része a korábbi város rehabilitációs programok során eltűnt. Az 1990-es évek utáni rehabilitációs programok inkább a meglévő épületek korszerűsítését, komfortosítását, szigetelését, épületgépészeti felújítását célozták és nagyobb figyelmet fordítottak a bevándorlók által lakott lakóterületekre, valamint az olyan társadalmi csoportokra, mint az idősek és fogyatékosok. A rehabilitációs programok részévé vált a területen élő közösség bevonása a programok előkészítésébe és lebonyolításába. Több országban törvény is szabályozza a leépült lakóterületek rehabilitációját. (Legelőször Franciaország és Dánia szabályozta a leépült lakóterületek rehabilitációját, őket követte Norvégia, Ausztria, Németország, majd Hollandia.) A nemzeti szabályzók pontosan rögzítik a kormány, a regionális és a helyi hatóságok szerepét a városmegújítási programok megvalósításában. Így pl. Nagy-Britanniában a központi kormánynak van meghatározó szerepe a programok kialakításában, Ausztriában és Németországban erősen érvényesül a regionális hatóságok (tartományok) befolyása is, Norvégiában, Hollandiában, Dániában és Franciaországban inkább a helyi önkormányzatoknak van nagyobb szerepe.

Az Európai Unió országaiban több olyan kormányzati program is született, amely a leépülő városi és vidéki lakóterületek megújítását célozta.

A Big Cities Policy program Hollandiában

Az 1980-as években Hollandiában is fontos problémává vált a szociálisan és fizikailag leépült nagyvárosi lakóterületek helyzete. A Big Cities Policy kezdetben azokra a városrészekre fordított nagyobb figyelmet, ahol a szegényebb családok nagyobb koncentrációban éltek. Itt próbálták meg elősegíteni jobb minőségű lakások kialakításával azt, hogy jobb helyzetű családok költözzenek a területre. A program következő szakaszában a fő hangsúly a lakásviszonyok fejlesztésére, a meglévő lakásállomány korszerűsítésére valamint a lakóterületeken megjelenő szociális problémák

142 Népszabadság. 2007.október 31.

(munkanélküliség, szegénység, fogyatékosok helyzete, drog, kriminalitás) kezelésére helyeződött át. Később a tapasztalatok alapján kialakult a városrehabilitációs programok 3 komponense: 1.gazdaság és foglalkoztatás, 2. fizikai fejlesztések, 3. társadalmi fejlesztések.

Az 1.komponens keretében a lakóterület gazdasági fejlesztését célzó programok valósultak meg, többek között: a kis-és középvállalkozások telepítése az érintett lakóterületekre, munkaalkalmak teremtése, a foglalkoztatáshoz kapcsolódó képzési programok indítása. Fontosnak tartották a célterületen élő külföldiek, bevándorlók vállalkozói kezdeményezéseinek a támogatását.

A 2. komponens keretében került felújításra az érintett terület lakásállománya, a közlekedési infrastruktúra és a környezet fejlesztése. A lakókörnyezettel kapcsolatos fejlesztések megvalósítása során a helyi lakosság részvételének az elősegítésére és ennek során az etnikai kisebbségek részvételének előmozdítását kiemelten kezelték.

A 3. komponens keretében valósult meg a szociális infrastruktúra fejlesztése, az oktatási intézmények korszerűsítése, a közbiztonság javítása¹⁴³, valamint a bevándorló és a holland lakosság kapcsolatának kiszélesítését célzó programok kialakítása.

Később a Big Cities Policy keretében támogatott programok támogatásban részesültek az EU ERDF és ESF alapjaiból is.

Egy nemzeti program a térbeli és társadalmi marginalizálódás ellen: a „Soziale Stadt” Program Németországban

Az 1999-ben indított program több, korábbi német és külföldi szociális városrehabilitációs program tapasztalataira épült. (így pl. az Észak-Rajna Vesztfáliában megvalósított „Körzetek a Különleges Fejlesztési Szükségletekkel” c. program, az 1994-ben Hamburgban indult kezdeményezés a „Küzdelem a szegénység ellen” c. projekt, a francia, angol és holland városok tapasztalatai, valamint az EU URBAN I eredményei)

Az 1960-as évek végétől Németországban is, csakúgy, mint a többi nyugat-európai országban, éles különbségek alakultak ki a nagyvárosok különböző lakónegyedei között. Egyik oldalon a magasabb presztízsű lakóterületek a jobb módú családokkal, a másik oldalon pedig a leépült városrészek az alacsonyabb jövedelmű német családokkal és az idősekkel, valamint az egyre nagyobb számban érkező bevándorlókkal és vendégmunkásokkal. A szegények és a velük kapcsolatos problémák egy-egy lakóterületre történő koncentrációja, a lakások és az épületek leértékelődése, devianciák kialakulása a fiatalok körében, a korábbiaktól eltérő fejlesztési programokat igényeltek. A szakemberek úgy gondolták, ha nem történik szervezett beavatkozás

143 Később a közbiztonság 4., önálló komponensként jelent meg a programban. Ennek oka többek között a hollandiai jobboldal előretörése, illetve a közbiztonság kérdésének felértékelődése a nagyvárosokban.

ezen a területeken, akkor a leépülés, az ott élők elszigetelődése továbbfolytatódik. A „Soziale Stadt” programmal kapcsolatos kormányzati koncepció rögzítette, hogy:

- A „Soziale Stadt” program kiegészíti a korábbi városrész-támogató intézkedéseket és más városfejlesztési törekvésekkel és intézkedésekkel egy új és szélesebb körű megközelítést tesz lehetővé,
- Ennek a szélesebb körű megközelítésnek a célja, hogy egyesítse és integrálja a beruházás jellegű és a nem beruházás jellegű tevékenységeket a városmegújítást célzó európai uniós, állami és tartományi programokkal annak érdekében, hogy egy egységes és központilag irányított programot hozzanak létre,
- A programban résztvevő önkormányzatoknak egy hosszú távú, terület-orientált akciótervet kell felvázolniuk, amely a helyi „Sozial Stadt” programnak lesz az alapja

A programban résztvevő helyi önkormányzatok részéről az alábbi intézkedéseket követelte meg a program:

- forrásösszevonás és az együttműködés területén való integráció,
- a polgárok és a helyi közélet szereplőinek bevonása,
- új vezetési és szervezeti struktúrák kialakítása,
-

1999-ban, a program indításakor 161 körzet került kijelölésre 124 városból. 2004-ben 249 városrész jelentkezett a programban való részvételre 184 városból. Az 1999. és a 2000. évi projektek 1,8 millió embert érintettek. A kijelölt területek 1/5-e az új tartományok városaiból került ki. A programok alapvetően két területen valósultak meg: a magas népsűrűségű, gyakran a XIX.sz.-ban épült régebbi városrészekben és az 1960-80 között paneles technológiával kialakított lakótelepeken (Németország nyugati felében a Grosstafelsiedlungen, a keleti tartományokban a Plattensiedlungen).

A „Soziale Stadt” program lényeges eleme a forrásösszevonás, ami jelenti egyrészt a helyi, tartományi, a kormányzati és az európai uniós pénzügyi források koncentrációját, illetve a magánberuházók bevonását egy-egy terület rehabilitációjában, másrészt a megvalósításban résztvevő, különböző kompetenciákkal rendelkező kormányzati, tartományi és helyi hivatalok tevékenységének az összehangolását.⁽¹⁴⁴⁾ A projektek egyik központi célja, hogy a helyi lakosság, a különböző társadalmi és etnikai csoportok bevonásával megerősödjön a helyi közösségek együttműködési és kapcsolatszervezői készsége.

A projektek megvalósításában meghatározó szerepet játszanak a helyi Városrész-menedzsmentek: Ennek tagjai többek között: az önkormányzat helyi megbízottja, szakértők, városrész-moderátor.

144 Az egyes projekthez támogatásokat – közvetlen, vagy közvetett formában - több minisztérium is biztosított, így pl : A Gazdasági és Építészeti Minisztérium, a Család-,Nő-Ifjúsági és Időskorúak Minisztériuma, a Belügyminisztérium, amely a „Migránsok Integrációs Programja” keretében nyújtott támogatásokat, az Állami Munkaügyi Intézet pedig a helyi munkaügyi központokat ösztönözte támogatások biztosítására. Az Európai Unió támogatásai a Strukturális Alapokból származtak.

Több tartomány minisztérium-közi munkacsoportokat hozott létre. Így pl. Mecklenburg-Nyugat Pomeránia 1999-ben a Munka-és Építészeti Minisztérium, a Szociális Minisztérium, az Oktatási, Tudományos és Kulturális Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Gazdasági és Környezetvédelmi Minisztérium, a Mecklenburg-Nyugat Pomeránia Városainak Ligája és az Észak-német Lakástársaság részvételével alakított koordinációs munkacsoportot. Máshol, így pl. Baden-Württemberg tartományban, vagy Hamburgban a döntésekben, illetve azok előkészítésében maga a kormányzat, illetve a fejlesztési ügynökségek játszanak meghatározó szerepet.

Az önkormányzati megbízott feladata a helyi hivatalok együttműködésének a hálózatba szervezése, a különböző helyekről érkező források felhasználásának a koordinálása, a folyamatos egyeztetés és monitoring, valamint a politikai szint felé történő visszacsatolás.

A szakértők feladata a helyi szereplőkkel való kooperáció, továbbá a helyi lakossággal való témaspecifikus munka, a helyi aktivitás felkeltése és az így felmerülő elképzeléseknek a program során való hasznosítása.

A városrész-moderátor szerepe a politika, igazgatás, piac, harmadik szektor és civil szféra szereplői közötti közvetítés, többek között a városrész fórumok segítségével. ⁽¹⁴⁵⁾

Az Európai Unió URBAN programja

Az 1980-as évektől már egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a városok gazdasági, szociális és környezeti problémáinak egységes kezelésére van szükség. Az Európai Unió Regionális Fejlesztési Alapja (ERFA) keretében indított URBAN PILOT programok (1989-1993) többsége már a városokban megjelenő szegénység és szegregáció mérséklését célozta. A hivatalos meghatározás szerint az URBAN célja a „krízishelyzetben lévő városok és szomszédsgok társadalmi és gazdasági megújulása, a fenntartható városi fejlődésre szem előtt tartásával”. ¹⁴⁶ 2006-ig a tagországok városaiban megvalósított URBAN programok már kifejezetten a leépülő városi területek komplex rehabilitációjára fókuszáltak és a projektek keretében együtt kezelték a fizikai rehabilitációt a foglalkoztatás javításával, a helyi közösségi kapcsolatok fejlesztésével. A 2000-2006 közötti EU tervezési periódusban 700 millió EUR támogatás került felhasználásra az URBAN keretében, ez a kiválasztott városrészek akár 10 millió euróval történt támogatását is jelentette. Ehhez hozzáteve a helyi forrásokat már jelentős nagyságrendű projektek valósulhattak meg.

Az URBAN program keretében történt támogatások biztosításának előfeltétele volt, hogy az egyes projektek az egész városra vonatkozó fejlesztési stratégia részeként kerüljenek megvalósításra, a projektek kialakításában és megvalósításában pedig aktívan vegyenek részt a helyi közösségek tagjai, illetve a területen működő civil szervezetek.

A Roma telepeken élők lakhatási és szociális integrációs modellprogramja Magyarországon. A program első szakaszának tapasztalatai.

Magyarországon több tízezerre tehető a telepeken, telepszerű lakókörnyezetben élők száma. Az itt található – elsősorban romák által lakott – épületek alacsony komfortfokozatúak és minőségűek, kis alapterületűek és az itt élők számára az infrastruktúrákhoz és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés jelentősen rosszabb, mint a települések más részein. A több mint félezer szegregált telep

¹⁴⁵ Forrás: Interim Appraisal of the Federal-Länder-Programme „Districts with special development needs – the Social City” („Soziale Stadt”). IFS Institut für Stadtforschung und Strukturpolitik GmbH, Berlin, 2004.

¹⁴⁶ A SZOCIÁLIS VÁROSREHABILITÁCIÓ: KONCEPCIÓ, ESZKÖZRENDSZER ÉS MODELLKÍSÉRLETEK Zárótanulmány Készült Budapest Főváros Önkormányzata megbízásából Készítették: Gerőházi Éva, Somogyi Eszter, Strömpl Péter, Szencz Hanna, Teller Nóra, Tosics Iván. Budapest 2004. július

nagy része az ország leghátrányosabb helyzetű térségeiben, Borsodban, Szabolcsban, Somogyban, Hevesben és Baranyában található, az itt élő családok lakhatási helyzetét tovább rontja a munkanélküliség, a nem megfelelő szociális és egészségügyi ellátórendszer, az oktatási intézmények hiányos és rossz felszereltsége. Ezen térségek és falvak a településfejlesztés „mostohagyermekai”, a különböző állami és más pályázati forrásokból a legtrikább esetben részesülnek, de ha mégis, az önkormányzatok fejlesztési terveiben és pályázataiban a romák által sűrűn lakott területek már nem szerepelnek. A telepeken élők „kikerülési” esélyeit csökkenti a mindennapos diszkrimináció, gyermekeik itt maradását pedig garantálja, hogy számukra gyakran egyenes út vezet a kisegítő osztályokba, vagy iskolákba.

A programot 2005-ben alakították ki, előzetes, a roma lakosság szociális, oktatási, munkaerő-piaci, lakhatási helyzetéről szóló kutatási eredményekre támaszkodva. A megelőző kutatások alapján mintegy 40 települést kértek fel a program pályázatában való részvételre. A településeknek ebben a körben fel kellett vázolniuk a helyi beavatkozások legfontosabb irányait, illetve a roma lakosság integrációját elősegítő beavatkozások célját. A program teljes költségvetése 680 millió Ft volt.

Magyarországon 1990 óta a telepeken, teleszerű lakókörnyezetben élők társadalmi integrációja érdekében konkrét kormányzati lépésre először 2005-ben került sor. A lakhatási és szociális integrációs program alapvető célkitűzése az volt, hogy az itt élők társadalmi integrációjának feltételeit megteremtse. 2005-ben 680 millió forint állt rendelkezésre az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium költségvetésében, amelyet a tárca meghívásos pályázat keretében kilenc kistelepülés önkormányzatának támogatására használt fel: Uszka, Kisvaszar, Tiszabő, Kerecsend, Dencsháza, Szentgál, Galambok, Hencida, Táská. A közvetlen kedvezményezettek száma a 9 településen összesen 4 és félezer ember. A lakhatási elemek mellett mobilizációs stratégia készült, melyben a gyerekek és fiatalok iskolai integrációja, a felnőttek munkaerő piacra történő beilleszkedése, a szociális és egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés elősegítése és közösségfejlesztési programok is nagy hangsúlyt kaptak.

Az iskolai integráció elősegítése érdekében a programot megközelítőleg 90 millió Ft-al támogatta a Roma Oktatási Alap. Forrásai segítségével egyes iskolákban eszközfejlesztések és épületbővítések történtek, minden településen tanoda kezdte meg működését. A program nagyban hozzájárult ahhoz, hogy olyan modellek születhessenek, amik révén más terület- és településfejlesztési források igazságosabban, az esélyegyenlőség elvét szem előtt tartva lesznek eloszthatóak. A program sikeres lebonyolítása és más pénzügyi források elérése érdekében a minisztérium által megbízott mentorok és szociális munkások dolgoztak a településeken. Azonban ahhoz, hogy ezek az eredmények és hatások tartósak maradjanak, nagyon sok minden kell még: a helyi döntéshozóknak és az ott dolgozó szociális, egészségügyi és oktatási szolgáltatások munkatársainak együttműködése, és lelkiismeretes munkája.

A program keretében megvalósított infrastrukturális fejlesztések: útépités, útfelújítás, járdaépítés, járda felújítás, vízvezeték-építés, gázvezeték-építés, lakásépítés, lakásfelújítás, házak komfortosítása, használt házak megvásárlása és szociális bérlakásként való hasznosítása, egyéb infrastruktúra felújítása vagy építése (pl. kultúrház, iskola, elektromos hálózat), szemét elszállítása és patkányirtás, a programban résztvevő ingatlanok tulajdonviszonyainak tisztázása.

A program során történt szociális, oktatási és foglalkoztatáspolitikai beavatkozások : szociális munkás (és esetenként szociális asszisztens) alkalmazása, oktatási program az általános iskola 7. és 8. osztályának elvégzésére, felnőttképzési programok, a helyi oktatási intézmények fejlesztése (pl. infrastruktúra fejlesztés) közmunka (további közmunkások foglalkoztatása néhány hónapra pl. az utcák, zöldterületek rendben-tartására és az építkezésekhez), falubusz vásárlása a helyi lakosság igényeinek kielégítésére (pl. iskolába, óvodába való szállítás, bevásárlás segítése, orvosi ellátás könnyebb elérése)

Egy példa a határokon átívelő együttműködésre: a YEPP (Youth Empowerment Partnership Programme) program Belgiumban, Finnországban, Németországban

A YEPP-programot 2001-ben indította el egy európai és amerikai alapítványokból álló közösség az OECD és a berlini Freie Universität közreműködésével, később a program elnyerte az Európai Unió támogatását.

A szegénység újratermelésben meghatározó szerepe van a lakóhelyi környezetnek, annak a társadalmi közegnek, ahol a fiatalok idejük nagy részét töltik. A lakótelepi gyerekeknek, az elslumosodott városrészekben lakóknak, a szegénynegyedek fiataljainak nincs lehetőségük válogatni a szabadidejüket, mindennapjaikat befolyásoló helyszínek között. De ahhoz, hogy a hátrányos helyzetű, magas munkanélküliség sújtotta lakóövezetek fiataljai valóban maguk irányíthassák az életüket, a választás szabadsága önmagában kevés, valóban választható lehetőségekre van szükség. A YEPP célja ezeknek a lehetőségeknél a megteremtése, vagy még inkább felderítése, láthatóvá tétele, azoknak a közösségeknek a megváltoztatása, ahol a szegénység és a kirekesztettség által érintett gyerekek élnek.

Antwerpenben (Belgium) a város egy magas munkanélküliséggel sújtotta negyedében a YEPP munkatársai ráakadtak egy speciális iskolára (CDO Noord), amely a hátrányos helyzetű fiataloknak kínált különböző képzési lehetőségeket. A program keretében először ráirányították a város vezetőinek figyelmét az iskola által biztosított lehetőségekre, „kivitték” az iskolát a lakosok közé, még azt is elérték, hogy a nem messze épülő vasútvonal pályáját módosítsák, az érintse az iskolát, bekapcsolva ezzel a város vérkeringésébe. A program során az iskola képessé vált arra, hogy változások motorja legyen, áthidalva a helyi lakosság, a városi döntéshozók és a gazdasági szereplők közötti szakadékot.

Kristenstadtnban (Finnország) megvalósított YEPP program célja az volt, hogy a fiatalok közötti együttműködés és kommunikáció fejlesztésével láthatóvá váljanak a helyi döntéshozók előtt, megismerjék elképzeléseiket az oktatás, a foglalkoztatás, vagy akár az egészségügy területén és partnernek fogadják el őket. Ezt a célt szolgálták a különböző képzési programok, fórumok, az általuk indított helyi újság és az általuk létrehozott Ifjúsági Tanács.

Lille-ben (Franciaország) a YEPP program a város két, bevándorlók által sűrűbben lakott és a magas munkanélküliség által is sújtott kerületében került lebonyolításra. A program előzményei közé tartozott, hogy a korábbi, a munkanélküliség csökkentését célzó programok nem jártak valódi

eredménnyel. A YEPP a problémát nem a munkanélküliség, hanem a munka oldaláról próbálta megközelíteni. Felvették a kapcsolatot a helyi cégekkel, vállalkozókkal, egy tutori és gyakornoki rendszer alakítottak ki abból a célból, hogy a fiatalok egyrészt tudást és munkatapasztalatokat szerezzenek, másrészt megismerjék munkaerőpiaci lehetőségeiket és velük szemben támasztott követelményeket.

Mannheim (Németország) egyes kerületeiben magas a török bevándorlók aránya, ami nem csupán szociális problémákat jelent, hanem állandó etnikai konfliktusokkal is jár. A helyi YEPP egyik legfontosabb célja ezért a különböző kultúrák között kommunikáció és együttműködés elősegítése volt. A program keretében konfliktuskezelő tréningek, a különböző kultúrákat bemutató utcaművészeti fesztiválok, képzések kerültek lebonyolításra

Esettanulmányok helyi programokról.

1. A Bismarck és a Schalke–Nord negyedek megújítási programja Gelsenkirchenben.

Háttér

A Ruhr-vidéki Gelsenkirchen Város Önkormányzatának javaslatára és az Észak-Rajna-Wesztfáliai Tartományi Tanács döntése alapján a két gelsenkircheni lakónegyed, Bismarck és Schalke – Nord 1999-ben részt vehetett az akkor induló, a szövetségi és tartományi kormányok, valamint a helyi önkormányzatok támogatásával és együttműködésével megvalósuló, európai uniós támogatásokat is felhasználó „Soziale Stadt” programban.

A Ruhr-vidék a XIX.sz. második felében még gyéren lakott, mezőgazdasági terület volt, ahol az odatelepülő bányászat és acél-vegy-és gázipar kezdte megváltoztatni a térség arculatát. A két városrész is a Consolidation és a Bismarck bányavállalatoknak köszönhette fejlődését, amelyek az 1960-as évekig biztosították az ott élők megélhetését. Az 1960-as évektől a Ruhr-vidéket sújtó válság nem kerülte el Gelsenkirchent sem, ennek csúcspontja a Consolidation 1995-ben történt bezárása, amely 4000 munkahely megszűnését jelentette.

A két lakónegyedre a program indítása előtt az egyik oldalon a sorházakból, egycsaládos és kétcsaládos házakból álló lakóterületek kielégítő állapota, a másik oldalon viszont a rossz minőségű lakások és hiányos épületrészek valamint az itt élő, szociálisan hátrányos helyzetű csoportok – köztük nagyon sok bevándorló – koncentrált elhelyezkedése volt a jellemző.

Bismarck és Schalke – Nord lakóinak száma a projekt indításának időszakában 18 600 fő volt, ennek 19%-a volt bevándorló, ezen belül a török nemzetiségűek aránya 75%. A németek és a bevándorlók korstruktúrájában meglevő jelentős különbségek miatt az itteni iskolákban a bevándorlók gyermekeinek aránya 70%-ot tett ki . A munkanélküliségi ráta meghaladta a 18%-ot. A magas munkanélküliség és az ennek következményeként jelentkező vásárlóerő- csökkenés miatt visszaesett az érintett területek kereskedelmi forgalmai is.

Bismarck és Schalke – Nord lakóinak az együttélése nem volt konfliktusoktól mentes. Ennek különböző megnyilvánulásai voltak tapasztalhatók a németek és a bevándorlók, a lakóterületre újonnan beköltözők és a már régóta ott lakók, illetve a bevándorlók különböző etnikai csoportjai között. Egészen a mai napig problémát jelent a bevándorlók új generációja, akik közül nagyon sokan küszködnek nyelvi nehézségekkel, ami az iskolában és az elhelyezkedésben akadályozza őket.

Fejlesztési célok és súlypontok

A városi önkormányzat 1995 március 30-án fogadta el a két terület rehabilitációjára vonatkozó programot, amely a további tevékenységek meghatározó eleme lett. A program alapvetően fontosnak tartotta a régi ipari területek revitalizációját, új vállalkozások letelepítését, a foglalkoztatási és az ezzel összefüggő képzési, valamint társadalmi integrációs programok kialakítását és megvalósítását, a szociális és a kulturális infrastruktúra fejlesztését, a helyi lakosság bevonását és hálózatba szervezését.

Míndezek alapján a szociális városrehabilitációs programnak:

- kis lépésekben és az endogén potenciál kihasználásával kell eredményeket elérni,
- a lakosságra és a területekre orientált stratégiákra kell alapozni,
- a program lényeges eleme kell, hogy legyen a helyi partnerkapcsolatokra való támaszkodás.

Kulcsprojektek

1995-től a két lakóterületen állami, tartományi önkormányzati és a privát szférából származó forrásokból jelentős összegek kerültek felhasználásra. (csak 1995 és 1999 között 126,8 millió DM) Az eddigi nagyprojektek közül háromnak van kiemelkedő jelentősége:

- a Consolidation bányaterületének újrahaznosítása,
- az evangélikus iskola mint városrészi iskola felépítése és beindítása,
- a Bismarck utca rehabilitációja és felértékelése.

A Consolidation bányaterületet igyekeztek sokoldalúan hasznosítani. Lakások, szabadidős és kulturális létesítmények, üzletek, mecset épült a területen. Fontos szempont volt az ipari műemlékek védelme, így pl. sikerült megőrizni az ércemelő tornyot és a 9-es akna feletti toronyhidat.

Az újjáépített evangélikus iskola, mint multikulturális és ökológiai oktatási intézmény került átadásra, az oktatási funkciók mellett kulturális, közösségi funkciókat is ellát a lakóterületen.

A Bismarck utca átépítését az épületek felújítása mellett forgalomtechnikai okok is indokolták. A projekt része volt azoknak a városépítészeti intézkedéseknek, amelyek az egyes lakónegyedek közötti közlekedési kapcsolatok javítását célozták.

A fenti projektek mellett ki kell emelni a városrész-megújítási programok azon körét, amelyek a helyi kis-és középvállalkozások erősítését, a kis-és közép vállalkozók, kereskedők, kézművesek valamint az egzisztenciájukat építő helyi lakosok kooperációját célozták.

Szervezés és menedzsment

A két lakóterületen történő városrehabilitációs programok összehangolásában, az egyes szereplők közötti együttműködés kialakításában meghatározó szerepet játszott a Bismarck / Schalke – Nord Fejlesztési Iroda. A hálózatok építésével kapcsolatos feladatok mellett programtervezéssel, programfejlesztéssel is foglalkozó iroda szoros együttműködésben dolgozott a tartományi gazdaságfejlesztési irodával (BfW) és a Julius B. projekttel („Fiatalnak lenni és élni Bismarck / Schalke – Nord városrészben ”)

Minden, a két városrész fejlesztését érintő döntést az iroda készítette elő, szoros együttműködésben az önkormányzat hivatalaival, a különböző hatóságokkal és a Bismarck / Schalke – Nord Munkaközösséggel.

A városrész-menedzsment a városrészi fejlesztési munkákban résztvevő partnerekkel való szoros együttműködés szervezése,

- a helyi szomszédsági csoportok aktivizálása, lakossági fórumok szervezése
- az egyes projektek és részprogramok összehangolása,
- nyilvános információs rendezvények szervezése
- hálózatépítés

A helyi lakosság bevonását több program célozta. Ezek között mindenféleképpen meg kell említeni a „Napközi nyitása gyermekek számára” és az „Iskolaudvar” programokat, valamint az Egyesületek Fórumát

Esettanulmányok helyi programokról.

2. Egy sikeres szociális városrehabilitációs program Hamburg Lenzsiedlung-negyedében.

A Lenzsiedlung lakónegyed

A lakónegyed Hamburg Eimsbüttel kerületében, Eimsbüttel és Lokstedt kerületek között helyezkedik el. A közel 1100 lakásban 3000 ember él, akik 40 különböző nemzetiséghez tartoznak. Az itt élők 30%-a 18 év alatti. A lakóterület lakásainak kialakítása két építési szakaszban történt. 1976-78 között épültek a 9-13 emeletes, szociális bérlakásokat magukban foglaló magasházak, a második építési szakaszban, 1979 – 1984 között , a 2-5 emeletes sorházak.

A Lenzsiedlung - projekt megalapozása az 1980-as évek végén

Az 1970-es, 80-as években Nyugat-Európában történt gazdasági változások nem kerültek el az Észak-Német kikötővárost, Hamburgot sem. A városban, csakúgy mint a nyugat-európai

nagyvárosok többségében a lakosság jelentős részének a munkaerőpiacról történt kiszorulása kihatott a város társadalmi és térszerkezetének alakulására, ami a szegények, segélyektől függők – köztük nagy számban bevándorlók- további lakóhelyi koncentrációját és egyes lakóterületek leértékelődését jelentette.

A városban ebben az időszakban (1975 – 1986 között) a munkanélküliség az alábbiak szerint alakult

Év	Összes munkanélküli	Férfiak	nők	Munkanélküliségi ráta
1975	24.541	14.853	9.688	3,5%
1986	92.220	52.666	39.554	12,7%

Forrás:Wolfgang Schütte – Waldemár Süß: Armut in Hamburg. VSA-Verlag, Hamburg, 1988

Létfenntartási segélyben (HLU) és különleges életkörülmények között élőknek járó segélyben (HIBL) részesülők száma és a lakósságon belüli aránya 1970 és 1985 között ugyancsak jelentős mértékben emelkedett

Év	A HLU és a HIBL segélyekben részesülők száma	A hamburgi lakosság %-ban
1970	59.300	3,3%
1985	134.895	8,5%

Forrás:Wolfgang Schütte – Waldemár Süß: Armut in Hamburg. VSA-Verlag, Hamburg, 1988

A szociális segélyezésre fordított pénzösszeg 1980-ban még 0,5 milliárd DM volt, 1988-ban már ennek a háromszorosa, 1,5 milliárd DM. 1988-ban a regisztrált munkanélküliek 42 %-a már nem kapott bérkiegészítést.¹⁴⁷

Az 1980-as években a pénzbeli szociális támogatások összegének emelkedése mellett jelentős átalakuláson ment végbe a szociális ellátórendszer is. Új, könnyebben elérhető szolgáltatások kerültek kialakításra, előtérbe kerültek a „városrész-orientált” szociális munka különböző típusai,

¹⁴⁷ Strassensozialarbeit in Hamburg. Beszámoló. Jugendamt, Hamburg, 1999

amelyek a leginkább „problémás” lakóterületek és csoportok (külföldiek, szenvedélybetegek, munkanélküli és marginalizált fiatalok) helyzetén kívántak javítani. Az új foglalkoztatáspolitikai kezdeményezések olyan, hosszabb idejű munkalehetőségek megteremtését célozták, amelyek a társadalom számára is elfogadható és hasznosnak ítélt munkahelyek kialakítását jelentették: a kommunális szolgáltatások területén, a környezetvédelemben, vagy a lakóépületek felújításában való közreműködés.

Az 1990-es évek elején Hamburg Eimsbüttel kerületében, 4 lakónegyedben (Eimsbüttel-Nord, Lenzsiedlung, Spanische Furt, Eidelstedt-Nord) indult az Európai Közösség (EG) támogatásával megvalósuló szegénység-ellenes program („Programm der Gemeinschaft zur Ökonomischen und Sozialen Integration der am Starksten Benachteiligten Gruppen”) A célterületek kijelölését megelőzte a leszakadó lakóterületek egységes szempontok alapján történő felmérése és az adatok elemzése („Stadtteilanalyse”)

Az EG- Eimsbüttel program kiemelt célcsoportjait képezték:

- a kirekesztettségben élő nők, különösen a gyermeküket egyedül nevelő anyák,
- A bevándorló családok tagjai, ezen belül is különösen a nők,
- A kirekesztettségben élő fiatalok,

A program koncepciójában a kirekesztettséghez vezető kockázati tényezők közül – amelyekkel az egyes projektek kapcsán foglalkozni kívántak - az alábbiak kerültek kiemelésre:

- alacsony iskolai végzettség,
- alacsony pozíció a munkahelyi hierarchiában,
- a szegénységhatárhoz közeli alacsony bér,
- a munkanélküliség általi fenyegetettség,
- szociálisan és fizikailag leépült lakókörnyezet,
- a diszkrimináció és stigmatizáció gyakori élménye,

A program céljaként az alábbiakat jelölték meg:

- a területen élő lakosság bevonása a projektek megvalósításába,
- a kirekesztettség által leginkább veszélyeztetett nők és fiatalok támogatása a szakmai képzési programokon keresztül, amelyek biztosítják visszaintegrálásukat a munkaerőpiacra,
- önszervező csoportok kialakítása és kezdeményezéseik támogatása,
- a célterületeken élő lakossági csoportok társadalmi, kulturális és politikai integrációjának támogatása.
- a lakhatási körülmények javítása és a szociális infrastruktúra fejlesztése,

Cselekvési területek:

- közösségfejlesztés, mint a szociális munka egyik szintje,
- nők munkaerőpiaci képzése,
- együttműködés a bevándorlókkal és családjukkal,
- a lakáshellyel kapcsolatos problémák kezelése,

A „Jövő műhely” . A Lenzsiedlung-projekt 2000 után

A korábbi időszak erőfeszítéseinek eredményeképpen 2000-ben a lakónegyed fejlesztési programja része lett a németországi „Sozial Stadt” programnak. A program célkitűzéseinek megfelelően a hangsúly a lakóterület fizikai megújítása mellett a területen élők társadalmi integrációjának elősegítésére, a befogadást szolgáló struktúrák fejlesztésére helyeződött. A projekt tervezői a közvéleményben inkább negatívan megjelenő etnikai sokszínűséget a lakónegyed legfontosabb értékének beállítva, arra építve alakították ki a fejlesztés koncepcióját. („nemzetiségek harmóniája”)

A Lenzsiedlung-lakónegyedben folyó és a lakóterület társadalmi és fizikai rehabilitációja keretében megvalósuló közösségszervezési – közösségfejlesztési programok többféle formában biztosítják az ott élők bevonását, aktivizálását. Létrehozták a helyi identitás megteremtését és erősítését szolgáló közösségi struktúrákat (lakóhelyi és ifjúsági egyesület, sportklub, helyi újság), kialakították az egyéni és családi problémák megoldásában közreműködő segítő szolgáltatásokat (tanácsadások, szülői csoportok, kismama klub) megszervezték a munkaerőpiaci esélyeket növelő képzési programokat és biztosították a helyi lakosság társadalmi, politikai integrációját segítő, a lakónegyed életének alakításában történő részvétel különböző lehetőségeit. (városrészi konferenciák, fórumok, beszélgetések) A német társadalomba történő integráció segítését szolgáló programok mellett (rendszeres nyelvtanfolyamok) jelen vannak a saját kultúrához, valláshoz, nyelvhez való kötődést erősítő programok is. Az egyes projektek legfontosabb célcsoportjai: a gyerekek, a fiatalok és a szülők (elsősorban az anyák).

A lakóterületen történt fizikai felújítások a lakások és az épületek korszerűsítését valamint a közterületek – amelyek fontos szerepet játszanak az itt élők közötti kommunikációban és a programok lebonyolításában - a megújítását célozták. (játszóterek, sportpályák kialakítása, közlekedési útvonalak felújítása)

A helyi fejlesztési projektek közül - a lakóterület korösszetételére és a beilleszkedésben való meghatározó szerepére tekintettel is - külön figyelmet kapott az óvoda felújítása és szakmai programjának kialakítása, de a rehabilitáció fontos eleme volt a szolgáltatások (kereskedelmi, egészségügy, kulturális) fejlesztése is.

Lenzsiedlung-projekt keretében megvalósuló programokat az Eimsbüttel- Kerületi Önkormányzattal történt egyeztetés után a Hamburgi Önkormányzat, a Szenátus (Senat) hagyja jóvá, a költségvetés jelentős részét - városi és szövetségi forrásokból – Hamburg városa biztosítja. A projekt finanszírozásában lényeges szempont a különböző pénzügyi források (szövetségi, városi, uniós, magán) összevonása.

A projekt irányításában meghatározó szerepe van a helyi lakosság, a kerület és a város képviselőiből álló Városrészi Tanácsnak (Stadtteilbeirat), a szervezéssel, koordinálással, lebonyolítással kapcsolatos feladatokat a Városrészi Iroda (Stadtteilbüro) látja el.

A Lenzsiedlung-projekt 2004-ben megkapta a „ Szociális Város” Program Díját és mint egy példamutató kezdeményezés 2006-ban bekerült egy németországi útikalauzba.

Az épületek felújítása során az egyik ház oldalára egy falikép elkészítésére hirdettek pályázatot. A nyertesek által elkészített 320 négyzetméteres faliképen egy felirat olvasható: „Mi mindannyian egy világ vagyunk”. („Wir alle – eine Welt”)

Esettanulmányok helyi programokról.

3. A társadalmi kirekesztés elleni küzdelem programja Navarra tartományban.(Spanyolország)

Háttér.

Navarra Autonóm Tartomány nem tartozik Spanyolország legszegényebb régiói közé. Az itteni átlagjövedelem eléri az EU-25 átlagát, a munkanélküliségi ráta alatta marad a spanyolországi munkanélküliségnek. (A családfenntartók mindössze 4%-a nem rendelkezik munkahellyel, illetve kereső jövedelemmel) A relatív szegénység és egyenlőtlenség mértéke kisebb, mint a Spanyolország területén mért átlagérték. (A tartományban 7,4%, a spanyol átlag 19,7%) A kedvező mutatók ellenére jelentős különbségek vannak a tartomány egyes területei között, mind a lakosság szociális helyzetét, mind a különböző szolgáltatások elérését illetően. élők szociális helyzetére vonatkozó fontosabb jelzőszámok viszonylag kedvező képet mutatnak, ennek ellenére a Tartományi Kormány fontosnak tartotta, hogy programot indítson a leginkább hátrányos helyzetben levő csoportok támogatására.

Az 1997-ben indult program egységes keretben kívánta összefogni a lakhatás, foglalkoztatás, egészségügy, oktatás és a szociális igazgatás területén megvalósított fejlesztéseket.

A kirekesztettségben élő népesség jellemzői Navarrában

- Navarrában mintegy 6000 háztartás érintett a társadalmi kirekesztettségben, ez a tartomány háztartásainak 3,4%-a.
- A kirekesztett családok többsége a városokban, illetve ezek környékén él. (10 családból 6 család)
- A kirekesztés különösen a romákat és a tartomány egy relatíve elmaradottabb területén élő („hegyen túli”) közösséget érint
- A kirekesztettnek tekinthető családokban élő, keresőképes népesség 55,7%-ának van munkából származó jövedelme, a megélhetéshez szükséges bevételek 84,5%-a azonban szociális támogatásokból származik
- 1500 háztartás, ahol az aktív keresőkörűek mind munkanélküliek,
- 700 háztartás, ahol a családfenntartóknak „marginális” foglalkozása van: vándorárus, hulladékgyűjtő, idénymunkás, stb.
- 430 a hajléktalan családok száma,
- 3400 a nagyon rossz lakáskörülmények között élő családok száma,
- 1500 azoknak a családoknak a száma, ahol a család jövedelmének 30%-át meghaladják a lakásfenntartási költségek,
- 4000 azoknak a családoknak a száma, amelyek nem rendelkeznek az alapvető lakásfelszereléssel sem,
- Az érintett háztartásokban 460 olyan kiskorú él, akik nem járnak iskolába és 250 fő a 16-38 év közötti korcsoportban analfabéta,
- 300 fő nem részesül egészségügyi ellátásban,
- 625 háztartásban élnek olyanok, akik nem rendelkeznek az egészségügyi ellátásukhoz szükséges anyagi erőforrásokkal,
- 1500 háztartás terhelt súlyos családi problémákkal, konfliktusokkal (pl. a kiskorúakkal való nem megfelelő bánásmód, stb.)
- 2250 háztartás terhelt különböző devianciákkal (drog, prostitúció, koldulás, stb.)
- 950 háztartás érintett valamilyen formában a bűnözésben

Egy felmérés szerint a tartományban élő kirekesztett családok az alábbi problémákat tartják a legsúlyosabbnak:

- jövedelem:	52,2%
- lakhatási körülmények:	33,8%
- társadalmi kapcsolatok hiánya:	31,4%
- foglalkoztatottság és képzettség:	18,3%
- oktatás:	14,6%
- egészségügyi problémák:	3,1%

A Tartományi Kormány által indított program célja

Olyan komplex tartományi program kialakítása, amely a társadalmi kirekesztettség által érintett lakossági csoportok helyzetének a javításában egy időben kíván foglalkozni a foglalkoztatással, a lakhatással, az oktatással és a képzéssel kapcsolatos problémák kezelésével, a szociális gondozás és az egészségügyi szolgáltatások hatékonyságának a javításával.

A program kiemelt célcsoportjai:

- a tartomány területén élő romák,
- bevándorlók,
- egyszülős családok

A megvalósított program elemei

1. A minimumjövedelem tartományi szintű szabályozása

Tartományi szinten szabályozták a minimumjövedelmet, amelynek lényege, hogy a minimumjövedelmet csak olyan családok kaphatják, ahol az összes jövedelem nem haladhatja meg az alábbi határértékeket:

1 fő esetén a minimálbér 80%-a,

2 fő esetén a minimálbér 95%-a,

a harmadik tagtól minden egyes személy után a minimálbér további plusz 10%-a, ami összességében nem haladhatja meg a minimálbér 130 %-át.

A program során jelentős mértékben emelkedett a Társadalmi Jóléti Osztályhoz, illetve a Navarra-i Társadalmi Jóléti Intézethez érkezett, a minimumjövedelmekre vonatkozó kérelmek száma. (1999-ben 1889 kérelem érkezett, 2002-ben már 3393) A minimumjövedelmek folyósításának átlagos időtartama 1999-ben még 7 hónap, 2002-ben már csak 4,85 hónap.

2. A méltányos lakhatási körülmények biztosítása

A lakhatás területén a következők valósultak meg:

- 1500 szociális bérlakás épült,
- támogatást nyújtottak 400, a társadalmi integrációt segítő lakás megvásárlásához
- támogatást nyújtottak 150 lakás megvásárlásához olyan intézményeknek és szervezeteknek, amelyek ezeket a lakásokat bérbeadják a társadalmi beilleszkedést elősegítő programokban résztvevőknek,
- támogatást nyújtottak 800 lakás felújításához, a támogatással a felújítási költségek 40%-át fedezték. (a felújítási munkákon kívül a támogatást fel lehetett használni olyan

járuvékos költségek fedezésére is, mint pl. az engedélyek beszerzése, honoráriumok kifizetése)

- kölcsönök nyújtása,
- támogatások a lakások felszereléséhez,

3. A szociális gondozás rendszerének átalakítása

- létrehoztak egy gyermek és serdülőkorú hálózatot, amelynek feladata a családsegítő programok tervezése, szervezése, megvalósítása, értékelése volt,

4. A munkanélküliség csökkentése

- létrehoztak egy társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedést elősegítő hálózatot, amelynek feladata a társadalmi beilleszkedést elősegítő programok tervezése, szervezése és értékelése, a képzést, munkaerő-piaci integrációt/reintegrációt elősegítő projektek kialakítása, védett munkahelyek létrehozása volt,

A program során nagy hangsúlyt kapott a képzést és a munkaerőpiaci beilleszkedést elősegítő intézkedések megtervezése, hozzáigazítása a célcsoportok, illetve a adott település munkaerőpiaci szükségleteihez.

A program folyamatos értékelése

A program elején került felállításra a közigazgatási és a szociális szféra képviselőiből álló Nyomonkövetési Bizottság. A Bizottság félévenkénti ülésein értékelte a program végrehajtását, az értékeléshez egy erre a célra kidolgozott indikátorrendszer alkalmaztak. A program során a társadalmi fogadtatásról, az érintett lakosság és a szélesebb társadalom véleményéről kutatásokat végeztek.

Kidolgozásra került egy ún. követési mechanizmus, („vezérlőpult”) amely az állampolgároknak nyújtott szolgáltatásokról, azok hatékonyságáról, a program által érintett csoportok helyzetében bekövetkezett változásokról adott folyamatosan információkat.

A program költségvetése

A program költségeinek megoszlása területenként:

Lakhatás:	40%
Képzés és foglalkoztatás:	26%

A létminimum biztosítás:	20%
Egészségügyi szolgáltatások:	5,6%
Szociális szolgáltatások és intézkedések:	5,6%
Oktatás	2,8%

A program teljes költségvetése összesen 108 170 000 euró volt. A minimumjövedelmek biztosítására 1999 és 2005 között 21 643 000 eurót szántak, képzésre, foglalkoztatásra 27 738 000 eurót, lakhatásra 43 357 000 eurót, egészségügyi szolgáltatások fejlesztésére 6 090 000 eurót, a szociális szolgáltatások fejlesztésére 6 015 000 eurót.

Esettanulmányok helyi programokról.

5. Lyon város Pentes Croix-Rousse kerületének szociális városrehabilitációs programja

Háttér

A Francia Köztársaság Kormánya, a Rhone-Alpes Régió, Rhone megye, Lyon Város Önkormányzata és Lyon Város Családi Támogatásokat Nyújtó Pénztára között 2007 tavaszán született megállapodás Lyon szociálisan és fizikailag leépült lakóterületeinek megújítását célzó programok kialakítására a 2007 – 2009 közötti időszakban (CONTRAT URBAIN DE COHESION SOCIALE DE LYON)

A megállapodás az előzetes vizsgálatok, kutatások alapján pontosan rögzíti az elsődleges beavatkozás célterületeit, amelyek 3 kategóriába kerültek besorolásra.

1. Kategória: Olyan városrészek, amelyekben különösen fontos és nélkülözhetetlen az összehangolt beavatkozás. A beavatkozásoknak teljes mértékben meg kell újítani a helyi szociális és kulturális intézményrendszert, a rossz állapotban levő lakásállományt és meg kell nyernie az itt élő lakosság egyetértését, biztosítani kell az érintett lakossági csoportok tevékeny részvételét a programok kialakításában és kivitelezésében.

Ide tartozó akónegyedek: Pentes de la Croix-Rousse , Moncey-Voltaire, Mermoz, - Langlet / Santy, Duchère .

2. Kategória: Olyan városrészek, amelyeket szociális és gazdasági nehézségek jellemeznek, s ezek igazolják a lakosok életkörülményeit javító terv szükségességét. A rendelkezésre álló hitelek és

támogatások mozgósításával kell kialakítani a lakosság lakás-és életkörülményeit javító programokat és intézkedéseket.

Ide tartozó lakónegyedek: Ménival / Jeunet / Soeur Janin, Guillotièrre , Cités sociales de Gerland, Etats-Unis, Vergoin – Rochecardon.

3. Kategória: Olyan városrészek, amelyek különböző megelőző intézkedésekkel és programokkal elkerülhetik a szociális leépülést, ezért a fő hangsúlyt prevencióra kell helyezni.

Ide tartozó lakónegyedek: Moulin à Vent, Vaise.

Lyon Pentès Croix-Rousse lakónegyedében folyó szociális városrehabilitáció célja:

- Fenntartani a lakónegyed különböző szociális helyzetű csoportjainak együttélését,
- Javítani az életminőséget,
- Megtartani a lakónegyedre jellemző kulturális hagyományokat és jellegzetességeket,
-

A Pentès Croix-Rousse lakónegyed szociális jellemzői (diagnózis)

- A kerület népességének 57%-a, 15500 fő él veszélyeztetett lakónegyedben,
- Az itt élő lakosság körében kiugróan magas a munkanélküliek, ezen belül is a tartósan munkanélküliek száma, a szociális támogatásokra szoruló és kirekesztettségben élő, vagy a kirekesztettség által veszélyeztetettek aránya.
- A lakások, épületek jelentős része leromlott állapotban van, sürgősen felújításra szorul,
- Az elmúlt években történt felújítások ellenére még mindig számottevő a rossz minőségű lakások és a bennük lakó alacsony jövedelemmel rendelkező lakosság területi koncentrációja,
- Csökkent az üres lakások száma, de még mindig tart a rosszabb helyzetű csoportok beáramlása a lakónegyedbe.

A Pentès Croix-Rousse lakónegyed szociális rehabilitációjának prioritásai:

1. prioritás: Fenntartani a különböző szociális helyzetű lakossági csoportok együttélését a lakónegyedben, lehetővé tenni, hogy az alacsonyabb jövedelmű csoportok is ebben a városrészben maradjanak.

Ennek érdekében:

Megőrizni a társadalmi kevertséget a szociális lakások kínálatának fejlesztésével

- Tulajdonszerzés különböző formáinak kialakítása a bérbeadókkal, a bérbeadók bevonása a rehabilitációs műveletekbe,
- Szerződéses magánlakások létrehozása,
- A szerződések felbontása után a volt bérlők további helyzetének figyelemmel kísérése,

A régebbi lakásfelújítások eredményeinek és következményeinek figyelemmel kísérése, a tapasztalatok beépítése az új programokba

- Válságterv kidolgozása a különösen rossz lakáskörülmények(PLHI) felszámolására,
- A lakónegyed alsó részén ipari fejlesztések megvalósítása,
- A lakónegyed alsó részét érintő lakásfelújítási program megvalósítása,

Biztosítani a régebbi építésű panelházak folyamatos karbantartását a lakónegyedben

- A felújítással kapcsolatos szükségletek felmérése,
- A szükséges munkák megtervezése, programozása

A társadalmpolitikai szempontok fokozottabb érvényesítése a szociális városrehabilitációban

- A szociális lakásigénylések folyamatos figyelemmel kísérése, figyelése
- Bizottságok létrehozása a lakbért, rezsis nem fizető problémáinak kezelésére, program a kilakoltatások megelőzésére,
- A szociális bérlakásokból kikerülők helyzetének folyamatos figyelemmel kísérése,

2. prioritás : A lakás-és életkörülmények tartós javítását célzó, és a korábban indult erőfeszítések folytatása.

Ennek érdekében

Megfelelni a lakosság parkolással és a közlekedéssel kapcsolatos minimális elvárásainak

- javítani az ott lakók parkolási lehetőségeit,
- Kényelmesebbé tenni a városrész tömegközlekedési kínálatát
- Támogatni a gyalogos közlekedést és a lakónegyed „felfedezését”

Folytatni kell a lakóhelyi funkcióknak leginkább megfelelő fejlesztéseket

- Terek, parkok és közterületek rendezése
- A közterületeken végzendő felújítási munkák tervezésének és megvalósításának ösztönzése,
- A legkisebb közterületek se kerüljenek ki a felújítandó területek köréből

Javítani a lakosság mindennapi életét, közérzetét meghatározó kereteken

- Ösztönözni kell a területen a magánberuházásokat,
- Erősíteni kell a városrész-menedzsment szerepét a lakónegyed fejlesztésében,

- Biztosítani kell a közterületen végzett különböző beavatkozások összehangolását, biztosítani kell a folyamatos kommunikációt az egyes szereplők között és a helyi és a városi nyilvánosság felé,
- Fel kell számolni az illegális személtlerakásokat, el kell tüntetni a falfirkákat, meg kell szüntetni a nem engedélyezett plakátolást, kampányt kell indítani a kutyaütülés otthagya ellen,
- Kapcsolatot kell teremteni a lakosság közérzetét javító intézkedések és a társadalmi beilleszkedés érdekében tett intézkedések között,

A közbiztonság és a köznyugalom erősítése a lakónegyedben

- Alkalmazni kell a lakásszerződések közbiztonságra és a bűnmegelőzésre vonatkozó záradékát,
- Szoros kapcsolatot kell kialakítani a Városi Rendőrség, az intézmények és civil szervezetek és a helyi lakosság képviselői között a közbiztonság és a köznyugalom javítása érdekében,
- Küzdelmet kell folytatni az éjjeli szórakozóhelyek közrendet és köznyugalmat sértő megnyilvánulásai ellen,

Erősíteni kell a helyi lakosság részvételét a programok kialakításában és megvalósításában

- A lakosság megnyerése és csatlakoztatása a tervek megvalósításához,

3. prioritás: A gazdasági, vállalkozási tevékenységek ösztönzése, betelepítése, a meglévő gazdasági vállalkozások megtartása

Ennek érdekében

Kedvező feltételek létrehozása új vállalkozások megtelepedéséhez

- A gazdasági tevékenységekre alkalmas épületek, helyiségek felmérése, az eladással, bérbeadással kapcsolatos intézkedések megtétele,
- A tulajdonosok ösztönzése, hogy vegyenek részt a városrehabilitációval kapcsolatos programokban,
- A gazdasági tevékenységek betelepítését ösztönző megoldások keresése,
- Különösen a munkahelyeket teremtő vállalkozások betelepülésének támogatása

A kereskedelmi infrastruktúra fejlesztése

- Az üzletek áruellátását akadályozó közlekedési feltételek javítása (pl. a be-és kirakodás megkönnyítése)
- Fejleszteni a helyi kereskedelmi üzletek külső kommunikációját,
- Támogatni a kereskedelmi üzletek homlokzatának felújítását és a jelölésrendszerek egységesítését,

Erősíteni a városrész vonzerejét, az ezzel kapcsolatos kezdeményezések felkarolása

- A városrész gazdasági vonzerejének feltérképezése és a szélesebb nyilvánosság előtt bemutatása,
- Az emberközeli kisvállalkozások támogatása (a „sarki kisboltok”)

Új munkahelyek teremtése, akció indítása a megkülönböztetés-ellenes munkahelyekért a városrészben

- Munkahelyteremtő támogatások és önkormányzati segítség – pl. ingatlan - a beilleszkedési problémák megoldásában részvevő vállalkozóknak,
- Fejlesztani a városrész szükségleteinek megfelelő kiinduló állás kínálatot

4. prioritás: A különböző társadalmi helyzetű csoportok együttélését, a bizonytalan helyzetű csoportok beilleszkedését szolgáló cselekvések folytatása a lakónegyedben.

Ennek érdekében:

Mindenkinek lehetővé tenni, hogy a társadalmi környezetbe beilleszkedjen

- Megfelelő nyelvtudás, harc az írástudatlanság ellen,
- A leginkább marginalizálódott csoportok beilleszkedésének támogatására külön projektek indítása,
- A társadalmi szereplők hálózatának animálása,

Az egészségügy terén fejleszteni a megelőzésre, a gondozásra koncentrááló cselekvéseket és számításba kell venni a lelki egészség védelmét

- Olyan programok indítása, amelyek előtérbe helyezik az egészség megőrzését, a betegségek megelőzését,
- Az egészség megőrzésével kapcsolatos jogok és lehetőségek megismertetése a marginalizálódott csoportok tagjaival,
- A lelki egészség megőrzésére, visszaszerzésére irányuló kezdeményezések és programok támogatása, különös tekintettel a serdülőkre és a fiatal felnőttekre.

A helyi kultúra fejlesztése, a helyi kultúra beillesztése város kulturális struktúráiba

- A helyi lakosság bevonása a helyi kultúra erősítését célzó programokba, akciókba,
- A kultúra és a leginkább marginalizálódott csoportok között meglévő falak lebontása
- A városrész építészeti, városrendezési és történelmi örökségének birtokbavételét ösztönző tervek megvalósítása,

Támogatni a városrész fejlődéséhez hozzájáruló, mindenki számára nyitott lakossági kezdeményezéseket

- Ünnepi vagy helyi érdekű események szervezése a lakosság által,
- A helyi társadalom kohézióját erősítő programok kialakítása

5. prioritás: Külön figyelem a gyermekek és fiatalok felé, hogy már ők is elinduljanak egy sikeres úton és aktív részesei legyenek a lakóhely megújítását célzó folyamatoknak

Támogatni a szülőket abban, hogy a gyermekük nevelésével kapcsolatos kötelezettségeiket teljesíteni tudják

- lehetőséget adni a szülőknek arra, hogy a gyermekneveléssel kapcsolatos problémáik megoldásához megfelelő intézményeket és szervezeteket találjanak a lakónegyedben,
- Lehetővé tenni a szülőknek, hogy együtt tevékenykedhessenek gyermekeikkel

Lehetővé tenni a hátrányos helyzetű csoportok tagjainak, hogy elérjék a szabadidős kínálatot és mindazon szolgáltatásokat, amelyek elősegítik integrációjukat

- Mindenki számára szükségleteinek, érdeklődési körének megfelelő lehetőségeket kell biztosítani a területen levő kulturális és szabadidős intézményeknek, szervezeteknek,
- A szünidőben is biztosítani kell a gyerekek számára a különböző szabadidős és sport foglalkozásokat,
- Támogatni kell az iskolákat abban, hogy segítsék a lemaradó tanulókat,

Fenntartani és fejleszteni a társadalmi beilleszkedést szolgáló tevékenységeket, intézményeket és szervezeteket tartós társadalmi

- A lakáshoz jutás vagy a benne maradás segítése
- A munkahelyi beilleszkedés elősegítése,
- A mobilitást segítő képzés és foglalkoztatás különböző formáinak kialakítása
- Képzési alkalmak a diszkrimináció különböző megnyilvánulásai ellen

A társadalom peremére sodródott fiatalok helyzetének javítása, be/visszailleszkedésük megkönnyítése érdekében

- be kell vezetni „pártfogó nevelő” intézményét,
- külön programokat kell kidolgozni a 8-12 éves és a 13-18 éves, marginalizálódott ifjúsági csoportok részére,
- Un. „nevelő műhelyek” kialakítása a 16–25 éves, potenciálisan veszélyeztetett ifjúsági csoportok tagjai részére,

- Erősíteni a kortárs önssegítő csoportok szerepét a fiatalok integrációjában

„TÁMPONTOK”

Humán szolgáltatások fejlesztése a sellyei járás 18 településén

a sellyei járásban megvalósítani tervezett modellprogram vázlata

1. A projekt előkészítésével kapcsolatos feladatok.

- ❖ előzetes tanulmányok, engedélyezési dokumentumok elkészítése;
- ❖ a szakembereket bevonó ágazatközi és a lakosságot bevonó közösségi tervezési folyamat megvalósítása
- ❖ Helyi emberi erőforrás fejlesztési terv elkészítése;
- ❖ szükségletfelmérés, előzetes igényfelmérés, célcsoport elemzése, helyzetfeltárás
- ❖ közbeszerzés előkészítése.

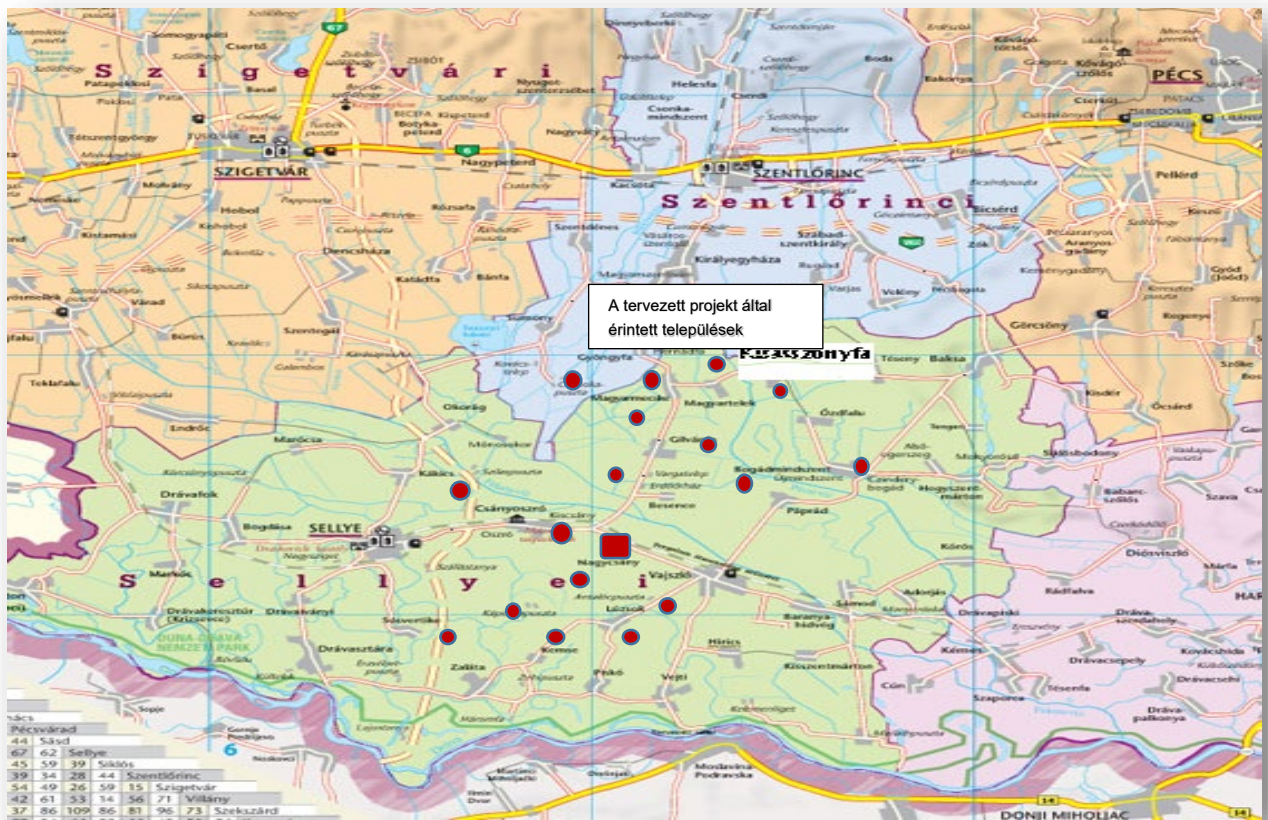
2. A sellyei járásban „Támpontok” címmel megvalósítani tervezett projekt célterülete

A tervezett projekt a Kormány 106/2015. (IV. 23.) Korm. rendelete (a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosítása) alapján **kedvezményezett és komplex programmal fejlesztendő kategóriába sorolt, 38 településből álló sellyei járás keleti részén elhelyezkedő 18 település (a járás településeinek 47, a járás lakosságának 43,1 %-a) közreműködésével kerülne megvalósításra.** A települések a térségi közigazgatási hagyományok, a szociális, egészségügyi, közoktatási alaphálózatok működtetése során már kialakult együttműködések figyelembevételével kerültek kiválasztásra.

A projekt megvalósításába bevonni tervezett és a projekttevékenységek által érintett települések

sorszám	település	Népesség (2012.01.01)	a projekt keretében kialakítandó un. „akciókörzetek”	
1.	Bogádmindszent	431	Bogádmindszent és vonzáskörzete	1016 fő
2.	Hegyszentmárton	408		
3.	Ózdfalu	177		
4.	Magyarmecske	309	Magyarmecske és vonzáskörzete	1072 fő
5.	Kisasszonyfa	178		
6.	Magyartelek	216		
7.	Gilvánfa	369		
8.	Csányoszró	668		
9.	Besence	121	Csányoszró és vonzáskörzete	941 fő
10.	Nagycsány	152		
11.	Vajszló	1694	Vajszló és vonzáskörzete	3018 fő
12.	Hirics	232		
13.	Páprád	153		
14.	Vejtő	160		
15.	Kemse	57		
16.	Lúzsok	266		
17.	Piskó	241		
18.	Zaláta	215		
Lakónépesség összesen		6047		6047 fő

A projekt által érintett települések elhelyezkedése a sellyei járáson belül

3. Kiindulópontok a projekt koncepciójának megfogalmazásához

- ❖ A sellyei járás Magyarország egyik legszegényebb , a Kormány 106/2015. (IV. 23.) Korm. rendelete (a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosítása) alapján a 2. legrosszabb társadalmi-gazdasági mutatókkal rendelkező járása.
- ❖ Az oktatási intézményekből – ugyancsak anyagi okok miatt – hiányoznak a fejlesztő szakemberek és a pedagógiai szakszolgáltatásokat végző munkatársak. Iskolai szociális munkát végző munkatársak 2 iskolában (Magyarmecske, Vajszló) dolgoznak, bérüket az „Új Patrónus” Program keretében 3 évig a Baranya Megyei Kormányhivatal biztosítja.
- ❖ Kedvezőtlen képet mutatnak a kistérség általános iskoláira vonatkozó kompetencia mérések eredményei is. A 2009 -2012 közötti időszakban végzett felmérések összesített adataiból megállapítható, hogy a sellyei kistérség általános iskoláinak teljesítménye minden évben és minden kategóriában elmaradt az országos és a megyei átlagtól.(6.sz. táblázat) Az általános iskolai teljesítmények szoros összefüggésben vannak a későbbi iskolai és munkaerő-piaci státusz alakulásával. Az általános iskolai előmenetel szempontjából, a további oktatási és munkaerő-piaci karrierek alakulásánál

fontos figyelembe venni azt, hogy azokban az iskolákban, ahol magas a HHH-s gyerekek száma, ott magas az évismétlők aránya is. A gyakrabban évet ismétlő tanulók nagyobb valószínűséggel lesznek korai iskolaelhagyók és ebből következően sikertelenek a munkaerő-piacon.

- ❖ A 2015/2016-os tanévben a projektterség iskoláiba 618 tanuló járt, a HH tanulók aránya 74,1 volt. Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy változtak a különböző kategóriákba sorolás feltételei, így a HH tanulók számának csökkenése nem a körülmények kedvező irányú változásának, inkább a kategóriába sorolás eljárási szabályai szigorúbbá válásának köszönhető. Az adminisztratív kööttségek ellenére a projektterség általános iskoláinak kedvezőtlen mutatói alig változtak, (5.sz.táblázat)
- ❖ **Az alacsony iskolai végzettség újratermelődése jelentős részben az oktatás körülményeivel függ össze.** A 2012/2013-as tanévben a Sellyei Tankerület 9 oktatási intézményének 1366 tanulója közül 79%-ot tett ki hátrányos helyzetű és 39%-ot halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya. A gyerekek több mint fele (57,68%) volt bejáró volt. A sellyei kistérség átlagánál is rosszabbak a projektterség négy általános iskolájának adatai. A 694 tanuló 84%-a hátrányos helyzetű és 51,15%-a halmozottan hátrányos helyzetű, a bejáró tanulók aránya 66,28%. (4.sz.táblázat)
- ❖ Tanoda három településen, Magyarmecskén, Gilvánfán és Kóroson került létrehozásra.
- ❖ A sellyei járásban is az a tapasztalat, hogy az alapfokú oktatásból a középfokra történő átmenet időszaka (a középiskola első két éve) a legkritikusabb azoknak a gyerekeknek, akik számára már az általános iskola elvégzése is komoly gondot jelentett. Mivel tanulmányi eredményeik (és a rendelkezésre álló lehetőségek) alapján elsősorban a szakiskolai és a szakmunkásképzőben történő továbbtanulás lehet reális cél, ezekre az iskolatípusokra jellemző az évismétlők nagyobb száma, és itt tapasztalható a nagyobb arányú lemorzsolódás is. A szentlőrinci és a sellyei mezőgazdasági szakiskolák egyes osztályaiban pl. a 2009/2010-es és a 2010/2011-es tanévben a lemorzsolódók aránya a 30%-ot is meghaladta, de több pécsi középiskolában - ahova jelentős számban járnak gyerekek a sellyei járásból is (pl. „Forrás” Szakiskola, az 500. sz. Angster József Szakképző Iskola egyes osztályai) - hasonló arányok mutathatók ki.¹⁴⁸ A 2010/2011-es tanévre vonatkozó adatok szerint a sellyei szakiskola 255 tanulója közül 24,3% (62 tanuló) morzsolódott le.¹⁴⁹
- ❖ **A járásban élők legnagyobb problémája a munkalehetőségek hiánya.** A nyilvántartott álláskeresőknek a gazdaságilag aktív népességben belüli aránya az országos átlag többszöröse, a munkavállalói korúakon belül különösen magas a gazdaságilag inaktívak száma. A járás munkaerő kínálatában többségben vannak az alacsony iskolai végzettségűek és az elavult, nem piacképes szakmai képzettséggel rendelkezők. 2016 augusztusában a projektterség 18 településének munkavállalói korú népessége 4583 főt számlált, ebből 453 fő (9,88%) volt regisztrált álláskereső és 1122 (24,48%) fő vett részt közfoglalkoztatásban. Az álláskeresők és a közfoglalkoztatásban résztvevők együttes létszáma 1575 fő volt, a munkavállalói korú népesség 34,36%-a. (1.sz.táblázat) 2016-ban a BAMKH Sellyei Járási Hivatalának Foglalkoztatási Osztályához 3180 állásigényt jelentettek be, ebből 2815 volt a közfoglalkoztatás keretében támogatott, 361 az egyéb hazai

¹⁴⁸ Pörös Béla: Kiegészítések, megjegyzések és javaslatok a „Pedagógusképzést segítő hálózatok fejlesztése a Dél-Dunántúlon. A munkaerőpiac közoktatással szemben támasztott követelményei” c. anyaghoz. (kézirat, BAMKH MK, Pécs, 2014)

¹⁴⁹ Sellyei Kistérségi Tükör. Helyzetfeltárás. MMSZ.2012.

és európai uniós forrásokból támogatott és mindössze 4(!) a nem támogatott (valódi piaci) munkahelyek száma.¹⁵⁰

- ❖ **A munkavállalás lehetőségeit alapvetően meghatározza a rendelkezésre álló munkaerő alacsony iskolai végzettsége.** A két legutóbbi népszámlálás (2001,2011) adatai azt mutatják, hogy a sellyei kistérség felnőtt népességén belül különösen magas a csak általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya (36,50%, illetve 38,84%) és alacsony az érettségizettek, illetve az egyetemet, főiskolát végzettek aránya, (3.sz. táblázat) A regisztrált álláskereső és a közfoglalkoztatottak körében a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya már évek óta meghaladja az 50%-ot.
- ❖ Munkaügyi szolgáltatások (munkaerőpiaci és foglalkozási információ nyújtása, munka-, pálya, álláskereső, rehabilitációs, foglalkoztatási tanácsadás, munkaközvetítés. regisztráció) a járás területén egy helyen, a BAMKH Sellyei Járási Hivatalának Foglalkoztatási Osztályán érhető el.
- ❖ A projektterületén Vajszló, Csányosrő, Magyarmecske és Bogádmindszent központtal működik védőnői körzet.
- ❖ Járóbeteg szakrendelések a járás központjában, Sellyén érhető el. **A háziorvosi ellátást járási szinten 11 családorvos és mindössze 1 gyermekorvos biztosítja.** A mentőellátást a sellyei mentőállomás végzi.
- ❖ A rendszerváltás után átalakult a közművelődés intézményrendszere, finanszírozása. Több településen bezártak a művelődési házakat, könyvtárakat. A helyi kulturális tevékenységek és szolgáltatások színtereivé a közösségi házak és a különböző céllal szerveződött civil szervezetek váltak, **fenntartásuk, működtetésük azonban gyakran anyagi nehézségekbe ütközik, így nem ritka, hogy egy-egy településen hosszabb-rövidebb ideig szüneteltetik működésüket.** A könyvtárral nem rendelkező települések ellátását a mozgó könyvtári ellátás keretében a Csorba Győző Megyei Könyvtár biztosítja.
- ❖ A járásban működő humán szolgáltatások egyik alapproblémája a finanszírozási, fejlesztési források szűkössége, a humán erőforrás kapacitásának gyengeségei, a célcsoportok tagjainak nehéz elérhetősége.
- ❖ A járási szinten működő Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat munkatársai egyszerre látják el a gyermekjóléti és a családsegítő feladatokat. A szolgálat – anyagi okok miatt – nem tud alkalmazni pszichológus és jogász szakembereket és nincsenek technikai feladatokat elvégző munkatársak sem. **A családgondozók az előírt családszámnál jóval több családdal kénytelenek foglalkozni.**
- ❖ A különböző humán szolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében jelentős különbségek vannak a projektterület települései között, **vannak szolgáltatások (pl. bölcsőde, vagy családok átmeneti otthona) amelyek járási szinten sem biztosítottak.**
- ❖ A legutóbbi népszámlálás adatai alapján a magát cigánynak (cigány, romani, beás) vallók aránya a térség népességének 6,8%-át teszi ki, ezzel a hazai járások között a 9. helyet foglalja el. (Baranya megyéből a sásdi térség előzi meg 6,9%-al) A romák lakósságon belüli aránya a sellyei járásban ennél valószínűleg jóval magasabb (egyes becslések szerint 32,8%, a lakosság harmada), több településen az 50%-ot is meghaladja. (pl. Gilvánfán gyakorlatilag 100%) **A munkanélküliség, képzetlenség és az ebből következő problémák azonban a térségben élő magyarok egy jelentős részét is érintik, helyzetük, kilátásaik azonosak a romákéval, így ezeknek a problémáknak a kezelése**

¹⁵⁰ Ld. 7.sz. táblázat

során nem lehet/nem szabad különbséget tenni romák és magyarok között.

- ❖ Az elmúlt közel 150 évben a térséget nem érintették a különböző korszakok (XIX.sz. vége - XX.sz.eleje, az 1929-es gazdasági világválság, 1956) kivándorlási hullámai, az évezred első évtizedének végétől azonban a projekt célterületének településeiről is egyre többen távoznak külföldre munkavállalási szándékkal. (2.sz. táblázat)
- ❖ A szociális alapszolgáltatások közül a falugondnoki szolgáltatás Gilvánfa és Hirics kivételével valamennyi településen biztosított. **Nincs azonban szociális étkeztetés Hiricsen, Kisasszonyfán, Kóroson, Lúzsokon, Magyarteleken és Ózdfaluban,** családi napközi, Magyarmecskén és Gilvánfán, „Biztos Kezdet” Gyermekház Hegyszentmártonban és Gilvánfán működik.

4. A tervezett projekt céljai, célcsoportjai

Általános célok

- A kedvezményezett és komplex programmal fejlesztendő kategóriába sorolt sellyei járás keleti részén elhelyezkedő 18 település teljes lakossága részére **a humán közszolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása, hozzájárulva a térség leszakadásának megállításához, felzárkóztatásához, a társadalmi különbségek csökkentéséhez,**
- A projekt által érintett települések önkormányzatai által elkészített helyi esélyegyenlőségi programokban (HEP) és az ezekhez kapcsolódó intézkedési tervekben (HEP IT), valamint a projekt előkészítése során elvégzett szükségletfelmérésben a konkrét helyi igények alapján meghatározott és megvalósítani tervezett feladatok figyelembevételével **a településeken eddig nem biztosított humán szolgáltatások kialakítása, működtetése, a meglévő szolgáltatások fejlesztése,**
- A térségekben működő intézmények és civil szervezetek, valamint a helyi lakosság együttműködésével olyan **könnyen elérhető személy és problémaorientált humán szolgáltatások kialakítása,** amelyek hatékony segítséget tudnak adni a térség településein élőknek problémáik megoldásához, az ehhez szükséges információk megszerzéséhez, a problémák kezelésében fontos készségek és képességek fejlesztéséhez, a leszakadás megelőzéséhez,

Konkrét célok:

- A térségben élők társadalmi felzárkóztatása szempontjából kiemelt jelentőségű, **az oktatáshoz, felnőttképzéshez és a munkaerő-piaci esélyek növeléséhez kapcsolódó szolgáltatások fókuszba állítása,**
- A humán szolgáltatások minőségének javítása és hatékonyságának növelése civil szervezetek és önkéntesek, valamint a régi settlement hagyományokat felélesztve a Pécsi Tudományegyetem oktatóinak és hallgatóinak bevonásával,
- A professzionális és a közösségi alapú szociális munka elemeinek integrálásával **a humán szolgáltatásoknak a projekt keretében létrehozott, integrált szolgáltatásokat nyújtó körzeti központokban („Támpontok”) történő elérésének biztosítása,**

Célcsoportok:

A pályázati felhívásban kiemelt célcsoportként került meghatározásra:

- az aktív korú lakosság hátrányos helyzetű tagjai ,
- a fiatal korú lakosság,
- az idősek,
- a helyi közszolgáltatásban dolgozók illetve a potenciális alkalmazottak,
- nemzetiségek, etnikumok

A projekt keretében megvalósítandó tevékenységek által elérni kívánt célcsoportok a térség települései által készített helyi esélyegyenlőségi tervek helyzetfeltáró (HEP HE) és az intézkedéseket (HEP II) tartalmazó fejezetei alapján kerültek meghatározásra.

Általánosságban a projekt célcsoportja a térség teljes népessége, ezen belül kiemelten az esélyegyenlőségi csoportok tagjai, így:

- a mélyszegénységben élők, romák,
- gyermekek,
- fiatalok,
- nők,
- idősek,
- fogyatékkal élők.

Egyes projekttevékenységek elsődleges célcsoportjai:

- alacsony iskolai végzettségűek,
- álláskeresők,
- a munkaerőpiacon gyengén integrálódott csoportok tagjai,
- fogyatékkal élők,
- HH és HHH tanulók és családjaik,
- gyakori évismétlők, tanulmányaikat a végzettség megszerzése előtt félbehagyók,
- veszélyeztetett gyermekek és családjaik,
- pénzügyi és természetbeni szociális ellátásokat igénybevevők,

5. A projekt felépítése

5.1.1. Tevékenységcsoportok (komponensek) kialakítása

A pályázati felhívásban meghatározottak, valamint az előzetes felmérések, szakmai konzultációk tapasztalatainak figyelembevételével a projekt keretében megvalósuló tevékenységek 6 tevékenységcsoportba (komponensek) kerülnek megszervezésre. Ezek:

1. Komponens:	A szolgáltatások elérését biztosító, a körzeti szinten felállítandó „TÁMPONT” Integrált Humán Szolgáltató Központokra épülő térségi hálózat kialakítása, fejlesztése.
----------------------	---

2. Komponens:	A humán közszolgáltatások szakember-ellátottságának fejlesztését szolgáló ösztönző programok megvalósítása.
3. Komponens:	A hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó aktív korú emberek foglalkoztathatóságának javítását támogató szolgáltatás-csomagok kialakítása, megerősítése.
4. Komponens:	A helyi kisközösségek társadalmi szerepének megerősítése.
5. Komponens	A települési/térségi életminőség javítása, a vidék megtartó képességének fejlesztése, valamint az ezzel kapcsolatos disszemináció támogatása.
6. Komponens	A kultúrák közötti párbeszéd erősítése.

5.1.2. Komponensek leírása

A komponens megnevezése	A komponens leírása
1. A szolgáltatások elérését biztosító, körzeti szinten felállítandó „TÁMPONT” Integrált Humán Szolgáltató Központokra épülő térségi hálózat kialakítása, fejlesztése	A projekt keretében tervezett szolgáltatások egy része a projektterület 4 településén, Vajszlón, Bogárdmindszenten, Csányoszáron és Magyarmecskén kialakítandó integrált humán szolgáltató központokban („Támpontok”) kerülnek létrehozásra. A szolgáltatások elérése háromféle módon történhet: <ul style="list-style-type: none"> • ingyenesen hívható telefonon • interneten keresztül, • személyesen.
2. A humán közszolgáltatások szakember-ellátottságának fejlesztését szolgáló ösztönző programok megvalósítása	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Az igényfelmérés részeként beazonosításra került és megfelelően alátámasztott szakemberhiány, szaktudás hiány enyhítését szolgáló tevékenységek megvalósítása ❖ Helyi emberi erőforrás fejlesztési terv megvalósítása
3. A hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó aktív korú emberek foglalkoztathatóságának javítását támogató szolgáltatás-csomagok	<ul style="list-style-type: none"> ❖ A célcsoport foglalkoztathatóságát elősegítő fejlesztési tevékenységek, egyéni fejlesztési terv alapján: <ul style="list-style-type: none"> - Az egyéni kompetenciák felmérése. - Munkaszocializáció megszerzését segítő konstruktív és értékteremtő tevékenységek.

<p>kialakítása, megerősítése</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Csoportmunkában történő együttműködés kompetencia fejlesztése. - Munkára való képességet javító intézkedések a meglévő és a térségbe érkező, létrehozandó új munkáltatók munkaerő bázisának folyamatos minőségi biztosítása érdekében. - Az önálló életvitelre képessé tevő programok. - Az álláskeresőkhöz felkészítő tanácsadás. <p>❖ A hátrányos helyzetű aktív korú lakosság aktív munkaerő-piaci eszközökben való részesedésének elősegítése:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mentorok alkalmazása a hátrányos helyzetből adódó sajátosságok kezelése, a munkakörnyezetbe való beilleszkedés érdekében. - Munkavállalóvá vált hátrányos helyzetű személy mentorálása (munkában és azon kívül). Szükséges mentorálás a munkába lépésig, illetve a programok alatt. - Szemléletformáló, antidiszkriminációs képzések megvalósítása a potenciális munkáltatók körében. <p>❖ Innovatív programok kidolgozása a mélyszegénységben élők, különösen a romák, valamint a hátrányos helyzetbe került emberek integrációjának támogatására, és az őket segítő szervezetek hatékonyságának javítására.</p>
<p>4. A helyi kisközösségek társadalmi szerepének megerősítése</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Közösségfejlesztéshez, közösségépítéshez kapcsolódó tevékenységek: <ul style="list-style-type: none"> - Közösségszervező alkalmazása. - Közösségi terek és kulturális szolgáltatások kihasználtságát növelő programok ❖ Fiatalok közösségépítése: <ul style="list-style-type: none"> - NEET (Nem foglalkoztatott és sem oktatásban, sem képzésben nem részesülő fiatalok Európában) fiatalok bevonása a közösségi tereken megvalósuló programokba, akik a helyi emberi erőforrás fejlesztési terv alapján kerültek beazonosításra. ❖ A közösség egészségfejlesztése: <ul style="list-style-type: none"> - Az egészséges életmód közösségi szintű megerősítését, a közösség egészségkultúrájának fejlesztését célzó, életmód váltást támogató programok szervezése - Helyi kommunikáció (programok, rendezvények, információs napok, előadások) az életmódváltást támogató programokon történő részvétel elősegítése érdekében - Alkoholfüggőség-megelőzés területén helyi figyelemfelhívó, a jogszabályi környezet betartását támogató közösségi akciók szervezése; leszokást támogató klubszerű, önszorgító tevékenységek megvalósítása - Dohányzás-megelőzés területén, olyan helyi közösségi akciók szervezése, amelyek a nemdohányzók védelméről és a dohánytermékek fogyasztásának, forgalmazásának egyes szabályairól szóló 1999. évi XLII. törvényben foglaltak betartását célozzák, ill. segítik elő

	<ul style="list-style-type: none"> - Egyéb szenvedélybetegségek megelőzésével kapcsolatos prevenciós programok megvalósítása; helyi problématerkép és cselekvési terv készítése, megvalósítása; a programok monitoring rendszerének kidolgozása, eredményességének mérése, értékelése, nyomkövetési terv készítése és megvalósítása - Az anyák egészségtudatos magatartását támogató kommunikációs kampányok (hangsúlyt helyezve az első 1000 napra, összekapcsolva a fogantatástól a 6. életévig tartó időszakot - a legalább 6 hónapos korig tartó kizárólagos anyatejes táplálás/szoptatás népszerűsítése, a csecsemőkori túlzott súlygyarapodás elkerülése, veszélyeinek megismerése; a kisgyermek otthoni táplálásában az egészséges táplálkozás (kevesebb só, cukor fogyasztása, vízivás fontosságának hangsúlyozása) népszerűsítését célzó akciók, rendezvények, előadások szervezése, a megfelelő hosszúságú alvás fontosságát hangsúlyozó ismeretek átadása)
<p>5. A települési/térségi életminőség javítása, a vidék megtartó képességének fejlesztése, valamint az ezzel kapcsolatos disszemináció támogatása</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ A célcsoport helyben maradását ösztönző, a helyi életminőséget javító szolgáltatás-fejlesztések programok megvalósítása: <ul style="list-style-type: none"> - Közszolgáltatások elérhetővé tétele, helyi szolgáltatások továbbfejlesztése. - Több települést érintő szolgáltatásfejlesztési cselekvési terv megvalósítása a HEEFT szerint: <ul style="list-style-type: none"> - az alapellátást biztosító, illetve a nem állami fenntartású közszolgáltatási intézményekben foglalkoztatott szakdolgozók részére a hiány pótlását célzó, az elvándorlást csökkentő és a minőségi munkaerő megtartását szolgáló, az adott szakterületen megvalósuló kormányzati intézkedések céljaihoz illeszkedő beavatkozások megvalósítása - az alapellátást biztosító, illetve a nem állami fenntartású közszolgáltatások ellátásában a megelőző jelleg erősítése, illetve az adott szakterületen ható szakpolitikai célokhoz illeszkedő programok indítása - újszerű, felzárkózási célú helyi szolgáltatások bevezetése - a település vonzóvá tételét, annak növelését célzó szolgáltatások és programok indítása és bővítése
<p>6. A kultúrák közötti párbeszéd erősítése</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Az eltérő kultúrák megismerését, elsősorban a különböző kultúrákhoz tartozók együttműködését célzó programok megvalósítása és a helyi nemzeti etnikai és kisebbségi kultúra értékeinek, helytörténetének feltárása, megismertetése

5.1.3. A szolgáltatások szervezésének, elérésének szinterei

„Támpontok”

A projekt keretében tervezett szolgáltatások egy része integráltan a projektterület 4 településén, Vajszlón, Bogádmindszenten, Csányoszáron és Magyarmeckén kialakítandó körzeti humán szolgáltató központokban („Támpontok”) kerülnek létrehozásra. A szolgáltatások elérése háromféle módon történhet:

- ingyenesen hívható telefonon
- interneten keresztül,
- személyesen.

Szolgáltatások

- Családsegítő -és gyermekjóléti szolgáltatások
- Családok mentorálása, („menedzselése”)
- Adósságkezelés,
- jogsegélyszolgálat,
- közreműködés az idősgondozásban,
- tanácsadás,
- információk közreadása,
- Mobil szolgáltatások (elsősorban: információ, tanácsadás, kapcsolatfelvétel) biztosítása meghatározott napokon a körzet településein (faluházakban, művelődési házakban, közösségi házakban, stb.)
- „közvetítés” a probléma hatékonyabb megoldását, kezelését biztosító intézmény, szervezet felé,
- a szükséges információkat folyamatosan közreadó, a „Támpont” szolgálatok munkatársai, valamint az őket megkeresők közötti kommunikációt biztosító WEB oldal működtetése.

Munkaerő-piaci szolgáltatások

- Információk képzési és munkalehetőségekről,
- Álláskereséssel, továbbtanulással kapcsolatos tanácsadás,
- Jogsegélyszolgálat,
- A munkakereséshez szükséges infrastruktúra (telefon, számítógép,internet) biztosítása,
- **„Kortárssegítő”** (ingyenesen hívható) telefon fiatal álláskeresőknek

A „kortárssegítés” azon az elven alapul, hogy a fiatalok – adott körülmények között - jobban megfogadják a kortársaiktól érkező tanácsokat, javaslatokat. A szolgáltatások biztosításában résztvevő segítők olyan fiatalok, akik a hasonló korú partnerek között eredendően meglévő azonosulási képességet mozgósítva, igyekeznek segítséget nyújtani társaiknak, inkább képesek a szolgáltatást telefonon, (vagy később személyesen) megkeresők megértésére, a velük való érzelmi azonosulásra, „azonos nyelvet” beszélnek az őket megkeresőkkel. A telefon, mint a „Támpont” szolgálattal való kapcsolat kialakításának egyik első állomása, fontos szerepet játszik a különböző szolgáltatások, programok felé való közvetítésében.

- Tanácsadás,
- Szakemberekkel történő konzultáció lehetőségének biztosítása,
- A közösen kidolgozott egyéni fejlesztési terv alapján a munkába, képzésbe kerüléshez szükséges feltételek megteremtése, mentorolás, „menedzselés”,
- „Közvetítés” a probléma hatékonyabb megoldását, kezelését biztosító intézmény, szervezet felé,
- Az egyéni hatékonyságot növelő, a szociális ügyességet fejlesztő tréningek, képzések szervezése és lebonyolítása,
- **Pályakisérés** (a munkába kerülők segítése a munkahelyi beilleszkedésben, a munkahely megtartásában, max. 1 éves program)
- **„Egy fiatal, egy patrónus, egy munkahely”** program. (Ennek lényege, hogy az térségben, járásban működő vállalkozók egy-egy munkanélküli fiatalot kiválasztva segítik annak munkaerő-piaci felkészítését, munkahely keresését, munkába állását, képzését.)
- A közös munka, a közös programok során szerzett élmények, ismeretek, tapasztalatok és a mentori segítség révén a szülők munkaerő-piaci hatékonyságának a javítása., a családok képessé tétele arra, hogy gyermekeiket hatékonyan tudják segíteni a pályaválasztásban, a megkezdett középiskola elvégzésében, majd a munkaerő-piaci integrációban. **(„Pályaválasztás, munkahelykeresés mint családi projekt”)**

A sikeres pályaeorientáció, pályaválasztás, iskolai felkészülés, majd a munkába állás, a munkaerő-piaci elvárásoknak való megfelelés szempontjából meghatározó szerepe van a családnak, rokonságnak, a különböző közösségeknek, az egyént körülvevő szociokulturális környezetnek. Sok fiatalnál azonban a család, rokonság nem tudja biztosítani a sikeres iskolai és munkaerő-piaci karrier alakítását támogató háttérrel, meglévő társas kapcsolataikkal, lakóhelyi környezetük gyakran negatív mintákat közvetítenek, a munkaerőpiacra történő beilleszkedésüket segítő hivatalos intézmények és hatóságok számára pedig sokáig elérhetetlenek maradnak.

Cél, hogy a célterületen élő, hátrányos helyzetű fiatalok

- pályaválasztását egy megalapozott, stabil döntés előzze meg,
 - kellő motivációval kezdjék meg középiskolai pályafutásukat
 - megismerjék saját képességeiket
 - tájékozódjanak lehetőségeikről,
 - felkészültek legyenek a választott oktatási intézményben zajló szakmai oktatás valódi tartalmát illetően,
 - a választott szakma kapcsolódjon érdeklődési körükhöz, szinkronban legyen képességszintjükkel és a munkaerő-piaci lehetőségekkel,
 - körében csökkenjen a középiskolából történő lemorzsolódás,
 - megalapozzon, előkészítsen további, az iskolai és a munkaerő-piaci integrációt szolgáló programokat
- **Tevékenységek:**
 - Munkahelyek (vállalatok, üzemek, műhelyek, stb.) látogatása,
 - A térségben és a megyében nyújtott munkaerőpiaci szolgáltatások megismerése,
 - Középiskolák felkeresése, személyes kapcsolatok kialakítása már ott tanuló fiatalokkal,
 - A látogatások során szerzett élmények, tapasztalatok közös (kiscsoportos) feldolgozása,

- Egy-egy, a szülők, a gyermek, a mentor által közösen kiválasztott munkatevékenység alaposabb megismerése több napos gyakorlat során,
- Mentorok, pedagógusok bevonásával segítségnyújtás a tanulásban, egyéni pályaorientációs stratégiák kialakításában, a munkanélküli szülők segítése a munkakeresésében, saját munkaerőpiaci stratégiájuk kialakításában)

❖ A „Támpont” mint egyetemi gyakorlóhely

A tervezett projekt egyik fontos eleme a Pécsi Tudományegyetemmel való szoros együttműködés kialakítása. **A régi settlement-hagyományokat ¹⁵¹ felújítva a létrehozandó szolgálatok az egyetemi hallgatók (elsősorban szociális munkás, andragógus, jogász, szociológus, pedagógus, közgazdász, orvos) gyakorlati munkájának terepét adják.** Az ott dolgozó szakemberek irányításával részt vehetnek a szolgáltatásokkal kapcsolatos feladatok ellátásában, programok szervezésében, bevonódhatnak a települések problémáinak kezelését célzó programok kidolgozásába. Az érintett egyetemi tanszékek működnének közre a szakemberek és laikus segítők képzésében, továbbképzésében, a program folyamatos monitorozásában, az ehhez szükséges felmérések, kutatások elvégzésében.

Népfőiskola, mint térségi felnőttképzési központ kialakítása és működtetése

A népfőiskola a térségben élők számára biztosítaná a szakképzéshez, átképzéshez kapcsolódó programokat és szerepet játszana a helyi társadalmi és gazdasági fejlesztésekben kezdeményező szerepet játszó kiválasztásában, felkészítésében, folyamatos segítésében, a fiatalok közösségi nevelésében, a különböző problémák megoldását segítő tanfolyamok, szemináriumok megszervezésében.

Olyan intézménytípus kialakításáról lenne szó, amely leginkább a tradicionális, skandináv-típusú népfőiskolára hasonlít. Ezek az intézmények – Dániában, vagy Svédországban, Finnországban – a szakképzés mellett jelentős szerepet játszottak, játszanak ma is a vidéki fiatalok közösségi nevelésében, a helyi fejlesztésekben közreműködő „közösségi munkások” motiválásában, felkészítésében. Ennek a felnőttképzési – kulturális – közösségi intézménytípusnak vannak előzményei a magyar művelődéstörténetben is – ld. pl. az 1920-as, 30-as évek falufejlesztési törekvéseit – ilyen kezdeményezésekkel találkozhattunk annak idején az ormánsági településeken is, sőt Selhyén és Vajszlón az 1950-es, 60-as években is történtek kísérletek újjáélesztésére.

A Cigány Helytörténeti Múzeum, Archivum és Tudásközpont kialakítása

A térségben működő roma civil szervezetek, helyi kisebbségi önkormányzatok, helytörténészek, általános-és középiskolai tanulók bevonásával és közreműködésével valósulna meg ez a projektem. Célja az Ormánságban élő cigányok történetének, szellemi és tárgyi emlékeinek felkutatása, feldolgozása, bemutatása.

¹⁵¹ ld. 2.sz.mellékletben

A Cigány Helytörténeti Múzeum, Archivum és Tudásközpont részeként az alábbiak kerülnének kialakításra:

- Szabadtéri múzeum keretében az ormánsági cigányok jellemző lakóépületeinek, a mindennapi életükhöz, munkájukhoz kapcsolódó használati tárgyak, eszközök bemutatása,
- Az ormánsági cigányok történetét bemutató iratok, interjúk, írásos emlékek, fényképek, filmek, videók és egyéb dokumentumok – korszakonkénti bontásban. (a XIX.sz. közepétől az első világháborúig, a két világháború közötti időszak, a szocializmus évtizedei, ormánsági cigányok helyzete a rendszerváltás után)
- A térségben élt (élő) cigány alkotóművészek állandó kiállítása,
- Könyv-és dokumentumtár,

E projektlem keretében végzendő tevékenységek kialakításánál felhasználható a Magyarmecskén és Gilvánfán a helyi fiatalok közreműködésével már évek óta működő „Multkutató Csoport” eddigi munkájának tapasztalatai.

A térség településeinek faluházai, művelődési otthonai, közösségi házai

Ezek az intézmények adnák a „Támpont” szolgálatok és a Népfőiskola által szervezett különböző mobil szolgáltatások, ismeretterjesztő előadások, rendezvények helyszíneit.

Egyes szolgáltatások helyben történő biztosítása fontos eleme a **közösségi alapú szociális szolgáltatásoknak**, ami azt jelenti, hogy: odamegy helybe a szociális szakember és a képessé tevésre koncentrál, a helyben történő „szolgáltatás” pedig inkább a bürokrácia mentességet, jelent. (Ld. a Magyar Máltai Szeretetszolgálat „Jelenlét” programjait.

7. Kapcsolódás szakpolitikai programokhoz és irányokhoz

- A tervezett szolgáltatások jól illeszkedhetnének a Nemzeti Szociálpolitikai Koncepcióban¹⁵² és más, a szociális ágazat (mint a munkaerőpiaci szolgáltatások egyik legfontosabb partnere) fejlesztésére vonatkozó programokban, dokumentumokban rögzített célkitűzésekhez és alapelvekhez, így pl.:

 - elsődleges cél a család, kis közösség erőforrásaira való támaszkodás,
 - rugalmasabb szolgáltató rendszer kialakítása,
 - a szolgáltatások közötti együttműködés megteremtése, a szolgáltatások egymásra épülésének szabályozása és biztosítása, kiegészítő szolgáltatások kialakítása,
 - cél az otthonközeli ellátások biztosítása,

- Az Európai Unió tagországaiban a foglalkoztatási szolgálatok aktuális reformjainak egyik kiemelt célja az **egyéni szükségletekhez igazodó, személyre szabott szolgáltatások kialakítása és működtetése. Ehhez kapcsolódóan erősödött fel néhány tagállamban a hátrányos helyzetű csoportok sajátos szükségleteihez igazodó szolgáltatások kialakítása, a foglalkoztatási szolgálatok és a szociális ellátással, gondozással foglalkozó intézmények és szervezetek közötti szorosabb együttműködés.**
- **A munkaerőpiaci szolgáltatások hatékonyságának és minőségének javítása a magyarországi Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat 2014 – 2020 közötti időszakra kidolgozott Foglalkoztatási Stratégiájának is egyik fontos célkitűzése.** Az Európa 2020 stratégiához illeszkedő iránymutatások szerint a **foglalkoztatási szolgálatnak fontos szerepet kell játszania a munkaerőpiacon jelen nem lévők aktiválásában, a kereslet**

¹⁵² Szociálpolitikai Szemle. I.évf. 1.szám. 2015.

és a kínálat összhangjának megteremtésében. ezért e szolgálatot meg kell erősíteni annak érdekében, hogy személyre szabott, a célcsoport igényeihez és a változó gazdasági és munkaerő-piaci környezethez igazodó szolgáltatásokat nyújthasson, valamint aktív és megelőző jellegű munkaerő-piaci intézkedéseket tehessen.

- Kapcsolódás a Területi és Településfejlesztési Operatív Programban (TOP) meghatározott célkitűzésekhez, így:
 - Önkormányzati közszolgáltatások hozzáférhetőségének és minőségének fejlesztése,
 - Társadalmi együttműködés elősegítése és a közösségi szolgáltatások helyi szintű fejlesztése,
 - Megyei és helyi emberi erőforrás fejlesztések, foglalkoztatás-ösztönzés és társadalmi együttműködés,

- Kapcsolódás a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) keretében a sellyei járásban is megvalósuló programokhoz:
 - **Magyarországon is az egyik legjelentősebb foglalkoztatáspolitikai program az Ifjúsági Garancia Program.** Magyarországi bevezetése 2015-től több lépésben, fokozatosan valósul meg. Célja, hogy segítse a 17-25 év közötti fiatalokat a megfelelő képzettség megszerzésében és a munkához jutásban, megelőzze a fiatalkori munkanélküliség hosszú távon ható, az egyént és a társadalmat egyaránt sújtó negatív következményeit. Megvalósításában a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszer által biztosított eszközök mellett az oktatás, szakképzés, a szociális terület által nyújtott eszközrendszerekre is építeni kell. **A program sikere jelentős mértékben attól (is) függ, hogy az azt lebonyolító intézmények és hatóságok hogyan (és mikor) képesek elérni és bevonni a fiatalokat, rendelkeznek-e a leginkább támogatásra szoruló ifjúsági csoportok eléréséhez szükséges információkkal és más feltételekkel, kellően összehangolt-e a munkaerő-piaci-, a szociális-, és gyermekjóléti, valamint az oktatási-, szakképzési intézményrendszerek közötti együttműködés.**
 - A hátrányos helyzetű 25 év feletti korosztály tagjait a GINOP és VEKOP forrásokból finanszírozott programok támogatják az elkövetkező nyolc évben. A 2014-2020-as időszakban a foglalkoztatási programokat a GINOP 5. prioritása és a VEKOP 6. prioritása tartalmazza. **A GINOP 5.1.1. („Út a munkaerőpiacra”) kiemelt projekt célja a hátrányos helyzetű álláskereső, különösen az alacsony iskolai végzettségűek foglalkoztathatóságának javítása a munkaerő piaci eszközök hatékonyságának javítása mellett, valamint a közfoglalkoztatásból a versenyszférába való átlépés elősegítése azon közfoglalkoztatottak esetében, akik képessé tehetőek és készek munkát vállalni a versenyszférában.** A projekt keretében kerültek megtervezésre azok az országos fejlesztések, melyek az álláskeresőknél és a munkáltatóknál nyújtott munkaerő-piaci szolgáltatások minőségének, hatékonyságának a javítását célozzák. A kiemelt projekt a konvergencia régiókban valósul meg.

„Összehozzuk az embereket, hogy azok egy, az együttműködésen és önségítésen alapuló párbeszéd során megoldhassák a problémáikat.” (Rothman, J. 2002)

„A mi falunk, a mi ügyünk”

A Besence községben megvalósítani javasolt közösségi tervezés stratégiája

1. A település és környezete

1.1. A falu földrajzi elhelyezkedése

A közel 120 lakost számláló aprófalú Besence Baranya megye déli részén, a 45 településből álló, 800 négyzetkilométer kiterjedésű Ormánság tájegység észak-keleti részén, a megye székhelyétől, Pécsről 30, Sellyétől 15 km-re helyezkedik el. A somogyi dombok, a Zselic, a Mecsek és a Villányi hegységek, valamint a Dráva folyó által határolt, hozzávetőlegesen 20 km. széles és 40 km. hosszú, sajátos hagyományokkal és természeti adottságokkal rendelkező Ormánság településeinek többsége - így Besence is - a sellyei kistérséghez, illetve közigazgatásilag a sellyei járáshoz tartozik. A kistérség 35 települése közül csak a központi település, Selye rendelkezik városi státusszal, a többi település községi jogállású. A többségében romák által lakott falu a Szentlőrinc-től déli irányban haladó és a Selye-Siklós közötti útra csatlakozó műútról érhető el. A Péccsel, Sellyével, Vajszlóval való tömegközlekedési kapcsolatát hétköznapiakon 13 autóbuszjárat biztosítja.

1.2. Tágabb környezet: az Ormánság

Az Ormánság neve a XII. századtól fordul elő az oklevelekben. Falvainak egy része már a középkor elején, az Árpád-korban is létezett. A török idők előtt településeinek számát 100-ra becsülik a kutatók, az akkori Magyarország legsűrűbben lakott területek közé tartozott. A kis jobbágyfalvak lakói évszázadokon keresztül földműveléssel, állattartással, halászáttal és vadászattal foglalkoztak. A XVI. század elején még virágzó települései a török hódoltság alatt erősen lepusztultak, lakói elmenekültek, községeinek száma 31-el csökkent, a török kiűzése után mindössze 4 új falut alapítottak. A török uralom a katolikus vallás visszaszorulását hozta a térségben. Pécs elfoglalása (1543), majd Baranya megszállása után a papok és szerzetesek többsége elmenekült. Az uraik, papjaik által elhagyott nép körében egyre népszerűbbek lettek a külföldi tanulmányaikról Baranyába visszatérő volt ferences szerzetesek által terjesztett új hit, a reformáció tanai. A török kiűzése után Radonay Mátyás pécsi püspök elhatározta, hogy a megyében megszünteti az "eretnekséget". A végső eszközt, a fegyverrel való rekatolizálást a református ormánsági falvakkal szemben nem alkalmazta, így azok vallásukat megtarthatták.

A 18. században történt betelepítések elkerülték az Ormánságot, az itteni értéktelenebbnek tartott földekkel szemben és a vizenyős, mocsaras területeken kialakuló betegségektől való félelem miatt is inkább az észak-baranyai térséget részesítették előnyben a német telepesek. Ennek következtében az Ormánság etnikai összetétele sokáig nem változott, kiheverve a háborús pusztításokat a lakosság száma a XVIII. században már növekedésnek indult, a reformátusok vallásúak többségét is sikerült megőrizni a falvakban.

A török kiűzése után újra magára találó térségben a természetes, a családok és az itteni uradalmak szükségleteinek kielégítésén alapuló gazdálkodás egészen a XIX. századig meghatározó volt. Ugyanakkor az itteni települések viszonylagos földrajzi elszigeteltségéből, a termelés bővítését akadályozó birtokszerkezetből, a termeléshez használt eszközállomány korszerűtlenségéből és a fejlesztésekhez szükséges tőke hiányából következő hátrányokkal együtt a XIX. század második felétől ez a gazdálkodás már egyre inkább versenyképtelenné bizonyult a piacra termelő, később már bér munkásokat is alkalmazó, kapitalizálódó mezőgazdasági nagyüzemekkel, a termelési eszközeiket és a technológiát korszerűsíteni képes parasztgazdaságokkal szemben. A mezőgazdasági termelés modernizálását akadályozó kedvezőtlen társadalmi, gazdasági folyamatok leginkább a születések korlátozásában, itt élő népesség számának a XIX. század második felétől felgyorsuló csökkenésében érhető tetten.

Az 1790-es években hozott szigorú rendeletek következtében az állattartás – ami az ott élők fő megélhetési forrása volt - területe fokozatosan összezsugorodott és az addigi ingyenes állattartás költségessé vált. A legeltetési lehetőségek megszorítása után a családoknak jutó töredék telkekből egyre nehezebben lehetett megélni, az ormánsági falvakat körülvevő kötött egyházi és világi nagybirtokrendszer reménytelenné tette a parasztok földbirtokszerzését, nem változott helyzetük a feudális viszonyokat véglegesen lezáró 1853. évi úrbéri pátens (úrbérrendezés) után sem. Egyre inkább arra kényszerültek, hogy lemondjanak a gyermekáldásról azért, hogy a meglévő birtokot ne kelljen szétosztani a megélhetést már nem biztosító kisebb darabokra. Ennek következménye lett az „egyke”, vagyis egy családban csak egy gyermek születhetett, így akadályozták meg a birtokok elaprózódását, az utódok elszegényedését. Az „egykezés”, a „morbus Baranyaensis” következtében 1863 és 1933 között 18 ezer főről 12 ezer főre csökkent a 45 ormánsági település lélekszáma,

A két világháború közötti időszakban mindegyik ormánsági településen működött legalább egy tanerős, 6 osztályos elemi iskola (túlnyomó többségben református iskola) és mindegyik községben jelen voltak olvasóköri, önkéntes tűzoltó testületek, vagy a helyi öntevékenység, önszolgálat más formái. (Stefánia Szövetség, Hangya Szövetkezet, gazdakörök, vadásztársaságok, stb.)

A II. világháború harci eseményei inkább a térség déli részén, a jugoszláv határ mellett elhelyezkedő falvakat érintették. A háborút követő változások – a korábbi nagybirtokrendszer megszüntetése és a földosztás – bizakodással töltötte el az ormánsági parasztokat is. Az 1950-es évek elején meginduló tsz. szervezéseket azonban bizalmatlanul fogadták. „*Nagyon durva eszközöket, fenyegetéseket is igénybe vett egyik-másik szervező gárda. Így ez a tény még csak fokozta az ellenszenvet és az ellenállást, még akkor is, ha keveseknek volt ugyan jó érve is a közös mellett*” – írta az egyik falu krónikása. Ugyanebben a faluban az első aláíró visszaemlékezése szerint az „*aláírás után, amikor ment hazafelé elfordultak felőle az emberek és köptek egyet*”. 1956 októberében az ormánsági tsz-ek egy része fel is bomlott, 9 évvel később azonban már 19 termelőszövetkezet működött 6000 taggal és 307 traktorral. A szövetkezetek akkor 4352 család megélhetéséhez járultak hozzá.

Az ormánsági települések többségét is magában foglaló Sellyei járás 1950 június 1-jén alakult. A járás túlnyomó részét a megszűnt szentlőrinci járás községei, valamint a szigetvári járásból Baranya megyéhez csatolt községek alkották, 1956 február 1-től a siklói járásból 14 falu került át. 1961-ben a járás lakosságának 78,8%-a a mezőgazdaságban dolgozott, amelynek legfontosabb ágazata az állattenyésztés és a növénytermesztés volt. Az állattenyésztésben főként a sertés- és juh-tenyésztés, a növénytermesztésben a kukorica termelés dominált. 1961-ben fejeződött be a járás villamosítása, amelynek területén ekkor 52 általános iskola, 40 kultúrotthon, 47 könyvtár valamint 84 földművelésszövetkezeti bolt működött és ebben az évben létesült a sellyei néprajzi múzeum is.

A Baranya megye és az Ormánság cigány lakosságának jelentős részét alkotó beások többsége 1893 és 1918 között költözött Magyarországra, de bevándorlásuk folytatódott a két világháború közötti időszakban, sőt még a 2. világháború utáni években is. Az ormánsági cigánytelepek kialakulásánál is a legfontosabb telepítő tényező a foglalkoztatás volt, elsősorban az erdőgazdálkodás, a mezőgazdaság és a háziipar nyújtotta lehetőségek. Az 1945 előtt létrejött cigánykolóniák egy része fennmaradt a szocializmus első évtizedeire is. Egy 1953-ban készült rendőrségi jelentés még 165 cigánytelepet említ Baranya megyében, ahol összesen 7500 ember lakott. (A telepek közül a legnépesebbek az ún. teknővájó telepek voltak – 114 ilyen regisztráltak - ahol 6414-en éltek.)

1962-ben Baranya megye járásai közül a sellyei járásban élt a legtöbb cigány, 2508 fő (553 család) a járás népességének 9,1%-a. Közülük közel 1100 fő lakott a falvak szélén, vagy külterületen. A 60-as évek elején öt településen - Gilvánfán, Bogádmindszenten, Révfalun, Marócsán és Piskón – haladta meg a 30%-ot a cigányok aránya. A cigány lakosság helyzetének javításáról szóló MSZMP KB. határozat (1961 június) után az Ormánságban is felgyorsult a cigánytelepek felszámolása. Az ott élők elhelyezésére jó lehetőség kínálkozott a csökkenő népességű - 1971 – 1986 között a

drávamenti térség 65 településén 10 ezer fővel, 26%-al csökkent a lakosság száma - ormánsági kislefalvakban, ahol kedvezményes OTP hitelekkel is támogatták a betelepülő lakásvásárlását. 1970-re a korábban telepeken élők 1/3-a költözött be a községekbe, közülük sokan vállaltak munkát a helyi és a környékbeli termelőszövetkezetekben, a megye városainak ipari üzemében.

A Ormánsági aprófalvainak helyzetét is nagymértékben rontotta az 1971-es OTK (Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió) amelynek révén megkezdődött a hazai településrendszer körzetesítése, a közigazgatás, az oktatási, egészségügyi és kulturális intézményeknek a kijelölt körzetközpontokban történő centralizációja. Az intézményeitől, majd az értelmiségeitől megfosztott kistelepüléseken felgyorsult az elvándorlás, a lakosság számának csökkenése ellenére azonban ezek a települések nem szűntek, sőt a XX. sz. utolsó évtizedében azokon a településeken, ahol már nagyobb számban éltek szegényebb családok a lakosság számának emelkedése volt tapasztalható. A körzetesítés következményeként az 1980-as évek végére megszűntek a falusi kisiskolák, 1989-ben már 9 körzeti általános iskolában biztosították az Ormánságban élő gyereket oktatását.

A rendszerváltást követő évek változásai – elsősorban a mezőgazdaság és az ipar leépülése – tovább rontották az ormánsági falvak helyzetét. A korábbi ipari vállalatok, mezőgazdasági termelőszövetkezetek többsége megszűnt, illetve tönkrement. Az 1990-es években létrejövő helyi vállalkozások nagyobb része önfoglalkoztató kényszervállalkozás volt. A tőke – a fejletlen infrastruktúra, az alacsony iskolai végzettségűek és a nem megfelelő szakképzettséggel rendelkezők magas száma valamint az innováció hiánya miatt – elkerülte a térséget. Az Ormánság az utóbbi több mint 150 esztendőn át a mai napig tartó kedvezőtlen társadalmi, gazdasági folyamatok következményeként vált periférikus területté, az ország egyik legrosszabb helyzetben levő „válságtérségévé”.

1.3. Besence község története a rendszerváltásig

Az Árpád-korban már létező Besence lakóinak megélhetését a földművelés mellett évszázadokon keresztül a rideg állattartás és a fafeldolgozás jelentette. A falu lepusztulása a dél felől érkező és Szigetvár ostromára induló török hadak átvonulásával kezdődött. Az itt élők nagy része elmenekült, aki maradt elvitte a török, vagy megölte a hadakat követő járvány. A XVII. század második felében induló felszabadító háborúk sem kímélték a térség megmaradt falvait, helyenként nagyobb pusztulást hoztak, mint a török uralom 150 éve. Besencén 1695-ben két, 1696-ban 3 családot írtak össze, 1741-ben is csak 9 család neve szerepel a nyilvántartásokban.

A XVIII. sz. elején végrehajtott birtokrendezések során Besence (Hídvéggel, Pápráddal, Sámoddal és Vajszlóval együtt) korábbi birtokosainak utódaihoz, a Vajszlói Vallásalapítványi Uradalomhoz került. Az 1700-as évek második felében hozott szigorú rendelkezések alapvetően befolyásolták az ormánsági falvak további helyzetének alakulását. A kialakult birtokviszonyok és a földrajzi

adottságok miatt művelhető földek és legeltetésre alkalmas területek csak korlátozott mértékben álltak az itt élő jobbágyok rendelkezésére, ez jelentős mértékben befolyásolta gyarapodásukat, fejlődésüket. Fennmaradásuk érdekében arra kényszerültek, hogy a születések számának drasztikus korlátozásával megakadályozzák a meglévő területek további szétaprózódását. Kiss Z.Géza történész egyik tanulmányában arra a feltételezésre jut, hogy „ az ormánsági nép katasztrófája talán éppen Besencén, az 1790-es évek regulációival kezdődött és a 19.sz. közepére már annyira elsorvasztotta az uradalom népeinek erejét, hogy talán akkor sem tudott volna segíteni rajtuk a jobbágyfelszabadítás, ha egykori szűkös telkeiket tetszés szerint kiegészíthetik. Ezt bizonyítja az a szörnyű tény, hogy az 1860-as évek elején megindult általános népesség csökkenés egy évszázad múlva az ismert, szörnyű eredményre vezetett.”- írja. Besence népessége 1880 – 1941 között, 60 év alatt, 33%-al, (122 fővel) csökkent, a népességcsökkenés – igaz már más okok miatt, a II. világháború utáni évtizedekben is folytatódott.

Besence népességének alakulása 1870 – 2011 között

Jelenlevő összes népesség										Állandó népesség				
1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1940	1949	1960	1970	1980	1990	2000	2011
332	364	343	339	345	267	252	242	250	229	182	165	162	148	124

A falu életének alakulásában a XVI. sz. második felétől meghatározó szerepet játszott a református egyház. (A baranyai reformátusság 1576-ban megtartott első találkozásán már jelen volt Besence papja is.) A falu lelkészei évszázadokon keresztül a hitélettel kapcsolatos feladatok ellátásán kívül jelentős szerepet vállaltak az oktatásban is. A község református iskolája 1949-ig működött, 1922-ben 12 (9 református, 3 római katolikus) 1943-ban 16 (14 református, 2 római katolikus) tanulója volt.

1899-ben 36 taggal alakult meg a Polgári Olvasókör, amely az 1950-es években szűnt meg, 1932 és 1945 között létezett a község Önkéntes Tűzoltótestülete amelynek alapításkor 24 tagja volt.

Az 1950-es évektől könyvtár és művelődési otthon működött a faluban, az általános iskola 1980-ban szűnt meg, ezt követően a besencei gyerekek a csányoszrói körzeti iskolában tanulhattak. A Termelőségtervezet szervezése az 1950-es években indult meg, az 1960-as években egyesült a Csányoszrói „Összetartás” Termelőségtervezettel.

A szocializmus évtizedei alatt Besence – hasonlóan a többi ormánsági településhez – alig részesedett fejlesztési forrásokból, Mivel „zsákfalu”, átmenő forgalma nincs, az 1970-es évekig az útfelújítási programokból is kimaradt, így csak később – 1979 után - kapcsolódhatott a megyei autóbusz hálózathoz. (Tüskés Tibor írónak a Jelenkor c. irodalmi folyóiratban 1975-ben megjelent írása Besence példáján keresztül mutatja be az elsorvadó baranyai kistalvák helyzetét, az ott élők sorsának alakulását.)

A lakosság több mint 70%-át kitevő cigányok betelepítése a faluba 1964-ben kezdődött. Több család érkezett a Révfalu melletti „Zokoga” telepről, amelyet az 1965 tavaszi Drávai árvíz elmosott, jöttek ezen kívül a szomszédos Gilvánfáról, Marócsáról és Ózdfaluból. Házvásárlásaikat az OTP támogatta, munkát a termelőségtervezetben, az erdőgazdaságnál és a pécsi ipari vállalatoknál – elsősorban az építőiparban – találtak. Betelepülésük az 1970-es évek közepéig

tartott. A cigányok beköltözése sem tudta megállítani a falu népességének csökkenését, amelyhez jelentős mértékben hozzájárult a fejlesztések elmaradása, az infrastruktúra és a szolgáltatások leépülése, ennek következtében a fiatalok és a jobb helyzetben levő családok elvándorlása.

1.4. A település helyzetének alakulása a rendszerváltás után

Az 1980-as évek végén, 90-es évek elején bekövetkezett változások az ipari és mezőgazdasági munkahelyek tömeges megszüntetését hozták Baranya megyében is. A rendszerváltás után a munkaerőpiacról történő tartós, vagy végleges kirekesztődés a szegények, a szociális támogatásokra szorulóknak számának drasztikus emelkedését jelentette Besencén is. Az elmúlt időszakban az itt élők számára nagyobb létszámban munkahelyet csak a pécsi ELQUTEC Vállalat tudott biztosítani, a dolgozók munkába járását is segítette külön buszjáratok indításával. A 2008-2009-ben kibontakozó gazdasági válság hatásaként azonban a vállalat először csökkentette dolgozóinak létszámát, majd beszüntette a termelést. (Az ELQUTEC-nél dolgozók presztízse viszonylag magas volt a faluban, hisz stabilnak tűnő munkahellyel rendelkeztek, gyakrabban vásárolhattak, hitelt is kaphattak.) A munkanélküliségi mutató a településen sokáig meg is haladta a 30%-ot, jelentősebb csökkenést csak a különböző közmunkák, közfoglalkoztatási programok eredményeztek. (2004-ben a KSH által a magyarországi településekről készített összeállításban a munkanélküliségtől leginkább sújtott települések listáját Besence vezette 46,43%-al)

A település rendszerváltás utáni történetének fontos állomása a 2008-ban induló, hazai és európai uniós források felhasználásával megvalósuló „Gondoskodó falu” c. projekt, amelynek keretében felújításra kerültek lakóépületek, megépült az inkubátorház amelynek szomszédságában egy fóliás kertészetet hoztak létre, szakmai képzések valósultak meg és a foglalkoztatás feltételeinek javítására létrehozták az „Okormente” Nonprofit Kft.-t. A projekt megvalósításával párhuzamosan tenispálya is épült a faluban.

Egy közelmúltban készített felmérés szerint Besencén jelenleg az egy főre eső lakás alapterület 36m², az átlagos lakásnagyság 99,2m², 1 lakószobára átlag 1,17 fő jut, ami az egy fős háztartások viszonylag magas arányával (36%) magyarázható. A rendszerváltás óta a faluban élők legnagyobb problémája a munkanélküliség és ennek következtében a családok elszegényedése, mégis a besenceiek 68% a itt képzelel el jövőjét.

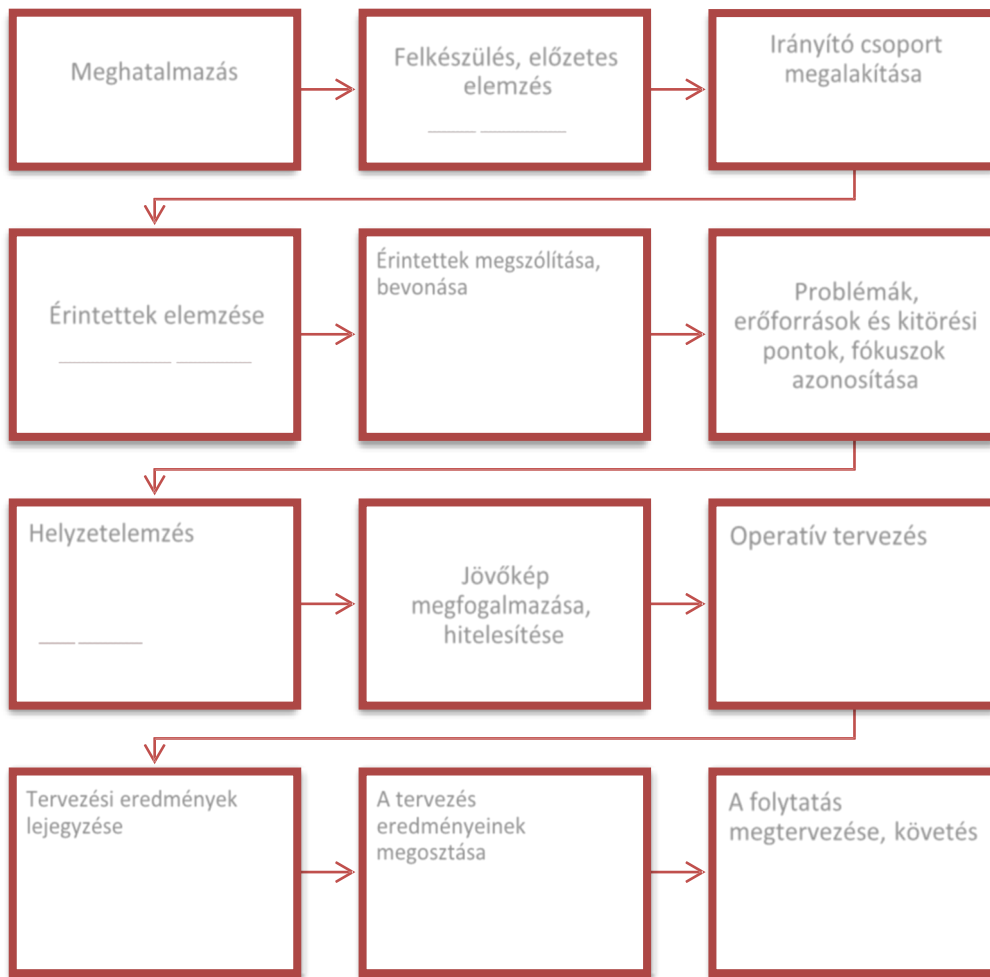
2. Falumegújítás közösségi részvétellel

2.1. A közösségi tervezés definíciója

Elisheva Sadan a „Közösségi tervezés és empowermen?” c. könyvében az alábbi, általánosan elfogadott definíciót adja a közösségi tervezésről: „A közösségi tervezés egy olyan tevékenység, amelynek célja, hogy olyan szociális változást idézzon elő, amely létrehoz vagy megerősít egy már létező közösséget. A közösségi tervezés meghatározott és korlátozott környezetben működik, és egy olyan folyamatot indít el, amelyben a hangsúlyt a részvételre, valamint a tervező és a közösség, illetve a közösség tagjai közötti kölcsönös kapcsolatokra helyezi. Számatalan különböző stílusú közösségi tervezés létezik, amelyek egy képzeletbeli skálán a direktívtől a nondirektívig helyezkednek el: van olyan közösségi tervezés, amely a közösséget a tervezés tárgyának, és van, amelyik a tervezés alanyának tekinti; a közösségi tervezés alapja lehet egy centralizált szervezet, de lehet decentralizált is; felruházhatja a tervezőt meghatározott autoritással a célból, hogy a közösségen belül megoldást találjon egy

problémára, vagy felhatalmazhatja a tervezőt arra, hogy autonóm módon, a közösséggel együtt dolgozzon ki egy tervet.”

2.1. A közösségi tervezés folyamatának általános modellje

2.2. Kiindulópontok a besencai közösségi tervezéshez

- A rendszerváltást követő 25 évben egyértelműen rosszabb lett a besenceiek többségének helyzete. Az itt élők tartós, vagy végleges kirekesztődése a munkaerőpiacról, a szegénység, a kilátástalanság, a nélkülözés és a reménytelenség gyakori élménye sajátos, a külvilág számára sokszor nehezen érthető viselkedést, szokásokat, értékrendszert alakított ki, amelyben csak az azonnali előnyökkel járó és azonnal megvalósítható „tranzakciók” a fontosak. A saját és falujuk jövőjével kapcsolatban vagy nagyon pesszimisták, („itt már nem lehet élni, egyre rosszabb lesz, bennünket már leírtak”) vagy inkább a véletlenben bíznak, jövőjüket nem tervezik, az intézményekben csalódtak.
- Nem csak anyagi forrásaik elégtelensége, hanem az emberi kapcsolatrendszerük gyengesége is sebezhetővé teszi. Nem csupán szegények, de hiányoznak a normális élet alakításához szükséges egyéni és kollektív sikerek, a meglévő rokonsági és a szűk helyi kapcsolatokon kívüli társas kötelékek és intézményi kapcsolatok, az általában munka, munkahelyi és közösségi kötődések révén megtapasztalható „valahová tartozás” élménye is. Ugyanakkor ez a családi szocializáción keresztül a gyermekekre is áthagyományozódó kultúra és életmód a „szegénység kultúrája” teszi lehetővé Besencén is, hogy az ott élők valahogy alkalmazkodjanak a nehéz körülményekhez, ez biztosítja számukra a túlélést, de egyben meg is nehezíti a szegénységből való kitörésüket.
- A Besencén megvalósítandó közösségi tervezés egyik alapgondolata, hogy **a társadalmi leépülést, szétesést előidéző folyamatok megállításával kapcsolatos cselekvéseknek, intézkedéseknek alapvetően a települések szintjén kell megtörténniük. A különböző fejlesztési programok helyben történő megalapozása, előkészítése és a helyiek bevonásával történő megvalósítása új távlatokat nyithat a település és az ott élő közösség viszonyának alakításában, a helyi közösségi kapcsolatok, a kollektív önbizalom és az identitás erősítésében.**

2.3. Célok

A Besencén megvalósuló közösségi tervezési program általános célja egy új módszertani eljárás és megközelítési rendszer kidolgozása és alkalmazása arra vonatkozóan, hogy a közösségfejlesztés miként segítheti elő a helyi társadalom aktív részvételét a települést érintő fejlesztési folyamatokban annak érdekében, **hogy egyrészt ellenőrizze a folyamatokat, másrészt saját szempontjait vigye a tervezési munkába.**

Konkrét célok

- a közösségi tervezés feltételeinek – a helyi közösség aktivizálása, mozgósítása, külső szakértők, segítők bevonása, a résztvevők közötti hatékony és folyamatos kommunikáció technikai feltételeinek (pl. zárt facebook-csoport létrehozása) kialakítása,
- a helyi közösség tagjainak és magának a faluközösségnek a „képesé tétel” (empowerment), arra, hogy a közös munka során a gyenge, kiszolgáltatott állapotból (powerlessness) eljussanak odáig, hogy saját életükről, sorsukról és környezetükről rendelkezni tudjanak. A tervezett folyamat hosszabb távon a társadalmi körülményeket kívánja módosítani három dimenzióban: változást hozni egyrészt az egyes emberek érzelmi és képességei terén, másrészt annak a közösségnek az életében, amelyhez tartoznak; harmadrészt megváltoztatni azt a szakmai gyakorlatot, amit az adott helyzetben alkalmaznak.

2.4. A Besencén megvalósuló közösségi tervezés gyakorlati lépései

A tervezés általában – több, egymást követő, elvileg logikusan egymásra épülő szakaszból, lépésből áll. Az első szakasz a *helyzet feltérképezése*, a problémák elemzése, ezt követi egy hosszú távú *konceptió* kidolgozása, amelynek fókuszában áll a *jövőkép*, az elérni vágyott *célállapot*. Hogy ezt miként érhetjük el, arra különböző *programok* készülhetnek, s a programok végrehajtását lehet aztán tovább konkretizálni operatív szinten. A tervezési folyamatnak csak a legvégén jelennek meg a *szakmai tervek*, amelyek a településen tervezett struktúrák konkrét megvalósítását szolgálják. Alapvető hiba lenne, ha a lakosságot ezen a legvégső ponton vonnák be – az érintetteknek éppen a helyzetfeltárásban és a hosszú távú konceptió, a jövőkép meghatározásában lehet kulcsszerepük, hiszen ezek azok a területek, ahol a „laikusság” és a „szakértelem” a leginkább összemosódik. Természetesen a tervezés valamennyi szakaszában meg lehet találni azokat az elemeket, amelyeket az érintettekkel közösen lehet kimunkálni. Sajnos a jelenlegi gyakorlat egyik sarkalatos hibája az is, hogy az egyébként egymásból logikusan következő tervezési szakaszok nem egymásra épülnek, vagyis átfogó konceptiótól, jövőképtől függetlenül, esetleg azzal ellentétes módon valósulnak meg fejlesztések, programok.

A besencei közösségi tervezés sikere szempontjából is fontos, hogy a résztvevők – helyi önkormányzat, civilek, szakértők - egyenrangúnak tekintsék egymást és a közösség tagjainak legyen valódi (a helyi önkormányzattól származó) felhatalmazása/felkérése a részvételre.

A 2016 januárjában induló közösségi tervezés első szakaszában (4 tervezési alkalom + 1 zárókonferencia) mindenekelőtt egy, a későbbi tervezéseknél is használható jövőkép kerülne kialakításra, ezt követően pedig a faluközösséget közvetlenül érintő programokkal (helyi foglalkoztatás, közösségi és szociális szolgáltatások) foglalkoznak a résztvevők.

Első lépés:

- Célok megfogalmazása, szabályok elfogadása, a további feladatok végrehajtását koordináló 3 tagú Irányító Tanács megválasztása, munkaterv kialakítása, elfogadása, a folyamatos belső és külső kommunikációt biztosító csatornák létrehozása (Facebook, és a a község korábban elkészített honlapjának „életrekelése”)
- Helyzetfeltárás, helyzetértékelés, a helyi humán és anyagi-technikai erőforrások számbavétele
- A korábbi összejegyzetek tapasztalatait is felhasználva jövőkép megfogalmazása

Második lépés: (külső szakértő bevonásával)

- A helyi foglalkoztatás szervezeti keretei, formái, a hatékonyságot növelő javaslatok megfogalmazása,
- A helyi és térségi foglalkoztatás bővítésének lehetőségei,
- az erősebb munkaerő piaci integrációt biztosító munkahelyek kialakításának lehetőségei,

Harmadik lépés (külső szakértő bevonásával)

- A helyi Önkormányzat által készített esélyegyenlőségi terv felülvizsgálata,
- a terv prioritásainak meghatározása, a megvalósításához rendelkezésre álló források és a potenciális partnerek számbavétele,
- egyeztetés a körjegyzőséggel és a járási/térségi/megyei szintű szolgáltatókkal

Negyedik lépés (külső szakértő bevonásával)

- Besencei javaslatok kialakítása a Terület- és Településfejlesztés Operatív Program (TOP) TOP-1.3.1-15, TOP-5.1.2-15, TOP-5.1.1-15, TOP-4.1.1-15 kódjelű pályázati felhívásokra,
- Javaslatok megfogalmazása a tervezés második szakaszára
- Megyei és járási/térségi szereplők bevonásával az addigi besencei javaslatokat közreadó/ismertető konferencia előkészítése („Besencei Jövőképek”)

Csányoszró község története

2. A település bemutatása

2.1. Gazdaság és társadalom

Csányoszró Kiscsány és Oszró községek egyesítésével jött létre 1934 szeptember 24-én.

Oszróról az első írott említés 1251-ből, Csányról 1257-ből származik. Egy feljegyzés szerint Oszrón 1332-ben már plébánia működött és a falu határában épült a XVIII sz. végén romjaiban még létezett, a Clarissa-apácák tulajdonát képező kolostor. A középkorban a település jelentőségét fokozta az itteni Szilas erdőben kialakított földvár, amely a tatár és a török elöl menekülőknak nyújtott védelmet, de itt gyülekeztek a környék népfelkelői az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején.

Az Ormánságra jellemző síkvidéki területen elhelyezkedő Oszró és Kiscsány községek lakóinak megélhetését évszázadokon keresztül a mezőgazdaság és állattenyésztés, valamint a környék erdői, a Dráva folyó és az ahhoz csatlakozó patakok biztosították. A feudalizmus időszakában a gyűjtögetés is fontos összetevője volt az itt élő jobbágság létfenntartó tevékenységének, jelentőségét az erdők használatának korlátozása, a vizek megzabolázása csökkentette.

A feudalizmus kezdete óta az Ormánság területét nagybirtokok uralták, a gazdálkodásban, a kis jobbágyfalvak társadalmának szervezésében, a természeti csapások elleni védekezésben meghatározó volt a négy nagyobb uradalom szerepe. Oszró és Kiscsány - Marócsával, Kákiccсал, Nagycsánnyal, Zalátával, Sósvertikével, valamint Endes, Kápolna és Legencse pusztákkal együtt - a 25 833 kat. hold területű, a XVIII.sz. közepétől a Batthyány-birtok részét képező sellyei uradalomhoz tartozott. Az uradalom a termelés irányításán kívül felügyelte a települések belső életét is, kijelölte a községek által bírónak megválasztható személyeket, akik aztán megválasztásuk után – az esküdtekkal együtt - az uradalom központjában tették le esküjüket.

Az 1780-as évek végén, az első katonai felmérés idején (1782-84) Kiscsányban 50 házban 454 fő, Oszrón 37 házban 319 fő élt.

Oszrón és Kiscsányban, csakúgy, mint a térség többi településén a paraszti gazdálkodás hagyományos munkaszervezete a vérrokonok kapcsolatokon alapuló, több kisebb családból álló un. nagycsalád volt, a paraszti munka minden része (szántás, aratás, hordás, nyomtatás, stb.) ebben a kötelékben történt. A nagycsalád legfontosabb gazdasági funkciója a munkaerő-összevonás volt. (A XVIII. sz. végén a 45 ormánsági településen 1890 házban 2333 háztartás működött és 14.224 fő lakott, 1 házra 1,23 háztartás jutott. Oszrón és Kiscsányban is 1 háztartásban átlag 7 fő élt.) A legnépesebb családok egyben a leggazdagabbak is voltak. A természetes, a családok és az uradalom szükségleteinek kielégítésén alapuló gazdálkodás az Ormánság falvaiban egészen a XIX. századig meghatározó volt. Ugyanakkor a térség elszigeteltségéből, az elavult birtokszerkezetből, a termeléshez használt eszközállomány korszerűtlenségéből és a fejlesztésekhez szükséges tőke hiányából következő hátrányokkal együtt ez a termelés már nem volt versenyképes a piacra termelő, bér munkásokat alkalmazó, kapitalizálódó mezőgazdasági nagyüzemekkel, a termelési eszközeiket és a technológiát korszerűsíteni képes parasztgazdaságokkal szemben.

A térségben végbemenő kedvezőtlen társadalmi, gazdasági folyamatok leginkább a népesség fogyásában, az „egykezés” kialakulásában érhetők tetten. Az 1790-es években hozott szigorú

rendeletek következtében az állattartás – ami az ott élők fő megélhetési forrása volt - területe fokozatosan összezsugorodott és az addigi ingyenes állattartás költségessé vált. A legeltetési lehetőségek megszorítása után a családoknak jutó töredék telkekből egyre nehezebben lehetett megélni, az ormánsági falvakat körülvevő kötött egyházi és világi nagybirtokrendszer reménytelenné tette a parasztok földbirtokszerzését. Nem változott helyzetük a feudális viszonyokat véglegesen lezáró 1853. évi úrbéri pátens (úrbérrendezés) után sem. Egyre inkább arra kényszerültek, hogy lemondjanak a gyermekáldásról azért, hogy a meglévő birtokot ne kelljen szétosztani a megélhetést már nem biztosító kisebb darabokra. Ennek következménye lett az „egyke”, vagyis egy családban csak egy gyermek születhetett, így akadályozták meg a birtokok elaprózódását, az utódok elszegényedését. A telekaprozódás folyamatának megállítására irányuló szándékában az országgyűlés is kimondta (1836.V.tc.4.) , hogy a jobbágyporta szétDarabolása csak az uradalom engedélyével történhet. Ez az intézkedés tekinthető a magyarországi egyke egyik előidézőjének, mert ezután a feudalizmus keretei között a szaporodó családok földhöz már nem juthattak (Az „egykezés”, a „morbus Baranyaensis” következtében 1863 és 1933 között 18 ezer főről 12 ezer főre csökkent a 45 ormánsági település lélekszáma.) A földhiány, az egészségtelen birtokviszonyok (elsősorban az uradalmi nagybirtokok nyomasztó túlsúlya) gátolták az életképes paraszti gazdaságok tömeges kialakulását. Egy idő után tehát az Ormánságban is a születések korlátozásával a parasztság maga csökkentette a falvak népességszámát. Az „egyke” az árutermelő kapitalista parasztgazdaságok kialakulásával egy időben terjedt el.

Az „egyke” visszaszorítására Baranya és Somogy megyékben már az első világháború előtt (1909) ún. egykebizottságok alakultak. Adatgyűjtés is folyt, ennek, valamint az anyakönyvi és népszámlálási adatok felhasználásával Buday Dénes végezte a baranyai egyke történetének feldolgozását. Azt tervezték, hogy az egykés vidékek (Ormánság, Sárköz) gyér lakosságát felszaporítják az itt vásárolt házakba beköltöztetett, az alföldről jövő sokgyermekes családokkal. Baranya megyében a telepítések az 1930-as évek elején kezdődtek. A terv szerint dél-Baranya 42 községében 309 családot kívántak elhelyezni. Cun községben a Közióleti Szövetkezet Cumpusztán megvásárolt 97 kat. hold földet 77.165 pengőért. A kedvezményezettek a községben és a környéken lakó sokgyermekes családok voltak. A Magyarmecskői birtokhoz tartozó Hernádfán építettek fel 8 új telepesházat istállóval, sütőkemencével, gazdasági épületekkel és Magyarmecskén 6 régi házat is vásároltak. A két községben összesen 14 sokgyermekes családot helyeztek el

Sokgyermekes családok letelepítése céljából 44 baranyai községben vásároltak lakóházakat, az Ormánságban többek között Csányoszrón és Vejtiben is. A családok részére juttatott föld-és ingatlanvásárlás a Siklósi járás területén volt a legnagyobb, itt 301.188 pengőt fordítottak házépítésre, 126 ezer pengőt földjuttatásra, 248 ezer pengőt állatvásárlásra és 28.280 pengőt kisipari, kereskedelmi tevékenység támogatására. Említésre érdemes még, hogy az 1930-as évek első felében az ormánsági családok megélhetési gondjainak enyhítésére a vármegye háziipari szövmunkát végeztetett, az így előállított szöttesek értékesítéséből származó bevételből a mohácsi megyei kórházat is támogatták.

Csányoszrón a népesség fogyása – valószínűleg a valamivel kedvezőbb gazdasági körülményeknek és földrajzi elhelyezkedésnek köszönhetően – lassúbb ütemben történt. A község népessége 1880 – 1930 között az alábbiak szerint alakult:

1880	1900	1930
------	------	------

1151	1190	943
------	------	-----

A XX. első felében az Ormánsági települések elszigeteltségének csökkentése, a gazdasági fejlődés támogatása érdekében több beruházás is történt. Az 1900-as évek elejétől indult meg a vasúthálózat kiépítése. Az Ormánság keleti széle mentén haladt az 1913-ban átadott Pécs – Donji Miholjac vicinális, a XX. sz. első évtizedeiben indult meg a közlekedés a Drávával párhuzamosan haladó Drávavölgyi (Kisköszeg – Pélmonostor – Siklós – Harkány – Sellye – Középrigóc – Barcs) vasúton és a Szentlőrinc – Sellye – (Nasice) közötti vonalon. Az úthálózat fejlődésével az 1930-as évek elején indította meg autóbuszjáratát a MÁVAUT Pécsről Baksán át Vajszlóra, illetve Szentlőrincen át Sellyére. A Siklós-Sellye országúton fekvő Csányoszrót érintette a drávavölgyi vasút is, ez elősegítette a faluban termelt mezőgazdasági termékek piacra jutását, a gazdálkodók bekapcsolódását a regionális, az országos és a nemzetközi kereskedelmi hálózatokba. A trianoni békeszerződés azonban a szomszédos horvátországi területek elcsatolásával egyik természetes felvevő piactól fosztotta meg a térség gazdáit, iparosait.

1942-ben a pécsi Ferenc József laktanyába bevonuló csányoszrói hadkötelesek a 2. Magyar Hadsereg kötelékébe kivonuló IV. Pécsi Hadtest katonáiként az orosz frontra kerültek, onnan azonban többen már soha nem térhettek vissza falujukba.

A II. világháborút követő változások – a korábbi nagybirtokrendszer megszüntetése és a földosztás – bizakodással töltötte el az ormánsági parasztokat is, az 1950-es évek elején meginduló tsz. szervezéseket azonban bizalmatlanul fogadták. 1956 októberében az ormánsági tsz-ek egy része fel is bomlott. 1965-ben a 304 taggal működő, 17 traktort használó csányoszrói „Összetartás” Termelőszövetkezet 200 család megélhetését tudta biztosítani a településén és környékén.

A termelőszövetkezeti bérmunka mellett az 1970-es, 80-as évektől egyre több lehetőség kínálkozott a háztáji gazdaságokban végzendő, a családi jövedelmeket kiegészítő, növelő munkákra is (pl. baromfi-, sertés- és szarvasmarha tartás) és erre az időszakra tehető a dinnyetermesztés elterjedése is.

A termelőszövetkezet azonban Csányoszrón is csak részben tudta foglalkoztatni a helyben és a környéken rendelkezésre álló munkaerőt. Egyre többen a pécsi, sellyei, siklósi ipari üzemekben, vállalatoknál találtak munkalehetőséget és ingáztak lakóhelyük és munkahelyük között. A faluból 1980-ban 147 fő, 1990-ben 114 fő járt el naponta másik településen levő munkahelyére. A lakosság elöregedése és az elvándorlás következtében a népesség számának csökkenése tovább folytatódott. 1990-ben 250 fővel kevesebben éltek a faluban mint 1960-ban.

A népesség számának alakulása 1960 – 2009 között:

Település	lakónépesség 1960	Lakónépesség 1970	lakónépesség 1980	lakónépesség 1990	lakónépesség 2001	lakónépesség 2009

Csányos- zró	983	920	847	726	729	717
-----------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

A rendszerváltást követő változások során megszűnt a község termelőszövetkezete, leépültek az ingázóknak munkát biztosító üzemek, vállalatok. A térségben a mezőgazdasági termelés visszaesése 1990 után nagyobb volt mint a második világháború éveiben.

Az 1990-es évek elejétől Csányoszróon is megjelent a falu társadalmának egy olyan rétege, amelynek megélhetését a munkanélküliek részére juttatott támogatások, a közmunka programok, szociális segélyek és az alkalmi munkák biztosítják. Az utóbbi évek átlagában a valamivel több mint 700 fős településen 100 körül mozog az álláskeresők száma, ez a munkaképes korú lakosság közel 1/5-e. 2008-ban a szociális segélyben részesült háztartások száma a községben 68 volt és ugyanebben az évben a 0-18 éves korú gyermekek után igényelhető gyermekvédelmi támogatást az ehhez a korcsoporthoz tartozók 76%-a igényelte. A munkanélküliséget a településen regisztrált több mint 30 vállalkozás sem tudja jelentősebb mértékben enyhíteni, ezek többsége önfoglalkoztató egyéni vállalkozó.

Csányoszró 1945 után a környező települések gazdasági, közigazgatási és iskolai központjává vált. Itt kapott helyet a termelőszövetkezet központja, 1963-tól a Csányoszrói Községi Közös Tanácshoz tartozott a szomszédos Nagycsány és Besence, (a rendszerváltás után ez a három település képezte a Csányoszrói Körjegyzőség területét is), és a falu iskolája, óvodája is körzeti intézményként működik.

2.2. A községben és a térségben élő romák helyzetének változásai

Az Ormánságban és a közvetlen környezetében levő településeken élő kisebbségek közül csak a cigányok és a horvátok vannak jelen nagyobb arányban.

A Baranya megyében élő cigányok létszámára, területi elhelyezkedésére vonatkozóan az első támpontot az 1775 – 1779 között készült felmérések adják. (Conscriptio Zingarorum, később Conscriptio Neo-Incolarum) Az itt szereplő adatok alapján Baranya megye 356 településéből 208-ban jeleznek az összeírók cigányokat. Az Ormánságra vonatkozó adatok szerint cigányok éltek az alábbi településeken:

<i>Település</i>	<i>Fő</i>	<i>A teljes lakosság %-ban</i>
Drávaszentmárton (ma: Felsőszentmárton)	51	12,4%
Drávacsehi	25	9,6
Drávaszerdahely	21	8,1
Kiscsány	26	5,7

Az adatokból kiderül még, hogy a megyében, Siklós kivételével, nem gondoskodtak a cigányok jobbágytelekekhez juttatásáról, ezzel a beilleszkedés alapvető feltételét sem biztosították. (*A siklói cigányok helyzete egyedi, számukat tekintve itt éltek a legtöbben, gazdálkodtak, földjük volt, 1770-ben úrbéri szerződést kötöttek.*) Máshol a cigányok a falu társadalmának perifériájára szorultak, akik foglalkozásukat tekintve kovácsok, mezei munkából élő napszámosok, községi szolgálatban álló mezőőrök, pásztorok, muzsikuskok, esetleg teknővájással vagy egyéb famunkával foglalkoztak.

Az Ormánság cigány lakosságának jelentős részét alkotó beások többsége 1893 és 1918 között költözött Magyarországra, de bevándorlásuk folytatódott a két világháború között időszakban, sőt még a 2. világháború utáni években is. Az ormánsági cigánytelepek kialakulásánál a legfontosabb telepítő tényező a foglalkoztatás volt, elsősorban az erdőgazdálkodás, a mezőgazdaság és a háziipar nyújtotta lehetőségek. Az 1945 előtt létrejött cigánykolóniák egy része fennmaradt a szocializmus első évtizedeire is.

Egy 1953-ban készült rendőrségi jelentés még 165 cigánytelepet említ Baranya megyében, ahol összesen 7500 ember lakott. A telepek közül a legnépesebbek az ún. teknővájó telepek voltak – 114 ilyen regisztráltak - ahol 6414-en éltek. Külön is említi a jelentés a Csányoszró közelében levő telepet, ahol nagyon rossz körülményeket tapasztaltak.

1962-ben Baranya megye járásai közül a sellyei járásban élt a legtöbb cigány, 2508 fő (553 család) a járás népességének 9,1%-a. Közülük közel 1100 fő lakott a falvak szélén, vagy külterületen. A 60-as évek elején öt településen - Gilvánfán, Bogádmindszenten, Révfalun, Marócsán és Piskón – haladta meg a 30%-ot a cigányok aránya. A cigány lakosság helyzetének javításáról szóló MSZMP KB. határozat (1961 június) után az Ormánságban is felgyorsult a cigánytelepek felszámolása. Az ott élők elhelyezésére jó lehetőség kínálkozott a csökkenő népességű - 1971 – 1986 között a drávamenti térség 65 településén 10 ezer fővel, 26%-al csökkent a lakosság száma - ormánsági kisfalvakban, ahol kedvezményes OTP hitelekkel is támogatták a betelepülő lakásvásárlását. 1970-re a korábban telepeken élők 1/3-a költözött be a községekbe, közülük sokan vállaltak munkát a helyi és a környékbeli termelőszövetkezetekben, a megye városainak ipari üzemében.

Csányoszróon a cigányok beköltözése az általuk megvásárolható falusi házakba ugyan pozitív jelenség volt, ugyanakkor nem jelentett gyökeres életvitel változást, hiszen ezt ugyanazon okok akadályozták, amelyek miatt az őslakosság elköltözött. Az ormánsági cigányok kényszerasszimilációja a szocializmus egyik terméke volt és szoros összefüggésben állt a szocialista nagyiparnak az olcsó és kvalifikálatlan/szakképzetlen munkaerő iránti szükségletével. Az mindenesetre jelentős előrelépés volt, hogy az iparban munkát vállaló cigányok alanyai lettek a munkahelyeken megjelenő kontrollnak és a különböző, a munkavállalókat megillető járandóságoknak.

A Csányoszrói Községi Közös Tanács VB. az 1966 szeptemberében írt jelentésében a következőképpen fogalmaz a betelepülő cigányok helyzetéről:

„A Községi Közös Tanács területén (Csányoszró, Nagycsány, Besence) összesen 1435 fő élt, ebből cigány 73 fő volt. A 73-ból munkaképes korú 39, közülük 19 fő, (16 férfi és 3 nő) dolgozott. Szociális és egészségügyi helyzetük szempontjából elmondható, hogy némi fejlődést értek el általában, de még mindig elég alacsony szinten élnek általában a többi lakossághoz viszonyítottn. Bár vannak közöttük akik egészen rendes életkörülmények között élnek és munkával keresik meg a szükségleteiket, de a többség életszempontja, munkához való viszonya és ebből kifolyólag

szociális körülményeik bizony még hagynak maguk után kívánnivalót...

...Kulturális színvonaluk tekintetében még nagy részükénél a kulturált szórakozás felé való orientálódás hiányzik és egyedül a kocsmázás jelenti a szórakozást. Kisebbségük igénybe veszi a mozit, színházat és a rendezvényeken is megjelennek.”

A betelepült, mezőgazdasági és ipari bér munkássá váló cigányok lassú, konfliktusoktól sem mentes integrációja megindulhatott. A rendszerváltás után átalakuló munkaerőpiac azonban az 1990-es évektől már egyre kevésbé igényelte azt az alacsony iskolai végzettségű, szakképzetlen munkaerőt, amely az 1970-es, 80-as években még markánsan jelen volt az ipari vállalatoknál, termelőszövetkezeteknél, biztosítva a többségében kvalifikálatlan cigányok integrációjához vezető legfontosabb feltételeket, a munkahelyet és a rendszeres jövedelmet. A munkahelyeik elvesztésével, a munkalehetőségek beszűkülésével az Ormánság falvaiban megtelepedett cigány családok többségének integrációja is félbeszakadt, helyzetük egyre kilátástalanabbá vált.

2.3. Vallás, oktatás, kultúra

A török kiűzése után a többségében református vallásúak által lakott ormánsági falvak további sorsának alakulásában fontos esemény volt magyar protestantizmusra nehezedő vallási és politikai nyomást megszüntető *Resolutio de Tolerantia Christiana* megszületése. (II József 1781. évi Türelmi Rendelete) A rendelet 1782 június 5-én került kihirdetésre Baranyában, ezt követően az ormánsági reformátusság is hozzáfogott gyülekezeteinek újjászervezéséhez, többnyire fából épített templomainak felújításához, új templomok építéséhez. (Az 1700-as évek végén Kiscsány még a környékbeli települések reformátusainak központja volt, templomába jártak át Besencéről, Nagycsányból és Oszróból.) A Türelmi Rendelet után a filiából anyaegyházzá lett 16 ormánsági gyülekezet ezt követően egyre nagyobb szerepet játszott az oktatásban, kultúrában, a falvak életének szervezésében. A református vallásúak többségét sokáig, az 1940-es évek végéig sikerült megőrizni.

A XIX. század második felétől – látva az ormánsági falvak egyre nyomorúságosabb helyzetét – a református lelkészek és a körüjük csoportosuló falusi jegyzők, tanítók próbálták a hatalom és a közvélemény figyelmét felhívni az itt élők egyre rosszabb helyzetére. 1848-ban Munkácsy Albert szaporcai lelkész és falusi értelmiségiekből álló baráti körének javaslatára választották Táncsics Mihályt az Ormánságot is magában foglaló siklósi kerületben országgyűlési követnek, nem kis részben azért, mert a legelőelkülönözések 1767-ig visszamenő revízióját vette fel programjába. Táncsics 1848 nyarán benyújtott törvényjavaslatának melléklete volt az a sok Ormánságból érkezett levél is, (műfajilag az. un. „jobbágylevelek”) amelyek az ormánsági nép teljes magárahagyatottságáról szól. „Nem volt az egész megyében egy pártfogónk, nem ki nyomorult ügyünket felfoghatta volna”- panaszkodott egyik levelében Munkácsy. Az 1930-as években Munkácsy Albert unokájának, Kiss Géza kákicsi lelkész írásából bontakozik az a Ormánság kép, amely aztán több népi író, szociográfus érdeklődését is felkeltette és munkáikban mint a magyar társadalom elmaradottságának egyik szimbóluma jelenik meg ez a dél-baranyai tájegység

Csányoszró (korábban Oszró és Kiscsány) vonatkozásában a lakosság vallásfelekezeti megoszlása 1880 – 1949 között az alábbiak szerint alakult:

Év	1880	1900	1930	1949

Lakosság száma (fő)	1151	1198	943	1157
Római katolikus (%)	7,99%	7,76%	27,04%	41,57%
Református (%)	88,36%	89,23%	71,79%	56,87%
Egyéb (%)	3,65%	3%	1%	1,5%

A szocializmus évei alatt az - egyházak elsorvasztására irányuló állami politika eredményeként – jelentős mértékben csökkent a korábban meghatározó református egyház befolyása, ezt a folyamatot erősítette az Ormánság településein bekövetkezett nagyarányú népességcsökkenés, illetve népességcsere. Az évezred végére a települések külső képében központi helyet elfoglaló templomok többségének állapota is leromlott a turizmus fellendítésében is fontos szerepet játszó templomok többségének állapota is katasztrofális mértékben leromlott, leginkább ott, ahol erősen lecsökkent a gyülekezet létszáma is.

A falvakban folyó iskolai oktatásra, művelődésre, közösségi szerveződésekre vonatkozó, a XX. sz. első felétől rendelkezésre álló adatok szerint 1950-ig mindegyik településnek saját, több osztálycsoportos iskolája és tanítója volt, és jelen voltak már a közösségi élet, művelődés különböző szinterei.

Csányoszró község területén 1950-ig az iskolák, tanulók és a kulturális, közösségi szerveződések száma a következők szerint alakult:

Sorsz.	Település	Iskolák, közösségi szerveződések a településeken a XIX sz. végétől 1950-ig			
		Az iskola állapota	Az iskolába beiratkozott gyerekek száma 1922-ben	Az iskolába beiratkozott gyerekek száma 1943-ban	Közművelődési egyletek, egyesületek 1950-ig
22.	Kiscsány	Ref. iskola, 1 tanterem (56 nm.) átalakításra szorul. 1 tanító, négy osztálycsoport. A tanítás nyelve: magyar	21 7 r.k. 14 ref.		Polgári Olvasókör (1901 – 1950, 16 tag)

34.	Oszró	Állami iskola: 1922-ben: 1 tanító, hat osztálycsoport. A tanítás nyelve: magyar.	50 14 r.k. 32 ref., 3 unitárius,	60 28 r.k. 32 ref.	Polgári Lövészegyesület (1930 – 1940) Gazdakör (1942 – 1945, 51 alapító) Országos Egészségvédelmi Szövetség (1943 – 1945, 20 alapító tag)
		1943-ban: IV- VIII. oszt, 1 tanterem	1 izr.		
		Ref.iskola, I- III. oszt, 1 tanítónő,	-	67 35 r.k. 32 ref.. (62 magyar, 5 cigány)	Népkönyvtár Egyesület (1901 – 1950, 1901-ben 173 kötet az FM-től)

A II. világháború után – rövid ideig – tanítóképző is működött a faluban.

1950 után alapvető változások következtek be mind az oktatásban, mind művelődésben. Létrejött a népművelés helyi intézményei: a művelődési házak, művelődési otthonok, könyvtárak, állandó és vándormozik, amelyek elsősorban a központilag vezérelt kultúraterjesztés szinterei voltak. Az önálló iskolák még működtek egy ideig, majd az 1960-as, 70-es években megkezdődött körzetesítésük.

A csányoszrói körzeti iskolába kerültek a besencei és a nagycsányi gyerekek is. 1988-ban az iskolának 121, 2007-ben 118, 2009-ben – a 7-8 osztály Sellyére költöztetése után - 74 tanulója volt. Szervezetileg a sellyei iskola részeként működő intézményben a 2010/2011-es tanévtől megszűnt a felső tagozat és a csökkenő gyermeklétszám miatt várható az alsó tagozat Sellyére kerülése is. 2009-ben az iskolában a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya 35,1%-ot tett ki.

Az ugyancsak a 3 település gyermekeit ellátó csányoszrói óvodába 2010-ben 41 gyermek járt, a HH gyermekek aránya 87,8%, a HHH gyermekeké pedig 41,5 % volt.

2011-ben a meglévő művelődési ház mellé létrejött a település egy újabb közösségi létesítménye, a régi pártház épületében kialakított Integrált Közösségi Szolgáltató Tér (IKSZT)